

**Френсіс Скотт Фіцджеральд**

**Романи**

# По той бік раю

*Присвячується СІГУРНІ ФЕЙ*

*...По той бік раю...  
Мудрість — невелика втіха.  
Руперт Брук*

*Досвідом люди називають свої помилки.  
Оскар Вайлд*

## **Книга перша. Романтичний егоїст**

## Розділ 1. Еморі, син Беатріс

Еморі Блейн успадкував від матері кожен рису, окрім тих кількох невловимих, що робили його вартим чогось. Його батько, чоловік безликий та мовчазний, залюблений у Байрона, із звичкою задрімати над «Британською енциклопедією», розбагатів у тридцять років після смерті двох старших братів, успішних чиказьких біржових брокерів, та, натхненний першим спалахом відчуття, що весь світ належить йому, поїхав у Бар-Гарбор, де познайомивсь із Беатріс О'Хара. Як наслідок, Стівен Блейн передав своєму потомству свій зріст — трошки нижче шести футів — та свою схильність вагаться у ключових моментах, і ці дві головні ознаки сповна проявились у його синові, Еморі. Довгий час він скнів десь на задвірках сімейного життя, — сором'язлива постать із обличчям, напівприкритим тьмяним м'яким волоссям, заклопотаний «турботами» про свою дружину, знесилений думкою, що він не розуміє і не в змозі зрозуміти її.

А ось Беатріс Блейн, оце була жінка! Ранні світлини, зроблені в батьківському маєтку у Лейк-Дженева, Вісконсін, чи в Римі, в монастирі Святого Серця (освітня примха, котра в роки її молодості була доступна лише донькам дуже заможних батьків), виказували витончену делікатність її рис, неперевершену досконалість та простоту її вбрання. Вона отримала блискучу освіту: її юність протікала у величі Ренесансу, вона була втаємничена в останні чутки старовинних римських родин, її ім'я, як казково багатій молодій американки, знали кардинал Вітторі і королева Маргарита та інші, менш очевидні знаменитості, про яких могли чути лише особи з певним рівнем культури. В Англії вона навчилась віддавати перевагу віскі з содовою перед вином, а її світська балачка стала більш розмаїтою та зухвалішою протягом зими, проведеної у Відні. Загалом, Беатріс О'Хара отримала освіту (яка навряд чи зараз можлива), що вимірюється кількістю подій та людей, на котрих можна споглядати із презирством чи котрими можна зачаровуватись; культуру, багату на всі мистецтва і традиції і водночас позбавлену усіляких ідей, — це були останні дні того часу, коли великий садівничий зрізав усі невдалі троянди, щоб вивести один ідеальний бутон.

Десь у міжчассі вона повернулась в Америку, познайомилась зі Стівеном Блейном та й одружилася з ним — чи то через втому, чи через нудьгу. Протягом докучливого міжсезоння вона носила свою єдину дитину та привела її на світ весняного дня дев'яносто шостого року.

Вже у п'ять років Еморі був для неї пречудовим компаньйоном. У нього було золотисто-каштанове волосся, виразні великі очі, до яких він із часом мав дорости, гнучкий розум, багата уява та смак до одягу. Від чотирьох до десяти років вони з матір'ю об'їздили всю країну в приватному вагон-салоні її батька — від Коронадо (там його матері було так нудно, що у неї стався нервовий зрив у фешенебельному готелі) аж до Мехіко-Сіті, де вона захворіла на легку форму сухот. Ця неприємність настільки втішила її, що згодом, особливо після кількох чарок, вона слугувала своєрідним елементом створюваної нею атмосфери.

Отже, поки більш чи менш везучі багаті хлопчачки воювали зі своїми гувернантками на пляжах Ньюпорта, в той час як їх лупцювали, чи повчали, чи примушували читати «Дерзай та роби» або «Френка на Міссісіпі», Еморі щипав покірних коридорних у готелі «Волдорф», терпів свою вроджену відразу до камерної та симфонічної музики, отримуючи украй спеціалізоване виховання своєї матері.

— Еморі!

— Так, Беатріс. (Дивно так називати матір, але вона сама це заохочувала.)

— Любий, навіть не думай ще вибиратися з ліжка. Я завжди мала підозру, що раннє вставання в юному віці шкідливе для нервів. Клотильда принесе тобі сніданок.

— Гарзд.

— Я почуваюсь дуже виснаженою сьогодні, Еморі, — зітхала вона, все обличчя її, схоже на рідкісну камею, виказувало страждання, її голос вишукано інтонувався, а руки злітали гнучко і плавно, як у Сарі Бернар. — Мої нерви на межі. Ми мусимо покинути це жахливе місце завтра ж і пошукати де-небудь сонця.

Еморі з-під скуйовдженого волосся кидав на матір пронизливий погляд зелених очей. Навіть тоді він не мав жодних ілюзій щодо неї.

— Еморі!

— Ну що?

— Я хочу, щоб ти прийняв гарячу ванну — таку гарячу, наскільки зможеш витерпіти, і просто розслабив свої нерви. Ти можеш читати у ванні, якщо забажаєш.

Вона балувала його уривками із «Fetes Galantes» ще до того, як йому виповнилось десять, в одинадцять він міг упевнено (хоча й хрестоматійно) висловлюватись про Брамса, Моцарта і Бетховена. Якогось дня, коли його залишили одного в готелі в Хот-Спрингс, він скуштував мамин абрикосовий лікер (смак припав йому до душі, і він приємно захмелів). Якийсь час йому було весело, він наважився ще й закурити у цьому піднесеному стані (що й спровокувало вульгарну і абсолютно плебейську реакцію). Хоча цей інцидент і нажахав Беатріс, у глибині душі він потішив її і став частиною того, що наступні покоління назвуть її «лінією».

«Знаєте, мій хлопчик, — якимось він почув, як вона розповідала це у кімнаті з-поміж компанії благоговійних жінок, що із захопленням слухали її, — він такий витончений і такий милий... але такий хворобливий, у нас у всіх слабке здоров'я...» — І її рука торкалася прекрасних грудей; потім, переходячи на шепіт, вона розповіла їм про абрикосовий лікер. Вони весело сміялись, оскільки вона була прекрасною оповідачкою, але в той вечір багато креденсів було замкнено на замок проти можливих зазіхань маленьких Боббі та Барбар.

Мандрівні паломництва були незмінно помпезні; дві покоївки, вагон-салон, містер Блейн (коли той був доступним), і обов'язково — лікар. Коли Еморі хворів на коклюш, чотири спеціалісти, доволі неприємні, згорбившись біля його ліжка, свердлили неприязно один одного поглядами; коли він захворів на скарлатину, кількість прислуги, включно із лікарем і доглядальницями, сягала чотирнадцяти. Однак юність взяла своє, і він таки одужав.

Блейни не були прив'язані до жодного міста. Вони були відомі як Блейни з Лейк-Дженева і мали доволі багато рідні, що заміняла їм друзів, і посідали завидне становище від Пасадени до мису Код.

Але Беатріс (чим далі, тим більше) воліла заводити нові знайомства. Були й певні нюанси, такі, як, наприклад, особливості комплекції та їх коригування, та ще спогади про життя за кордоном, які доводилось повторювати з регулярними інтервалами. Як і сни (за Фрейдом), ці спогади потрібно було стирати, інакше вони б розхитали

її нерви. Беатріс критично ставилась до американок, особливо до метушливих уродженок Заходу.

— Господи, який у них акцент, мій любий! — говорила вона Еморі. — Це не південний акцент і не бостонський акцент, він не прив'язаний до жодної місцевості, просто акцент, — вона замислювалась. — Вони вподобали якийсь проїдений міллю лондонський акцент, давно ніким не вживаний, але ж мусить його хтось прихистити. Вони розмовляють, як англійський мажордом після кількох років служби в чиказькій оперній трупі. — Далі її роздуми ставали геть безладними. — Я гадаю... в житті кожної жінки із Заходу настає момент, коли вона думає, що її чоловік такий успішний, що вона може мати свій власний акцент, отож вони й намагаються вразити мене, мій любий.

Властиво, вона вважала своє тіло німичним та крихким, душа в її уявленні була такою ж кволою — однак важливою частиною її життя. Вона була католичкою, але якось помітила, що священники приділяють їй значно більше уваги, коли вона балансує на межі втрати і віднайдення віри у Матір-церкву — і відтоді постійно зберігала цей невловний баланс. Нерідко вона нарікала на буржуазність американського католицького духовенства і була свято переконана, що якби вона жила в тіні величних соборів старого континенту, її душа й досі б грілася тендітним полум'ям на могутньому престолі Риму. (Власне, після лікарів священники були її улюбленою втіхою.)

— Ах, єпископе Вінстоне, — драматично проголошувала вона, — я не хочу говорити про себе. Можу лише уявити цей потік істеричних жіночок, які юрмляться біля ваших дверей, адже ви такий чуйний... — І після інтерлюдії у виконанні отця додавала: — Але мої наміри зовсім інші...

Вона втаємничувала у свої клерикальні сповіді лише осіб не нижче єпископського сану. Вперше повернувшись на батьківщину, вона зустріла в Ашвіллі молодого прихильника свінбернів-ського язичництва. Перед його пристрасними поцілунками та палкими сповідями вона просто не могла встояти, отож молоді

люди обговорили всі «за» і «проти» цілком у рамках витонченого романтизму, позбавленого усіляких банальностей. І зрештою вона зопалу одружилась (для проформи), а молодий язичник з Ашвіл-ля, переживши духовну кризу, возз'єднався з католицькою церквою і звався тепер монсеньйором Дарсі.

— Воістину, місіс Блейн, він і досі — чудовий співбесідник, права рука кардинала.

— Одного дня Еморі навернеться до нього, — зітхала прекрасна жінка, — і монсеньйор Дарсі зрозуміє його, як розумів мене...

Еморі виповнилось тринадцять, він був високий і стрункий, і в ньому все більше проявлялось кельтське коріння його матері. Навчався він вряди-годи, адже в кожному місті він «продовжував з того моменту, де зупинився», але, оскільки жоден вчитель не знайшов того місця, де він зупинився, — його розум залишався ще доволі незатьмареним. Що вийшло би із хлопця, якби він і далі продовжував таке життя, — важко сказати. Але через чотири години по тому, як вони з Беатріс відпливли до Італії, його апендикс запалився (можливо, через часті снідання в ліжку), і після кількох відчайдушних телеграм до Європи та Америки величезний корабель, на превеликий подив усіх пасажирів, різко розвернувся і поплив назад до Нью-Йорка, щоб висадити Еморі на пірсі. (Погодьтеся, якби не йшлося про життя — це виглядало б велично.)

Після його операції в Беатріс стався нервовий зрив із підозрілими симптомами білої гарячки, й Еморі залишили в Міннеа-полісі, де він був приречений провести два наступні роки під опікою тітки й дядька. Саме тоді вульгарне повітря американського Заходу, так би мовити, і заскочило його зненацька.

### ***ПОЦЛУНОК ДЛЯ ЕМОРИ***

Він скривив губи, прочитавши це:

«Я влаштувую вечірку із катанням на санях у четвер, сімнадцятого грудня, о п'ятій годині. Було б чудово, якби ви змогли прийти.

Щиро ваша,

R.S.V.P.

“répondez s'il vous plaît” *Майра Сен-Клер*».

За два місяці, що він провів у Міннеаполісі, його головною турботою було маскування від інших хлопців відчуття власної зверхності над ними, хоча це його переконання було безпідставним. Одного дня він відзначився на уроці французької (він був уже в старшому класі), і цим повністю пригнітив містера Рірдона, чий акцент Еморі з презирством піднімав на кпини. І на превелику втіху



класу, містер Ріддон, який колись провів кілька тижнів у Парижі, мстився, як міг, заганяючи Еморі відмінюванням дієслів кожного разу, коли той відкривав книгу. Іншого разу Еморі відзначився на уроці історії, і результат був просто катастрофічний, оскільки в класі були тільки його хлопці-однолітки. Весь наступний тиждень вони глузували над його вимовою, кривляючись один до одного: «Е-е-е-е, я вважаю, американська революція була головним чином справою середнього класу» або: «Вашингтон походив із дуже хорошої сім'ї... е-е-е-е, з доволі хорошої сім'ї, я так гадаю».

Його найбільшим ганджем був спорт, але як тільки він зрозумів, що це — мірило впливу і популярності у школі, він почав затято і вперто тренуватись, щоб досягнути успіху в зимових видах спорту. І хоча його гомілки боліли, а ноги постійно підвертались, він мужньо продовжував накручувати кола на ковзанах на льодовій арені Лорелей кожного дня після обіду в очікуванні моменту, коли він зможе тримати ключку так, щоб вона не заплутувалась якимось незрозумілим чином між його ковзанами.

Запрошення на вечірку панянки Сен-Клер валялось весь ранок у кишені його пальта, де прилипло до сіруватих недоїдків горіхової карамелі. По обіді він зітхаючи витягнув його на світ божий і після коротких роздумів та попереднього начерку на обкладинці «Латини для першого курсу» Коллара і Деніела надряпав відповідь:

«Моя любя міс Сен-Клер!

Ваше люб'язне запрошення на вечір, що відбудеться наступного четверга, стало надзвичайно радісною звісткою сьогодні зранку. Я буду надзвичайно ошасливлений зустріччю з Вами увечері наступного четверга.

Щиро Ваш, *Еморі Блейн*».

Отже, у четвер він замислено брів вичищеним до ковзкого тротуаром і підійшов до Майриного будинку рівно пів на шосту (затримка, яку його мати схвалила б). Він чекав на ганку із меланхолійно приплющеними очима і детально обмірковував свій прихід: він неквапно перетне кімнату і звернеться до місіс Сен-Клер із ретельно виваженою інтонацією:

«Люба місіс Сен-Клер, мені украй прикро через запізнення. Але моя гувернантка (він затнувся, усвідомлюючи, що це непереконливо),

але ми з дядьком мали важливу зустріч. Знаєте, я познайомився з вашою чарівною донькою у школі танцю».

Потім він буде потискати усім руки, легко вклонятиметься на іноземний манер ошатним маленьким панночкам, кивне хлопцям, які будуть стояти осторонь невеликими групками.

Дворецький (один із трьох в Міннеаполісі), недбало вклонившись, відчинив двері. Еморі зайшов до середини, сам зняв шапку і пальто. Він був трохи вражений, не почувши радісного вигуку із сусідньої кімнати, і зробив висновок, що зустріч, мабуть, доволі формальна (він це схвалив, як схвалив і дворецького).

— Але міс Майра... — сказав він.

На його подив, дворецький зухвало вишкірився.

— Ну... — процідив той. (Він не здогадувався, що акцент кокні повністю руйнує ефект від його зовнішнього вигляду.) Еморі холодно зміряв його поглядом. — Власне, — продовжував дворецький, голос його раптово підвищився, — вона зараз сама. Усі гості поїхали.

Еморі відібрало мову від раптового переляку.

— Що?

— Вона очікувала Еморі Блейна. Себто вас, мабуть? Її матінка сказала, що коли ви приїдете до п'ятої тридцять, вам обом доведеться доганяти їх на «паккарді».

Відчай Еморі досягнув апогею, коли з'явилась Майра, закутана по самі вуха в хутряне манто. Обличчя її було відверто невдо-волене, і вона заледве зберігала люб'язну інтонацію.

— Привіт, Еморі.

— Привіт, Майро... — він пояснив, як йому прикро.

— Але ж ти врешті-решт приїхав?

— Так, дозволь пояснити. Ти, мабуть, не чула про автокатастрофу?

— почав він свою оповідь.

Очі Майри округлились.

— А хто там був?

— Ну, дядько, тітка і я, — продовжував він із відчаєм.

— І хтось загинув?

Еморі витримав паузу і ствердно кивнув.

— Невже твій дядько? — вигукнула вона.

— Ні... лише кінь, — сірий такий...

Тут дворецький не витримав і захихотів.

— Мабуть, у коня заглух мотор... — припустив в'їдливо він (Еморі, зціпивши зуби, готовий був послати його на шибеницю).

— Гаразд, їдьмо вже, — сказала Майра холодно. — Розумієш, Еморі, сани були замовлені на п'яту, і всі зібрались тут, отже ми не могли чекати.

— Але ж я не міг нічого вдіяти!

— І мама наказала почекати до пів на шосту. Ми їх доженемо по дорозі до клубу Мінегага.

Залишки витримки покинули Еморі. Він уявив всю веселу компанію на санях із дзвіночками на засніжених вулицях, за тим появу лімузіна, його скандальний вихід із Майрою, докірливі погляди багатьох очей, його вибачливе бурмотіння — на цей раз справжнє. Він з прикрістю зітхнув.

— Але, Майро... Ти впевнена, що ми перехопимо їх по дорозі до приїзду в клуб? — Він усе ще плекав примарну надію, що вони зможуть непомітно пройти до клубу Мінегага і зустріти компанію так, ніби вони давно вже на місці і затишно примостились біля вогню (таким чином він би відновив свою репутацію).

— Авжеж, звичайно, ми доженемо їх. Тільки поквапся.

Еморі зсудомило живіт. Коли вони сіли в машину, йому довелось блискавично впорснути порцію дипломатії у божевільний план, який щойно зародився в його голові. Базувався він на «десь хтось сказав» і «хтось переказав» у танцювальній школі, що він «страшенно привабливий і чимось схожий на англійця».

— Майро, — сказав він, понижуючи голос і ретельно добираючи слова, — тисячу разів вибач. Чи зможеш ти коли-небудь пробачити мене?

Вона спідлоба поглянула на нього, його сповнені рішучості зелені очі, його губи для неї, тринадцятилітньої поціновувачки модних журналів, були квінтесенцією романтики. Авжеж, Майра могла дуже легко пробачити його.

— Гадаю... так, звичайно...

Він знову подивився на неї, потім опустил очі зі своїми густими віями.

— Я жахливий... — із сумом сказав він, — я не такий, як усі. Не знаю, чому я роблю стільки дурниць. Напевно, тому, що мені якось усе

збайдужіло... — Він додав відчужено: — Знаєш, я багато палю. У мене серце курця!..

Майрина уява намалювала нічний тютюновий дебош, блідого Еморі, він похитувався від отруєних нікотинном легень. Вона вигукнула.

— О, Еморі, навіщо? Це дуже шкідливо!

— Мені байдуже... — продовжував він похмуро, — у мене вже звичка. Знаєш, я робив багато такого, що якби моя сім'я знала... — він дав їй уяві можливість домалювати страхітливі картини. — Знаєш, я був у кабаре минулого тижня...

Майра була у захваті. Він сумно підняв на неї свої зелені очі.

— У всьому місті ти одна мені подобаєшся найбільше з-поміж усіх дівчат. — І в пориві почуттів він вигукнув: — Ти — чарівна!

Майра не була впевнена у правдивості почутого, але це звучало так стильно, хоча і доволі зухвало.

На вулицю спадали сутінки. Коли лімузин раптово завернув, її шттовхнуло до нього, і вони доторкнулись руками.

— Тобі не слід курити, Еморі... — прошепотіла вона. — Хіба ти цього не розумієш?

Він заперечливо хитнув головою.

— Усім байдуже...

Майра мить вагалась.

— Але мені не байдуже...

Щось сколихнулось всередині Еморі.

— Не може бути! Ти ж закохана у Фроггі Паркера! Адже всі про це знають.

Запанувала тиша, Еморі радів. Було щось чарівливе в Майрі, що куталась від тьмяного прохолодного повітря тут, у затишку салону. Вона була мов маленький клубочок, загорнений у хутро, із пасмами золотавого волосся, що кучерями вибивалося з-під шапочки.

— Але ж я теж закоханий... — Він зупинився, почувши вдалині звук молодечого сміху. Вдивляючись через замерзле скло, вздовж ліхтарів, які освітлювали вулицю, він побачив темні контури веселої компанії на санях. Діяти треба було швидко. Він різко нахилився вперед і схопив Майру за руку (чи то пак за великий палець).

— Накажи йому їхати прямо в Мінегагу... — палко прошепотів він. — Я хочу поговорити з тобою... Я мушу поговорити з тобою!

Майра побачила всю компанію попереду і раптом уявила свою матір (прощайте, правила пристойності!). Вона заглянула в його очі.

— Зверніть у цей провулок, Річарде, і їдьте прямо в клуб Мі-негага! — гукнула вона у переговорну трубку. Еморі, зітхнувши із полегшенням, опустився на подушки.

«Я можу її зараз поцілувати... — подумав він. — Закладаюся, що зможу! Точно зможу!»

Небо над головою було подекуди прозоре, подекуди туманне, і ніч довкола була свіжою, наче вібривала. Від сходинок заміського клубу простягались стежки — чорні вигинисті лінії на білому покривалі, велетенські снігові кучугури окреслювали їхні межі, як сліди гігантських кротів. Вони затримались на мить на сходах і задивилися на білий святковий місяць.

— Такий блідий місяць, як тепер, — Еморі зробив непевний жест, — робить усіх таємничими. Знаєш, ти подібна зараз на юну відьмочку, без шапки, із скуйовдженим волоссям... — Її руки підхопились зібрати волосся. — Ні, облиш, ти виглядаєш чудово...

Вони поволі піднялись догори сходами і Майра пройшла у невелику окрему вітальню (точнісінько таку він намріяв, щоб вогонь у каміні горів перед великим м'яким диваном). Кілька років потому це місце стало своєрідним театром для Еморі, колискою багатьох емоційних криз. Але зараз вони говорили про вечірки із катанням на санях.

— Ти такий дивний хлопець... — спантеличила його Майра.

— Он як? Що ти маєш на увазі? — Еморі нарешті справді стало цікаво.

— Ой, ти завжди говориш про якісь дивні речі! Чому б тобі не піти кататись на лижах завтра зі мною і Мерилін?

— Я не люблю дівчат при денному світлі, — коротко відповів він, але зрозумів, що це занадто різко, і додав: — Але ти мені подобаєшся. — Він відкашлявся. — Ти для мене на першому, і на другому, і на третьому місці.

Майрині очі стали замріяними. Ото буде що розповісти Мерилін! Тут, на дивані, з оцим дивовижним хлопцем... Камін, відчуття того, що вони самі у цьому великому будинку...

Майра капітулювала. Атмосфера була занадто доречною.

— А ти мені подобаєшся від першого місця і до двадцять п'ятого, — зізналась вона, її голос тремтів, — а Фроггі Паркер — на двадцять шостому.

Фроггі опустився на двадцять п'ять пунктів лише за годину (правда, він ще цього не підозрював).

Проте Еморі, будучи тут, швидко нахилився і поцілував Майру в щоку. Він ніколи не цілував жодної дівчинки досі, і з цікавістю облизував свої губи, ніби щойно скуштував якийсь невідомий фрукт. Затим їхні уста доторкнулись, як свіжі польові квіти на вітрі.

— Ой, це жахливо незручно... — радісно прошепотіла Майра. Її рука ковзнула в його руку, її голівка впала на його плече.

Раптова зміна настрою охопила Еморі — відраза, відчуття огиди до всього, що відбулось. Він безумно зажадав опинитись десь далеко, щоб ніколи не бачити Майру, ніколи більше нікого не цілувати; він усвідомив своє обличчя, її лице, їхні сплетені руки і захотів виповзти геть зі свого тіла і сховатись поза межами досяжності десь у закутку своєї свідомості.

— Поцілуй мене ще... — Її голос виринув десь із глибини.

— Я не хочу! — раптом почув він свій голос.

Драматична пауза.

— Я не хочу! — різко вигукнув він.

Майра підскочила як пружина, її щоки палали від враженого самолюбства, великий бант на потилиці тремтів.

— Я ненавиджу тебе! — вигукнула вона. — Ніколи більше не смій говорити зі мною!

— Що? — затнувся Еморі.

— Я скажу мамі, що ти цілував мене! Скажу! Скажу! Я скажу мамі, і вона не дозволить мені з тобою гуляти.

Еморі безпорадно витріщився на неї, ніби на небачену досі істоту, про чие існування на землі він раніше і не здогадувався.

Раптом двері відчинились, і на порозі з'явилась мати Май-ри — вона шукала свій лорнет.

— Он ви де... — м'яко почала вона. — Дворецький сказав мені, що двоє дітей пішли нагору. Як почуваетесь, Еморі?

Еморі дивився на Майру і чекав катастрофи, але нічого не відбулось. Лють зійшла з її обличчя, рум'янець зник, Майрин голос був спокійний, як літнє озеро.

— Ой, ми пізно виїхали, мамо, і я подумала, що...

Він почув дзвінкий сміх десь ізнизу, солодкавий запах гарячого шоколаду і тістечок. Він мовчки потупляв униз за матір'ю і донькою. Звуки грамофона змішувались із щебетанням компанії і співом, слабка мерехтіння виникло нізвідки і наче розтеклось по ньому...

Кейсі Джонс — заліз у фургон,  
Кейсі Джонс покинув все негайно.  
Кейсі Джонс — заліз у свій фургон  
І вирушив в обитовану землю, в подорож останню...

### ***МОМЕНТАЛЬНІ СВІТЛИНИ ЮНОГО ЕГОЇСТА***

Еморі провів майже два роки в Міннеаполісі. Першу зиму він носив мокасини, які колись були жовтими, але після численних жирних плям та бруду вони набули зеленувато-коричневого відтінку; він носив куртку в шотландську клітинку і червону спортивну шапку. Його собака, Граф дель Монте, пошматував її, і дядько подарував йому іншу, сіру, що постійно налазила йому на лоба. Власне, шапка була завелика, закривала пів обличчя, і дихати доводилось крізь неї, і одного дня ця недолуга штука примерзла до щоки. (Він тер щоку снігом, але вона однак посиніла.)

Одного разу Граф дель Монте зжер коробку синьки, але вона йому не зашкодила. Пізніше пес чомусь ошалів і помчав вулицями, наштовхуючись на паркани, кулячись у стічних канавах, і безповоротно зник із життя Еморі. Хлопець плакав у себе в ліжку.

— Бідний маленький Граф! — хлипав він. — О, бідний маленький Граф...

Через кілька місяців він запідозрив, що Граф лише дуже ефектно інсценував своє безумство.

Еморі і Фроггі Паркер надибали найвидатніший рядок з усієї світової літератури — уривок із III дії «Арсена Люпена». Вони сиділи в першому ряду на денних сеансах щосереди і щосуботи. І цитували цей рядок:

«Якщо людина неспроможна бути видатним митцем або видатним полководцем, то найкраще, ким вона може стати, — це видатним злочинцем».

Еморі на тої час закохався і написав вірша:

Мерилін і Саллі —  
Дуже гарні кралі.  
Хоча любов свою віддам  
Мериліновим вустам.

Правда, його більше цікавило, яке Мак Говерн з Міннесоти посяде місце у всеамериканському рейтингу спортсменів. А ще — як навчитись робити фокуси з картами і з монетами, як дістати краватку «хамелеон», його цікавило також, як народжуються діти і чи Трипалій Браун справді кращий пітчер, ніж Крісті Метьюсон.

Серед книг, які він прочитав, були: «За честь школи», «Маленькі жінки» (двічі), «Загальне право», «Сапфо», «Несамовитий Ден Макґрю», «Безмежна дорога» (тричі), «Падіння дому Ашерів», «Три тижні», «Мері Вер, подруга малого полковника», «Ганґа Дін», «Поліцейська газета» і журнали «Jim-Jam Jems»<sup>[1]</sup>.

Щодо історії — тут він був прихильником Генті<sup>[2]</sup>, але особливо його захоплювали всілякі історії з убивствами з книжок Мері Робертс Рейнґарт.

Він колекціонував пасма волосся дівчаток. Деякі давали йому поносити свої перстеники, але потім кинули це робити, оскільки в нього була нервова звичка покусювати їх, тримаючи палець біля губ, а це зазвичай провокувало ревниві підозри у наступних щасливчиків.

Упродовж літа Еморі і Фроггі Паркер кожного тижня відвідували театральні вистави. Затим замріяно брели додому вздовж Геннепін і Ніколетт-авеню крізь безтурботний натовп, вдихаючи духмяне повітря серпневої ночі. Еморі дивувався, чому це люди не помічають, що він — хлопець, створений для слави? І коли з людського потоку виокремлювались обличчя, які кидали на нього побіжні погляди, він прибирав такого романтичного вигляду, ніби ступав повітряними подушками, які встеляли асфальт для нього, чотирнадцятилітнього...

Коли він лягав спати, йому вчувались голоси — незрозумілі, гаснучі, чарівливі — ніби десь за вікном, і перед тим як заснути, він мріяв... Про те, як стане видатним півзахисником, або про те, як йому присвоять генеральський чин після японської навали і він стане наймолодшим із усіх відомих генералів. І завжди він думав про те, як



зробиться кимось, а не про те, чим він був. Це теж дуже влучно характеризувало Еморі.

### ***КОДЕКС ЮНОГО ЕГОЇСТА***

До того, як його було відіслано до Лейк-Дженева, він уже приміряв свої перші довгі штани (збентежений, але внутрішньо тріумфуючи). До комплекту додалися: пурпурова гофрована краватка і комірець «Бельмонт» (його кінці щільно сходились докупи), пурпурові шкарпетки і хустинка з пурпуровою облямівкою, що визирала з його нагрудної кишені. Але, що найважливіше, — він вивів свою першу філософію, кодекс, за яким йому судилось жити (найточніше його було б назвати аристократичним егоїзмом).

Він усвідомив, що його значливі інтереси ховаються у свідомості певної особи — мінливої і непостійної. І щоб якимось чином пов'язати цю особу зі своїм минулим, сприймав її як Еморі Блейн. Еморі вважав себе удачливим, здатним безмежно розвиватись як у хороший, так і в поганий бік. Він не вважав, що має сильний характер, але покладався на свої природні здібності (він швидко вчиться) та на свої розумові переваги (прочитав багато серйозних книжок). Він усвідомлював, що ніколи не стане генієм якихось точних чи гуманітарних наук. Натомість всі інші висоти він цілком міг підкорити.

Щодо природних даних, Еморі вважав себе дуже вродливим. (І це справді було так.) Він бачив себе згодом вправним спортсменом і талановитим танцюристом.

Щодо суспільства, тут його шанси були, мабуть, найбільш хисткі. Хоча він однозначно вважав себе особистістю, обдарованою незаперечним шармом, чаром, що дозволяло домінувати над своїми ровесниками та приворожити будь-яке жіноче серце.

Щодо розуму, тут він вважав, що був, однозначно і без питань, вищий за всіх.

Але тут треба зробити уточнення: Еморі мав майже пуританську совість. Не те щоб він дуже її наслухав (з часом він повністю знищив її голос), але у п'ятнадцять років ця совість ще твердила йому, що він значно гірший за інших хлопців... безпринципність... бажання впливати на людей майже у всьому, навіть у найгіршому... безсумнівна холодність і відсутність співчуття, що граничили часом із

жорстокістю... пливке відчуття честі... гріховний егоїзм... тривожний прихований інтерес до всього, що стосувалось питань статі.

Було в ньому якесь натужне відчуття слабкості, що проступало крізь його зовнішню оболонку... Одна груба фраза з уст старшого хлопця (а старші хлопці зазвичай його зневажали) запросто могла вибити його з рівноваги й увігнати в похмуру чутливість, або боязку дурість... Він був рабом власних настроїв і відчував, що хоча й здатен на певну безшабашність та зухвалість, але в ньому немає ані істинної хоробрості, ані самоповаги.

Марнославство, стримуване лише відчуттям недовіри до самого себе, чи то пак, знанням самого себе, відчуття, що люди автоматично підкоряються його волі, бажання випередити якомога більше хлопців по дорозі на якусь примарну вершину — з таким набутком Еморі поплав у юнацькі літа.

### ***НА ШЛЯХУ ДО ВЕЛИКОЇ ПРИГОДИ***

Літнього м'якого дня поїзд зупинився у Лейк-Дженева. Еморі угледів свою матір, що чекала на нього у власному електромобілі на засипаному гравієм шляху. Це було старе авто із перших моделей, сірого кольору. Те, як вона сиділа — граційно прямо, вираз її обличчя, де злились воедино гідність і краса, те, як воно ледь потепліло давно забутою усмішкою — сповнило його відчуттям гордості за неї.

Вона роззирнулась обабіч і обережно рушила зі швидкістю десь дві милі за годину, щомиті благаючи Еморі стежити за дорогою. І на одному залюдненому пререхресті вона змусила його вийти з машини і бігти попереду, як регулювальник (Беатріс була, так би мовити, обачним водієм).

— Ти виріс! Але ти досі дуже гарний, здається, ти проскочив той незграбний вік, себто коли він починається? У шістнадцять, п'ятнадцять чи чотирнадцять? Я постійно забуваю, але ти його проскочив — це точно.

— Не сором мене... — пробурмотів Еморі.

— Але, мій любий хлопчику, який на тобі дивний одяг! Усе дібране, як один комплект, — це так задумано? А білизна — теж пурпурова?

Еморі не надто ввічливо щось буркнув.

— Ти мушиш поїхати до Брукса і замовити кілька пристойних костюмів. Окрім того, нам потрібно поговорити сьогодні ввечері або завтра. Я хочу докладно знати про твоє здоров'я — геть усе, ти, мабуть, зовсім занедбав серце і сам про це не здогадуєшся.

Еморі подумав: яким поверховим було нашарування його власного покоління. Окрім миттєвого відчуття сором'язливості, він усвідомив, що його давній дитячий зв'язок з матір'ю не переривався ані на хвилину. (Хоча перші декілька днів він вештався садом та вздовж берега в стані покинутої самотності, знаходячи якусь апатичну відраду у викурюванні сигарет «Bull» у гаражі в компанії одного із шоферів.)

Шістдесят акрів маєтку були поцятковані старими і новими альтанками, фонтанами і білими лавами, які виринали подекуди із гущавини; там також кублилось постійно зростаюче сімейство білих котів, вони блукали між клумбами і вимальовувались уночі на фоні чорних силуетів дерев. На одній із таких тінистих стежин Беатріс врешті зловила Еморі, після того, як містер Блейн усамітнився за звичкою на весь вечір у своїй бібліотеці.

Дорікнувши йому, що він її уникає, вона втягнула його в довгий тет-а-тет при місячному сяйві. Її краса захоплювала його — він знаходив у собі стільки її рис, — яка витончена її біла шия і плечі, граційність заможної трицятилітньої жінки.

— Коли у мене стався нервовий зрив, — вона говорила про це, як про подвиг, — лікарі сказали мені (її голос перейшов на довірливі нотки): якби хоч один чоловік так ззято пив, як я, він би вже давно знищив себе уцент, мій любий, і вже зійшов би в могилу...

Еморі скривився і подумав: цікаво, як би ці слова сприйняв Фроггі Паркер.

— Знаєш, — трагічно продовжувала Беатріс, — у мене були сні — дивовижні видіння. — Вона притиснула долоні до очей. — Я бачила бронзові ріки, їхні хвилі омивали мармурові береги, і велетенські птахи ширяли повітрям — строкаті із райдужним пір'ям. Я чула дивну музику і наростаючий гул варварських труб... Ти що?

Еморі пирснув.

— Що таке, Еморі?

— Не зважай, продовжуй, Беатріс.

— Отой сон повторювався і повторювався: сади, що пиш-ніли барвами, проти яких наш сад — просто ніщо, місяць, що безупинно

гойдався, не блідий, як узимку, а золотіший за місяці літньої ночі.

— А зараз ти як почувашся, Беатріс?

— Загалом — краще, ніж будь-коли. Але ніхто не розуміє, Еморі! Я знаю, що не можу пояснити це тобі, але це так...

Еморі був зворушений. Він обійняв матір і легенько потерся об її плече.

— Бідолашна Беатріс, бідна моя Беатріс...

— Але ж розкажи мені про себе, Еморі! У тебе, мабуть, були жахливі два роки?

Еморі спочатку думав збрехати, але наважився говорити, як є.

— Ні, Беатріс. Я цікаво провів час. Я пристосувався до смаків доквілля, став буденним (він сам себе здивував цими словами, і уявив, як би витріщився Фроггі).

— Беатріс! — раптово вигукнув він. — Знаєш, хочу поїхати вчитись в іншу школу. Всі в Міннеаполісі їдуть вчитись десь-інде.

На обличчі Беатріс з'явилося занепокоєння.

— Але ж тобі лише п'ятнадцять!

— Так, але всі їдуть кудись у п'ятнадцять, і я хочу, Беатріс.

Беатріс запропонувала відкласти цю розмову. Але через тиждень вона таки вшанувала його відповіддю:

— Еморі, я гадаю, що ти маєш вирішувати сам. Якщо ти так хочеш — можеш їхати.

— Справді?

— Скажімо, у Сент-Реджис у Коннектикуті.

Еморі відчув раптове піднесення.

— Усе вже домовлено, — продовжувала Беатріс. — Тобі варто поїхати. Я б воліла, щоб ти поїхав до Ітона, а потім у Оксфорд до Церкви Христа. Але зараз це виглядає малоімовірним. Наразі залишимо питання з університетом відкритим.

— А що ти будеш робити, Беатріс?

— Це лише Господь відає. Здається, моя доля — доживати віку в цій країні. Ні, я ані трохи не шкодую, що я американка, — більше того, жалкувати про це — то для дуже вульгарних осіб. Я відчуваю, — ні, я впевнена, — що ми — могутня, зростаюча нація, однак, — вона зітхнула, — я часом думаю, що життя моє мало б згаснути ближче до древньої, зрілої цивілізації, землі, де літня зелень змінюється осінніми багряними кольорами... Прикро, що ти не був за кордоном, але ти

хлопець, і тобі, мабуть, краще дорослішати «під крилами білоголового орлана» — це правильний вираз?

Еморі кивнув. Вона б не оцінила його ідею щодо японської навали.

— Коли я зможу поїхати до школи?

— Наступного місяця. Тобі треба буде вирушити заздалегідь, щоб здати екзамени. Потім у тебе буде вільний тиждень. Синку, я хочу, щоб ти декого відвідав на Гудзоні.

— Кого саме?

— Монсенйора Дарсі, Еморі. Він хоче побачитись із тобою. Він вчився в Гарроу, а потім у Єльському університеті, став католиком. Я хочу, щоб він побесідував з тобою — я відчуваю, це може стати тобі в нагоді. — Вона лагідно погладила його золотаво-каштанове волосся.

— Мій любий Еморі...

— Люба Беатріс...

Отже, раннього вересня Еморі, оснащений шістьма комплектами літньої білизни, плюс шістьма зимової, светром, теніскою, в'язаним жакетом, зимовим пальтом і т. д., попрямував до Нової Англії — краю закладів для дібраної молоді.

Були там академії Андовер і Екзетер зі своїм славетним минулим, велетенські, демократичного типу коледжі Нової Англії; Сент-Марк, Гротон, Сент-Реджис, які набирали учнів із Бостона та давніх голандських сімей Кніккербоккерів із Нью-Йорка; Сент-Пол зі своїми відомими спортивними аренами; Памфрет та Сент-Джордж, процвітаючі й багато оздоблені; Тафт і Гочкісс, які готували цвіт заможних сімей Середнього Заходу для подальших соціальних успіхів у Єлі; Павлінг, Вестмінстер, Чоут, Кент і сотні інших. Усі вони рік за роком випускали з конвеєра однотипних представницьких молодиків, чиїм єдиним стимулом було скласти вступні іспити в університет. Їхні ефемерні цілі були регламентовані сотнями циркулярів на кшталт: «Забезпечити доскональну розумову, моральну і фізичну підготовку, належну джентльмену і християнину, розвинути в юнакові навик вирішувати питання свого часу та закласти надійний фундамент наук і мистецтва».

У Сент-Реджисі Еморі пробув три дні, склав іспити із зверхньою впевненістю в собі, потім повернувся до Нью-Йорка, щоб завітати до свого опікуна. Метрополіс, який він заледве оглянув, мало його вразив. Єдине, що він запам'ятав, було відчуття чистоти і високі білі будинки,

які він споглядав із палуби пароплава, раннім ранком на ріці Гудзон. Насправді він уже був десь далеко у своїх мріях про спортивні звитяги в школі. Цей візит мав стати лише вимушеною прелюдією до визначних пригод. Але не так сталося, як йому гадалося.

Будинок монсеньйора Дарсі був древнім, невизначеного стилю, стояв на пагорбі, що височів над рікою. Там його власник жив між подорожами римо-католицьким світом (наче король Стюарт у вигнанні, очікуючи, коли його прикличуть знову панувати на своїй землі). Монсеньйорові на той час було сорок чотири, він злегка почав повніти. Але був жвавий, його голову вкривало золотаве тонке волосся, він був дуже захопливий і загалом — блискуча особистість. Коли він заходив до кімнати, зодягнений у свої пурпурові шати, що палахкотіли як тернерівські заходи сонця, він привертав до себе захоплені погляди.

Він написав два романи: один із них — разюче антикатолицький (але це було ще до його навернення), і п'ять років по тому — інший, де він змінив свої в'їдливі насмішки над католиками на ще дотепніші кпини над представниками єпископальної церкви. Він надзвичайно поважав ритуали, був захопливо драматичним, любив ідею Бога достатньо глибоко, щоб зберігати целібат, і був прихильний до ближнього свого.

Діти обожнювали його, адже він сам був дитинним; молодь насолоджувалась його товариством (бо він сам був молодим, і ніщо його не шокувало). У якомусь столітті й у відповідному місці він міг би стати як Рішельє. Але нині він був просто високоморальним, дуже релігійним (точніше сказати, благочестивим) душпастирем. Він полюбляв створювати ореол таємничості над звичним, використовував давні зв'язки, цінував життя у всіх його проявах (хоча й не насолоджувався цим сповна).

Вони з Еморі якось одразу заприязнилились — товариський презентабельний прелат, який міг затьмарити будь-який посольський бал, і зеленоокий задумливий хлопець у своїх перших дорослих штанах. Після півгодинної розмови вони відчули, що їхній зв'язок схожий на зв'язок батька з сином.

— Мій любий хлопчику, я багато років чекав цієї зустрічі. Умощуйся зручніше і давай побалакаємо.

— Знаєте, я щойно приїхав із школи Сент-Реджис...

— Твоя матінка згадувала про це — вона надзвичайна жінка. Дай сигарету (я впевнений, ти куриш). Отже, підозрюю, ти, як і я, — ненавидиш природничі науки і математику.

Еморі радо закивав головою.

— Ненавиджу їх! Люблю англійську та історію.

— Авжеж, ти також ненавидітимеш школу спочатку. Але я радий, що ти будеш учитись у Сент-Реджисі.

— Чому?

— Бо це школа для джентльменів, і демократія не заразить тебе надто швидко. В тебе ще буде цього вдосталь у коледжі.

— Я хочу вчитись у Принстоні, — сказав Еморі. — Не знаю чому, але мені здається, що всі випускники Гарварда — безхарактерні (я колись сам був таким). А випускники Єля — ну, вони носять великі голубі светри і курять люльки...

Монсеньйор посміхнувся:

— Знаєш, я теж колись був таким...

— Ні, ви зовсім інший! Я гадаю, що Принстон — неквапний, красивий і аристократичний. Розумієте, як весняний день! А Гарвард це щось доволі закрите...

— А Єль — морозяний і енергійний, як листопад, — закінчив монсеньйор.

— Саме так!

І вони легко занурились у радісне відчуття близькості.

— Я завжди підтримував принца Карла Стюарта...

— Звичайно, і Ганнібала!

— Так, і Південну конфедерацію. — Він вагався, чи визнавати себе патріотом Ірландії, бо вважав, що бути ірландцем — це якимось простакувато.

Монсеньйор, однак, запевнив його, що Ірландія — це романтичний втрачений шанс, а ірландці — чарівні щирі люди, і цю прихильність варто плекати й надалі.

Після години насиченого спілкування і ще кількох сигарет, коли монсеньйор Дарсі довідався, що Еморі вихований не в католицькій вірі (що радше здивувало, а не налякало його), він оголосив, що чекає ще одного гостя. Ним виявився високоповажний Торнтон Генкок із Бостона, екс-міністр в Гаазі, автор наукової праці з історії середніх віків і останній представник видатної патріотичної і блискучої сім'ї.

— Він приїздить сюди на відпочинок, — монсеньйор довірчо нахилився до Еморі, ніби вони були однолітками. — Я для нього — своєрідний прихисток від виснажливого агностицизму. Думаю, я єдиний знаю, як його холоднокровний розум губиться у хвилях житейського моря, і як прагне він вхопитись за рятівний уламок міцної щогли, якою і є наша Церква.

Їх перший обід став для Еморі одним із найяскравіших спогадів із ранньої юності. Монсеньйор випромінював шарм і якесь особливе світіння. Ставив запитання і робив припущення так тонко, що хлопець повіряв найглибші пориви і бажання своєї душі, а також страхи і надії, навіть те, що викликало в нього відразу. При цьому були тільки він і монсеньйор, а старший чоловік, хоча і менш вразливий і менш чутливий, але, безсумнівно, не безсердечний, із задоволенням слухав їхню бесіду і грівся в лагідному світлі, що випромінювали ці двоє.

Для багатьох монсеньйор був наче промінь сонця; і Еморі справляв таке саме враження (саме зараз, у молодості, часом у роки зрілості, але ніколи більше не повторилось відчуття цього взаємного пориву).

«Який осяйний хлопчина, — подумав Торнтон Генкок, який свого часу побачив розкіш обох континентів, вів бесіди із Парнелом, Гладстоном і Бісмарком. А потім, ніби між іншим, сказав монсеньйору Дарсі:

— Його виховання однозначно не можна довірити школі або коледжу.

Але в наступні чотири роки розумові здібності Еморі були скеровані на завоювання популярності, хитросплетіння соціального устрою університету й американського суспільства (в такому вигляді, як їх презентували на чайних вечорах в Балтиморі або в гольф-клубах Хот-Спрингс).

Загалом, це був прекрасний тиждень. Весь внутрішній світ Еморі наче розібрали на частки і витягнули назовні. Підтвердились низки його теорій, а його радість життя вилилась в тисячі амбіцій. Бесіди не були схоластичними, боронь Боже! Еморі мав лише приблизне уявлення про Бернарда Шоу, але монсеньйор міг не менш захопливо вести бесіди на тему «Улюбленого волоцюги» чи «Сера Найджела», дбаючи, щоб Еморі не почувався невігласом ані на мить.

Але труби вже возвістили початок першої сутички між Еморі і його власним поколінням.



— Тобі, звичайно, хочеться їхати. Для таких, як ми, дім — це там, де нас нема... — із сумом мовив монсенйор.

— Ні, мені дуже не хочеться їхати...

— Не думаю! Насправді ані тобі, ані мені ніхто у цьому світі не потрібен.

— Ну...

— Бувай, синку...

### *ЕГОЇСТ ПРИГНІЧЕНИЙ*

Два роки, які Еморі провів у Сент-Реджисі, були сповнені тріумфів і болючих розчарувань і зіграли в його житті геть незначну роль (оскільки більшість американських «підготовчих» шкіл існують під каблуком університетів і мають незначний вплив на американське життя загалом). У нас немає таких шкіл, як в Ітоні, де формується самосвідомість правлячого класу, натомість ми маємо чисті, мляві і безбарвні підготовчі школи.

З самого початку він узяв невірний старт, і його всі вважали пихатим, зарозумілим і зневажали. Він до знемоги грав у футбол, чергуючи зухвалу відчайдушність з надмірною обачністю, й оберігав себе від травм, наскільки це допускала гра. Але якось, дико запанікувавши, він утік від сутички з хлопцем такого ж зросту під зливу презирливих вигуків. А через тиждень ув'язався в бійку із хлопцем, значно сильнішим за себе. З бійки він вийшов жорстоко побитий, але гордий за себе.

Він був проти всіх, хто був вищий за нього. Ця риса, вкупі з млявою байдужістю до навчання, драгувала вчителів. Він зростав безвольним і вважав себе знедоленим; він набурмосено

ховався в закутках і читав аж до миті, як у школі вимикали на ніч світло. Боячись самотності, він завів кілька приятелів, але, оскільки вони не належали до шкільної еліти, використовував їх лише як дзеркало для самого себе, як аудиторію, перед якою він міг позувати (що було абсолютно необхідним для нього). Він був нестерпно самотнім і до відчаю нещасним.

Хоча було й кілька втішливих моментів. Коли Еморі був пригніченим, його марнославно шукало поживи (він аж засяяв, коли Вукі-Вукі — стара глуха економка — сказала йому, що ще ніколи не

бачила такого гарного хлопця, як він). Йому лестило, що він наймолодший і найлегший хлопець у футбольній команді. Йому було приємно, коли доктор Дугал після однієї жвавої дискусії сказав йому, що він міг би бути першим учнем у школі, якби ж у нього було хоч трохи завзяття. Але доктор Дугал помилявся. Це було неможливо — не такий у нього був характер.

Нещасний, самотній, відчужений з-поміж учнів і вчителів — так минув перший семестр Еморі. Але коли на Різдво він повернувся в Міннеаполіс, то нікому не обмовився ані словом і був підкреслено жвавий.

— О, я спочатку був боязким новачком! — розповідав він Фроггі покровительським тоном. — Але потім заприятелював з усіма, хоч найлегший у нашій команді. Ти обов'язково мусиш поїхати в якусь школу, Фроггі! Це так круто!

### ***ЕПІЗОД З ПРОФЕСОРОМ ІЗ ДОБРИМИ НАМІРАМИ***

Останньої ночі свого першого семестру Еморі якраз був у навчальній кімнаті, коли йому передали, що містер Марготсон, старший викладач, хоче його бачити о дев'ятій в своєму кабінеті.

Еморі подумав, що його чекають нудні повчання, але для себе вирішив бути ввічливим, оскільки містер Марготсон завжди був приязним до нього.

Наставник зустрів його поважно і вказав на стілець. Він кілька разів кахикнув, вигляд у нього був підкреслено щирий, такий, коли розмову затівають на «делікатні» теми.

— Еморі, — почав він. — Я покликав вас для щирої розмови.

— Слухаю, сер.

— Я спостерігав за вами цього року, і те, що побачив, мені до душі. Я гадаю, у вас є задатки достойної людини.

— Так, сер, — Еморі вдалось прибрати відповідного виразу на обличчі. (Хоча він ненавидів усілякі «душевні» розмови, коли з ним говорили так, ніби він геть пропащий.)

— Але я помітив, — продовжував викладач, добираючи слова, — що ви — не дуже користуєтесь популярністю серед хлопців.

— Це так, сер... — Еморі обливав сухі губи.

— Отож, я подумав: можливо, вам не зовсім зрозумілі мотиви їхньої поведінки? Я скажу вам, бо вважаю, що коли юнак знає свої труднощі, йому легше з ними впоратись і зрозуміти, чого ж оточення очікує від нього. — Він зробив паузу і знову делікатно продовжив: — Здається, вони вважають вас дещо зарозумілим.

Еморі не витримав. Він підхопився, ледь стримуючись.

— Я знаю! Ви гадаєте, я не знаю? — Він уже кричав. — Я знаю, що вони думають! Навіщо ви мені це кажете? — Він схаменувся. — Я... я... мені треба йти, вибачте мою грубість...

Він вилетів із кімнати. Дорогою до гуртожитку свіже повітря охолодило його, він торжествував, що відмовився від допомоги.

— Старий дурень! — огризнувся він. — Начебто я не знаю!

Однак він вирішив, що то буде вдалий привід, щоб не повертатись у навчальну кімнату, і зручно вмовився в своєму закутку, дочитуючи «Білий загін» і жуючи печиво з кремом.

### ***ЕПІЗОД ІЗ ДИВОВИЖНОЮ ПАННОЮ***

Лютневе небо рясніло яскравими зорями. Нью-Йорк спалахнув для Еморі небаченим блиском у день народження Вашингтона у всій красі цієї довгоочікуваної події. Місто промайнуло перед ним яскравою смугою на фоні глибокого синього неба, малюючи картину розкоші, гідну казкових міст із «Тисячі й однієї ночі». Цього разу він побачив місто у світлі електричних вогнів, романтикою пригод манило від велетенських рекламних щитів на Бродвеї і від жіночих очей в готелі «Астор», де він обідав з юним Паскертом із Сент-Реджиса. Коли вони в театрі йшли проходом до своїх місць, їх зустріло хвилююче звучання й переспів настроюваних скрипок і чуттєвий, глибокий аромат гриму й парфумів. Його поглинала атмосфера епікурейської насолоди, все

зачаровувало. Сьогодні у програмі був «Маленький мільйонер» з Джорджем М. Коханом. На сцені була приголомшлива юна брюнетка.

Вона танцювала так, що в Еморі на очі навертались сльози.

«О, прекрасна панно, яка ти незрівнянна!» — співав тенор, і Еморі погоджувався з ним, мовчки, але із запалом.

«Любі слова твої пронизують серце моє...»

Скрипки затремтіли на останніх нотах, дівчина впала на сцену, наче зім'ятий метелик, зал вибухнув оплесками. О, кохатись би так, під звуки цієї п'яної мелодії...

Остання дія відбувалась у ресторані на даху, і зітхання віолончелі лунали під сяйвом місяця, між тим несподіваний і легкий, як піна, сюжет мережився комедійними поворотами. Еморі вже горів бажанням стати завсідником отих ресторанів на даху, зустріти дівчину, яка була б схожа на цю, ні, саме її! Щоб волоссям її блукало місячне сяйво, поки чемний офіціант підливатиме їм у бокали шампанське. Коли завіса опустилась востаннє, він так глибоко зітхнув, що глядачі попереду озирнулись і витріщились на нього, і він розчув чийсь подивований голос:

— Поглянь-но, який гарний, який вродливий хлопчина...

Це відволікло його від п'єси, і він замислився: чи справді він такий, чи просто видається таким жителям Нью-Йорка?

Вони мовчки йшли до готелю. Першим заговорив Паскерт. Його ламкий п'ятнадцятилітній голос ввірвався в меланхолійну задуму Еморі:

— Знаєш, я б одружився з цією дівчиною хоч зараз...

Можна було не питати, про яку дівчину йшла мова.

— Я був би гордий привести її додому і познайомити з ріднею, — продовжував Паскерт. Еморі був вражений — ці слова видались йому такими зрілими, чому ж не він їх вимовляє?

— Кажуть, всі актриси такі легковажні...

— Готовий запрягтись, що ні! — сказав юнак із запалом. — Я впевнений, ця дівчина — просто диво, кажу тобі.

Вони йшли, змішуючись із бродвейським натовпом, а музика, що лунала з кафе, несла їхні мрії все далі й далі. Вервечка облич виринала і зникала — бліді чи збуджені, рум'яні чи втомлені. На хвилі якогось дивного піднесення Еморі дивився на них із захопленням. Він планував своє життя. Він зараз житиме у Нью-Йорку, його будуть упізнавати у всіх ресторанах і кафе, він буде носити фрак з самого ранку і до вечора, а спатиме до полудня.

## ***ЕПІЗОД У ГЕРОЇЧНИХ ТОНАХ***

Жовтень його другого і останнього року навчання в Сент-Реджисі ознаменувався найбільш пам'ятною подією в житті Еморі. Матч із Гротомом почався о третій годині одного бадьорого дня і завершився, коли морозяні осінні сутінки спустились на землю. Еморі грав на позиції квотербека, він здійснював неймовірні захвати, волав у лютому відчаї, вигукував команди диким голосом до хрипу, до оскаженілого шепоту. Він з гордістю відчув кров на своїй білій пов'язці, яка вкривала голову, і геройський надрив гравців з понівеченими кінцівками. У ці хвилини звитяга сочилась, як вино, крізь жовтневу напівтемряву, він був зухвалим героєм, одним із веселої ватаги вікінгів, що перетинає розлючене море на швидкому дракарі, соратником Роланда і Горация, Сера Найджела і Теда Коя — пошрамований, понівечений, що незламною волею кинувся в бій, — він стримує несамовитий натиск, він чує, як доноситься десь іздалеку гул трибун... І раптом, весь в синцях і саднах, але досі невловимий, він мчить по широкій дузі, звивається, змінює темп і падає долілиць за воротами Гротона з м'ячем. Двоє навалюються йому на ноги, тачдаун, і перемога для його команди!

## ***ЗАПИСКИ МОЛОДОГО ЗАЛИЗИ***

Із захмарних висот старших класів і своїх недавніх успіхів Еморі скептично оглядався на свій статус минулого року. Він дуже змінився, наскільки Еморі Блейн взагалі міг змінитися. Еморі плюс Беатріс плюс два роки у Міннеаполісі — ці складники сформували його, коли він поступав у Сент-Реджис. Але наліт двох років, проведених в Міннеаполісі, був не надто тривким, недостатнім, щоб приховати оте «Еморі плюс Беатріс» від допитливих очей закритої школи. Отже, школа Сент-Реджис почала болісно і жорстоко висвердлювати із нього Беатріс і накладати новий і більш відповідний настил на початкову складову.

Але ні Сент-Реджис, ні сам Еморі не усвідомлювали того факту, що внутрішнє глибинне ество Еморі залишилось незмінним. Ті риси, за які його так не любили, — хизування, лінь, блазнювання — сприймались тепер як належне, така собі ексцентричність зіркового

квотербека, ліцедія і редактора «Базікала» (його дивувало, що молодші школярі наслідують ті самі риси, за які його ще недавно вважали нікчемою).

Після закінчення футбольного сезону він впав у мрійливу задуму. У вечір балу перед початком канікул він рано вислизнув, щоб заховатись у себе в ліжку і насолодитись звуками скрипки, які залітали до його кімнати крізь відчинене вікно. Багато ночей він мріяв про кав'ярні, що причаїлись десь у закутках Монмартру, де дипломати і чепуруни сповіряють свої романтичні таємниці жінкам із шкірою кольору слонової кістки, а оркестри виграють віденські вальси, і повітря гусне від екзотичних ароматів, запаху інтриг та пригод. Навесні він прочитав за програмою «Алегро» Джона Мільтона, це надихнуло його на ліричні виливи у формі віршування на тему Аркадії і сопілки Пана. Він переставив своє ліжко так, щоб сонце будило його на світанку своїм промінням, тоді одягався і йшов до старої гойдалки, що висіла на яблуні біля гуртожитку старшокласників. Він розгойдувався дужче і дужче, поки аж захлинався відчуттям, що він злітає у відкрите небо, в казкову країну, де живуть веселі сатири і німфи, схожі на дівчат, яких він зустрічав на вулицях Істчестера. Коли він досягав найвищої точки, то справді міг бачити вершину пагорба, де вигини брунатної дороги зникали золотою вервечкою на горизонті.

Він ковтав книжки одну за одною всю весну (тоді йому щойно виповнилось вісімнадцять): «Джентльмен з Індіани», «Нові казки тисячі і однієї ночі», «Повчання Маркуса Ордейна», «Чоловік, який був четвергом» (останню він не зрозумів, але йому сподобалось), «Стовер в Єлі», яка стала для нього чимось на кшталт посібника, «Домбі й син» (бо він вирішив, що треба читати щось вагоміше), Роберта Чемберса, Девіда Грехема Філіпса і Е. Філіпса Оппенгейма — повністю; і дещо вибірково з Теннісона і Кіплінга. Зі всієї шкільної програми лише «Алегро» і сувора чіткість геометрії викликали його млявий інтерес.

На початку червня він відчув потребу у спілкуванні з кимось, щоб формулювати свої власні ідеї, і на свій власний подив, зустрів однодумця-філософа в особі Рехілла, старости шостого класу. В багатьох бесідах, які вони вели, гуляючи стежками чи лежачи на животі на краю бейсбольного поля, або пізно вночі, викурюючи

сигарети, вони перемелювали шкільні новини, і ось тут і зародився термін «зализи».

— Є що курити? — прошепотів Рехілл, просуваючи голову крізь двері через кілька хвилин після відбою.

— Звичайно.

— Я заходжу.

— Візьми ковдру, вмощуйся он туди, на підвіконня.

Еморі сів у крісло і запалив сигарету, поки Рехілл готувався для бесіди. Улюбленою темою Рехілла було обговорення майбутнього своїх однокласників, а Еморі ніколи не набридало підкидати йому низку зарисовок.

— Тед Конверс? А, тут все просто. Він завалить екзамени і все літо буде ходити на підготовку до Гарструма, тоді вступить до Шеффілда і вилетить посередині першого курсу. Потім повернеться додому, буде пити-гуляти рік-два, потім татусь змусить його зайнятись торгівлею фарб. Він одружиться, у нього буде четверо синів — усі такі ж тупоголові. Він завжди буде думати, що Сент-Реджис зіпсував його, і віддасть своїх дітей в денну школу в Портленді, помре від локомоторної атаксії, коли йому буде сорок один. Його жінка подарує пресвітеріанській церкві купіль (чи як воно там називається) із вигравіруваним його ім'ям.

— Зажди, Еморі, це з біса похмуро. А щодо тебе?

— Я — із вищої касты, ти теж. Ми філософи.

— Я — ні.

— Певно, що так. Голова у тебе варить добре.

Але Еморі знав, що ані абстракції, ані теорії, ані узагальнення не переконують Рехілла, поки він сам не почує конкретний приклад.

— Ні, — наполягав Рехілл, — усі тут мною користаються, а я нічого з цього не маю. Я на побігеньках у своїх друзів (хай їм грець), я роблю уроки за них, витягую їх із халеп, їджу до них влітку в гості і завжди розважаю їхніх шмаркатих сестер. Я терплю, коли вони поводять себе як егоїсти, а вони думають, що достатньо проголосувати за мене, щоб відшкодувати все це мені, вони кажуть: «він великий чоловік» у Сент-Реджисі. Хочу бути там, де всі займаються своїми справами, і можна, коли що — послати когось куди треба. Я втомився бути «хорошим» з кожним недоумком у нашій школі.

— Але ти не зализа! — вигукнув Еморі.

— Що?

— Не зализа.

— А що воно таке?

— Ну, це щось... словом, їх багато. Ти — не один із них, і я теж.

— Ти можеш точніше пояснити?

Еморі задумався.

— Ну, я гадаю, це таке, коли хтось змочує волосся і залізує його назад.

— Як Карстерс?

— Ага, точно. Він — зализа...

Два вечори вони займались тим, що вигадували точне визначення. «Зализа» — це хтось, хто добре виглядає або принаймні охайно, у нього є мізки (себто соціальні мізки) і він використовує всі засоби, на межі із чесністю, щоб просуватись нагору, бути популярним, щоб ним захоплювались. А ще — він ніколи не потрапляє в халепу. Він добре одягається, дуже прискіпливий до своєї зовнішності. У нього коротке волосся і він його залізує на прямий проділ — за останньою модою. Цьогорічні зализи усі носять окуляри у черепащачій оправі — то головний символ їхнього братства, за яким їх можна розпізнати, тому Еморі й Рехілл не пропустили ні одного. Зализи чайлись по всій школі, завжди трохи меткіші і трохи кмітливіші, ніж їхні однолітки, вони завжди очолювали якусь команду і вдало користались своїми здібностями на відміну від решти.

Класифікація зализ була одним із найцінніших винаходів Еморі аж до першого року в коледжі. Там межі виду стали розмитими і нечіткими, довелось вводити більш детальну класифікацію, і зрештою це стало просто характеристикою. Еморі вважав себе дещо ексцентричним (що не зовсім відповідало якостям за-лизи), але в глибині душі він прагнув того, що й вони, і володів, власне, усіма рисами зализи. Але на додачу — ще й відвагою та неабияким розумом.

Це був справжній прорив за межі лицемірства шкільної традиції. Зализа володів усіма характеристиками успішної людини (що суттєво відрізняло його від «шкільного авторитету»).

«ЗАЛИЗА»

1. Має гостре відчуття суспільних цінностей.

2. Добре одягається (хоча вдає, що одяг буцімто не має значення, але знає, що це не так).



3. Займається тим, у чому може відзначитись.
4. Поступає в коледж і стає відчутно успішним.
5. Зализане волосся.

#### «ШКІЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ»

1. Схильний до дурощіВінесвідомий соціальних цінностей.
2. Думає, що одяг — це не важливо, і тому вдягається абияк.
3. Займається всім через почуття обов'язку.

4. Вступає до коледжу, але майбутнє його доволі проблематичне.

Відчуває себе загубленим без свого оточення і згадує шкільні роки як найщасливіші. Регулярно навідується в школу і розповідає про досягнення учнів Сент-Реджиса.

5. Волосся не зализане.

Еморі остаточно вибрав Принстон. Він вирішив поступати туди, навіть якщо буде єдиним із Сент-Реджиса. Розповіді про Єль були овіяні гламуром і романтикою, він чув їх ще в Мінне-аполісі і від випускників Сент-Реджиса, які застрягли в «Черепі і Костях»<sup>[3]</sup>. Але Принстон приваблював його більше — своєю яскравою атмосферою, окрім того репутацією найприємніших заміських клубів Америки. В порівнянні із загрозою вступних екзаменів шкільні роки здались Еморі чимось дуже далеким. Коли, багато років потому, він повернувся в Сент-Реджис, то, здається, зовсім забув про свої успіхи у старших класах. У своїй уяві він поставав знервованим хлопчиськом, який бігав коридорами школи, рятуючись від знущань своїх ровесників, що скаженіли від надлишку емоцій.

## Розділ 2. Шпилі й гаргулі

Спочатку Еморі помітив тільки густе сонячне проміння. Воно повзло зеленим дерном, танцювало на віконному склі, пливло довкола верхівок веж і зубчастих стін мурів. Поступово він зрозумів, що справді йде Університетською вулицею. Йому було ніяково за свою валізу, тому він тренував у собі новий навик — дивитись прямо перед собою, не озираючись на перехожих. Кілька разів (і він міг запрясягнувшись, що це так) на нього оглядались здивованими поглядами. Він подумав на мить, що якимось не так виглядає (шкода, що він не встиг поголитись зранку в поїзді). Він почувався дуже скутим і незграбним серед молодиків у білих фланелевих костюмах і з непокритими головами. Судячи із того, як упевнено вони прогулювались, то, мабуть, були старшокурсники.

Будинок 12 на Університетській вулиці виявився величезним старовинним особняком, і хоча він виглядав занедбаним, Еморі знав, що тут живе щонайменше дюжина першокурсників. Поспіхом познайомившись із господинею, він вийшов для дослідження території. Але, пройшовши лише квартал, із прикрістю усвідомив, що він, мабуть, єдиний тут у капелюсі. Він квапливо повернувся у номер 12, скинув свій котелок і вже з непокритою головою побрів униз по Нассау-стрит, зупиняючись, щоб розглянути фотографії спортсменів у вітринах, а заразом і великий портрет Ал-ленбі, капітана футбольної команди. Над вікном кондитерської він побачив вивіску «Цукерня», це здалось йому заманливим, отож він зайшов і сів у високе крісло.

— Шоколадний сандей, — сказав він темношкірому офіціанту.

— Ще щось? Булочку із беконом?

— Гарзд.

Булочки йому засмакували, і він ковтнув цілих чотири, а потім ще подвійний шоколадний десерт і аж тоді відчув приємне полегшення. Кинувши оком на прапорці, шкіряні вимпели і плакати дівчат, які рясно вкривали стіни, він вийшов і почимчикував далі по Нассау-стрит, заклавши руки в кишені. Поступово він почав розрізняти старшокурсників від вступників, хоча першокурсникам належало ходити в уборах лише з понеділка. Були й такі, хто аж занадто напоказ вдавали тутешніх (то, вочевидь, були першокурсники). Новачки

прибували із кожним поїздом, їх одразу поглинав натовп у білих костюмах, без капелюхів і навантажений книжками. Здавалося, єдина функція цієї юрби — сновигати вгору і вниз вулицею, випускаючи завіси сигаретного диму. Десь до обіду Еморі усвідомив, що тепер новоприбулі дивляться на нього як на випускника. Він відчайдушно намагався виглядати загадково-значливим і водночас скептичним: після детального аналізу довколишніх облич такий вираз здався йому найбільш доречним.

О п'ятій годині він відчув настирливу потребу обмовитись із кимсь. Він завернув додому, щоб подивитись, чи хтось уже приїхав. Піднявся хисткими сходами, потім ретельно оглянув кімнату: намагались причепурити її якимось, окрім як прапорцями і знімками дикої природи, годі було й сподіватися. Хтось постукав у двері.

— Заходьте!

У дверях з'явилося довгасте обличчя із сірими очима і компанійською посмішкою.

— Молоток є?

— Ні, вибач. Може, у господині щось таке є?

Незнайомиць зайшов до кімнати.

— То ти — мешканець цього притулку?

Еморі ствердно кивнув.

— Це страхітливий хлів та ще й за такі гроші!

Еморі не міг не погодитись.

— Я оце думав переїхати до кампусу, — сказав він, — але, кажуть, там мало першокурсників, і вони якісь лякливі. Та й що там робити? Хіба що вчитись.

Сіроокий вирішив зазнайомитись.

— Мене звати Голідей.

— Блейн.

Вони потисли один одному руки. Еморі посміхнувся:

— Де ти готувався?

— В Андовері, а ти?

— У Сент-Реджисі.

— Справді? В мене там кузен вчився.

Вони трохи поговорили про кузена, а потім Голідей сказав, що зустрічається з братом о шостій, щоб повечеряти.

— Приєднуйся, перекусимо разом.

— Гарзд.

Отак Еморі й познайомився із Берном Голідеєм (сіроокого звали Керрі) протягом скромного обіду, що складався із рідкої зупи і блідих овочів. Вони почали розглядати інших першокурсників (ті сиділи або невеликими групками і виглядали доволі скуто, або більшими компаніями і почувались, ніби у себе вдома).

— Кажуть, університетська їдальня препогана, — сказав Еморі.

— Є такі чутки. У всякому разі, однаково треба платити, з'іси ти там щось чи ні.

— Це ж — паскудство!

— Ошуканство!

— У Принстоні доведеться все ковтати на першому курсі. Майже як у школі.

Еморі погодився.

— Але справжнє життя таки тут, — наполягав він. — Я б не вступив у Єль навіть за мільйон.

— І я теж.

— Ти вже знаєш, чим будеш займатись? — запитав Еморі в Керрі.

— Я — ще ні. Берн хоче працювати у «Принці». Знаєш, є така щоденна університетська газета?

— Так, знаю.

— А ти щось для себе обрав?

— Загалом, так. Хочу спробувати грати за команду першого курсу.

— А ти грав у Сент-Реджисі?

— Трохи, — додав Еморі з удаваною скромністю, — але я так жажливо схуд, ганяв до знемоги.

— Ти зовсім не худий.

— Я був доволі потужний минулої осені.

— Он як!

Після вечері вони пішли в кіно, Еморі із захопленням прислухався до дотепних коментарів хлопця, який сидів попереду, а також до диких вигуків, що лунали в залі.

— Йуху!

— «Мій любий — ти такий міцний і сильний, — але такий ніжний...»

— У клінч<sup>[4]</sup>!

— У клінч давай, у клінч!

— Цілуй, цілуй її швидше!

— А-а-а-а!

Якась компанія почала горлати «Біля моря», і всі із запалом їх підтримали. І враз усе перетворилось на суцільну какофонію під тупіт ніг, а далі на безкінечний недоладний спів:

О-о-о-о!

Працює любя на заводі,

Варить мармелад.

І все було б гаразд,

Але мене, кохана, не дури,

бо знає кожен з нас,

Всю нічку довгу мармелад не вариш ти.

О-о-о-о!

Виходячи із кінотеатру в тисняві натовпу, вони кидали і ловили на собі допитливі погляди. Еморі вирішив, що треба поводитися так, як поводити себе старшокурсники у передньому ряду: закинувши руки на спинки крісел, уїдливо і гостро, але водночас із домішкою поблажливості, коментувати фільм.

— Хто хоче сандей чи джигер? — запитався Керрі.

— А чом би й ні?

Вони всмак повечеряли і неквапно поплентались додому.

— Чудовий вечір!

— Класний.

— Будете сьогодні розпаковуватися, хлопці?

— Мабуть, так. Пішли, Берне.

Еморі побажав їм «на добраніч», а сам вирішив ще трошки посидіти на ганку.

Велетенські крони дерев темніли чорним гобеленом на тлі сутінкового неба. Ранній місяць залив усе блідо-голубим сяйвом, і, погойдуючись у прозорому місячному павутинні, линула з темряви пісня, сповнена чи то смутку, чи жалю за чимось, що безповоротно зникло.

Він пригадав, як випускник, що закінчив університет ще у 90-х, розповідав йому про одну з улюблених витівок Бута Таркінгтона<sup>[5]</sup>: той полюбляв удосвіта, стоячи посеред кампусу, виспівувати тонко пісні до

зірок, чим викликав у дрімотливих студентів змішані емоції (залежно від їхніх настроїв).

Раптом десь із передсвітанкової темряви Університетської вулиці випірнула біла фаланга: фігури в білих футболках і білих шортах ритмічно крокували вулицею, лікоть до ліктя, високо піднявши голови, і співали:

Кроком руш, кроком руш!  
В Нассау-Холл — додому всі,  
Кроком руш, кроком руш  
В найкраще місце на землі!  
Ми йдемо, ми йдемо,  
Куди би не занесло нас,  
Відкритий шлях у всіх світах,  
Але в Нассау рушати час!

Коли бадьора процесія наблизилась, Еморі заплющив очі. Пісня злетіла так високо, що щезли всі голоси, крім солістів — вони переможно пронесли мелодію через верхню ноту і опустили її знов у цей фантастичний хор. Еморі розплющив очі (він боявся, що реальний образ зруйнує цю прекрасну ілюзію єднання).

Він жадібно втягнув повітря. На чолі хвацького загону крокував Алленбі — капітан футбольної команди. Стрункий і мужній, він ніби відчував, що цього року весь коледж із надією дивиться на нього, бо саме він, зі своїми ста шістдесятма фунтами ваги, має вибороти перемогу, змітаючи блакитно-червоні лінії супротивника.

Зачарований, Еморі дивився, як проходить повз нього міцно злютований стрій. Обличчя їхні було важко розгледіти над спортивними сорочками, голоси злились у переможній ході. А потім процесію поглинула туманна темінь арки Кембела, і голоси затихли десь у напрямку кампусу.

Ще кілька хвилин Еморі сидів нерухомо. Йому було дуже прикро, що правила забороняють першокурсникам виходити з дому після відбою. А так хотілось прогулятися тінистими, насиченими запахами провулками! Отам, де старовинний коледж Візерспун, немов величний прабатько, вкриває своїм покровом Вігів і Кліо — своїх античних дітей, де Літл, як чорна готична змія, звивався до Кайлера і Паттона, а вони кидають таємничі тіні на пологий укіс, що пірнає прямо в озеро.

При денному світлі Принстон поволі проступав перед його очима — Вест і Реюніон, відлуння шестидесятих, Зал сімдесят дев'ять — гордовитий, із червоної цегли, Верхня і Нижня Пай-ни — аристократичні зразки епохи, не надто задоволені своїм розташуванням серед крамарів. А увінчували обрій дрімотні шпилі веж Холдера і Клівленда, що стрімко врізалися в голубе небо в єдиному порусі.

Він із першого погляду полюбив Принстон — його розморену красу, його значущість, яку він не міг до кінця осягнути, дикі нічні пробіжки у місячному сяйві, гарних удатних хлопців у гонитві за спортивними перемогами, і над усім цим — дух суперництва, що витав скрізь. Уже від першого дня, коли із дикими очима, немов сп'янілі і виснажені першокурсники, сидячи в спортивній залі, вони обрали президентом когось з Гілл Скул, віце-президентом — якусь знаменитість із Лоренсвілля, а секретарем — хокейну зірку з Сент-Пола, аж до самого закінчення другого курсу, — вона була присутня у всьому, ця всепоглинаюча система поклоніння обраному колу.

Еморі був єдиним із Сент-Реджиса. Він споглядав, як розростались і переформовувались угруповання випускників Сент-Пола, Гілла, Памфрі, як у їдальні вони їдять за окремими столами, як перевдягаються в своїх закутках у спортивному залі, як вибудовують довкола себе бар'єр із менш важливих, але амбіційних, щоб відмежуватись від дружніх, але злегка розгублених учнів середніх шкіл. Усвідомивши це, Еморі зненавидів обурливі соціальні межі, отой штучний поділ, вигаданий сильними, щоб заохочувати своїх компаньйонів і тримати на відстані слабших.

Він вирішив стати одним із перших на своєму курсі. Записався на футбольні тренування для першого курсу. Але коли його вже відзначили в «Принстонівці», він серйозно травмував коліно (що до кінця сезону викинуло його з гри). Він був змушений ретируватися і обдумати ситуацію.

«Універ 12» вимикав цілу низку запитань. Були там троє чи четверо непримітних, заціпенілих хлопців з Лоренсвілля, двоє хлоп'яків із приватної школи в Нью-Йорку (Керрі Голідей охрестив їх «плебеями-пияками»), хлопець-єврей також із Нью-Йорка і, як компенсація для Еморі, — двоє братів Голідей, які йому одразу заімпонували.

Голідеїв усі вважали близнюками, але насправді темноволосий Керрі був на рік старший од свого брата-блондина Берна. Керрі був високий, із веселими сірими очима і усмішкою, що із першого погляду викликала приязнь до нього; він одразу став ватагом гуртожитку. Якщо хтось раптом нагострював роги — він їх стримував, був таким собі суддею і встигав смішити всіх своїми в'їдливими коментарями. Еморі почав закладати фундамент їхньої майбутньої дружби, яскраво змальовуючи те, яким мало б бути і яким є насправді університетське життя. Керрі не був схильний сприймати все всерйоз і щиро-дружньо стримував його вибухи протесту проти нерівності в соціальній системі. Але оскільки їх симпатія була взаємною, він сприймав усе з інтересом і поблажливістю.

Берн, світловолосий і мовчазний, з'являвся завжди непомітно, крадькома пробираючись вночі до своєї кімнати або вислизаючи зранку до бібліотеки. Він готувався до конкурсу в газеті Принстона, із запалом змагався проти ще сорока претендентів на перше місце. В грудні він зліг із дифтерією, і хтось посів його місце. Але повернувшись до навчання в лютому, він знову кинувся штурмувати вершини. Звичайно, із таким його способом життя в Еморі було мало шансів дізнатись, яким був Берн насправді (оскільки їх спілкування обмежувалось кількома фразами в перервах між лекціями).

Еморі був дуже невдоволений, як усе складалось. Йому бракувало того статусу, який він завоював у Сент-Реджисі (де його знали і де ним захоплювались). Хоча Принстон стимулював його, і ще багато було попереду всього, що могло б розбудити в ньому талант Макіавеллі, якби він тільки міг за щось зачепитись. Його цікавили елітарні університетські клуби (він почерпнув деяку інформацію про них минулого літа від одного випускника, який знехотя цим поділився): «Плющ» — відокремлений і демонстративно аристократичний; «Котедж» — вражаюча суміш блискучих авантюристів і чепурно вбраних жевжиків; «Тигр» — широкоплечий і атлетичний, він чесно плекає стандарти, закладені в підготовчій школі; «Капелюх і мантия» — антиалкогольний, дещо релігійний із значним політичним впливом; є ще королівський «Колоніал», а ще — літературний «Чотирикутник» і десятки інших, різних за віком і статусом.

Те, що могло виділити студента першого курсу із юрмиська, таврувалось ганебним словом «викаблучник». Перегляди фільмів



завжди супроводжувались їдкими коментарями. Але коментувати їх занадто голосно — викаблучуватися, обговорювати клуби — викаблучуватися. Зайняти принципову позицію, наприклад, щодо вечірок з алкоголем чи повної відмови від них — викаблучуватися. Загалом, бути чимось відмінним від усіх — не схвалювалось. Впливовими особами були тільки ті, хто не був принциповим. І так тривало, аж поки на клубних виборах на другому курсі кожному не пришивали певний лейбл до закінчення університету.

Еморі зрозумів, що писати для «Літературного журналу Нассау» не принесе жодної користі, але місце у штаті «Принстонів-ця» забезпечить хороші зв'язки. В нього виникли примарні надії зажити хмільної слави, виступаючи на сцені Англійського драматичного гуртка, але його фантазії дуже швидко згасли, бо він збагнув, що найблискупчіші мізки і таланти збираються у «Трикутнику» — комедійному музичному клубі, який кожного року їздить у грандіозне різдвяне турне.

А тим часом він почувався напродив самотньо і безпорадно серед решти спільноти. Нові бажання й амбіції нуртували в його свідомості. Весь перший семестр він заздривав найменшим проявам успіхів однокурсників. Він ніяк не міг зрозуміти, чому їх з Керрі не зарахували одразу до еліти курсу.

Багато вечорів провели вони, сидячи біля вікна на Університетській, 12, спостерігаючи, як однокурсники виходять і заходять в актовий зал, помічаючи, як довкола більш успішних студентів гуртуються їхні нові супутники, як хтось поодинокий швидким кроком перетинає подвір'я з опущеними очима, заздрячи згуртованості великих університетських об'єднань.

— Ми — жалюгідний середній клас, ось хто ми! — поскаржився він Керрі одного дня, лежачи на канапі і добиваючи пачку «Фатімас» одну сигарету за одною.

— А чом би й ні? Ми заради цього приїхали до Принстона, щоб нас так само сприймали учні невеликих коледжів, щоб відчувати свою зверхність, свою впевненість, краще одягатись, щоб хизуватись, врешті-решт.

— Не в тому річ, я не проти цієї убогої кастової системи, — зізнався Еморі. — І мені навіть подобається ідея правлячої верхівки,

але, заради всього святого, Керрі, я мушу бути одним із отих, що нагорі.

— Але зараз, Еморі, ти просто роздратований буржуа.

Еморі якийсь час лежав мовчки.

— Може, ненадовго, — врешті-решт озвався він, — але тяжка праця залишає прикрі сліди, а я це ненавиджу!

— То — радше почесні шрами. — Керрі раптом вистромив шию з-за вікна. — Поглянь, он Лангедак! Ти ж хотів його побачити, а одразу за ним — Гемберд.

Еморі різко підскочив і кинувся до вікна.

— Ага! — сказав він, розглядаючи цих знаменитостей. — Гем-берд — сильний, зразу видно, але цей Лангедак — просто неотесаний, хіба ні? Я таким не довіряю. Але алмази здаються досить грубими, поки не ограновані.

— Хтозна, — сказав Керрі, коли хвиля емоцій спала, — ти ж у нас літературний геній. Тобі видніше.

— Цікаво... — Еморі затнувся. — Чи міг би я отаким бути? Думаю, що міг би. Звучить, мабуть, дико, але я б цього нікому не сказав, окрім тебе.

— То пиши, чого чекаєш? Одрости волосся і пиши вірші, як отой Д'Інвільє в «Літературному клубі».

Еморі ліниво дотягнувся до стосу журналів на столі.

— Читав цю останню пробу пера?

— Ніколи не пропускаю. Вони виняткові.

Еморі гортав номер.

— Ого! Він що — першокурсник? — сказав він із подивом.

— Ага.

— Послухай оце! Господи!

Говорить служниця:

Чорне покривало вкрило земну твердь,  
Як білі конуси, у срібному полоні,  
Гойдають полум'я свічок вітри,  
Як тіні, що зникають на долоні,  
О, Піє, Помпіє, — ходім скоріше геть...

— І що б це мало означати?

— Це сцена в ідальні.

Вознісни руки, наче крила, догори,  
Лежить вона на білім покривалі,  
Немов святої лик її прекрасний,  
Молю, Куніццо, вийди із п'тьми!

— Господи, Керрі, про що воно? Присягаюсь, я геть не розумію, хоч сам полюблюю літературу.

— Це все досить цікаво, — позіхнув Керрі. — Правда, коли щось таке читаєш, то на думку спадають катафалки і скисле молоко. Але це — не найкращий його витвір.

Еморі жбурнув журнал на стіл.

— Нехай, — зітхнув він. — Я просто не знаю, що робити. Я й сам десь відірваний від загали, але недолюблюю всіляких диваків. Не можу ніяк вирішити, чи далі плекати свій хист і стати, приміром, видатним драматургом, чи плюнути на все і стати принстонським залізюю?

— А навіщо вибирати? — знизав плечима Керрі. — Краще плисти за течією, як я. Я взагалі збираюсь грітися в промінні слави мого брата Берна.

— Я не можу плисти за течією — я хочу бути помітним. Я хочу мати вплив, хоча би з-поміж студентів. Скажімо, або бути головним редактором «Принстонівця», або президентом «Трикутника». Я хочу, щоби мною захоплювались, Керрі.

— Ти надто забагато про себе думаєш (Еморі ця думка здивувала).

— Ні, я й про тебе теж думаю. Ми маємо спілкуватись із рештою курсу, повсякчас, особливо зараз, коли так приємно бути снобом. Я б, наприклад, хотів привести якусь кралечку на бал у червні, але щоб я зміг бути при цьому невідпорно елегантним.

І представити її всім нашим серцеїдам і футбольним капітанам, і таке інше...

— Еморі, — сказав Керрі, втрачаючи терпець, — ти ходиш по колу! Якщо хочеш прославитись — займись, нарешті, чимось, якщо ні — просто розслабся. — Він позіхнув. — Ходімо, нехай кімната трохи провітриться, бо ми тут накурили. Гайда вниз, подивимось футбольне тренування.

Еморі знехотя приєднався до цієї пропозиції. Він вирішив, що злет його кар'єри почнеться з наступної осені. А поки можна разом із Керрі влаштувати веселі okazії у стінах «Універу 12».

Вони підкладали лимонний пиріг у ліжко бідолашного єврейського хлопця, або залишали весь будинок без газу, вимкнувши нагрівач у кімнаті Еморі, що дуже спантеличило пані хазяйку і місцевого слюсаря; перенесли пожитки «плебеїв-пияків» (картини, книги, меблі) у ванну кімнату. Цим вони неабияк збентежили двох друзяк, які ще не прийшли до тям після веселої вечірки в Трентоні. Але витівників засмутило, що плебеї-пияки все сприйняли як недолучний жарт. Вони різались у покер, двадцять одне і джек-пот від світання до смерку, а коли в одного сусіда був день народження, намовили його купити на всіх шампанського для бурхливої вечірки. Спонсор вечірки чомусь залишився тверезий, і Керрі з Еморі мимохіть зіштовхнули його зі сходів (а потім весь наступний тиждень навідували бідолаху в лікарні, спокутуючи свою провину).

— Скажи, хто всі ці дівчата? — запитався одного дня Керрі (стоси листів до Еморі непокоїли його). — Дивився я тут недавно оті поштові штемпелі — Фармінгтон і Доббс, Вестовер і Дан-Холл — що б це мало означати?

Еморі скептично усміхнувся:

— Усі вони з Міннеаполіса і Сент-Пола. — Далі почав перелічувати одну за одною: — Ось — Мерилін де Вітт, гарненька, має власну машину, і це дуже зручно; це — Саллі Везербі, вона, щоправда, трохи розповніла; а це — Майра Сент-Клер — давня пасія, охоче дає себе цілувати, якщо хочеш знати.

— Як ти даєш собі з ними раду? — Керрі ніяк не міг заспокоїтись. — Я спробував усе, але ці сороки мене навіть не бояться.

— Бо ти — типовий «хороший хлопчина», — висунув припущення Еморі.

— Точно! Їхні матусі ніколи не хвилюються, коли вони зі мною. Але це вже занадто! Якщо я намагаюся взяти когось за руку, — вона сміється і не віднімає руки, ніби це не її рука. Коли рука вже в моїй — вони раз, і відсмикують її. Що воно означає?

— А ти будь загадковим, — порадив Еморі. — Скажи їм, що ти дикун і тільки вони можуть облагородити тебе. Зціпивши зуби, йдеш додому, а тоді раптом повертаєшся через півгодини, — словом, приголомшуй їх.

Керрі похитав головою:

— Дохлий варіант. Якось я написав дівчині з Сент-Тімоті гарного любовного листа. В одному місці навіть від хвилювання написав: «О Боже, як я вас кохаю!» Вона взяла манікюрні ножиці, вирізала «О Боже», а решту показувала всім, всій школі. В моєму варіанті це не діє. Я просто «пристойний хлопець», і всілякі такі дурниці не для мене.

Еморі усміхнувся і намагався уявити себе «хорошим хлопцем». У нього так нічого й не вийшло.

В лютому падав дощ із снігом, бурхливий перший семестр закінчився, а життя в «Універі 12» тривало так само весело, хоча й безцільно. Раз на день Еморі пригощався клубним сендвічем, кукурудзяними пластівцями і картоплею-фрі «У Джо». Зазвичай, компанію йому складали Керрі або Алек Коннедж. Останній був мовчазним відлюдником-зализою з Гочкіса. Він жив по сусідству і потерпав від вимушеної самотності, як і Еморі, бо всі його однокласники вступили до Єля. Кнайпа «У Джо» була неестетичною і антисанітарною забігайлівкою, але тут можна було відкрити безлімітний кредит (а це було суттєвою перевагою для Еморі). Його батько останнім часом експериментував із облігаціями гірничих компаній, і, як наслідок, утримання Еморі хоч і було доволі пристойним, проте не таким, на яке він розраховував.

«У Джо» була ще одна суттєва перевага — старшокурсники не заглядали туди. Отож, о четвертій годині кожного дня Еморі в компанії друга чи книжки приходив сюди, щоб чимось підживитись. Одного дня у березні виявилось, що всі столики зайняті, і він вмовстився у крісло навпроти якогось першокурсника, який пильно зігнувся над своєю книжкою. Вони кивнули один одному. Хвилин двадцять Еморі споживав булочки з беконом, читаючи «Професію місіс Воррен» (він випадково відкрив для себе Шоу, коли протягом зимової сесії копався в бібліотеці); його сусід-першокурсник теж був зосереджений на своєму фоліанті, допиваючи третю порцію солодового молока.

Мало-помалу очі Еморі з цікавістю ковзнули на книгу його сусіда. Догори дригом він прочитав ім'я автора і назву книги — «Марпесса» Стівена Філліпса. Йому це нічого не говорило — його освіта вимірювалась хрестоматійними класиками на кшталт «Виходь до саду, Мод» і уривками з Шекспіра і Мільтона, яких він змушений був читати за програмою.

Щоб привернути увагу свого візаві, він удав, що захоплений своєю книжкою, і вигукнув ніби мимохідь:

— Чудова річ! Направду!

Першокурсник глянув на Еморі подивовано.

— Ви про булочки з беконом? — Його ламкий голос дуже пасував до великих окулярів і до чуйності, яку він випромінював.

— Ні, — відповів Еморі. — Це я про Бернарда Шоу. — Він опустил книжку.

— Я ніколи не читав нічого з Шоу, хоча завжди планував. — Хлопчина зробив паузу, а потім продовжив: — А ви коли-небудь читали Стівена Філліпса? Узагалі ви любляете поезію?

— Звичайно! — із запалом відповів Еморі. — Хоча я не читав його багато. (Він взагалі ніколи не чув про якогось там Філліпса, не враховуючи покійного Девіда Грехема.)

— Доволі незле, мені здається. Звичайно, він вікторіанець.

Вони заглибились в обговорення поезії і побіжно познайомились один з одним. Співрозмовником Еморі виявився не хто інший, як «отой жахливий чванько, себто Томас Парк Д'Інвільє», який вміщував оті чудернацькі любовні вірші в «Літературному журналі». На вигляд йому було років дев'ятнадцять — хлопець із сутулими плечима і блідо-голубими очима. Вся його зовнішність підказувала Еморі, що той геть нічого не тямить у змаганнях за місце в соціумі чи ще якихось захоплюючих феноменах такого гатунку. Але він кохався в книжках, а Еморі, здавалося, вже цілу вічність не зустрічав подібного. Якби не компанія із Сент-Пола за сусіднім столиком, він би сповна насолодився новим знайомством, але боявся, що і його вважатимуть химерником. Хоча, здається, їх не помічали, тож він дав собі волю: видавав на-гора десятки назв книг, які він читав, про які чув чи про які ніколи не чув, без упину перелічував якісь назви, не згірш од якогось клерка з книжкового магазину Brentano. Д'Інвільє майже купився і, схоже, був зачарований. Він наївно гадав, що Принстон складається із жахливих філістимлян і безнадійних зубріїв. Отож здибати тут людину, яка могла розкуто розводитись про Кітса, та ще й, вочевидь, мила руки, — то була велика насолода.

— А ви читали щось із Оскара Вайлда? — запитав він.

— Ні, а хто він?

— А хіба ви не чули?

— А, так, згадав. (Щось далеке тенькнуло у пам'яті Еморі.) Це хіба не про нього була оперета «Терпіння»?

— Саме так, про нього. Я щойно прочитав його книжку — «Портрет Доріана Грея», дуже вам рекомендую. Вам сподобається. Можу позичити, якщо хочете.

— Звичайно, дуже хочу!

— Заходьте до мене в гості. У мене є ще декілька гарних книжок.

Еморі трохи вагався. Він зиркнув на компанію з Сент-Пола (серед них був неймовірний, неперевершений Гемберд) і задумався: а як вплине на його репутацію дружба з цим диваком? Він так ніколи і не розвинув у собі навик швидко заводити друзів, а тоді позбуватись їх (він був не надто рішучий для цього). Отож він зіставляв безсумнівну привабливість і цінність Томаса Д'Інвільє і холодні позики окулярів у роговій оправі, які, як йому здавалось, пильно стежили за ним з-за сусіднього столика.

Попри все, він відкрив для себе «Доріана Грея», і «Діву скорботи Долорес», і «Безжалісну красуню». Цілий місяць він захоплювався тільки цим. Світ став для нього укритим поетичною паволокою, він чимдуж намагався поглянути на Принстон крізь пересичений погляд Оскара Вайлда і Свінберна або «Фінгала О'Флегерті» і «Альджернона Чарльза» (як він їх манірно-жартома називав). Він жадібно поглинав кожної ночі: Шоу, Честертон, Баррі, Пінеро, Етс, Сінг, Ернест Доусон, Артур Саймонс, Кітс, Зудерман, Роберт Г'ю Бенсон, «Савойські опери» — усю цю строкату суміш. І раптом збагнув, що всі ці роки майже нічого серйозного не читав.

Зустріч із Томом Д'Інвільє була для нього радше вдалою okazією, ніж дружбою. Еморі зустрічався з ним приблизно раз на тиждень, разом вони побілили стелю в Томовій кімнаті і прикрасили стіни дешевими гобеленами, купленими на аукціоні, розставили високі підсвічники і повісили строкаті штори. Том подобався Еморі розумом, літературною освіченістю, тим, що не був зніженим чи манірним. Насправді, найчастіше красувався Еморі: кожен вислів він намагався перетворити на епіграму (що, зрештою, не надто велика заслуга, якщо ті епіграми показні). Весь «Універ 12» веселився. Керрі прочитав «Доріана Грея» і вдавав лорда Генрі, він усюди ходив за Еморі й звертався до нього не інакше як «Доріан», прикидаючись, буцімто підтримує його легковажні захоплення і мляві тенденції до

нудьгування. Якось Керрі зобразив подібну сцену в спільній залі — всі були дуже потішені. Еморі ж це так розлютило і збентежило, що згодом він практикував мистецтво епіграми тільки вряди-годи в компанії Тома або перед дзеркалом.

Одного дня Том із Еморі влаштували читання своїх власних віршів і творів Лорда Дансені під звуки грамофона Керрі.

— Читай на розспів! — вигукував Том. — Не декламуй! Співай!

Еморі, який саме був на підйомі, роздратовано зиркнув і промимрив, що йому заважає фортепіано. Це була остання крапля, Керрі впав на підлогу, душачись сміхом.

— Давай «Квіточки і цьомчики»! — реготав Керрі. — Господи, я зараз лусну!

— Вимкни бісів гамофон! — заволав Еморі, лице його аж пашіло. — Я тут не в цирку виступаю!

Тим часом Еморі намагався повсякчас пробудити в Д'Інвільє потяг до тамтешніх вимог смаку, бо знав, що цей поет до цього ставиться значно буденніше, ніж він сам. От якби йому причесати волосся і спростити його балачку та вдягнути темно-коричневий капелюх — він би став геть пристойним. Але балачки на тему комірців «Лівінгстон» і строгих краваток пролітали повз вуха; власне, Д'Інвільє навіть драгували його зусилля; отож Еморі обмежив свої візити раз на тиждень і лише вряди-годи приводив Тома з собою в «Універ 12». Інші першокурсники, поблажливо глузуючи над ними, нарекли цю пару «Доктор Джонсон і Босвелл»<sup>[6]</sup>.

Алек Коннедж, досить частий гість, мав до нього невиразну симпатію, але вважав його «високолюбим» і тому побоювався. Керрі крізь усю цю поетичну балаканину розгледів міцну і майже несподівану глибочінь (що безмежно його подивляло) і він примушував його годинами читати вірші, лежачи на канапі Еморі:

Чи спить, чи вже прокинулась вона?

Крізь шаль ще видно пурпуровий слід цілунку,

Із шиї кров сочиться темним візерунком,

Де жало ніжне пронизало юнку.

— Це ж чудово... — тихо промовляв Керрі. — Старшому Голі-дею таке сподобалося. Це видатна поезія, я тобі так скажу...



Том, задоволений вдячною аудиторією, поринав у глибини «Поем і балад», поки Керрі і Еморі не вивчили їх напам'ять незгірше його самого.

Еморі призвичаївся віршувати весняними вечорами в садах довкола Принстона, де лебеді в маленьких ставках створювали належний настрій, а хмари мрійливо і неквапно пропливали над вербами. Травень прийшов несподівано рано. Еморі раптом стало тісно в чотирьох стінах, і він гуляв кампусом годинами і під світлом зірок, чи й під дощем.

### ***ВОЛОГА СИМВОЛІЧНА ІНТЕРМЕДІЯ***

Упав нічний туман. Він немов скотився з місяця, згромадився над шпилями і вежами, потім повільно осів унизу, оголивши сонні верхів'я, що тягнулись до неба. Постаті, які вдень сновигали, як мурахи, тепер виринали і зникали на передньому плані, мов примарні тіні. Готичні зали і галереї здавались безмежно таємничими, коли раптом проступали із темряви, спалахуючи міриадами блідо-жовтих віконниць. Невідомо звідки долинув бій дзвонів — уже четверта година. Еморі зупинився неподалік сонячного годинника і витягнувся на вологій траві. Прохолода омила його обличчя і сповільнила хід часу — того часу, який підступно закрадається крізь ліниві червневі вечори і здається таким невловним у весняних сутінках. Вечір за вечером над кампусом линув спів старшокурсників, сповнений якоїсь меланхолійної краси, і крізь мушлю свідомості новачка пробилось глибоке і трепетне благоговіння до цих сірих готичних стін і всього, що вони символізували і зберігали з давніх-давен.

Вежа, яка височіла за його вікном, вросла в небо вузьким шпилем, він тягнувся так високо, що здавався майже невидимим на фоні ранкового неба. Цей образ вперше пробудив у ньому сприйняття жителів кампуса як чогось швидкоплинного і незначущого (якщо не бачити в них спадкоємців древньої традиції). Його око тішило те, що готична архітектура зі своїм устремлінням до неба якнайкраще пасувала університетській панорамі, і це усвідомлення стало його власним здобутком. Рівні пасма зелених галявин, мовчазні будівлі університетських корпусів, де зрідка деінде світилось одиноке вікно

якогось схоласта, — все це глибоко врїзалось в його пам'ять, а стримані обриси шпилів доповнювали символічно цю картину.

— До дїдька все... — прошепотїв вїн, змочуючи долонї у вологїй травї і проводячи ними по волоссю. — З наступного року я буду старатися!

Хоча вїн знав, що це дух шпилів та веж навїяв на нього цю мрїйливу покїрнїсть, вселив у нього благоговїйний страх. Навїть якщо вїн зараз усвідомлював свою непослїдовнїсть, перше ж зусилля могло занурити його у слабкїсть і нерїшучїсть.

Вїн нїби снів наяву. Вїн вїдчув нервовє збудження (а можливо, це було лише биття потужного серця самого унїверситету). Це був потїк, куди йому доведеться кинути свїй камїнь, хоча невиразнї брижї на водї зникнуть майже одразу, як вїн занурить туди свою руку. Зрештою, вїн ще нїчого не давїнічого не взяв.

Якийсь запїзнїлий першокурсник прошелестїв дощовиком, вїн гучно сопїв, хлюпаючи по мокрїй стежцї. Долинув чийсь голос десь їзпїд невидимого вїкна, кинувши традицїйне: «Висунь голову!» Сотнї дрїбних звукїв струменем витїкали з туману і проникали нарештї в його свїдомїсть.

— Господи! — вигукнув вїн раптом і здригнувся вїд звуку власного голосу. Накрапав дощ. Ще хвилину вїн лежав нерухомо, обхопивши голову руками. Потїм пїдхопився на ноги і обмацав свїй одяг.

— Я весь змок! — сказав вїн сонячному годиннику.

### ***ІСТОРИЧНИЙ ЕСКІЗ***

Влїтку, пїсля того як Еморї закїнчив першїй курс, почалась вїйна. Окрїм суто спортивного їнтересу (нїмецькї вїйська вже наступали на Париж), вїн не вїдчув анї захоплення, анї хвилювання.

Вїн спостерїгав за подїями, як за якоюсь далекою мелодрамою, і сподївався, що вона буде довгою і кривавою. Якби вїйна припинилась, вїн вїдчув би себе ошуканим глядачем, який прийшов на фїнальний бїй, а противники вїдмовилися битись.

Ото й була вся його реакцїя.

### ***«ХА-ХА, ГОРТЕНЗІЯ!»***

— Агов, фїгурантки!

— Ворушіться!

— Фігурантки, кидайте балачки! Може, почнемо репетицію? Мене хтось чує?

Режисер, президент клубу «Трикутник», кипів від безпорадної злості. Він вибухав приступами безжалісної авторитарності, бився в конвульсіях цілковитої безвиході, затим геть знесилений опустився в крісло, твердо переконаний, що вони аж ніяк не встигнуть до різдвяного турне.

— Увага! Починаємо з піратської пісні.

Фігурантки, затагнувшись востаннє сигаретами, мляво зайняли свої місця. Соліст вибіг на передній план, його руки і ноги застигли в натхненній позитурі. Під ляскання, підсвистування і притупування режисера вони так-сяк прорепетиували танець.

Клуб «Трикутник» дуже нагадував збурений мурашник. Кожного року вони ставили музичну комедію, подорожуючи всім колективом (із хором, оркестром і декораціями) упродовж різдвяних канікул. П'єса і музика були творіннями старшокурсників, а клуб, сам по собі, був одним із найвпливовіших — кожного року понад триста конкурсантів змагались за право вступити до нього.

Еморі, який після відбіркового туру другого курсу пройшов у редколегію «Принстонівця», отримав роль помічника капітана піратського корабля на прізвисько «Кипучий шмир». Останнього тижня вони проводили репетиції п'єси «Ха-ха, Гортензія!» кожного дня з другої по обіді до восьмої ранку (при тямі їх тримала тільки міцна кава, а вже відсипались на лекціях). «Казино», зал, де проходили репетиції, був унікальним видовищем. Великий хол, більше схожий на хлів, де сновигають хлопці в костюмах піратів та дівчата в ролі дітей; декорації, які похапцем збирають і розбирають; освітлювач, який спрямовує сліпуче світло в чийсь злі очі; і це все — під безперервний веселий гімн «Трикутника» у виконанні оркестру. Хлопець, автор тексту, стоїть у кутку, нервово покусує олівець, у нього є двадцять хвилин, щоб придумати куплет «на біс»; адміністратор сперечається з секретарем про те, скільки грошей можна витратити на «ці чортові костюми для доярок»; колишній випускник (президент дев'яносто восьмого року) сидить на коробці і ностальгічно згадує, наскільки все було простіше в ті часи.

Як «Трикутнику» взагалі вдавалось підготувати шоу — то була велика таємниця, але це була надзвичайно захоплююча таємниця, незалежно від того, хто і скільки доклав зусиль, щоб отримати ланцюжок із маленьким золотим трикутником. «Ха-ха, Гортензія!» — її переписували дев'ять разів, і у програмі зазначались імена всіх дев'яти авторів. Усі постановки «Трикутника» оголошувались як щось неординарне — не просто звичайна музична комедія. Але після того, як декілька авторів, президент, режисер, комітет факультету доклали до неї руки, залишалось старе надійне шоу у стилі «Трикутника», із заяженими жартами (головного коміка виганяли перед самим початком турне, бо він захворював) і традиційним фігурантом із чорними бакенбардами, який, «хай йому грець», нізащо не хотів голитись двічі на день.

У «Ха-ха, Гортензія!» був один цікавий момент. У Принстоні існувала традиція, що в той момент, коли студент Єля, який є членом славнозвісного клубу «Череп і Кості», почує згадку цього священного назвиська, він мусить вийти із приміщення. Також існувала легенда, що члени цього товариства накопичують шалені статки (чи голоси, чи купони, чи що вони там замислюють накопичувати). Тому на кожному показі «Ха-ха, Гортензія!» був десяток місць, які не пускали в продаж. Їх займали шість злидарів, найбільш обідраних, яких тільки можна було знайти на вулицях, а на додачу їх ще й розцяцьковував штатний гример. Коли посеред вистави «Баламут» ватажок піратів показував на свій чорний прапор і вигукував: «Я закінчив Єль, ось мій Череп і Кості!» — в той самий момент шість обідранців мали встати і вийти, всім своїм виглядом демонструючи вражену гідність і глибоку скорботу. Кажуть (хоча це й не було доведено), що одного разу серед них якимось опинився навіть справжній випускник Єля.

Вони виступали перед світською публікою восьми міст. Еморі найбільше сподобались Луїсвілл і Мемфіс: мешканці знали, як приймати гостей: подавали дивовижний пунш, жінки красувалися вражаючим спектром жіночої вроди. Чикаго йому імпонував своєю жвавистю, незважаючи на тамтешню галасливу говірку. Утім, це було місто Єля, а через тиждень сюди мав приїхати «Єльський глі-клуб»<sup>[7]</sup>, тож їм перепала лише половина пошани. У Балтиморі і Принстоні вони були як удома, і кожен навіть устиг закохатись. Міцні напої тут споживалися у відповідній кількості; і хтось незмінно виходив на

сцену добряче захмелений (стверджуючи згодом, що цього вимагала інтерпретація ролі). Колективу виділили три вагони; але спали лише в третьому (тому його нарекли «хлів-салон»), в інший запхали набридливих духовиків з оркестру. Канікули добігали кінця в такому поспіху, що ніхто не встигав знудитися. Але коли вони приїхали в Філадельфію, відпочинок від прогіркої атмосфери квітів і гриму видався їм за щастя, а фігурантки, зітхаючи з полегшенням, зняли тугі корсети із зболених животів.

Коли всі роз'їхались, Еморі хвятькома помчав до Міннеаполіса. Причиною цього була кузинка Саллі Везербі — Ізабель Бордж (вона якраз планувала провести там зиму, поки її батьки були за кордоном). Він пам'ятав Ізабель маленькою дівчинкою, з якою вони часом бавились, але це було ще в ті часи, коли він уперше потрапив до Міннеаполіса. Вона переїхала в Балтимор, але відтоді в неї вже з'явилось своє минуле.

Еморі був у цілковитому розпалі — самовпевнений, нервовий і тріумфуючий. Він стрімголов летів до Міннеаполіса: зустріти дівчину, яку пам'ятав ще малою, видавалось йому чимось бентежним і романтичним. Отже, він без жодних докорів сумління телеграфував матері, щоб вона не чекала його... Сів у поїзд і думав про все це цілих тридцять шість годин.

## *ПЕСТОЩІ*

Гастролюючи з «Трикутником», Еморі постійно зіштовхувався із таким немаловажним американським феноменом, як «вечірки із пестощами».

Жодна вікторіанська мати (а майже всі матері були вікторіан-ками) й подумати не могла, наскільки звичними були поцілунки для їхніх доньок. «Так поводяться служниці, — говорила місіс Х'юстон-Кармелайт своїй дочці, популярній серед молоді. — Їх спочатку цілують, а потім освідчуються».

Але «популярна донька» заручалася кожні півроку у віці від шістнадцяти до двадцяти двох, аж поки молодий Гембелл із «Кембел і Гембелл» не засватав її, будучи свято переконаним, що він — її перша любов, у проміжках між «заручинами» (популярність її встановлювалася кількістю запросин на танці, що слугували

своєрідною системою відбору найсильніших). Вона цілувалася на прощання із колишніми залицяльниками при місячному світлі чи при світлі каміна, а чи й у повній темряві.

Еморі бачив дівчат, які витворяли таке, що за його пам'яті вважалось би недопустимим: їли о третій ночі після танців у неподобних кафе, обговорювали будь-які теми чи то жартуючи, чи то серйозно, — і все це із потайним збудженням (для Еморі така поведінка була повним моральним падінням).

Вечір у «Плазі»... За вікном зависли зимові сутінки, внизу чути слабкий негучний перегук барабанів... Набундючені й напружені молодики тиняються залом, бездоганно вбрані, вони замовляють ще один коктейль і чекають. Раптом двері, що обертаються, манірно окреслюють коло, і три оберемки хутра запливають до середини. Потім театр; потім столик у «Опівнічних фіглях», само собою. І, звичайно, чиясь мама (її присутність лише вимагатиме обачності, а втім, при ній усе здаватиметься ще більш захоплюючим); ось мама вже залишається сама за десертним столиком і думає, що «не такий страшний вовк, як його малюють», просто все дуже виснажливо. Але донечка знову закохана... дивно, правда? І хоча таксі було напівпорожнім, якимось чином для її доньки і студента з Вільямса не вистачило місця, і довелося їм їхати в окремій машині. Дивно... Хіба ви не помітили, як зашаріла донечка, коли вони приїхали на сім хвилин пізніше? Але вона завжди «виходила сухою із води».

Отак «королева балу» перетворилась на «кокетку», «кокетка» зробилась «спокусницею». У «королеви балу» було п'ять-шість візитерів за вечір. Якщо доню відвідувало двоє, і якимось чином, вони перетинались, той, хто не домовився про годину зустрічі, потрапляв у доволі незручну ситуацію. «Королеву» оточував гурт залицяльників у антрактах. А спробуй-но лишень знайти її у перерві між танцями!

— І що ми тут забули? — запитав він одного вечора дівчину із зеленими заколками у волоссі, коли вони сиділи в чиемусь лімузині, припаркованому біля заміського клубу в Луїсвіллі.

— Я не знаю, але у мене такий веселий настрій.

— Будьмо відверті одне з одним: ми ніколи не побачимось хоч ще раз. Я хотів поїхати з тобою, бо ти найгарніша дівчина тут. Тобі справді все одно: чи ти мене колись ще побачиш, чи ні?

— Так, але ж ти з усіма так поводишся? Чим же я це заслужила?

— Тож ти втомилась танцювати? І хочеш покурити, і все таке інше, про що говорила? Чи просто...

— Ой, давай ліпше зайдемо досередини, — перебила вона, — якщо ти прагнеш усе аналізувати. Може, не будемо про це?..

Коли камізельки ручного плетива ввійшли у моду, Еморі у пориві натхнення охрестив їх «пестливим сорочками». Назва ця мандрувала від узбережжя до узбережжя із вуст до вуст дамських спокусників і «популярних дівчат».

### ***ІЛЮСТРАЦІЯ***

Еморі виповнилось вісімнадцять років, і він був зростом трошки нижчий шести футів, винятково вродливий, але якимось нестандартно. Обличчя його виглядало досить юним, лише проникливі зелені очі, облямовані темними довгими віями, руйнували цей образ невинності. Дивно — йому бракувало отого вабливого тваринного магнетизму, який так часто супроводжує і жіночу й чоловічу красу. В особистості його домінувала радше розумова складова, і він був не в змозі відкидати чи включати її, як кран із водою. Але ніхто і ніколи не забував його обличчя.

### ***ІЗАБЕЛЬ***

Вона зупинилась на сходовому прольоті. Так, мабуть, мали б почувати себе плавці перед стрибком з трамліна, чи примадонни у вечір прем'єри, або незграбні кремезні молодики в день вирішального турніру — всі ці почуття нуртували в ній. Вона мала б спуститися сходами під дріб барабанів чи під рефрен з «Таїс» або «Кармен». Ще ніколи її так не хвилювала власна зовнішність, і ще ніколи вона не була така перейнята цим. Адже через шість місяців їй уже мало виповнитись шістнадцять.

— Ізабель! — гукнула її кузина Саллі з-за дверей убиральні.

— Я готова. — Вона відчула, як їй нервово зсудомило горло. — Я мала послати додому за іншою парою черевиків. За хвилику вийду.

Ізабель хотіла ще раз повернутись до убиральні, щоб востаннє окинути себе оком у дзеркалі. Але щось її стримало на місці і змусило глянути вниз з широких сходів клубу Мінегага. Сходи спокусливо звивались донизу, і вона вловила тільки, як промайнули дві пари

чоловічих ніг в нижній залі. Однакові лаковані черевики ніяк не виказували осіб їхніх власників, але їй страшенно кортіло довідатись: може, одна з цих пар належить Еморі Блейну? Цей молодик, якого вона ще досі не зустріла (але який, проте, вже забрав у неї суттєву частину дня її приїзду). Дорогою додому, поміж шквалом запитань, коментарів, одкровенень і всіляких перебільшень, Саллі ніби між іншим згадала:

— Ти ж пам'ятаєш Еморі Блейна? Знаєш, він шалено хоче з тобою зустрітись. Він затримується на день, але сьогодні прийде в клуб. Каже, він стільки про тебе чув і пам'ятає твої очі...

Он як... Це потішило Ізабель. Цей факт зрівнював їхні позиції (хоча вона й сама вміла вибудовувати свої романтичні відносини без попередньої реклами). Але її трепетне і солодке передчуття раптом обірвалось, і вона запитала:

— Що ти маєш на увазі? Що саме він про мене чув?

Саллі усміхнулась. Вона відчувала себе дресирувальником цирку своєї більш екзотичної кухні.

— Він знає, що ти... що тебе вважають красивою, і все таке... — вона зробила виразну паузу. — Я гадаю, він знає, що ти вже цілувалася.

У тій хвилині маленький кулачок Ізабель стиснувся під хутряним манто. Вона вже звикла, що їй всюди супроводжує «відчайдушне» минуле, її завжди це обурювало, але в незнайомому місті їй це навіть могло стати в нагоді. Чи була вона «легковажною»? То нехай перевірять...



Ізабель дивилась через вікно, як повільно падає сніг морозяного ранку. Тут було набагато холодніше, ніж у Балтиморі; вона вже про таке й забула; шибка дверей авта замерзла, вікна поцяткувались грудочками снігу в кутках. У її думках крутилось лише одне. Цікаво, чи він одягнеться так само, як отой хлопець, що спокійно крокує по людній бізнесовій вулиці в мокасінах і карнавальному костюмі? Це так по-західному! Та ні, навряд, він вчиться у Прин-стоні, зараз, здається, уже студент другого курсу, чи щось таке. Насправді вона слабо його пам'ятала. Десь у альбомі в неї ще збереглась давня світлина з окатим хлопчиком (мабуть, відтоді очі в нього стали ще виразніші). Одначе за останній місяць, відколи було сплановано гостини в Саллі, його образ доріс до масштабів достойної кандидатури. Підлітки — найбільш хитромудрі звідники, вони на ходу вигадують сценарії (чим і користалась Саллі, вміло граючи на запальному темпераменті Ізабель). Ізабель же була здатна переживати досить сильні, хоча й короточасні емоції.

Вони під'їхали до розлогого білокам'яного будинку, який стояв оддалік засніженої дороги. Місіс Везербі тепло її прийняла, з усіх закутків з'явилися численні молодші кузини і кузинки і ввічливо привітались. Ізабель поводитися дуже тактовно. Коли вона хотіла, то могла прихилити до себе будь-кого, окрім старших дівчат і дорослих жінок. Усе, що вона робила, щоб справити враження, діялось абсолютно свідомо. Всі дівчатка, з якими вона відновила знайомство цього ранку, були вражені не лише її вродою, а й її репутацією.

Питання щодо Еморі Блейна все ще залишалось відкритим. Довкола його персони панувала атмосфера численних захоплених відгуків, здавалось, усі присутні дівчата вважали його неперевершеним залицяльником (утім, вони не надали жодної корисної інформації). Він обов'язково в неї закохається... Саллі розповсюдила цю інформацію між усіма колежанками. І зараз, лишень побачивши Ізабель, вони плодили цю чутку із суттєвим випередженням... Ізабель потай вирішила (із відчуття обов'язку перед Саллі), якщо буде необхідно, вона його зуміє закохати в себе. Навіть якщо сама сильно розчарується. Саллі малювала його блискучими фарбами: він вродливий, може бути дуже вишуканим, коли захоче, вміє триматися і в міру примхливий. Справді, здавалось, він утілював усі романтичні риси, які були такими бажаними у її віці й товаристві...

Усі враження і думки Ізабель були надзвичайно калейдоскопічними. Їй була притаманна своєрідна суміш світськості й артистичного темпераменту, який часом зустрічається в обидвох класах — серед світських дам і серед актрис. Свою освіченість (чи то пак досвід) вона почерпнула від залицяльників, які домагалися її прихильності; її такт був вродженим, а низка любовних інтриг обмежувалася кількома цілком пристойними телефонними розмовами. Її великі темно-карі очі променіли кокетством, воно проступало крізь її невідпорний тілесний магнетизм.

Отже, того вечора вона стояла згори сходів, чекаючи, поки привезуть нові черевики. Коли вона майже втратила терпіння, Саллі вийшла з вбиральні, випромінюючи бадьорість, як завжди, в гарному гуморі. І поки вони спускались сходами, ліхтарики в голові Ізабель освітлювали дві думки: «чи у мене сьогодні гарний колір обличчя?» і «цікаво, чи він добре танцює?».

Внизу, у великій клубній залі, її оточила зграйка дівчат, з якими вона познайомилась удень. Потім вона почула голос Саллі, яка по черзі називала імена (вона зловила себе на думці, що вітається із чорнобілими, незграбними і малознайомими фігурами). Десь промайнуло ім'я Блейн, але вона не змогла збагнути, де він. Це був дуже неловкий момент, коли всі юнаки вайлуватю юрмились там і тут, наштовхуючись один на одного і врешті-решт залишаючись поряд із співрозмовниками, які цікавили їх найменше. Ізабель протиснулася разом із Фроггі Паркером до стільців біля сходів (колись вони разом бавились у «класики», тепер він був другокурсником із Гарварда). Ізабель згадала веселу історію з минулого — зараз це саме те, що потрібно. Те, як Ізабель могла використати якусь кумедну сценку для спілкування, було дивовижним. Спочатку вона захоплено розказала цю історію піднесеним контральто з краплею південного акценту; згодом, пригадуючи кумедні моменти і усміхаючись своєю звабливою посмішкою, знову повернулася до початку, додаючи певних варіацій і розставляючи дотепні акценти — і все це у формі невимушеного діалогу. Фроггі був зачарований і зовсім не підозрював, що усе це — не для нього, а для двох зелених очей, що яскріли з-під ретельно пригладженого волосся. Отак Ізабель відкрила Еморі. Немов актриса, котра знає, яке враження справляє сплеск її природного, підвладного лише їй одній магнетизму на глядачів перших рядів, Ізабель зміряла

поглядом свого візаві. Отже, у нього було золотисто-каштанове волосся (легке розчарування нагадало їй, що вона воліла би стрункого брюнета, як із реклами підв'язок)... Щодо решти — обличчя його вкривав ніжний рум'янець, профіль був, як у середньовічного лицаря. Увесь образ доповнював вишуканий костюм і шовкова гофрована манишка (які й досі так подобаються жінкам, але вже добряче набридли чоловікам).

Упродовж цих оглядин Еморі спокійно роззирався.

— Ви когось шукаєте? — запитала вона ніби мимохідь, невинно кліпаючи очима.

З-поміж метушні Саллі вже рушила до столика. Еморі протиснувся ближче до Ізабель і прошепотів:

— Знаєте, сьогодні я ваш кавалер за обідом. Нас уже попарували.

Ізабель аж подих перехопило — це було схоже на репліку кіногероя. І вона з досадою відчула, що вигідну роль забрали і віддали якомусь другорядному актору... Але вона не має права здавати своїх позицій ні на йоту! Між тим обідній стіл бринів сміхом. Поки всі розсідалися по місцях, Ізабель сиділа на чільному місці, і всі звернули на неї цікаві погляди. Вона насолоджувалася загальною увагою, навіть зашарілась, Фроггі Паркера настільки зачарував цей рум'янець, що він забув підсунути Саллі стілець (що його дуже збентежило). Еморі сидів з другого боку — са-мовпевнений і гоноровитий, вдивляючись у неї, але із відвертим захопленням. Вони з Фроггі заговорили майже одночасно:

— Я багато чув про вас відтоді, як ви ще носили кіски...

— Хіба ж не кумедно сьогодні вийшло...

Обидвоє осіклися. Ізабель трохи кокетливо глянула на Еморі. Із виразу її обличчя можна було здогадатись, що вона скаже, але вона вирішила уточнити:

— Як? Від кого?

— Від усіх — ще відтоді, як ви поїхали...

Вона зашарілась вдоволено. Праворуч від неї Фроггі, що вже вибув із строю (але ще цього не усвідомив), щось пробелькотів.

— Я маю зізнатись, що пам'ятав про вас усі ці роки... — продовжував Еморі.

Вона злегка нахилилась до нього і втупилась у салат із селери перед нею. Фроггі зітхнув — він знав Еморі, той просто створений для

таких ситуацій. Він повернувся до Саллі і запитав, чи збирається вона вступати до коледжу наступного року. Натомість Еморі пішов у наступ.

— Мені на думку спало одне визначення, яке дуже вам пасує. (Це був його улюблений маневр: він зазвичай не мав якоесь конкретне слово на думці.) Такий хід неодмінно викликав інтерес, зрештою, завжди можна було витрусити якийсь комплімент із підручних запасів.

— Он як? Що саме? — Обличчя Ізабель випромінювало цікавість.

Еморі похитав головою:

— Я ще недостатньо вас знаю.

— То, може, потім скажете? — Вона це вже прошепотіла.

Він нахилився ближче:

— Коли знайдемо час порозмовляти.

Ізабель усміхнулась:

— Вам хтось казав, що у вас дуже виразні очі?

Еморі намагався зобразити їх ще виразнішими. Йому здалось (але він не був упевнений), ніби її нога щойно торкнулась його під столом. Але це могла бути й ніжка столу, важко було сказати. Одначе його це схвилювало, і він почав метикувати, чи вдасться захопити той маленький закуток нагорі.

### ***ГОЛУБ'ЯТА В ЛІСІ***

Ізабель та Еморі не були безневинними, але й не були геть безсоромними. Більше того, в грі, яку вони затіяли, аматорський досвід мало що важив, ця гра мала б стати основною лінією для вивчення у прийдешні роки. Починали вони приблизно однаково: мали обидвоє привабливу зовнішність і збудливий темперамент, решта — то був результат популярних романів чи підслуханих у вбиральні уривків розмов старших за них. Коли їй було ледь трохи за дев'ять рочків, Ізабель вже навчилась кокетливо ходити, водночас її великі й променисті очі ще були квінтесенцією невинності.

Еморі мав значно менше ілюзій. Він чекав, поки ця маска спаде, але не заперечував її права цим бавитись. Вона, зі свого боку, не була надто вражена його навмисним витонченим скептицизмом. Вона жила у великому місті, що давало їй незначну перевагу у виборі. Але вона сприйняла його позу (це була одна із багатьох негласних домовленостей у такого роду справах). Він розумів, що користується

особливою прихильністю лише завдяки попередній підготовці; він знав, що є просто найкращим варіантом в її полі уваги і що треба підсилювати свої позиції, поки він не втратив цієї переваги. Отже, вони продовжували цю заманливу гру, яка б нажахала її батьків.

Після вечері почались танці — як годиться. Себто хлопці наввипередки запрошували Ізабель, а потім сперечались по кутках: «Міг би дати мені ще хоч танець!», «Йй це теж не сподобалось, тож наступний танець — мій!» Але насправді для всіх хлопців відповідь була однакова: «Для мене велика приємність танцювати з вами, ви прекрасно танцюєте» — і всім однаково вона потискала руку.

Час спливав, пройшло дві години, врешті-решт менш заповзятливі кавалери звернули свій псевдопристрасний запал ще на когось. Об одинадцятій Ізабель з Еморі вже заховались у невеличкій читальній кімнаті нагорі. Вона усвідомлювала, що вони — гарна пара, і їм випало бути тут наодинці, поки хтось, не такий яскравий, сновигає і теревенить десь там унизу.

Хлопці, які проходили повз двері, із заздрістю дивились туди, а дівчата, заглядаючи, сміялись, дехто несхвально насуплювався і робив певні висновки.

Зараз вони вже досягли певної стадії. Розповіли одне одному, як складалось їхнє життя від останньої зустрічі (багато що із цього вона вже чула). Він нині другокурсник, член редколегії «Принстонівця» і планує її очолити на старших курсах. В свою чергу він довідався, що декілька її знайомих хлопців із Балтимора були жахливо «некеровані» і приходили на танці добряче «підігріті»; більшості із них було близько двадцяти, і всі вони їздили на яскравих «Штуцах». Багатьох уже не раз виключали із різних шкіл і коледжів, але дехто вже встиг заробити собі ім'я у спорті. Еморі дивився на неї із зрослим захопленням. Насправді близьке знайомство Ізабель із студентами університету тільки починалось. Вона була знайома (хоча й не близько) із багатьма молодиками, вони вважали її гарненькою лялечкою, варто придивитися. Але Ізабель так уміло сплітала байки про веселі пригоди, що їй би позаздрив навіть якийсь досвідчений віденський гуляка. (Така сила юного контральто на м'якому дивані.)

Еморі поцікавився: вона вважає його зарозумілим? Вона відповіла, що є різниця між зарозумілістю і впевненістю в собі. А вона обожнює впевнених у собі чоловіків.

— Фроггі — ваш близький друг? — у свою чергу запитала вона.

— Доволі близький. Чому ви питаєте?

— Він — незграбний танцюрист.

Еморі засміявся і додав:

— Він танцює так, ніби хоче закинути дівчину за спину, як лантух, а не вести її в танці.

Метафора їй сподобалась.

— Ви дуже влучно змальовуєте людей.

Еморі усіяко віднікувався, але з ходу придумав кілька влучних епітетів для кількох знайомих. Потім розмова зайшла про інше.

— У вас дуже гарні руки, — сказав він. — Ви, мабуть, граєте на піаніно?

Як уже говорилося, вони досягнули певної стадії (ні, більше того, дуже критичної стадії). Еморі витратив увесь день, щоб побачити її, але його поїзд від'їжджав о дванадцятій вісімнадцять ночі. Його валіза й кейс чекали на вокзалі; годинник почав підступно цокати в кишені.

— Ізабель, — раптом почав він — я хочу вам дещо сказати.

Вони вже обговорили «цей веселий погляд її очей», його голос змінився, і вона зрозуміла, що він захоче їй сказати (насправді їй було цікаво, коли він уже нарешті наважиться). Еморі простягнув руку і вимкнув світло над їхніми головами. У кімнаті запанувала темрява, лише приглушене червоне світло проступало крізь скло дверей читальні. Потім він промовив:

— Я не знаю, знаєте ви, чи ні, що ви... Господи, я намагаюсь вам сказати... Ізабель, я, мабуть, висловлюсь пишномовно, але це не так...

— Я знаю, — сказала вона ніжно.

— Можливо, ми ніколи більше не зустрінемося, як оце тепер.

Він сидів у іншому кутку дивана, але вона добре бачила його очі в темряві.

— Звичайно, зустрінемося, дурненький... — Вона зробила невеликий наголос на останньому слові, отож воно пролунало, як вияв приязні.

Він продовжував трохи захриплим голосом:

— У мене було багато захоплень — я гадаю, ви також захоплювались кимось, але, знаєте, ви... — Він раптом опустив підборіддя в долоні. — Але для чого це все? Ви підете своєю дорогою, я — своєю, мабуть.

На мить запала тиша. Ізабель була зворушена; вона зім'яла свій носовичок у маленьку кульку і впустила його на підлогу так, щоб тьмяне світло освітило її. Їхні руки на мить зімкнулись, але жодного слова не пролунало. Солодка тиша заповонила кімнату. За дверима якась заблудла пара щось музикувала на піаніно. Після стандартного «собачого вальсу» хтось завів «Голуб'ят у лісі», і в їхнє гніздечко долинув м'який тенор:

Дай руку мені,  
В казковому сні  
будемо поруч всі ночі і дні.

Ізабель почала тихо підспівувати і раптом аж затремтіла, коли відчула руку Еморі на своїй руці.

— Ізабель... — прошепотів він. — Ви знаєте, я втрачаю голову через вас! Може, я вам байдужий?

— Ні...

— Може, є ще хтось у вашому серці?

— Немає... — Він ледь міг чути її, хоча нахилився так близько, що відчував її подих на своїй щоці.

— Ізабель, я повертаюсь до коледжу на довгих шість місяців, то чому б нам... лише один солодкий спогад про вас.

— Зачиніть двері... — Голос її тихо прошелестів (він навіть не зрозумів, чи вона справді щось вимовила).

Він легко штовхнув двері, вони зачинились, музика, здавалось, вібривала просто за дверима.

Місяць зійшов,  
Час прощання прийшов...

«Яка прекрасна пісня», — подумала вона. Усе було прекрасно сьогодні, а передовсім — ця романтична сцена в цій затишній кімнаті. Руки їхні сплелись, і так хвилююче близько те, що не-уникно мало статись. Все її майбутнє видавалось їй нескінченною низкою ось таких чудових сцен: у місячному сяйві і під блідими зорями, в затишних салонах лімузинів і в затишних кабріюлетах, ховаючись десь під кронами дерев (правда, головний герой міг помінятись, хоча цей теж був доволі милий). Він

ніжно взяв її за руку. Потім раптом повернув її долонею догори і прилинув губами.

— Ізабель... — Шепіт його змішався з музикою, і ніби хвилиною їх пригорнуло одне до одного. — Можна я вас поцілую, Ізабель, Ізабель?

Її напіввідкриті уста потягнулись до нього у півтемряві. Раптом звідкись долинув галас і тупіт ніг, який стрімко наближався до них. Еморі блискавично дотягнувся до вимикача й увімкнув світильник. І коли двері прочинились і до кімнати влетіло трійко юнаків, серед них — розлючений і обділений увагою Фроггі, він уже гортав журнали на столику, а вона сиділа нерухомо, спокійна і зовсім не присоромлена, і навіть привітала їх люб'язною усмішкою. Але серце її шалено калатало, і почувала вона себе так, ніби у неї щось відняли.

Вочевидь, все скінчилося... Їх гучно покликали до танцю, вони глянули одне на одного, і в погляді його був відчай, а в її погляді — жаль. Вечір однак продовжувався, кавалери підбадьорились і знову змагались за право танцю з дівчиною.

О пів на дванадцяту Еморі чемно потиснув їй руку, оточений усіма, хто хотів побажати йому щасливої дороги. На мить він утратив витримку, та й її дещо приголомшило, коли чийсь глузливий голос вигукнув зі сховку:

— Та забирай її з собою, Еморі!

Він трішки стиснув її руку, вона відповіла тим потиском, яким потиснула зо двадцять рук цього вечора, — і все.

О другій годині вони повернулись додому, і Саллі Візербі запитала: чи вони з Еморі гарно провели час у тій кімнаті? Ізабель спокійно повернулася до неї. Очі її світилися замріяним світлом, непорушною романтичною чистотою на кшталт Жанни Д'Арк.

— Ні, — відповіла вона. — Я більше такими справами не займаюсь; він просив, але я сказала «ні».

Коли вона влягалась у своєму ліжку, то думала про те, що він напише їй завтра у терміновому листі? У нього такі гарні уста... Чи вони ще колись...

«Тринадцять янголів охороняли їх...» — мугикала Саллі в сусідній кімнаті.

«Чорт! — вибухнула Ізабель, жбурляючи подушку в дорогий нічник. Затим вкрилася холодним покривалом. — Чорт!»



## КАРНАВАЛ

Еморі досягнув мети: він увійшов до редколегії «Принстонівця». Сноби із молодших курсів були вдалим показником його успіху, ставлення до нього суттєво потепліло із наближенням клубних виборів. Їх із Томом постійно відвідували різні старшокурсники, вони незграбно вмощувались на краях столів і теревенили про що завгодно, тільки не про те, що було істинним мотивом їхнього візиту. Еморі був задоволений з напруженої уваги, зверненої на нього, і якщо візитери представляли клуб, який не дуже його цікавив, він із великим задоволенням шокував їх несподіваними запитаннями:

— Перепрошую, — ошелешив він якимось одну делегацію, — який клуб, ви кажете, представляєте?

Перед представниками «Плюща» чи «Котеджу» або «Тигру» він удавав «чемного, незіпсованого і простодушного хлопця», ніякові, ніби не здогадуючись, чому вони прийшли.

Коли настав ранок вирішального дня на початку березня, весь кампус охопила якась загальна істерія. А вони з Алеком Коннед-жем прокралися в «Котедж» і спостерігали, як їхні однокурсники раптом усі наче схибнулися.

Були там і групи ренегатів — вони перебігали із клубу в клуб; були й такі, що зазнайомились два-три дні, і вже були друзями. Вони слізно благали, щоб їх зарахували до якогось клубу; спливали тут старі, замовчувані конфлікти саме тієї хвилини, коли новий кандидат пригадував комусь першокурсні кпини. Нікому невідомі студенти, які набрали необхідну кількість таких жаданих голосів, раптом робилися поважними персонами; а ті, про кого говорили «у них все гаразд», довідувались, що в них є приховані вороги, і їх раптом викинули на берег і там полишили. Чимало лунало й розмов про те, щоб залишити університет.

Серед своїх однокурсників Еморі бачив і таких, кого сторонилися тільки за те, що вони «носили зелений капелюх», «одягалися, як манекени в поганого кравця» або «напились якимось, як негоже джентльменам, прости Господи!», й узагалі через якісь незбагненні причини, відомі тільки тим, хто вигадував усі нісенітниці.

Кульмінацією цієї всеохопної вакханалії «товариськості» стала грандіозна вечірка в Нассау Інн, де пунш лився із велетенських чаш, і весь зал перетворився на шалене галасливе дійство із вихору облич.

— Привіт, Діббі, вітанячко!

— Молодчина, Том, ти зібрав багато голосів у «Капелюсі»!

— Чуєш, Керрі...

— Ага, Керрі, я чув, ти пішов у «Тигр» разом зі всіма штангістами?

— Точно! А що мені робити в «Котеджі» — в цьому раю для донжуанів?

— Кажуть, Овертон зомлів, коли його прийняли в «Плющ». Ти гадаєш, він першого дня зареєструвався? Дзуськи, рвонув у Мюррей-Додж Холл велосипедом — перевіряти, чи не помилився хто.

— А ти, старий чортяко, як потрапив у «Капелюх»?

— Вітаня!

— Навзаєм. Кажуть, ти там зібрав добру масовку...

Коли бар зачинився, вечірка розпалась на невеликі групи і розтеклась, горлаючи, по вкритому снігом кампусу. Усі ще перебували у чудернацькому настрої: снобізм і напруга нарешті були позаду, і можна робити що забажаєш упродовж наступних двох років.

Набагато пізніше Еморі згадував цю весну другого курсу як найщасливішу пору свого життя. Його думки були в повній гармонії із реальністю; він хотів лише плисти за течією, мріяти і насолоджуватись спілкуванням із десятками нових друзів у ці прекрасні квітневі вечори.

Якось ранком до нього забіг Алек Коннедж. Прокидаючись, він побачив, як крізь вікно ввірвалось сонце, освітлюючи Кембел-Холл у його величній красі.

— Гей, вставай, чуєш, Первородний Гріх? Хутчій збирай себе докупи! Щоб був через півгодини біля Ренвіка! Хтось, вочевидь, роздобув машину. — Він зняв кришку бюрка і акуратно прилаштував на ліжку — з купою нотаток і вирізок невеликих статей.

— Це ти поцупив машину? — іронічно запитав Еморі.

— Узяв у тимчасове користування для цільового використання! А будеш таким занудою — нікуди не поїдеш!

— Я, мабуть, іще посплю... — позіхнув Еморі, підводячись на ліжку, щоб дотягнутись по сигарету.

— Ти що — спати?

— А чом би й ні? У мене пара о пів на дванадцятую...

— Ей ти, зануда безпросвітна! Ти що — не хочеш гайнути до моря?

Почувши це, Еморі кулею вилетів з ліжка, змітаючи все нагромаджене з кришки бюрка на підлогу. До моря!.. Він стільки років

не бачив його — ще з часів їхнього з матір'ю вояжу.

— А хто ще їде? — запитав він, натягуючи підштанки.

— Ну, Дік Гемберд і Керрі Голідей, Джесс Ферренбі і ще десь п'ятеро-шестеро. Поквапся, старий!

Через кілька хвилин Еморі вже наминав свої пластівці в Рен-віку, а о дев'ятій тридцять вони вже весело мчали геть із міста в напрямку пісочних пляжів Діл-Біч.

— Розумієш, — сказав Керрі, — машина десь звідтіля. Вочевидь, її викрали невідомі особи і покинули в Принстоні, тікаючи на Захід. А наш хитрий Хемберд отримав дозвіл від міської ради доправити її назад.

— А хтось має якісь гроші? — запитався Ферренбі, озираячись із переднього сидіння.

Дружним хором пролунала одностайна заперечна відповідь.

— Ну, так навіть цікавіше.

— Гроші? Які гроші? Ми можемо продати машину.

— Або отримаємо щось за повернене авто.

— А де ми візьмемо їжу? — запитався Еморі.

— Ти що, — докорив йому Керрі, — сумніваєшся у моїх здібностях протриматися три коротких дні? Дехто роками живе без нічого. Почитай часопис «Юний скаут».

— Три дні... — задумливо пробурмотів Еморі. — Але ж у мене лекції.

— Один з цих днів — Шабат.

— Все одно я можу прогуляти лише шість пар за півтора місяця, і все.

— Викиньте його геть!

— Ет, далеко йти!

— Еморі, не викаблучуйся, чув?

— Краще розслабся.

Еморі покійно замовк і зайнявся спогляданням ландшафту. Згадав уривок із Свінберна:

Зимові дощі і печалі забуті,  
Час старих помилок і білих снігів;  
Коханих розвели ті дні на розпутті,  
Де світло померло, і ранок зацвів;  
Час йде, все минає, скорботу забудь,  
Набрякли бруньки, і морози минуть,  
В зелених підлісках без сліду снігів,  
Од квітки до квітки луна весни спів...

— Що таке, Еморі? Він, бачте, думає про поезію, співочих пташок і квіточки? По його очах, хлопці, видно все!

— Ні, не про те зовсім... — Він злукавив. — Про газету думаю, бо мав сьогодні здати матеріал. Але, мабуть, можна їм передзвонити.

— О! — із вдаваною повагою прокоментував Керрі. — Авжеж, така важлива персона...

Еморі почервонів, і йому здалось, що Ферренбі, якого він обійшов у конкурсі в газету, невдоволено сіпнувся. Звичайно, Керрі пожартував, але газету таки не варто було згадувати.

Був погідний день, вони наближались до узбережжя. Повіяло солоним бризом, і Еморі вже уявляв океан, довжелезні піщані пляжі і червоні дахи над блакитною водою. Вони мчали крізь маленьке містечко, і все бачене здійнялось в його свідомості зливою емоцій.

— Господи! Ви тільки погляньте на це! — скрикнув він.

— Що?

— Випустіть мене хутчіш! Я не бачив цього вже вісім років!  
Шановне товариство, зупиніть машину!

— Ну й дивак! — зауважив Алек.

— Авжеж, він у нас ексцентрик.

Автомобіль таки зупинили, і Еморі вискочив на узбіччя. Перед очима було море — синє і безмежне, воно ревла і шуміло. Справді, багато банальностей було сказано про океан, але якби хтось йому тоді сказав, що те, що він бачив, — банальне, він би остовпів від подиву.

— Уже час і пообідати, — нагадав Керрі, виходячи разом з усіма.  
— Давай, Еморі, повертайся до реальності. Почнемо з найкращого готелю, — продовжив він, — а далі подивимось.

Вони попрямували до найпристойнішого на вигляд готелю і, зайшовши до зали, умостились за столиком.

— Вісім «Бронксів»<sup>[8]</sup>, — наказав Алек, — клубний сендвіч і жульєн. Обід на одного. Решту — всім.

Еморі трішки перекусив, він пригледів собі стілець, з якого було видно море і відчутно його шумовиння. Коли обід закінчився, вони неквапно закурили.

— Який там рахунок?

Хтось глянув на чек.

— Вісім двадцять п'ять.

— Зухвалий грабіж. Дамо їм два долари і один — для офіціанта. Керрі, збери дрібні гроші.

Підійшов офіціант, і Керрі повагом вручив йому долар, два долари жбурнув на чек і розвернувся йти. Вони неквапно рушили до виходу, їх переслідував ошелешений погляд слуги Гані-меда.

— Тут, мабуть, якась помилка, сер!

Керрі взяв рахунок і критично його зміряв.

— Жодних помилок! — сказав він, заперечно хитнувши головою, затим порвав рахунок на клапті, сунув обривки офіціантові і пішов. Офіціант стояв, як стовп, нерухомо і безвиразно.

— А вони за нами не кинуться?

— Ні, — сказав Керрі, — спочатку він подумає, що ми — сини багатія абощо, потім ще раз погляне на чек і покличе менеджера, а тим часом...

Вони залишили автівку на Есбері і поїхали трамваєм на Алленгерст, де оглянули залюднені павільйони. О четвертій їм захотілось підвечеряти. Цього разу вони заплатили ще меншу суму від загального рахунку; може, справа була в їхньому вигляді чи у стриманості, з якою вони поводитись, але їм усе зійшло з рук, і ніхто їх не переслідував.

— Бачиш, Еморі, ми соціалісти-марксисты, — пояснив Керрі. — Ми зневажаємо приватну власність і піддаємо її великому випробуванню.

— Але ж скоро ніч, — нагадав Еморі.

— Нічого, покладися на Голідея!

Десь о пів на шосту вони вже добряче розвеселились і, взявшись за руки, валандались по бульвару, співаючи веселу пісеньку про морські хвилі. Потім Керрі побачив якесь обличчя в натовпі, що привернуло його увагу, виділяючись із загальної маси. Керрі вигулькнув за мить разом із страхітливо зугарною дівчиною, яку тільки Еморі доводилось

бачити. Її безбарвні уста розтягнулись від вуха до вуха, здоровенні зуби видавались наперед, малесенькі оченята косували до гачкуватого носа. Керрі блазнювато вклонився:

— Славетна Калука, гавайська королева! Дозвольте відрекомендувати вам панів Коннеджа, Слоуна, Гемберда, Ферренбі та Блейна!

Дівчина зробила реверанс до присутніх. «Бідолашне створіння, — подумав Еморі. — Мабуть, на неї раніше ніхто не звертав увагу, можливо, вона ще й недоумкувата». Поки вони прогулювались усі разом (Керрі запросив її на вечерю), вона не сказала нічого, що могло б змінити його думку.

— Вона воліє свої національні страви, — поважно звернувся Алек до офіціанта, — хоча будь-яка проста їжа теж згодиться.

Протягом усієї вечері він звертався до неї із підкресленою шаную, Керрі по-дурному до неї залицявся, сидячи із другого боку, а вона вишкірялася і шарілася. Еморі отримував задоволення, спостерігаючи цю виставу, подивований. Звідки в Керрі отой талант перетворювати незначний випадок на щось коміч-но-довершене? Вони, здавалось, всі могли щось подібне, і бути серед них уже було відпочинком. Загалом, Еморі любив людей поодинці, але боявся натовпу (хіба що він був його центром). Він задумався: що кожен із них приносить у товариство, який їхній внесок у цю своєрідну атмосферу? Алек і Керрі були його душею, але зовсім не центром. Центром були мовчазний Гемберд і трохи гордовитий Слоун.

Дік Гемберд видавався Еморі, ще з першого курсу, виразним зразком аристократа. Він був худорлявий, але поставний, із чорним хвилястим волоссям, правильними рисами обличчя і смаглявою шкірою. Що б він не сказав — усе було якось невловно доречно. Він був безмежно хоробрий і доволі розумний, мав почуття честі і справедливості, які диктувались його благородством, окрім того, був напрочуд привабливим. Він міг бенкетувати, не втрачаючи контролю, навіть його найбільш богемні пригоди не виглядали позерством. Студенти одягались, як він, намагались говорити, як він... Еморі подумав: хоча він і не в авангарді цієї когорти, але нізащо б цього місця не змінив.

Дік відрізнявся від добротного середнього класу (здавалось, він навіть ніколи не пітнів). І якщо комусь шофер міг відповісти

фамільярно, почувши не менш фамільярне звертання, то Гемберд міг пообідати в «Шеррі» поруч із негром, і всім чомусь здавалось, що це нормально. Він не був снобом, хоча знався тільки з половиною своєї групи. Друзі його були найрізноманітніші: від найвищого класу до найнижчого, але втертись до нього в друзі було неможливо. Слуги обожнювали його. Він здавався еталоном того, до чого прагнули всі представники вищого класу.

— Він — як з тих світлин англійських офіцерів з «Ілюстрованих новин Лондона», які загинули... — якось сказав Еморі Алеку.

— Ну, — відповів Алек, — якщо хочеш знати, — ось тобі неймовірна правда: його батько був бакалійником, який розбагатів на продажу нерухомості в Такомі і десять років тому переїхав до Нью-Йорка.

Еморі раптом відчув, як усередині в нього все осіло.

Ця їхня прогулянка була наслідком бажання бути ближчими після тих клубних виборів — ніби спізнати один одного, згуртуватись, дати відсіч задушливому духові клубів. Це була полегкість після суворих умовностей, яких вони так неухильно дотримувались.

Після вечері вони відправили бідолашну Калуку до променаду і пішли вздовж пляжу до Есбері. Вечірнє море справило інше враження — всі його барви і прадавня м'якість зникли, воно здавалось чорною пусткою із тужливих нордичних саг. Еморі згадав щось із Кіплінга:

«Береги Луканона до приходу мисливців на тюленів...»

Зрештою, це теж була музика, хоча й безкінечно печальна.

Десята година заскочила їх без копійки. Вони прекрасно повечеряли на свої останні одинадцять центів і, співаючи, вештались променадом повз казино й освітлені арки, зупиняючись, щоб послухати кожен вуличний гурт. Керрі організував збір пожертв «для французьких дітей, осиротілих під час війни» (вони зібрали долар і двадцять центів). На ці гроші вони купили бренді — на випадок, якщо замерзнуть вночі. День вони завершили в кінематографі, де дивились якусь стару комедію, вибухаючи час од часу диким реготом, чим викликали невдоволення решти глядачів.

У кіно вони зайшли із винятковою стратегією: кожен попередній показував білетеру на наступного. Слоун, який замикав ходу, зняв із себе всю відповідальність, щойно решта товариства розсіялись по залу,

вдаючи що нікого не знає. І поки розлучений білетер гасав залом, він собі безтурботно зайшов досередини.

Потім вони возз'єднались біля казино і домовились про ночівлю. Керрі виканючив у сторожа дозвіл заночувати в альтанці. Замість матрасів вони назбирали стос килимків із пляжних кабінок, потім розмовляли до півночі і позасинали без задніх ніг. Хоча Еморі відчайдушно намагався не заснути, щоб ще трошки помилуватися дивовижним місяцем над морем.

Так збігали два щасливих дні: вони катались вздовж берега трамваєм або авто чи гуляли пішки залюдненим променадом. Інколи хтось заможний їх пригощав, а найчастіше вони скромно вечеряли за рахунок довірливих рестораторів. Вони зробили знімки у фотоательє у восьми різних варіантах. Керрі як режисер вигадував сценки: то вони були університетською футбольною командою, то крутою бандою з Іст-Сайду в пальтах навиворіт (сам він сидів посередині під картонним місяцем). Можливо, світлини й досі у фотографа (бо вони так і не прийшли за ними). Погода була пречудова, і вони знову спали надворі, і знову Еморі заснув, хоч як намагався не спати.

Неділя почалась мляво й звично, і навіть море непривітно клекотіло, отож вони повернулись у Принстон на попутних «фордах» якихось фермерів (усі застудились, проте було що згадати).

Еморі навіть більше, ніж минулого року, нехтував своїми заняттями — не навмисне, а через лінощі й величезну кількість інших зацікавлень. Аналітична геометрія і меланхолійні гекзаметри Корнеля і Расіна мало його приваблювали. Навіть психологія, яку він із нетерпінням чекав, виявилась нудним предметом, де вивчали м'язові реакції і біологічні терміни, замість особливостей психіки та впливів на неї. Це були післяобідні заняття, які зазвичай занурювали його в сон. Він зрозумів, що відповідь: «суб'єктивно і об'єктивно, сер» вдовольняє всі запитання, і використовував ці слова за будь-якої нагоди. Це стало жартом в його групі, бо коли була його черга відповідати, Ферренбі або Слоун штовхали його ліктем, і він спросоння бурмотів рятівну фразу.

Було багато вечірок в Оранжі або на узбережжі, рідше — в Нью-Йорку або в Філадельфії. Одного вечора вони зібрали чотирнадцять офіціанток із Чайлдса і повезли їх кататись по П'ятій авеню туди-сюди на верхньому майданчику автобуса. Вони всі пропустили більше



занять, ніж було дозволено (що означало додаткові лекції наступного року), але весна була занадто короткою, щоб щось змогло перервати їхні веселі пригоди.

У травні Еморі обрали в комітет із організації балу з нагоди закінчення другого курсу. І після довгих нічних дискусій вони з Алеком таки склали попередній список кандидатів до ради старшокурсників і зазначили себе з-поміж перших. Рада старшокурсників складалась, як правило, із вісімнадцяти успішних студентів. Із огляду на керівну посаду Алека в університетській футбольній команді і на бажання Еморі замінити Берна Голі-дея на посаді головного редактора «Принстонівця» вони ще раз упевнились у правильності свого вибору. На диво, вони обидвоє включили ще й Д'Інвільє до списку кандидатів (таке ще рік тому здивувало би всіх).

Всю весну Еморі підтримував сяк-так листування з Ізабель Бордж, переमेжовуючи затяті суперечки із жвавим намаганням знайти якісь заміники слову «кохання». У своїх листах Ізабель була стриманою і зовсім не романтичною, і це його вразило. Але він ще сподівався, що вона здивує його, як тоді, в маленькій вітальні клубу Мінегага, і розквітне цієї весни, як екзотична квітка. Протягом травня він кожного вечора писав листи не менш як на тридцять аркушах і надсилав їх у пухких конвертах із позначками «Частина I» і «Частина II».

— Ой, Алеку, здається, я втомився від коледжу, — сказав він сумно якось на одній із вечірніх прогулянок.

— Мені здається, я теж.

— Я б волів маленький будинок у селі в якихось теплих краях, дружину і ще щось, що не давало б залізи в рутину.

— Я теж.

— А ще хотів би покинути навчання.

— А що твоя дівчина каже на це?

— Ет, — Еморі відмахнувся. — Вона навіть ще й не думає про заміжжя... себто, не зараз. Можливо, в майбутньому.

— А моя — думає. Я заручився.

— Невже?

— Чесно. Але, будь ласка, не кажи нікому. Я можу й не повернутись наступного року.

— Але ж тобі лише двадцять! Покинути коледж?

— А чому це тебе дивує? Ти сам про це сказав хвилину тому...

— Авжеж, — перервав Еморі, — але то були лише мрії. Знаєш, я навряд чи наважився б покинути коледж. Мені просто якось сумно у такі прекрасні ночі. Інколи здається, що вони ніколи не повернуться, і що я не беру від них усе, що хочу. Я б волів, щоб моя дівчина жила десь поряд. Але одруження — навіщо? Особливо зараз, коли батько каже, що доходи вже не ті, що раніше.

— Ти правий, гріх марнувати такі вечори... — погодився Алек.

Але Еморі зітхав і по-своєму не гаяв тих вечорів. У нього була світлина Ізабель, вставлена в корпус старого годинника, і о восьмій майже кожного вечора він вимикав все світло, крім настільної лампи, і, сидячи біля відчиненого вікна, вдивляючись у знімок, писав Ізабель палкі листи.

«...о, як важко написати, що я насправді відчуваю! Коли я так багато думаю про Вас; Ви стали для мене мрією, яку я більше не можу вмістити на папері. Я отримав Ваш останній лист, і він прекрасний! Я перечитав його шість разів, особливо останню частину. Інколи мені дуже хочеться, щоб Ви були більш відвертою і сказали мені, що Ви насправді думаєте про мене. Бо Ваш останній лист занадто гарний, щоб бути правдою, і я вже не можу дочекатись червня! Постарайтесь приїхати на бал. Мені здається, Вам сподобається, і я хочу, щоб Ви були тут під кінець цього року. Я нерідко згадую, що Ви говорили мені того вечора, і мені цікаво, наскільки Ви були щирою? Якби це були не Ви, зрозумійте, мені здалося спершу, що Ви така непостійна і така популярна, що я не можу повірити, що справді Вам подобаюсь.

О, Ізабель, люба, сьогодні така чудова ніч! Хтось удалині награв на мандоліні «Місяць кохання», і мені здається, ця музика на крилах принесе Вас крізь моє відчинене вікно. Зараз хтось грає «Бувайте, хлопці, з мене досить». О, як ця пісня пасує мені! З мене теж досить. Я вирішив, що більше не вип'ю жодного коктейлю і ніколи більше не закохаюсь — просто не зможу. Ви були занадто великою частиною мене в ці дні і в ці ночі, щоб я зміг навіть думати про іншу дівчину. Я постійно зустрічаю їх, але вони не цікавлять мене. Я не переситився, та й річ не в тому. Просто я закоханий... О, найдорожча Ізабель (чомусь не можу називати Вас інакше, ніж «найдорожча», тільки б мені не обмовитись про це при Вашій сім'ї в червні), Ви мусите приїхати на бал! Потім я приїду до Вас у гості на день, і все буде чудово...»

І так далі, те саме захопливе повторення, яке здавалось їм обом таким нескінченно заворожливим, неказанно новим.

Настав червень, дні були такі спекотні і мляві, що вони не могли навіть думати про екзамени, лише ліниво сиділи на подвір'ї «Котеджу», розмовляючи на якісь зтяжні теми. Галявина, що вела до Стоуні-Брук, вкривалась блакитною імлою, бузок білів довкола тенісних кортів, а слова поступались місцем мовчазним сигаретам... Потім імла спускалась безлюдною вулицею уздовж проспекту Мак Кош, де звідусіль лунали пісні, аж до розпеченої і безжурної Нассау-стрит.

Том Д'Інвільс й Еморі гуляли допізна в ці дні. Лихоманка азартних ігор захопила весь другий курс, і вони різались у кості аж до третьої ранку спекотної ночі. Після однієї зтяжної партії вони вийшли з кімнати Слоуна, коли вже впала роса, і зірки почали зникати з неба.

— Давайте роздобудемо ровери і покатаємось, — запропонував Еморі.

— Гаразд. Я зовсім не втомився, а це майже остання ніч року. Адже всі ці клопоти з балом почнуться з понеділка.

Вони знайшли два ровери без замків на Холдер-Корт і поїхали десь о пів на четверту вздовж Лоуренсвілл-роуд.

— Що будеш робити влітку, Еморі?

— І не питай! Як завжди, я розмірковую. Місяць-два на Лейк Дженева — я розраховую, що ти будеш у мене в липні. Потім — Міннеаполіс, а це значить, низка танцювальних вечорів, салонні бесіди, нудота... Але ж, Томе, — він раптом додав: — Правда ж цей рік був божевільний?

— Послухай, — рішуче виголосив Том (новий Том, у костюмі від Брукса і черевиках від Френкса). — Я переміг у цій грі, але більше грати не хочу. Для тебе — це годиться, ти як гумовий м'ячик, і тобі це пасує. Але я не можу пристосовуватись до тутешнього снобізму — мене нудить. Я хочу поїхати туди, де людей не розмежують за кольором краваток і лацканами піджаків.

— Але ж так не можна, Томе, — заперечив Еморі, поки вони викочувались із зникаючої ночі. — Куди б ти не поїхав зараз — до тебе всюди будуть застосовувати ці стандарти: і «у нього це є» або «в нього цього немає», себто, так чи інакше, тебе визначили, ти — хлопець із Принстона.

— Ну, тоді, — сказав Том, його хрипкий голос піднявся до жалібних інтонацій, — навіщо до цього повертатись? Я засвоїв усе, що Принстон міг запропонувати. Ще два роки цілковитого бук-воїдств і брехні у клубах не допоможуть. Вони просто дезорганізують мене і перетворять на убогу повсякденність. Уже зараз я такий безхребетний, що мені дивно, як я взагалі з цим справляюся.

— Але ти не бачиш головного, Томе, — перервав його Еморі. — Ти дуже різко розплющив очі на цей повсякденний снобізм. У будь-якому разі Принстон дає вдумливій людині соціальну орієнтацію.

— Ти думаєш, це тут мене цього навчили, правда? — глузливо запитав він, змірюючи Еморі нищівним поглядом у напівтемряві.

Еморі тихо засміявся.

— Хіба це не так?

— Іноді мені здається, — сказав той повільно, — що ти мій чорний янгол. Я міг би бути хорошим поетом.

— Припини, це вже доволі жорстоко! Ти сам захотів приїхати у Східний коледж. І ти побачив підлих кар'єристів. Чи волів би залишатись сліпим, як наш Марті Кей? Ти б зненавидів себе.

— Так, — погодився він, — ти правий. Мені б це не сподобалось. Але все одно важко, коли з тебе роблять циніка у двадцять.

— А я таким народився, — пробурмотів Еморі. — Я — цинічний ідеаліст. — Він замовк і замислився, чи є в цих словах будь-який сенс.

Вони доїхали до сплячого гуртожитку Лоуренсвілля і повернули назад.

— Гарна прогулянка, таки правда, — невдовзі вимовив Том.

— Так. Незвичне закінчення вечора, сьогодні все як слід. Й оце розморене літо, а ще й Ізабель...

— Ох ця вже твоя Ізабель! Мені здається, вона недалеко... Давай краще вірші прочитаємо.

Еморі виголосив «Оду солов'ю» до кущів, які вони проїжджали.

— Я ніколи не буду поетом, — сказав Еморі, коли закінчив декламувати. — Я не сенсуаліст, насправду; є лише декілька очевидних речей, які мене безумовно хвилюють: жінки, весняні вечори, музика вночі, море. Я не вловлюю таких тонкощів, як «глас срібних труб», я, можливо, й мисляча людина, але ніколи не напишу щось краще, ніж посередня поезія.

Вони виїхали до Принстона, коли сонце вже малювало золоті збризки на небі за корпусом випускників, і побігли в душ, який мав замінити пропущений сон. Під обід вулиці заповнили випускники-студенти у яскравих костюмах, їх супроводжували хори й оркестри. В шатрах відбувались шумливі збори під помаранчево-чорними прапорами, які звивались і лопотіли від поривів вітру. Еморі довго дивився на павільйон із табличкою «Шістдесят дев'ятий». Там було декілька сивоволосих чоловіків, вони тихо вели бесіду, а поруч проходили студенти-початківці, аж поки всі сплелись в одну-єдину панораму.

Раптом одного дня на зламі червня сталась страхітлива трагедія. Ввечері, після велопрогулянки до Лоуренсвілля все товариство вирушило до Нью-Йорка у пошуку пригод. До Принстона вони повертались двома машинами. Вечірка була веселою, і всі були на різній стадії захмеліlosti. Еморі їхав у другій машині; вони повернули не туди і збилися з дороги, їм довелося їхати швидше, щоб надолужити час.

Ніч була ясною, весела поїздка запаморочила Еморі. В його голові блукали варіації двох поетичних строф...

Сріблястий екіпаж вночі прорізав тишу вулиць,  
І жоден шелест не порушив спокій...  
Як океану хвилі, розступились на шляху акули,  
Одблискуючи в водах зорі самотні,  
Так в місячній серпанку розітнув він гущавінь лісів.  
Лиш чути в небі плач нічних птахів...

Обитель виникла у світлі ліхтарів,  
Пожухлі стіни в жовтих тінях ночі —  
І тишу раптом сміх прорвав і обімлів...  
В обіймах червня екіпаж зникає світ за очі,  
За ним поблякли ті химерні тіні.  
І раптом жовтий світ став темно-синім...

Вони різко загальмували, Еморі заляк, намагаючись видивитись, що це було. Якось жінка стояла обабіч дороги, розмовляючи з Алеком, який був за кермом. (Потім він згадував, що вона видалась йому гарпією в своєму старому халаті.) І якимось скрипучим і глухим був її голос:

— Ви студенти з Принстона?

— Так.

— Там один із ваших щойно загинув, а двоє при смерті.

— Господи!

— Ось там! — Нажахані, вони намагались збагнути, куди вона показувала. Під жовтим світлом ліхтаря лежало тіло долілиць у наростаючій калюжі крові.

Вони вискочили з машини. Здогадка промайнула в голові Еморі: це волосся... це волосся... Потім вони перевернули тіло...

— Це ж Дік... Дік Гемберд!

— Боже!

— Послухай серце!

І знову голос старої відьми — пекельний і наче аж тріумфуючий:

— Мертвий він, мертвий... Машина перекинулась. Ті двоє, що вціліли, винесли інших, але цей — йому вже не допоможеш...

Еморі кинувся в дім, решта пройшли за ним, несучи обм'якле тіло. Вони поклали його на диван в убогій маленькій вітальні. Слоун із понівеченим плечем сидів у фотелі. Він марив і щось повторював про лекцію з хімії о 8.10.

— Не знаю, що сталось... — сказав Ферренбі захриплим голосом. — Дік був за кермом, він не хотів поступатись. Ми казали, що він багато випив... а потім цей клятий поворот, Господи!.. — Він упав на підлогу, його плечі здригались.

Приїхав лікар, Еморі підійшов до дивана. Хтось передав йому простирадло, щоб накрити тіло. З несподіваною тверезістю він підняв одну безвільну руку і дав їй впасти. Чоло було холодне, але обличчя ще зберігало якийсь вираз. Він поглянув на шнурки черевиків — Дік ще їх зав'язував сьогодні зранку. Він зав'язував їх... а зараз це була важка безживна маса. Все, що залишилось від шарму й особистості Діка Гемберда, такого, яким він його знав, — усе це було так жахливо й нешляхетно, і близько до землі. Всі трагедії мають той відтінок убогості й гротеску, марноти, нікчемності... так помирають тварини... Еморі пригадав жахливо розчавленого kota десь у якомусь провулку його дитинства.

— Хтось має відвезти Ферренбі у Принстон.

Еморі вийшов на вулицю і зіщулився від раптового пориву нічного вітру, того вітру, що вистукував розбитим крилом слізний тихий мотив

шматком спотвореного металу.

### ***КРЕЩЕНДО***

Наступного дня почалась рятівна метушня. Коли Еморі залишався наодинці, його думки невідворотно поверталися до незугарно відкритої червонястої порожнини рота на білому обличчі. Але рішучим зусиллям він накидав на ці спогади стос дрібних клопотів і холоднокровно закрив їх десь у глибині свідомості.

Ізабель та її мати приїхали о четвертій. Їхній автомобіль жваво котився по Проспект-авеню повз радісний натовп. Вони під'їхали до «Котеджу», щоб випити чаю. Того вечора в клубах проводили святкові вечери. Отож о сьомій він передоручив Ізабель одному першокурснику і домовився зустрітись з нею об одинадцятій в спортивному залі, коли старшокурсників впускали на бал для молодших. Вона була втіленням його мрій, і він з нетерпінням чекав, щоб зробити цей вечір найпрекраснішим.

О дев'ятій старші вишикувались біля своїх клубів і спостерігали за галасливою факельною ходою першокурсників. Еморі було цікаво, чи ряди його друзів у фраках на фоні величних стін й у світлі факелів справляють на спантеличених і галасливих ново-прибульців таке саме яскраве враження, як і на нього рік тому.

Наступного дня його закрутив інший вихор. Вони обідали у веселій компанії вшістьох у невеликій приватній їдальні при клубі. Еморі з Ізабель обмінювались ніжними поглядами обіч смаженої курки і вірили, що їхнє кохання вічне. Вони танцювали на балу до п'ятої. Залицяльники перехоплювали Ізабель до танцю, і чим далі, тим було розкутіше і веселіше. Запал наростав із кількістю випитого в гардеробній вина, яке завбачливо принесли в кишенях пальт, і це спонукало забути ще на день втому останніх днів. Вервечка кавалерів — то якась однорідна маса, наділена єдиною душею. Поруч вальсує темноволоса красуня, вони шепочуться, весь стрій гойдається з нею в такт, потім найзухваліший зализа рішуче виступає наперед і розбиває пару танцюючих. Затим шестифутова дівчина (її привів Кей і намагався всім зарекомендувати увесь вечір) проскакує повз них, стрій хитнувся назад, намагаючись видивитись щось у закутках залу. Кей, нетерплячий і змокрілий від танцю, пробивається крізь натовп, вишукуючи знайомі обличчя.

— Друзяко, тут є одна симпатична...

— Вибач, Кею, але я вже домовився. Маю вклинитись в один танець.

— Тоді, може, наступний?

— Ну, не знаю, я пообіцяв, клянуся... Знайди мене, коли в неї буде ще один вільний танець.

Еморі був у захваті, коли Ізабель запропонувала втекти на годинку і покататись околицями на її машині. Ця солодка година промайнула дуже швидко, поки вони плавно котилися дорогами довкола Принстона і розмовляли, торкаючись сором'язливо і схвильовано (але лише дотично) сердечних тем. Еморі почував себе якось дивно вразливо і навіть не намагався поцілувати її.

Наступного дня вони вирушили на обід до Нью-Йорка проїздом через Джерсі, а після обіду пішли дивитись якусь драматичну п'єсу. Ізабель не могла стримати сліз всю другу дію. На продив, Еморі не здивувався, навпаки, його переповнило почуття ніжності. В пориві він хотів нахилитись і витерти її сльози поцілунками, вона ж простягнула в темряві свою руку, і він м'яко її стиснув.

О шостій вони приїхали в літній будинок Борджів на Лонг-Айленді, й Еморі побіг нагору, щоб перевдягнутись у вечірній костюм. Коли він застібав запонки, то раптом усвідомив, що ще ніколи так не



насолоджувався життям, як зараз, і, мабуть, вже ніколи так і не буде. Все було покрите блаженним серпанком його власної молодості. Він досягнув свого статусу з-поміж найкращих у Принстоні. Він був закоханий, і це було взаємно. Він поглянув на себе в дзеркало, намагаючись виявити ті якості, які дозволяли йому бачити чіткіше, ніж решта людського натовпу, приймати тверді рішення, бути спроможним слухати і підкорятись своїй власній волі. Мало що в житті він хотів би зараз змінити... Хоча Оксфорд міг би дати більш широке поле для діяльності.

Він мовчки захоплювався собою. Як він доречно виглядає і як йому пасує смокінг! Він вийшов до холу і, почувши кроки, зупинився коло сходів. Це була Ізабель, і ще ніколи, від пишного сяючого волосся і до маленьких золотих черевичків, вона не здавалась йому такою прекрасною.

— Ізабель! — вигукнув він і мимоволі простягнув свої руки. І як у прекрасних романах, вона кинулась в його обійми, і ті півхвилини, коли їхні вуста зустрілись, стали найвищою точкою його марнославства, вершиною юного егоїзму.

### Розділ 3. Егоїст у роздумах

— Ой! Відпусти!

Він опустив руки.

— Що таке?

— Твоя запонка, ти подряпав мене, дивись! — Вона скосила погляд, намагаючись розгледіти маленький, розміром із горошину, слід, який вже почав проступати рожевим на її білосніжній шкірі.

— О, Ізабель... — дорікнув він сам собі,— який я незграба... Вибач, не треба було так міцно тебе обіймати.

Вона нетерпляче відвела голову.

— Ой, Еморі, ну звичайно, ти не навмисне, і не дуже боляче, але що тепер із цим робити?

— Що робити? — перепитав він. — Ота цятка... та вона скоро зникне...

— Не зникне! — сказала вона, уважно роздивляючись плямку. — Дивися, як її помітно, це виглядає як... О, Еморі, що робити? Якраз на рівні твого плеча.

— Помасажуй, — запропонував він, намагаючись не засміятися.

Вона обережно потерла подряпину кінчиками пальців — сльози набігли їй на очі і скотились по щоці.

— О, Еморі! — сказала вона розпачливо, піднімаючи догори стражденне обличчя. — Так тільки гірше, у мене вся шия вже червона. Що ж його робити?

У його голові спливла цитата, і він не стримався вимовити її вголос:

— «Всі аромати Аравії не обілять цю маленьку ручку...»

Вона підвела погляд, і сльозинка в її очах блиснула, мов лід.

— Не надто ти чуйний.

Еморі не зрозумів, що саме вона мала на увазі.

— Ізабель, люба, я гадаю воно...

— Не чіпай мене! — раптом закричала вона. — Я так хвилююсь, а ти глузуєш!

Він знову дав маху.

— Це ж дрібниця, Ізабель, ми саме не так давно розмовляли про почуття гумору...

У кутиках її рота з'явилось щось, що трохи нагадувало саркастичну подобу усмішки.

— Ну вже помовч! — раптом злісно вигукнула вона і втекла коридором до своєї кімнати. Еморі укліяк на місці, збентежений і сповнений каяття.

— От дідько...

Коли Ізабель знову з'явилась, її плечі вкривав легкий шарф, і вони спустились сходами у повнім мовчанні, яке тривало упродовж всієї вечері.

— Ізабель... — почав він, заледве вони сіли до авта, щоб вирушити на танці в заміський клуб Гринвіча (терпець йому вривався). — Ти зла, зараз і я розізнюсь. Давай поцілуємось і покладемо цьому край.

Вона насупилась.

— Терпіти не можу, коли з мене глузують, — врешті вимовила вона.

— Я більше не буду. Я ж зараз не сміюсь, правда?

— Але ти сміявся!

— Не будь такою по-жіночому прискіпливою.

Її губи іронічно скривились:

— Буду такою, якою захочу!

Еморі ледве стримувався. Він вже усвідомив, що у нього не було ані дрібки справжньої любові до Ізабель, але її холодність зачепила його. Він хотів поцілувати її і зламати її опір (так він зможе поїхати завтра зранку, і щоб не перейматись цим більше). І навпаки, якщо він не поцілує її, то буде привід дратуватись... Його впевненість у собі як у завойовнику похитнулася б. І не годилось вийти переможеним з такою упертою воїтелькою, як Ізабель.

Можливо, вона здогадувалась про все це. У будь-якому разі, ця ніч, яка мала стати звершенням романтики, зникла на крилах нічних метеликів над головою, із запахами придорожних садів. Але не було ані меланхолійних слів, ані солодких зітхань.

Потім вони повечеряли шоколадним тортом з імбирним пивом у буфеті, й Еморі оголосив своє рішення:

— Я їду завтра зранку.

— Чому?

— А чом би й ні? — відрізав він.

— У цьому немає потреби.

— Однак я вже вирішив.

— Гаразд. Якщо ти настоюєш на цьому, хоч це виглядає смішно...

— Ну, не треба це так обставляти, — заперечив він.

— ...просто тому, що я не дозволила себе поцілувати. Хіба ні?

— Слухай, Ізабель, — перервав він. — Ти знаєш — це не так, а навіть якби й так? Ми досягнули певної стадії, коли ми або цілуємось, або... або — нічого. Ти ж відмовляєшся через дріб'язкові причини.

Вона вагалась.

— Я навіть не знаю, що думати про тебе, — почала вона слабку і надто невдалу спробу порозумітися. — Ти такий дивний...

— Чим саме?

— Ну, я гадала, ти такий упевнений в собі, і все таке... Пам'ятаєш, ти колись казав, що можеш робити все, що захочеш, чи отримати все, що хочеш?

Еморі почервонів (він багато що їй наговорив).

— Ну і що?

— Сьогодні ти, здається, не був такий упевнений в собі. Може, ти просто хвалько.

— Аж ніяк, — заперечив він. — У Принстоні...

— Ой, цей твій Принстон! Ти повсякчас про нього говориш, здається, що нічого більше не існує! Може, ти й пишеш краще, ніж будь-хто в тій своїй газеті; може, першокурсники й думають, що ти дуже поважна персона...

— Ти не розумієш...

— О ні, я розумію! — перебила вона. — Дуже добре розумію, бо ти постійно говориш лише про себе. Колись мені це подобалось, а тепер ні.

— Сьогодні я теж говорив тільки про себе?

— В тому-то й річ, — наполягала Ізабель. — Сьогодні ти мене просто засмутив... Ти сидів і спостерігав, куди я дивлюсь.

Я постійно мушу думати, коли розмовляю з тобою, — ти такий скептичний...

— Отже, я примушую тебе думати? — повторив Еморі глузливо.

— Я з тобою повсякчас напружена, — уперто вела своє вона. — І коли ти аналізуєш кожну дрібну емоцію і дію — у мене просто вибухають нерви.

— Я знаю, — погодився Еморі і безпорадно похитав головою.

— Пішли. — Вона підвелася, він якось машинально підвівся також, і вони дійшли до останньої сходинки.

— Коли звідси поїзд?

— Є десь о 9.11, якщо ти насправду мусиш їхати.

— Так, справді мушу. На добраніч.

— На добраніч.

Вона пішла. Еморі повертався до своєї кімнати і згадував, що він вловив хмарку невдоволення на її обличчі. Він лежав у темряві і гадав, чи це дуже його зачіпає, чи то лише вражене самолюбство. А може, врешті-решт, його характер просто не надається до романтичної любові.

Коли він прокинувся, то відчув, начебто повернувся до тьми. Ранковий вітерець злегка гойдав ситцеві фіранки на вікнах, і він був трохи спантеличений тим, що не у своїй кімнаті в Принстоні, де на стіні над бюроком висять його шкільні футбольні світлини, а на протилежній стіні — світлини із клубу «Трикутник». Потім старий годинник десь у коридорі пробив восьму, і до нього повернулись спогади про вчорашню ніч. Він вистрибнув із ліжка і швидко одягнувся. Треба швидше звідси забиратися, поки він не стрів ненароком Ізабель. Те, що вчора здавалось болючим, сьогодні виглядало надокучливим спогадом. О пів по восьмій він уже був одягнений і сів біля вікна; серце його стискалось трохи більше, ніж він собі думав. Цей сонячний і ясний, сповнений запахами садів ранок видався йому злою насмішкою; десь на ганку внизу він почув голос місіс Бордж і подумав: де ж зараз Ізабель?

Хтось постукав у двері.

— Автомобіль буде за десять дев'ята, сер.

Він повернувся до споглядання видів з вікна і знову й знову механічно повторював вірша із Браунінга, який колись процитував Ізабель у листі:

Неповним було наше щастя — пробач,  
Згадки завмерли вицвілим листям;  
Ми сповна не сміялись, не рвав душу плач,  
Ми згасли, спрагли й голодні за щастям.

Але його життя не буде неповним. Він вдовольнив себе похмурою думкою, що, можливо, вона просто не була такою, як він собі вигадав, і

що більшого їй не досягнути, і ніхто більше не примусить її задуматись. Але саме через те вона його й відштовхнула. Еморі раптом відчув, що втомився постійно думати й думати.

— А нехай іде до біса... — гірко вимовив він. — Весь рік мені зіпсувала.

### *НАДЛЮДИНА БАЙДУЖІЄ*

Одного спекотного дня Еморі приїхав у Принстон і приєднався до виснаженого задухою натовпу студентів, які швендяли вулицями, очікуючи переекзаменування. Це було так безглуздо — починати наступний курс із додаткових занять у задушливій кімнаті, намагаючись осмислити занудні перетини конусів. Містер Руні, мимовільний наставник дубоголових, проводив заняття і викурював одну за одною сигарети «Пел Мел», малюючи діаграми і виводячи рівняння від шостої ранку і до півночі.

— Отже, Лангедаку, якщо я використаю цю формулу, де буде точка «А»?

Лангедак випрямляв усі свої важкі фути футбольної маси і намагався сконцентруватись.

— У.. а... хай йому грець, якщо я знаю, містере Руні.

— Звичайно, звичайно, не можна застосувати цю формулу тут. Ось що я хотів від вас почути.

— Так, не можемо, звичайно.

— А знаєте, чому?

— Думаю, так...

— Якщо ви ще не зрозуміли, то скажіть мені, я тут для того, щоб вам пояснити.

— Містере Руні, якщо ви не проти — поясніть ще раз.

— З радістю. Отже, маємо точку «А»...

Кімната була лабораторією безголових — два довжелезні столи із зошитами, перед ними — містер Руні без піджака і десяток хлопців, згорблених на стільцях: Фред Слоун, пітчер, якому неодмінно потрібно було здати талони; «Сухий» Лангедак, який цієї осені міг би перемогти команду Єля, якби набрав нещасні п'ятдесят відсотків; Мак Дауелл, розбишака-першокурсник, який вважав, що бути серед цих багатообіцяючих атлетів — то вершина досягнення.

— Шкода мені тих нещасних, які не мають ані цента на репетитора і мусять все підтягати самі за семестр, — сказав він якимось Еморі із недбало звішеною сигаретою в блідих губах. — То буде дуже нудно, а протягом семестру в Нью-Йорку повно набагато цікавіших справ. Я думаю, вони не знають, що втрачають.

І так багато було слів «ти і я» в розмові Мак Дауелла, що Еморі ледь не виштовхнув його з вікна. Наступного лютого його мама буде дивуватись, чому він не вступив до клубу і не збільшить йому кишенькових... маленький дурний провінціал...

Крізь дим і нудотливу атмосферу, крізь його глибоку задуму доносився чийсь безпорадний вигук: «Я не розумію! Повторіть ще раз, містере Руні!» Більшість із них були такі туполобі і такі байдужі, що вони навіть і не визнали б, що чогось не розуміють (серед них був і Еморі). Він не міг змусити себе збагнути перетини конусів; їх спокійна й дражлива поважність зухвало проступала у задушливих кімнатах містера Руні крізь спотворені ним незрозумілі анаграми.

Він зробив останнє зусилля вночі перед екзаменом (певна річ, із мокрим рушником на голові), а потім у блаженному невіданні після складання екзамену ламав собі голову, де ж поділись усі барви й амбіції минулої весни? Разом із розладом стосунків з Ізабель успіхи на старших курсах якимось уже не так сильно захоплювали його, і він незворушно уявляв свій можливий провал, хоча й розумів, що це означало його звільнення з посади в редколегії «Принстонівця» і кінець усіх шансів потрапити в раду старшокурсників.

Хоча йому поки щастило.

Він позіхнув, нашкрябав урочисту присягу на екзаменаційній роботі й побрів з аудиторії.

— Якщо ти не здав, — сказав Алек, який щойно повернувся, коли вони сиділи біля вікна в кімнаті Еморі і міркували щодо нового декору стін, — то ти найбільший у світі дурень. Твої акції в клубі і в кампусі впадуть, як ліфт.

— От дідько, я знаю! До чого ще раз мені нагадувати?

— Бо ти це заслужив. Ніхто тепер не ризикне визнати тебе придатним для посади голови газети.

— Та облиш уже, — запротестував Еморі. — Почекай поки, там буде видно. Я не хочу, щоб кожен у клубі нагадував мені про це, ніби я призовий кінь на перегонах, що не прийшов першим.

Одного вечора через тиждень Еморі зупинився під своїм вікном по дорозі на Ренвік і, побачивши світло, гукнув:

— Гей, Томе, є пошта?

Голова Алека з'явилась у жовтому квадраті світла.

— Так, твої результати прийшли.

Його серце шалено закалатало.

— Який колір — блакитний чи рожевий?

— Я не відкривав. Краще піднімись сам.

Він піднявся в кімнату і попрямував до столу, і раптом помітив, що в кімнаті були ще хлопці.

— Добрий вечір, Керрі. — Він був підкреслено ввічливий. — О, мужі Принстона! — Здається, тут були здебільшого друзі, отож, він узяв конверт із позначкою «Відділ реєстрації» і нервово зважив його.

— Схоже, тут вагомий папірець.

— Відкривай, Еморі.

— Але для драматизму кажу вам: якщо папір блакитний — моє ім'я більше не стоятиме у списку редколегії «Принстонівця», і моя коротка кар'єра закінчилась. — Він зупинився і вперше помітив погляд Ферренбі (він дивився на нього голодним нетерплячим поглядом). Еморі багатозначно поглянув на нього.

— Уздріть примітивні емоції на своєму обличчі.

Він розірвав конверт і підніс папірець до світла.

— Ну?

— Блакитний чи рожевий?

— Кажі, не тягни!

— Ми чекаємо, Еморі.

— Та засмійся вже чи вилайся!

Настала пауза... маленький рій секунд пронісся вмить... Він глянув знову, і ще один рій секунд зринув у небуття...

— Блакитний, як небо, панове...

### ***ПОСТФАКТУМ***

Все, що Еморі робив того року — від раннього вересня і до пізньої весни, — було таким недоцільним і неконструктивним, що не варто навіть про це писати.



Звичайно, він одразу пошкодував за тим, що втратив. Його філософія успіху завалилась, і він не міг зрозуміти причини.

— То твої власні лінощі, — сказав якимось пізніше Алек.

— Ні, то щось глибше. У мене з'явилося таке відчуття, що така була моя доля — втратити цей шанс.

— Вони би з радістю викинули тебе з клубу; кожен, хто завалює екзамен, робить нашу команду слабшою, розумієш?

— Ненавиджу цю точку зору.

— Звичайно, якби ж ти доклав хоч маленьке зусилля, то зміг би все повернути, лиш би захотів.

— Ні, з мене досить. Не хочу більше нічого, що стосується впливу в коледжі.

— Але, Еморі, чесно: мене навіть не так засмучує те, що ти не будеш головним редактором, чи те, що ти не потрапиш у Раду, як те, що ти завалив цей екзамен.

— А мене — ні, — повільно вимовив Еморі. — Я злий на конкретну річ. Моє неробство абсолютно відповідало моїй системі, просто удача підвела.

— Твоя система підвела, ти хотів сказати?

— Можливо.

— І що ж ти будеш робити? Швидко вигадася нову, кращу, чи залишишся нікчемою на наступні два роки — ти, хто подавав надії?

— Ще не знаю...

— Ну, Еморі, хвіст трубою!

— Подумаю.

Точка зору Еморі хоча й була ризикованою, але не такою вже й далекою від істини.

Якби його реакцію на оточення можна було б зобразити у таблиці, то вона виглядала б приблизно так (починаючи із його дитячих років):

1. Ранній Еморі.

2. Еморі плюс Беатріс.

3. Еморі плюс Беатріс, плюс Міннеаполіс.

Потім Сент-Реджис, який розбив його на друзки і зібрав заново.

4. Еморі плюс Сент-Реджис.

5. Еморі плюс Сент-Реджис плюс Принстон.

Таким була його найефективніша стратегія: до успіху через конформізм. Ранній Еморі — ледачий мрійливий бунтівник — майже

ніколи не виринав на поверхню. Він пристосовувався, він досягав успіху, але його уява не була ані задоволена, ані захоплена тими успіхами, він байдуже відкинув це все і став знову:

6. Початковий Еморі.

### **ФІНАНСОВА ЧАСТИНА**

Його батько помер тихо і непомітно на День подяки. Дисонанс між смертю і мальовничістю Лейк-Дженева, а ще благородною стриманою поведінкою його матері втішили його, і він споглядав похорон зачудовано і спокійно. Він вирішив, що волів би поховання, аніж кремацію, і усміхнувся, згадавши, коли малим хотів померти від повільного згасання десь у верхів'ях дерев. Наступного дня після похорону він розважав сам себе у великій бібліотеці, завалюючись на канапу у вишуканих позах, намагаючись уявити, як би він краще виглядав, коли прийде його смертна година, — отак, із сумирно схрещеними на грудях руками (монсеньйор Дарсі якось окреслив цю позу як найбільш благопристойну)? Чи щось байронівське, аж язичницьке (наприклад, закинувши руки за голову)?

Але що зацікавило його більше, ніж безповоротний відхід його батька від справ мирських, то тристороння розмова між Беатріс, містером Бартоном із «Бартон і Крогман» (їхніми юристами) і ним самим, яка відбулась кілька днів потому. Він уперше був ознайомлений із сімейними фінансовими справами і довідався, яким чималим статком володів колись його батько. Він узяв гробух, помічений «1906», і уважно його переглянув. Загальні витрати того року сягали замалим сто десять тисяч доларів. Сорок тисяч були взяті із особистих статків Беатріс, але детального їх обліку не провадилося: просто все було помічено, як «Векселі, чеки і кредитні розписки, пред'явлені Беатрісі Блейн». Інші витрати були розписані дуже скрупульозно: податки та ремонтні роботи в маєтку Лейк-Дженева склали майже дев'ять тисяч доларів; витрати на загальне утримання (включно з електромобілем Беатріс і новим французьким автомобілем) сягали понад тридцять п'ять тисяч доларів. Усе решта було детально перелічене, але інколи у правій колонці книги не було жодних відомостей, звідки надійшов дохід.

Книга за 1912 рік шокувала Еморі своїми цифрами: різко зменшилась кількість облігацій і впали доходи. Ця різниця не була такою відчутною із грішми Беатріс, але було зрозуміло, що попереднього року батько провів декілька невдалих біржових операцій із нафтою. Нафта згоріла, а Стівен Блейн сильно обпiкся. Наступний рік і подальші показували той самий спад, і Беатріс почала вперше використовувати свої власні кошти для утримання будинку. Рахунок за послуги її лікаря за 1913 рік становив більше дев'яти тисяч доларів.

Достеменний стан справ видавався містеру Бартону туманним і заплутаним. Були нещодавні вкладення, але надходження від них на даний момент були сумнівними, і він здогадувався, що, можливо, були інші спекуляції й обмінні операції, щодо яких з ним не консультувалися.

Через декілька місяців Беатріс написала Еморі листа із повним викладенням їхньої ситуації. Загальний підсумок статків Блейнів і О'Хара складався із маєтку в Лейк-Дженева і приблизно півмільйона доларів, який був вкладений у доволі консервативні шестипроцентні облігації (хоча Беатріс додала, що при першій нагоді обміняє їх на акції залізних і трамвайних компаній).

«Я більше аніж упевнена, — писала вона Еморі, — єдине, в чому ми можемо бути переконані, це те, що люди не сидять на місці. Приміром, Форд давно облаштовує свої справи довкола цієї ідеї. Отже, я дала вказівку містеру Бартону вкладати в такі компанії, як «Північна Тихоокеанська» і «Компанія швидких міських перевезень» (так вони називають трамваї). Ніколи собі не пробачу, що не купила акцій «Віфлеємської сталі». Я чула про них дивовижні історії. Ти мусиш зайнятись фінансами, Еморі! Я впевнена: ти зможеш себе в цьому проявити. Почати можна з кур'єра або касира, і я переконана, що ти дуже швидко піднімешся по кар'єрній драбині. Якби я була мужчиною, я би просто закохалась у біржові операції (схоже, то моя стареча пристрасть). До речі, хочу обговорити з тобою ще дещо. Кілька днів тому я познайомилась на чаюванні із надзвичайно сердечною місіс Біспам. Вона розповіла, що її син навчається в Єлі, і він їй пише, що всі тамтешні студенти носять легку одяганку навіть узимку, і ходять з непокритими головами і в легких черевиках навіть у найхолодніші дні! Отже, Еморі, я не знаю, чи є така мода в Принстоні, але я не хочу, щоб ти був таким дурнем! Такі бевзі можуть підхопити не тільки

пневмонію, але й усілякі форми легеневих захворювань (а ти завжди був схильний до них). Синку, ти не можеш експериментувати зі своїм здоров'ям! Я в цьому на собі переконалась. Я не буду посміховиськом, щоб давати тобі вказівки (як, без сумніву, роблять інші матері), не буду наказувати тобі взувати теплі черевики, хоча я пам'ятаю, як якогось Різдва ти не застібав жодної пряжки, і вони постійно хлопали, а ти відмовлявся їх застібати, бо казав, що така мода. Тобі вже майже двадцять, любий, і я не можу постійно стежити, чи ти уважний до себе.

Здається, дуже напутній лист вийшов. Останнього разу я зауважила, що брак коштів для своїх забаганок перетворює хлопця на зануду і домосіда (але у нас ще їх вистачає, якщо, звісно, не надто тринькати). Пильнуй себе, мій любий хлопчику, і пиши мені принаймні раз на тиждень, інакше я починаю уявляти собі всілякі жахіття.

З любов'ю, *мама*».

### ***ДЕБЮТ «ОСОБИСТОСТІ»***

На Різдво монсеньйор Дарсі запросив Еморі на тиждень у гості в стюартівський палац на Гудзоні, і в них відбулась довга розмова біля каміна. Монсеньйор трошки погладшав, але його особистість ще більше розвинулась. Еморі почувався спокійно, як на відпочинку, занурюючись у м'які подушки на низьких фотелях і закурюючи сигарету разом із монсеньйором, як двоє джентльменів середнього віку.

— Я хочу покинути навчання, монсеньйоре.

— Чому?

— Уся моя кар'єра пішла з димом. Я знаю, для вас то несуттєво, але...

— Якраз навпаки. Я гадаю, це дуже важливо. Хочу почути всю історію, все, що з тобою відбулось, відколи ми востаннє бачились.

Еморі в деталях описав усю руйнацію його честолюбних замірів, і через півгодини з його голосу вже зникли усі нотки байдужості.

— А що б ти робив, якби залишив коледж? — запитав монсеньйор.

— Не знаю. Мені б хотілось подорожувати, але ця надокучлива війна усі плани зруйнувала. Принаймні, мама буде зневажати мене,

якщо я не закінчу. Я просто спантеличений. Керрі Голідей пропонує, щоб ми разом вступили до ескадрильї Лафает.

— Ти ж знаєш, що тобі туди не хочеться.

— Інколи хочеться, я б хоч зараз поїхав.

— Наскільки я тебе знаю, ти ще не так втомився від життя.

— Ви справді добре мене знаєте, — неохоче погодився Еморі. — Мені це просто здавалося найпростішим варіантом... Коли я подумаю про ще один марудний рік...

— Так, я розумію; але, якщо чесно, я не дуже за тебе хвилююся; мені здається, ти розвиваєшся абсолютно природним чином.

— Та де там! — заперечив Еморі. — За півроку я втратив половину своєї особистості...

— Ані трохи! — Монсеньйор глузливо поглянув на нього. — Ти втратив значну частину марнославства, от і все.

— Господи! Я почуваюсь так, ніби опинився у п'ятому класі Сент-Реджиса...

— Ні, — монсеньйор заперечливо похитав головою. — Це була невдача, але вона піде на користь. Що б не сталося нині — не йди тим шляхом, яким ішов минулого року.

— Я занепав духом... Що може бути гірше?

— Само по собі, може, й так, але розглянемо уважніше. Для тебе це — можливість подумати, щоб викинути старий багаж і старі уявлення про супермена і все таке інше. Не будь-які ідеї dokonче пасують таким людям, як ти (це те, що ти намагався зробити). Якщо ми можемо не зупинятись на чомусь одному, і виділяти принаймні годину в день на роздуми, то здатні творити справжні дива. Але якщо пристосовуємо якусь схему сліпо — то ми самі із себе робимо віслюків. Еморі (тільки між нами), я й сам лише недавно цьому навчився. Я можу робити сто другорядних справ замість найбільш актуальної. Отож саме на цьому я й спотикаюсь — так само, як ти зі своєю математикою цієї осені.

— Але що саме нам потрібно? Ця «актуальна справа» мені завжди здається найменш важливою.

— Бо ми не персоналії. Ми — особистості.

— Це ви гарно сказали... А що воно означає?

— Персоналія — це те, ким ти себе відчуваєш, те, чим є (з твоїх слів) Керрі і Слоун. Персоналія — це просто фізична істота, вона завжди дрібніша, ніж людина загалом... Я бачив, як вони

випаровуються майже повністю, скажімо, після тривалої хвороби. Знаєш, поки персоналія активна, вона ігнорує найактуальніше. Натомість особистість постійно щось накопичує. Вона нероздільна зі своєю мотивацією. Вона — як жердина, на якій можуть висіть тисячі речей. Інколи це щось помітне, як у випадку з тобою; але в будь-якому разі особистість використовує цей багаж розважливо та свідомо.

— На жаль, мої найцінніші надбання розлетілись на друзки, коли були мені найбільше потрібні... — Еморі охоче підхопив тон розмови.

— Так, у тому-то й річ. Коли ти відчуваєш, що увесь твій накопичений багаж на додачу до талантів випирає із тебе так, що тебе вже ніщо не здатне хвилювати — тоді ти можеш впоратись з будь-чим без жодних труднощів.

— Але, з іншого боку, без моїх надбань я безпорадний!

— Безумовно. Ось яка ідея: зараз ти можеш почати все спочатку. З такого початку, який ані Керрі, ані Слоун ніколи не будуть мати. Ти втратив три-чотири оздобы і натомість відкинув решту. Нині тобі потрібно зібрати нову колекцію. І чим прискіпливіший ти будеш у своєму виборі, тим краще. Але пам'ятай: роби те, що є найбільш цінним!

— Монсеньйоре, з вами все стає так зрозуміло...

Такими були їхні бесіди, найчастіше — про них самих, про філософію і релігію, або що таке життя — гра чи таємниця? Священик, здавалось, вгадував думки Еморі ще до того, як вони проявлялись у голові юнака — так схоже вони мислили за формою і змістом.

— Чому я повсякчас складаю списки? — запитався Еморі одного вечора. — Списки речей різного характеру?

— Бо ти медієвіст, — відповів монсеньйор. — Ми обоє такі, то все прагнення класифікації і знаходження єдиного типу.

— Схоже, це бажання добутися чогось визначеного...

— Це і є ядро схоластичної філософії.

— А я до приїзду сюди вже почав було думати, що перетворююся на дивака. А то все було позерство, тепер я розумію.

— Не переймайся цим; для тебе не позувати — то є поки що найбільша поза з усіх. Позуй...

— Справді?

— Але визначай пріоритети.

Після повернення до коледжу Еморі отримав ще декілька листів від монсенйора, які дали ще більшу поживу для його честолубства.

«Боюсь, я налаштував тебе думати, буцімто ти у повній безпеці. Але ти мусиш пам'ятати: я це зробив із вірою в твої можливості (не через безглузду переконаність, що ти всього досягнеш отак, без боротьби). Деякі риси твого характеру можуть видатись тобі прийнятними, але не завжди варто виказувати їх перед іншими. Ти — нечуйний і майже не спроможний на глибокі почуття. Ти проникливий, але не кмітливий, марнославний замість істинної гордості.

Не дозволяй собі відчувати себе нікчемним; дуже часто в житті твої вчинки будуть поганими (а тобі здаватиметься, що вони найкращі). І не страждай через втрату своєї «особистості», як тобі це уявляється. У п'ятнадцять ти весь світився, як свіжий ранок, у двадцять ти меланхолійно сьятимеш, як місяць. Але коли доживеш до моїх років, ти знов, можливо, випромінюватимеш, як і я, ясну позолоту вранішнього сонця.

Якщо ти будеш писати мені листи, прошу тебе — пиши просто й щиро. Твій останній лист був схожий на трактат з архітектури. І він був такий жахливий, такий мудрагельський, що мені здалось, буцімто ти живеш в емоційному й інтелектуальному вакуумі. Остерігайся безповоротно класифікувати людей на якісь типажі. Адже замолоду люди стрибають туди-сюди від одного класу до іншого, і якщо ти будеш і далі зверхньо наклеювати на людей ярлики, то всього-навсього впихатимеш їх у коробки. А коли у тебе почнуться справжні конфлікти з життям, вони вистрибнуть звідтам, як ляльки на пружині, і покажуть на тебе пальцем. Найціннішим орієнтиром для тебе була б зараз така особистість, як Леонардо да Вінчі.

Життя завжди тектиме вгору чи вниз (я теж це проходив замолоду), але тримай свій розум у ясності. І навіть якщо якісь дурні чи мудрагелі насміляться критикувати тебе — не дорікай собі занадто.

Ти кажеш, що умовності — то єдиний фактор, який не дає тобі встояти в «жіночому питанні». Але є щось більше, Еморі, страх, що не зможеш зупинитись, якщо почнеш втрачати контроль над собою (я знаю, про що говорю). Це те дивовижне шосте відчуття, яке допомагає відрізнити зло від страху прогнівити Бога в глибині твого серця.

Яке б ти не вибрав ремесло — релігію, архітектуру чи літературу, — я впевнений, тобі було б набагато спокійніше, якби ти міг знайти

опору у Церкві. Але я не хочу ризикувати своїм авторитетом в твоїх очах і переконувати тебе, хоча в глибині душі я впевнений, що спокуслива прірва романтизму невдовзі розверз-неться під тобою. Не забувай писати мені.

Надсилаю тобі мої найсердечніші вітання,  
*Тейєр Дарсі*».

Навіть навчання зблякло для Еморі в цей період. Він заглиблювався у химерні закутки літератури — Гюїсманс, Волтер Патер, Теофіль Готьє, — у найпікантніші сторінки Рабле, Боккаччо, Петронія і Светонія.

Одного тижня він заради цікавості влаштував інспекцію приватних зібрань своїх друзів і довідався, що бібліотека Слоуна найбільш типовий приклад: збірники Кіплінга, О'Генрі, Джона Фокса-молодшого і Річарда Гардінга Девіса, а ще — «Що мусить знати кожна жінка середнього віку», «Поклик Юкону», подарункове видання Джеймса Віткомба Райлі. На додачу — повний асортимент пошарпаних, покреслених підручників і, на превеликий подив, його власне нещодавнє відкриття — вибрані вірші Руперта Брука.

Разом з Томом Д'Інвільє вони шукали серед зірок Принстона тих, котрі могли б стати засновниками «видатної американської поетичної традиції».

Новий набір першокурсників був набагато цікавішим, аніж усі «філістимляни» Принстона дворічної давнини. Все стало набагато цікавішим, хоча й позбавленим чару спонтанності першого року навчання. У колишньому Принстоні вони б ніколи не відкрили для себе Танадюка Вайлі. Танадюк був другокурсником із здоровезними вухами і висловлювався приблизно так: «Земля із виром поринає вниз крізь лиховісні світила приречених поколінь!» Вони, щоправда, заледве розуміли, про що йдеться, але ніколи не ставили під сумнів, що він є вмістилищем божественної душі. Принаймні так Том та Еморі сприймали його. Вони абсолютно серйозно запевняли його, що у нього свідомість, як у Шеллі, і друкували його ультравільні поетичні рими в «Літературному журналі Нассау». Але геній Танадюк абсорбував усі кольори свого часу і вдарився в богемне життя, що дуже їх розчарувало. Він розводився про Гринвіч-Віллідж замість «полудневого місячного виру» і зустрічався із розкутими музами (зовсім не академічними, виплеканими на Сорок другій вулиці



Бродвею) замість «дітей мрії» Шеллі, взамін отримував від них належне шанування. Тож вони віддали Танадюка футуристам, вирішивши, що там він із своїми яскравими краватками почуватиметься краще.

Том дав йому останню настанову: перестати писати два найближчих роки і перечитати повне зібрання творів Олександра Поупа разів чотири. Але Еморі вважав, що Поуп Танадюкові — як п'яте колесо до воза. І вони зі сміхом пішли, гадаючи, якою стороною випаде йому монетка: видатного генія чи посередності?

Еморі зневажливо уникав тих викладачів, які запрошували своїх шанувальників на вечори таких-сяких епіграм за келишком шартрезу. Його розчаровували поверховість і педантизм, з якими тут підходили до кожної дисципліни. Його скепсис вилився у їдку сатиру, яку він назвав «У лекційній залі». Він запропонував Томові надрукувати її у «Літературному журналі Нассау».

Здоров, Фігляр...  
Завмерли всі,  
Як безпорадні дітлахи,  
По три рази на тиждень ми  
Просиджуємо тут штани...  
Веди нас, гурт своїх ослів,  
Під голос твій в країну снів...  
Ми чули, ти — науки брат,  
Що написав якийсь трактат,  
А потім ще й навчальний план,  
Древніший, ніж сам океан;  
Копав доісторичний пил,  
Що тобі ніздрі заліпив,  
І випчихнув весь свій талант  
У здоровенний фоліант...  
Праворуч мій сусід сидить,  
Жагою знань увесь горить;  
Із тих, що руку піднімає  
І кожен раз тебе питає,  
Всю ніч очей він не стуляв,  
Славетний фоліант читав,  
Звичайно... автор вдасть сум'яття,  
А він — що знає всі заняття,  
Самовдоволений вдавальник,  
І ментор сам, і шанувальник...

А кілька днів тому назад  
Отримав я свій реферат  
(Як поле макове, ряснів  
Він стрічками коментарів).  
Писав же ти: моє навчання —  
То над наукою знущання...  
Не знав я, пане, що для вас  
І Шоу — просто козопас!  
Хоч певен я, що твій фанат,  
Тобі підсуне добрий шмат.

Таких, як ти, я зустрічав  
В часи шекспірівських вистав,  
Де все давно пішло із тліном  
І запахами нафталіну...  
А заговорить радикал —  
В тобі він збурить гнів і шал.  
На людях праведний ти є,  
І праведне життя твоє.  
І щоб усім це показати,  
Ти й в церкву можеш завітати,  
Ти толерантний, ти педант,  
(Тобі всі друзі — Бус і Кант...)  
І так живеш ти рівномірно,  
Усім киваючи покірно...

Кінець тортур... хутчіш, народ,  
Біжімо до нових пригод!  
Твої слова поглине сміх,  
Веселий тупіт сотні ніг...  
Забути б швидше, Боже милий,  
Нудьгу ту, що тебе зродила.

У квітні Керрі Голідей покинув навчання і поїхав до Франції, щоб вступити до ескадрильї Лафает. Заздрість і захват Еморі з цього приводу втонули в його власному переживанні, яке він так і не зміг ніколи оцінити, але яке, однак, переслідувало його три наступні роки.

## ***ДИЯВОЛ***

Вони вийшли з «Хілі» о дванадцятій і поїхали на таксі в «Біс-толеріс». У компанії були Фред Слоун та Еморі, Аксія Марлоу й Феба Кодем із шоу-програми «Літній сад». Вечір був веселий, енергії в них було — хоч відбавляй, і вони увірвались в кафе, як галаслива діонісійська ватага.

— Столик на чотирьох біля самого майданчика! — закричала Феба.  
— Хутчіш, старенький, ми гуляти раденькі.

— Скажи їм, хай заграють «Захват»! — вигукнув Слоун. — Ви замовляйте, а ми з Фебою зараз струсонемо майданчик.

І вони змішались із натовпом. Аксія й Еморі, годину як знайомі, протиснулись за офіціантом до столика, з якого було гарно видно весь майданчик. Вони сіли і озирнулись довкола.

— А онде Фіндл Марготсон з «Нью-Хевена». — Намагаючись перекричати шум, вона гукнула: — Гей, Фіндле! Агов!

— Гей, Аксіє! — так само вигуком привітався він. — Сідай до нас за столик!

— Не йди... — прошепотів Еморі.

— Не можу, Фіндле, я не сама! Подзвони мені завтра десь о першій!

Фіндл, непоказний молодик із зовнішністю канцелярського клерка, відповів шось незрозуміле і повернувся до яскравої блондинки, яку намагався витягнути на майданчик.

— Справжній надобень... — прокоментував зневажливо Еморі.

— Та ні, він нормальний хлопець. Клич нашого кельнера. Мені — «Дайкірі».

Він замовив чотири. Натовп кружляв, змінювався і перемішувався. Здебільшого то були студенти, кілька другосортних молодиків із Бродвею і жінки двох типів (кращі з них були хористки). Загалом то було типове юрмисько і така ж типова вечірка. Десь три чверті збіговиська прийшли покрасуватися і були досить стерпні. Закінчували вони приблизно о п'ятій, прощалися біля дверей кафе і спішили на поїзд до Єля або Принстона. Приблизно чверть присутніх закінчувала хтозна-коли і хтозна-де. Власне, їхня компанія була досить безневинною. Фред Слоун і Феба Кодем були давніми приятелями; Аксія й Еморі — ще ні. Але дивні речі стаються навіть у пізній час, і несподіване, яке найменше очікуєш побачити в такому прозаїчному і передбачуваному місці, як кафе, вже зачалося, щоб зіпсувати для Еморі всю передсвітанкову романтику Бродвею. Те, як це несподіване виказало себе так невимовно жахливо, так неймовірно, надовго змусило його думати, що то була сцена з якоїсь туманної трагедії, розіграна без його відома (а не його власні рефлексії), але він чітко розумів, що це мало щось означати.

Десь о першій вони перемістились у «Максим», друга година застала їх у «Девін'є». Слоун пив без упину і перебував у стані якогось неприродного піднесення, але Еморі був докучливо тверезий. Досі вони не натрапили на жодного завсідника нью-йоркських клубів, які

зазвичай пригощають гостей шампанським. Вони саме закінчили танцювати і протискувались до свого столика, аж раптом Еморі помітив, що хтось за сусіднім столиком пильно дивиться на нього. Він озирнувся — чоловік середніх літ, одягнений в коричневий мішкуватий костюм, сидів сам-один за окремим столиком і споглядав усю їхню компанію. Побачивши Еморі, він ледь помітно усміхнувся. Еморі повернувся до Фреда, який саме всідався за столик.

Еморі швидко все зважив: він сьогодні не пив і так триматиметься й далі, то можна ненадовго й продовжити вечірку. Крім того, треба було наглянути за Слоуном, який вже, здається, не міг думати самотійно. Він узяв Аксію за руку, і вони гуртом втиснулись у таксі. Вони поїхали десь у напрямку Сотих вулиць і зупинились біля білого багатоквартирного будинку. Він ніколи не забуде цю вулицю... То була широка вулиця, з обох боків тяглися однакові кам'яні будинки, поцятковані чорними прямокутниками вікон; вони тягнулись, доки бачило око, і, залиті яскравим місячним сяйвом, здавались матово-білими. Він уявив собі, що, мабуть, у кожному з цих будинків є ліфт, темношкірий порт'є із полицею для ключів. Кожен будинок мав вісім поверхів, і на кожному поверсі були три-чотирикімнатні квартири. Йому було приємно зайти у веселу вітальню Феби і втонути у м'якому дивані, поки дівчата щось мудрували із закусками.

— Феба — класна мала, — упівголоса шепнув Слоун.

— Я всього десь на півгодини, — чітко сказав Еморі. (Він на мить задумався, чи не занадто це зверхньо.)

— Ага, якраз... — запротестував Слоун. — Раз ми вже тут — давай не спішити.

— Мені тут не подобається, — похмуро заперечив Еморі, — їсти я теж не хочу.

Вийшла Феба з канапками, пляшкою бренді, сифоном і чотирма склянками.

— Еморі, наливай! — скомандувала вона. — Вип'ємо за Фреда Слоуна — він хлопець хоч куди.

— Атож, — підтримала Аксія, заходячи в кімнату, — і за Еморі. Мені подобається Еморі.

Вона сіла біля нього і схилила свої жовті кучері на його плече.

— Я наллю, — сказав Слоун, — а ти долий з сифона, Фебо.

Вони поставили повні склянки на тацю.

— Готово! Будьмо!

Еморі завмер зі склянкою в руці.

Була хвилина, коли спокуса війнула на нього теплим вітерцем, уява його розгорілась, і він взяв склянку із Фебиних рук.

І водномить, коли він це зробив і він глянув перед себе, та раптом побачив на відстані десяти ярдів... того чоловіка з кафе! Він підхопився від подиву, і склянка випала з його тремтячої руки. А чоловік напівсидячи, напівлежачи уместився з-поміж стосу подушок на дивані. Обличчя його було ніби вкрите воском (так само, як і в кафе). То був не жовтий колір покійника, і не хвороблива блідість — радше мужня матовість обличчя зрілого чоловіка, який пропрацював десь у шахті, або в нічні зміни у вологому кліматі. Еморі уважно розглядав його (пізніше він міг би намалювати його у найдрібніших деталях). Рот у нього був виразно окреслений, пильні сірі очі повільно, із ледь помітним виразом доскіпливості, роздивлялись кожного по черзі з їхньої компанії. Еморі звернув увагу на його руки — вони не були витонченими, скорше гнучкими і сильними... То були нервові руки, що недбало розкинулись на подушках і постійно нервово стискались. Погляд Еморі впав на його ноги — кров прилинула йому до голови, і він збагнув, чого йому страшно. Ноги були неприродні... цю неприродність він не усвідомив, а радше відчув, як слабкість у порядної жінки, як кров на шовку, як маленький розрив десь глибоко в свідомості. Взутий той був не в черевики, а в щось на кшталт пантофлів — із загостреними і трохи закрученими догори носами (схожі на ті, що носили в чотирнадцятому столітті). Вони були темно-коричневі, і його ноги, здавалось, якимось перетікають у цю форму... Вони були нелюдські, жахні...

Здається, Еморі щось сказав чи якимось не так виглядав, бо голос Аксії раптом долинув із глибини дивно стурбований.

— Що з тобою, Еморі? Бідолашному Еморі зле! Його розумна голівонька запаморочилась?

— Отой чоловік, погляньте! — закричав зблідлий Еморі, вказуючи на кутовий диван.

— На тебе що — напала «смугаста білка»? — Аксія покотилась зо сміху — Ой, не можу! Тобі вже бозна-що ввижається?

Слоун п'яно всміхнувся.

— Впіймала тебе білочка, га, Еморі?

Запанувала тиша... Чоловік вищирився до Еморі... Звідкись долітали сум'ятливі голоси:

— Мені здавалось, він не пив... — знизала плечима Аксія. Чути її голос було втішливо, але диван, на якому сидів той чо-

ловік, раптом ожив і поплив, як повітря над розпеченим асфальтом, він звивався, як клубок хробаків...

— Стривай! Куди ж ти? — Аксія схопила його за руку. — Еморі, любенький, ти нікуди не підеш...

Він був уже на півдорозі до дверей.

— Припини, Еморі, залишайся з нами!

— Тобі зле?

— Присядь на хвильку...

— Випий води...

— Ковтни бренді...

Ліфт був уже поруч, напівсонний ліфтер з обличчям бронзово-бузкового кольору... Благальний голос Аксії десь ізгори. Ці ноги... ноги...

Коли ліфт зупинився на першому поверсі, ноги знову вималювались на вимощеній бруківці у тьмяному світлі місяця.

## ***У ПРОВУЛКУ***

У глибині довгої вулиці сяяв місяць, Еморі повернувся до нього спиною і пішов. За десять-п'ятнадцять метрів позаду чулись чийсь кроки. Той звук був наче краплі, що монотонно і надокучливо нагадують про себе. Тінь Еморі випереджала його футів на десять, і приблизно настільки ж позаду чулись скрадливі кроки. Інстинктивно, як хлоп'як, Еморі тулився у синю темінь білих будинків. Щоб не потрапляти у смугу світла, він, незграбно спотикаючись, навіть почав бігти підтюпцем. Потім раптом зупинився. «Треба тримати себе в руках...» — подумав він. Губи його пересохли, він їх повсякчас облизував.

Зустріти б хоч когось... Але чи залишились ще добрі люди на світі, чи всі вони поховались у білих багатоквартирних будинках? Чи ще когось переслідують у місячному світлі? Якби ж то зустріти когось надійного, хто б зрозумів його і теж почув би те прокляте човгання...

Кроки раптом почулись зовсім поруч, між тим чорна хмара закрила місяць.

Коли бліде сяйво знову ковзнуло по карнизах, кроки були майже поруч з Еморі, йому навіть здалось, що він почув зачасний подих. Раптом він усвідомив, що кроки були не позаду, а попереду нього, і як він не тікав, гонитва тривала... Він побіг наосліп, серце його шалено калатало, кулаки стиснулись. Попереду з'явилась чорна цятка, яка повільно вималювалась у людську постать. Він звернув у густу навислу темряву, куди не заглядало місячне сяйво, окрім крихітних світляних цяток... І раптом, задихаючись, осунувся на землю в кутку біля огорожі, геть виснажений. Кроки попереду наче віддалились, але вони і досі лунали у безперервному русі, як хвилі біля пірсу.

Він занурив обличчя в долоні, затулив очі й вуха. І весь цей час у нього навіть і думки не виникло, що він може марити або бути п'яним. Усе було абсолютно реальне, він ще ніколи не переживав такого відчуття реальності. Увесь його розум слухняно підкорився і вивернув усе, що він будь-коли знав, як рукавичку. Він навіть не збентежився. Це щось схоже на задачу, яка зрозуміла на папері, але рішення якої не вловлюєш. Жах минув. Він пірнув під його тонку поверхню і плавав у водах, де і кроки, і страх були реальними, живими, відчутними. Тільки десь у глибині його ества ще жеврів маленький вогник, який пахкотів і кричав, що щось тягне його вниз, намагається зтягнути за браму і зачинити її за ним. А коли вона зачиниться, залишаться оті кроки і білі стіни у місячному сяйві, і, можливо, від нього лишиться тільки відлуння кроків.

Протягом п'яти-десяти хвилин він ще чекав у тіні огорожі. Там було оте незбагненне полум'я... (це було єдине слово, яким він потім зміг хоча б наближено назвати пережите). Він пам'ятав, як голосно волав у тіні темної огорожі:

«Мені потрібен хоч хтось! Пошли мені хоч когось дурного!» — а десь оддалік кроки все човгали і човгали... Він здогадувався, що «дурний» і «добрий» якимось чином перемішались в його голові. Коли він кричав, то не був акт волі взагалі — страх ніс його геть від тої постаті на вулиці, — то був зойк інстинкту, то була успадкована із глибини віків дика молитва, яка з'явилась задовго до тієї ночі. Раптом щось пролунало, як негучний гонг, і перед його очима виникло обличчя... бліде лице, спотворене, наче полум'ям, безкінечним злом



(але він знав, за ті півмиті, коли вдарив гонг і затих його звук, що то було обличчя Діка Гемберда).

Уже через хвилину він скочив на ноги, тьмяно усвідомлюючи, що звук ушух, що він був сам у передсвітанковій імлі. Було холодно, і він хутко побіг на пляму світла, яке виднілось на другому кінці вулиці.

### **БІЛЯ ВІКНА**

Коли він прокинувся, вже був пізній ранок. Телефон біля його ліжка дзвонив без упину. Він пригадав, що просив розбудити його об одинадцятій. Слоун голосно хропів, його одяг безладною купою лежав біля ліжка. Він розштотав його. Вони мовчки одягнулись і вийшли на свіже повітря. Розум Еморі працював повільно, він намагався усвідомити те, що сталось, і відділити хаотичні картини, які застрягли в його голові, від реальності. Якби ранок був холодний і похмурий, він би одразу зібрав краплини вчорашнього. Але то був один із тих травневих нью-йоркських днів, коли повітря на П'ятій авеню п'янке, як вино. Еморі було все одно, що саме і скільки пам'ятав Слоун; вочевидь, той зовсім не відчував нервового напруження, у якому перебував Еморі і яке розтинала його пам'ять, як скриплива пила.

Потім Бродвей насунувся на них, і від усього того вавилонського шуму і вервечки обличчя Еморі стало зовсім кепсько.

— Заради Бога, давай повернемося! Заберімося з цього місця геть...

Слоун здивовано витріщився на нього.

— Що з тобою?

— Ця вулиця... вона просто жахлива... Ходімо звідси! Повернімося додому...

— Ти не хочеш прогулятися? — сказав Слоун флегматично. — Старий, через оті корчі у шлунку ти вчора поведився, як маніяк. Отже, ти що — ніколи не вийдеш на Бродвей?

Еморі тут же прирівняв його до натовпу — він уже не був тим життєрадісним Слоуном із чудовим почуттям гумору, його обличчя було лише одним із злих облич, які товпились довкола у каламутному потоці.

— Хлопче! — заволав він так, що люди на розі вулиці аж обернулись на них. — Вона ж брудна! Ти що, цього не помічаєш? І ти теж брудний!

— Тут я нічим не зараджу, — уперто процідив Слоун. — Що з тобою взагалі коїться? Совість замучила? Ти б ліпше зараз себе почував, якби залишився тоді з нами.

— Я йду, Фреде, — повільно процідив Еморі. Його коліна трусились, він відчував, що коли залишиться тут ще на мить, то впаде на місці. — Я буду снідати у «Вандербілді».

Він швидко покрокував геть і звернув на П'яту авеню. Йому покращало, він зайшов у циркульню, щоб поголитися. Але запах пудри і тоніку нагадали йому усмішку Аксії — викривлену і двозначну, тож він хутко вийшов.

На порозі номера в готелі Еморі огорнула темрява, немов розступились хвилі ріки, щоб прийняти його. Коли він прийшов до тями, то зрозумів, що минуло кілька годин. Він упав на ліжку і накрився з головою. Смертельний страх, що він божеволіє, охопив його. Він прагнув товариства — когось притомного, хоч якогось, нехай і дурного. Хтозна, скільки він пролежав отак нерухомо. Він відчував, як у нього на чолі випнулися судини, і жах скував його, як гіпс. Йому здалось, що він продирається крізь тонкий наст жаху, але тепер міг уже відрізнити, як його покидає похмурий присмерк. Вочевидь, він заснув, а коли знову свідомість повернулась до нього, то оплатив рахунок за готель і сів у таксі.

Йшов сильний дощ. У поїзді до Принстона він не побачив нікого знайомого, тільки компанію втомлених філадельфійців. Присутність вульгарно розмальованої жінки навпроти викликала новий приступ нудоти, і він перейшов в інший вагон, намагаючись сконцентруватись на якійсь статті у журналі. Він зловив себе на думці, що вкотре тупо перечитує той самий абзац. Тож він полишив це і втомлено притулив своє гаряче чоло до холодної шибки. У вагоні для курців було гаряче і душно, повітря було таке, наче тут змішались запахи усієї кочової орди штату; він відчинив вікно, і на нього війнуло хмарою прохолодного туману. Дві години їзди видались йому двома днями, і він уже не тямився з радості, коли поруч з'явилися вежі Принстона, і жовті пасма світла просочились крізь рясний дощ.

Том стояв посеред кімнати, задумливо розкурюючи недопалок сигарети. Еморі здалось, що той відчув полегшення, побачивши його.

— Ти мені всю ніч чомусь снівся, — вимовив він надтріснутим голосом крізь сигаретний дим. — Неначе втрапив у якусь халепу...

— Заради Бога, ані слова про це... — ледве стримався Еморі. — Я страшенно втомлений і знесилений...

Том здивовано зиркнув на нього, потім сів у крісло і відкрив підручник італійської. Еморі жбурнув своє пальто і капелюх у куток, послабив комірць і взяв з полиці оповідання Веллса. «Це хоч щось нормальне, — подумав він, — а якщо не допоможе, буду читати Руперта Брука».

Минуло десь півгодини. За вікном здійнявся вітер, Еморі стрепенувся, коли мокре гілля зашкрябало віттям у шибки. Том заглибився в роботу, і тільки спалахи сірників чи скрип шкіряних крісел порушували тишу.

І раптом щось змінилось, як спалах блискавки. Еморі враз випростався в кріслі і завмер у холодному оціпенінні. Томів погляд прикипів до нього, рот його перекосився.

— Господи! — вигукнув Том. — Озирнись!

Еморі блискавично обернувся. Там не було нічого, окрім темного вікна.

— Воно зникло... — за хвилину почувся сполошений голос Тома. — Щось дивилось на тебе...

Еморі били дрижаки, він упав на крісло знесилено.

— Я мушу тобі розповісти... — сказав він. — Зі мною сталось щось жахливе. Мені здається... я бачив диявола чи щось таке. Що саме ти бачив?.. Скажи?

І він усе розповів Томові. Закінчив свою оповідь аж опівночі, після чого обидвоє вляглись спати, увімкнувши все світло, — двоє сонних, наляканих хлопців читали один одному «Нового Макіавеллі», аж поки світанок не розвиднився над Візерспун-Холл, а під двері не кинули свіжий номер «Принстонівця». Травневі пташки привітали своїм співом сонце, яке вийшло на зміну вчорашньому дощу.

## Розділ 4. Нарцис поза грою

Протягом перехідного періоду в Принстоні (тобто протягом останніх двох років навчання) Еморі спостерігав, як університет змінюється і розширюється, виправдовуючи свою славу іншими засобами, аніж нічні оргії. Декілька постатей вразили Еморі до глибини душі. Дехто з першокурсників, дехто — з однокурсників чи на рік молодші. Зазвичай вони збирались за столиками в «Нассау Інн» і починали обговорювати усталені порядки — ті питання, які Еморі та й багатьох інших так хвилювали. Спочатку (майже мимохідь) вони натрапили на них у певних книжках: то були біографічні романи, які Еморі охрестив «квест-буками». У цих «квест-буках» герой вирушав у життя із безцінним набутком досвіду, із чітким наміром використати все це належним чином для власного просування уперед без усіляких докорів сумління. Але герой «квест-бука» згодом дізнається, що цей набуток можна використати набагато ефективніше. З-поміж цих книжок були: «Немає інших богів», «Зловіща вулиця» і «Величні пошуки»; остання захопила Берна Голідея настільки, що весь початок старшого курсу він міркував, чого варте його становище автократа у клубі на Проспект авеню, і чи варто купатись у промінні сумнівної слави свого курсу. Адже якби не протекція університетської верхівки, Берн не досягнув би свого становища. Еморі перетинався з ним доволі опосередковано — через Керрі. І лише в січні останнього курсу вони стали справжніми друзями.

— Чув останні новини? — запитав Том, забігаючи в кімнату якимось пізно ввечері. Він змок під дощем, але вигляд у нього був переможний, як після вдалої словесної баталії.

— Ні. Хтось знову провалився? Чийсь корабель потонув?

— Гірше! На третьому курсі десь третина студентів виходить зі своїх клубів!

— Та невже?

— Точно!

— Чому?

— Дух реформаторства і всіяке таке... За цим стоїть Берн Голідей. Сьогодні збори президентів клубів, будуть думати, якими методами з цим боротися.

— А який сенс цього всього?

— А такий: клуби шкодять принстонівській демократії, відбирають кошти, час, встановлюють соціальні рамки і все те саме, що інколи чуєш від розчарованих другокурсників. Кажуть, Вудро<sup>[9]</sup> висловився, що їх треба скасувати.

— То це все серйозно?

— Абсолютно. Я думаю, їм це вдасться.

— На Бога, не тягни! Розповідай докладніше.

— Отже, — почав Том, — здається, ідея виникла одночасно в кількох головах. Я нещодавно розмовляв із Берном. Він переконаний, що це — логічний результат процесу роздумів розумних людей над вадами соціальної системи. У них була публічна дискусія, і хтось підняв питання щодо скасування клубів. Всі запалились, бо так чи інакше давно про це думали, — потрібна була тільки іскра.

— Чудово! Присягаюсь, то буде найбільша подія за останній час! А що кажуть в «Шапці і Мантиї»?

— Як звичайно. Збираються, сваряться, лаються, шаленіють і скиглять. Все те саме — я всюди був. Потім хапають якогось радикала, затиснуть у кут і починають допитувати.

— А як це витримують радикали?

— Доволі спокійно. Берн — з біса гарний промовець і такий щирий! За ним усі готові хоч на барикади. Для нього вихід із власного клубу важить набагато більше, ніж для нас спроби цьому завадити. Знаєш, я відчув себе нікчемою, коли спробував посперечатись, і врешті зайняв таку собі нейтральну позицію. Мені навіть здалось якоїсь миті, що Берн переконав мене.

— Ти кажеш, майже третина виходить із клубів?

— Скажеш четвертина — не помилишся.

— Хто б міг подумати...

У двері бадьоро постукали, зайшов Берн власною персоною.

— Привіт, Еморі, привіт, Томе.

Еморі підвівся.

— Добрий вечір, Берне. Вибач, що не залишусь — мушу бігти до Ренвіка.

Берн пильно зиркнув на нього.

— Ти напевне знаєш, про що я хочу поговорити з Томом? Це зовсім не приватна розмова. Я б хотів, щоб ти залишився.

— Я був би радий... — Еморі сів, а Берн зіперся на стіл і вступив у суперечку з Томом (він зміг уважніше, ніж досі, розглянути цього революціонера). Широкобровий, із сильним підборіддям, чесні сірі очі, такі, як у Керрі, виказували людину непересічну. Берн справляв відчуття величі і надійності — затятий (то було очевидно), але його затятість не була упертою. Еморі слухав його хвилин п'ять і зрозумів, що його жвавий ентузіазм не містить ані краплі дилетанства.

Пізніше Еморі збагнув, яким відчуттям безмірної сили пашіло від Берна, і це було несхоже на те захоплення, яке він відчував до Гемберда. Інші люди, яких він причисляв до вищого класу, приваблювали його передовсім своєю особистістю. А в Берні він спочатку не розгледів того невідпорного магнетизму, до якого відчував особливу прихильність. Але того вечора Еморі був вражений крайньою серйозністю Берна (якістю, яку він зазвичай асоціював тільки з обмеженою тупістю), і його величезний ентузіазм оживив в його душі заглухлі струни. Берн якимось чином стояв на тій тверді, яку Еморі так сподівався побачити десь там на горизонті, і це був саме той час, коли пора б їй вже було з'явитися. Том, Еморі та Алек зайшли в глухий кут; у них, здавалось, вже не було якихось нових вражень, оскільки Том і Алек безцільно стирчали в своїх комітетах і колегіях, поки Еморі байдикував. Єдине, що у них залишалось для обговорення, — університет, особисті плани і таке інше — і весь цей харч вони перемололи вже багато разів.

Тієї ночі вони обговорювали проблему клубів до дванадцятої (в основному, вони погодились із Берном). Для сусідів по кімнаті це питання не виглядало таким уже життєво важливим, як два роки тому. Але логіка Бернових застережень щодо обмежень соціальної системи повністю збігалася з тим, про що вони думали, отож вони більше питали, а не сперечались, і заздрили здоровому глузду юнака, який спонукав його постати проти всіх традицій.

Потім Еморі звернув розмову в інше русло і побачив, що Берн добре розуміється й на інших темах. Його цікавила економіка, він схилявся до соціалістичних ідей. Пацифізм також займав певне місце в його свідомості (і він згадував «Masses»<sup>[10]</sup> і Льва Толстого).

— А як щодо релігії? — запитав його Еморі.

— Це складне питання. Я ще не впевнений щодо багатьох речей. Я лише почав відкривати для себе певні речі, треба ще багато читати.

— Читати — але що саме?

— Усе. Звичайно, треба вибирати і зважувати. Для мене це книги, які змушують думати. Зараз я читаю чотири Євангелія і «Різноманіття релігійного досвіду».

— А що стало головним поштовхом для цього?

— Веллс. Я гадаю, ще Толстой та ще один чоловік — Едвард Карпендер. Я вже читаю більше року все стосовно тих питань, які вважаю найголовнішими.

— А поезія?

— Ну, щиро кажучи, не оте, що ви називаєте поезією. Ви, звичайно, обидвоє пишете і дивитесь на речі по-іншому. Вітмен — ось хто мене цікавить.

— Вітмен?

— Так, він був для мене певним етичним рушієм.

— Мені соромно зізнатися, але я повний нуль щодо Вітмена. А ти, Томе?

Том присоромлено махнув рукою.

— Правда, — продовжив Берн, — у нього є кілька досить занудних поем. Але я маю на увазі його творчість у цілому. Він грандіозний, як і Толстой! Вони обидвоє дивляться на речі ясно і якимось чином (хоча вони дуже різні) відстоюють однакові принципи.

— Ти мене збив з пантелику, Берне, — зізнався Еморі. — Я, звичайно, читав «Анну Каретну» і «Крейцерову сонату». Але Толстой пише переважно про російські реалії, наскільки мені відомо.

— Він — видатна особистість, що випереджає час на багато сотень років! — вигукнув Берн запально. — Ти коли-небудь бачив його фото — цю кудлату голову старця?

Вони прогомоніли до третьої — від біології до релігії, — і коли Еморі, тремтячи від холоду, заліз до ліжка, свідомість його була збуджена ідеями і відчуттям роздратування, що хтось інший знайшов стежку, якою він сам міг крокувати. Було очевидно, що Берн Голідей розвивається, як Еморі думав так само щодо себе. Досі він впадав у критичний скепсис стосовно всього, що траплялось йому на шляху, дійшовши висновку, що люди не змінюються. Він читав Шоу і Честертона просто для тренування мізків. А раптом усі його дотеперішні ментальні побудови здались йому зашкарубленими і нікчемними, просто примарним досягненням... І понурим доказом



тому слугував випадок минулої весни, що наповнив його ночі задушливим жахом і відібрав у нього сили молитися. Адже насправді він не був католиком. Але це був єдиний відомий йому хоч якийсь натяк на кодекс. Урочистий, ритуальний, парадоксальний католицизм, чиїм прихильником був Честертон, служниками — причесані граблями літератури Гюїсманс і Бурже, американським спонсором — Ральф Адамс Крам — низькопоклонник соборів тринадцятого століття. Для Еморі саме католицизм такого ґтибу був придатним для вжитку — без абатів, таїнств і жертв.

Він не міг спати, тож повернувся до своєї лампи для читання і дістав «Крейцерову сонату», уважно вишукуючи зародки Берно-вого ентузіазму. Бути таким, як Берн, видалось йому бажанішим, аніж бути просто розумним. Але... Він зітхнув, можливо, це ще один колос на глиняних ногах?..

Він згадав останні два роки. Берн тоді здавався йому нервовим першокурсником, вічно у поспіху, затінений особистістю свого брата. Але потім згадав один епізод, де Берн, як підозрювали, зіграв головну роль.

Декана Голістера застала за сваркою із водієм таксі велика група студентів (водій саме привіз його зі станції). У процесі суперечки декан заявив, що «він і сам може купити таксі». Він розплатився і вийшов геть. Але наступного ранку, зайшовши до себе в кабінет, на місці, де зазвичай стоїть стіл, він побачив... таксі із надписом «Власність декана Голістера. Куплено і оплачено». Два досвідчені умільці витратили півдня, щоб спочатку розібрати машину на деталі, а тоді зібрати (що тільки зайвий раз доводить, яким вигадливим може бути прояв гумору другокурсників під ефективним керівництвом).

Якось тієї самої осені Берн знову викликав сенсацію. Така собі Філіс Стайлз (любителька бігати на всі бали від коледжу до коледжу) не отримала свого щорічного запрошення на гру Гарвард—Принстон.

Кілька тижнів перед тим Джесс Ферренбі запросив її на якусь менш важливу гру і заручився допомогою Берна (з метою руйнації його відрази до жінок).

— Ти йдеш на гру із Гарвардом? — мав необачність запитати її Берн, просто щоб підтримати розмову.

— Якщо ти мене запросиш, — кокетливо підхопила вона.

— Авжеж, запрошу, — приречено відповів Берн. Він не тя-мився на лукавості жінок і був певен, що такий у неї звичний спосіб жартувати. Ще й години не минуло, як він зрозумів, що втрапив у пастку. Філіс вже скрутила його, повідомивши йому номер поїзда, на якому приїжджає, чим остаточно добила його. Він, власне, планував парубкувати весь вечір і розважатись із друзями з Гарварда, отож палко зненавидів Філіс.

— Ну, нехай начувається... — повідомив він юрму гостей, що увірвалась до його кімнати з метою веселих кпинів. — Це буде остання гра, на яку вона збаламутить чиюсь невинну душу.

— Але ж, Берне, чому ти її кликав, якщо вона тобі не сподобалась?

— Берне, насправді ти, мабуть, божеволієш від неї, ось у чому річ...

— Що ти робитимеш, Берне? Що можна вдіяти проти Філіс?

Але Берн тільки труснув головою і пробурмотів щось на зразок: «Вона ще побачить...»

Філіс весело несла всі свої двадцять п'ять літ, виринувши із поїзда. Але на пероні її зустріли скептичні позирки. То були Берн і Фред Слоун, виряджені, як блазенські клоуни на університетських плакатах. Вони вдягли ядучого кольору костюми із здоровенними ватяними підплічниками і штанами-галіфе. На головах у них були хвацько вдягнені університетські капелюхи із пришпиленими спереду оранжево-чорними спортивними стрічками, а з целюлоїдних комірців звисали яскраво-оранжеві краватки. На рукавах у них були чорні пов'язки з оранжевими «П», а в руках — тростини із прапором Принстона. Для повного ефекту шкарпетки і нагрудний носовичок були такого ж кольору. На брязкотливому ланцюжку красувався здоровенний злий кіт, розмальований під тигра.

Добра половина станції уже витріщалась на них, застрягши між співчутливим жахом і несамовитим реготом. А коли Філіс, роззявивши рота, наблизилась до них, ці двоє схилились у блазенському поклоні і виголосили своє привітання, голосно додаючи у кінці ім'я Філіс. Із помпою і гучними вітаннями її провели через кампус у супроводі галасливої ватаги під веселий сміх присутніх (половина з них уявлення не мала, що то був розіграш, вони гадали, що Берн і Фред, два університетських спортсмена, демонструють знайомій дівчині тутешні традиції).

Можна уявити собі почуття Філіс, коли її з парадом провадили біля трибун Гарварда і Принстона, де сиділи десятки її колишніх залицяльників. Вона намагалась іти хоч трошки попереду, або трохи позаду, але вони трималися поруч, щоб ні в кого не виникало сумнівів, із ким вона. Та ще й голосно вітались із своїми друзями з футбольної команди, поки вона ще могла розчути, як її знайомі перешіптуються:

— Кепські справи, це ж треба — Філіс чоґось поперлась із цими двома...

Отакий був Берн — запально-жартівливий і водночас ґрунтовно-серйозний. Із цього коріння пробивалась та енерґія, яку він намагався спрямувати на проблеми насущні...

Так минали тижні, але ті глиняні ноги, які буцімто тримали Берна, так і не завалились. Приблизно сотня першокурсників і старшокурсників вийшла із своїх клубів у пориві праведного гніву, і очільники клубів звернули на Берна свою найпідступнішу зброю — посміховище. Кожен, хто знав його, схилявся перед ним, він відстоював своє щоразу завзятіше. Але не кожен міг витримати батоги злих язиків, ото ж хто був слабший — не витримував.

— Тобі не жаль втрачати престиж? — запитався Еморі одного вечора. Вони вже почали навідувати один одного кілька разів на тиждень.

— Пусте. Та й що таке, зрештою, престиж?

— Дехто каже, що ти — політик-оригінал.

Він зареготав.

— Те саме мені сказав Фред Слоун сьогодні. Напевно, я таки нарвуся.

Якось після обіду вони заглибились у питання, яке давно цікавило Еморі, — співвідношення фізичних особливостей і природи людини. Берн торкнувся біологічної складової і сказав:

— Звичайно, здоров'я має значення — здорова людина має вдвічі більше шансів бути доброю.

— Я не погоджуюся з тобою, я не вірю у «жилаве християнство».

— А я вірю. Я гадаю, Христос мав передовсім велику фізичну витривалість.

— Не думаю, — заперечив Еморі. — Він занадто виснажливо працював. Я гадаю, що коли він сконав, то був понищеною людиною. Та й уславлені святі не були такими вже здорованями.

— А я гадаю, що були.

— Але, навіть приймаючи таку точку зору, я не думаю, що здоров'я має щось спільне із добротою. Звичайно, для страсотерп-ця важливо мати фізичну силу, щоб витримувати усілякі складні випробування. Але ота звичка новомодних проповідників, які, вдаючи мужність, горлопанять, що гімнастика врятує світ... — ні, Берне, це не для мене...

— Гарзд, давай облишимо цю тему. Ми так ні до чого не дійдемо. Окрім того, я ще сам не сформував для себе думку із цього питання. Але у дечому я таки впевнений: зовнішність теж багато важить.

— Невже? — жадібно стрепенувся Еморі.

— Безперечно.

— Ми з Томом уже склали певні уявлення, — погодився Еморі. — Ми взяли альбоми за останні десять років і розглядали фото Ради старшокурсників. Я знаю, ти не надто схвальної думки про цей «високий» орган, але у будь-якому випадку він втілює певний успіх. Отже, десь приблизно тридцять п'ять відсотків кожної групи — блондини із світлою шкірою, в той час як у Раді старшокурсників їх дві третини. Ми переглянули фотографії за останні кілька років. Нагадую: один із п'ятнадцяти блондинів на старших курсах потрапляє в раду, а з темноволосих — лише один із п'ятдесяти.

— Це схоже на правду, — погодився Берн. — Світловолосий — то вищий тип, якщо говорити загалом. Я якось докладав цю теорію до президентів Сполучених Штатів і з'ясував, що половина із них були світловолосими, при тому, що загалом в нашій расі переважають брүнети.

— Підсвідомо усі це визнають, — сказав Еморі. — Ти помітив, що коли йдеться про блондинів, то важливе уточнення. Якщо блондинка балакуча, ми називаємо її просто «лялькою», якщо блондин небагатослівний, ми вважаємо його тупуватим. Хоча у світі повно «мовчазних шатенів» і «млявих брүнеток», які не мають ані краплі розуму, але чомусь їх ніхто не звинувачує в обмеженості.

— А широкий рот і круте підборіддя та ще й великий ніс, без сумніву, є ознакою вищої породи.

— Я не впевнений... — Еморі був за класичні риси обличчя.

— Так і є. Ось я покажу тобі. — Берн витягнув зі столу колекцію фотографій бороданів, кошлатих знаменитостей — Толстой, Вітмен, Карпентер та інші.

— Хіба вони не чудові?

Еморі ввічливо намагався вникнути, але не стримався і зайшовся сміхом.

— Берне, мені здається, то найповторніше товариство, яке я коли-небудь бачив. Товариство престарілих, на правду!

— Та ні, Еморі. Ти поглянь на чоло Емерсона, вдивись уважніше в очі Толстого... — із докором сказав він.

Еморі заперечливо хитнув головою.

— Ні. Можеш казати, що вони видатні, чи ще щось. Але зовнішньо вони однозначно відразливі.

Берн без тіні збентеження любовно провів долонею по високих чолах і заховав стос фотографій у стіл.

Вечірні прогулянки були одним із його улюблених занять, і якогось вечора він намовив Еморі скласти йому компанію.

— Ненавиджу темряву! — віднікувався Еморі. — Колись так не було, хіба що коли моя уява домальовувала собі щось. Але зараз — справді ненавиджу, просто як дурень.

— У цьому немає ніякого сенсу, ти ж знаєш!

— Можливо.

— Ходімо отуди, — запропонував Берн, — а потім через ліс, там є декілька стежок.

— Щось мене це не дуже приваблює... — неохоче зізнався Еморі, — але гаразд, ходімо.

Вони вирушили бадьорим кроком. Десь на годину їх поглинула жвава суперечка, аж поки вогні Принстона не перетворились у білі плями позаду них.

— Будь-яка людина з уявою приречена боятися, — вагомо виголосив Берн. — Я також колись боявся гуляти вночі. Тепер розповім, чому зараз я можу гуляти будь-де і не боятися.

— Давай... — Еморі не терпілося довідатися. Вони підійшли впритул до лісу, Берн почав виразно і впевнено.

— Я приходив сюди сам уночі, десь три місяці тому, і завжди зупинявся на тому перехресті, яке ми зараз проминули. Попереду загрозливо вимальовувався ліс, як тепер, у темряві, вили собаки, і не було жодних ознак живої душі. Звичайно, ліс населився для мене усілякими примарами, як для тебе зараз, правда ж?

— Так і є... — зізнався Еморі.

— Отже, я почав аналізувати. Моя уява продовжувала наповнювати темряву жахіттями, натомість я вирішив наповнити зсередини темрявою свою уяву, щоб вона поглянула із мого нутра. Уява перетворювала мене то на здичавілого пса, то на збіглого каторжника, або на примару, аж поки я не побачив самого себе, що йшов дорогою. Вийшло досить вдало — завжди виходить добре, коли повністю ставиш себе на чиесь місце. Я зрозумів, що якби я був псом чи каторжником, то не був би загрозою для Берна Голідея, принаймні не більше, ніж він для мене. Потім я згадав про свій годинник. Я подумав, може, ліпше повернутись, залишити його, а потім уже іти випробовувати ліс? Ні, вирішив, що краще я загублю годинник, аніж відступлюся зараз. І я таки зайшов до лісу — не просто скраю, а занурився в хащі. Я більше не боявся, я гуляв довго, аж поки одного вечора не заснув просто в лісі; тоді я збагнув, що більше не боюся темряви.

— Господи... — видихнув Еморі. — Я б так не зміг. Я, мабуть, пройшов би стежкою трохи. Але якби фари якогось авта з'явилися у темряві, я б відразу заскочив до гущавини.

— Ну от, — раптом сказав БERN після хвилинної паузи. — Половину дороги ми вже пройшли, ходімо назад.

По дорозі він заглибився у роздуми про силу волі.

— У цьому вся суть, — стверджував він. — Це єдина межа між добром і злом. Я ніколи не зустрічав пропащих людей із сильною волею.

— А як щодо знаменитих злочинців?

— Вони всі зазвичай хворі. А якщо ні — то просто безвольні. Не існує такого поняття, як сильний нормальний злочинець.

— Берне, тут я з тобою не згоден; а як же надлюдина?

— А що з нею?

— Вона видається мені злою і, попри те, сильною і здоровою.

— Я ніколи такого не зустрічав. Готовий закластися: він дурний або божевільний.

— А я зустрічав таких багато разів — і він ані те, ані інше. Ось чому мені здається, що ти помиляєшся.

— А я впевнений, що не помиляюся, бо не вірю в користь ув'язнення, окрім як для душевнохворих.

Із цим судженням Еморі ніяк не міг погодитися. Йому здавалося, що в історії і в житті було багатько сильних злочинців — кмітливих, але часто в полоні власних ілюзій. Їх можна зустріти і в політиці, і в бізнесі, серед можновладців і серед генералів. Але Берн так з ним і не погодився.

І з цієї точки їхні шляхи почали розходитися. Берн усе більше й більше відсторонювався від світу довкола нього. Він відмовився від посади віце-президента випускного курсу і майже весь час читав і прогулювався. Він відвідував додаткові лекції з філософії і біології, просиджував на них із патетично-пильним виглядом, очікуючи чогось, до чого лектор так ніколи і не доходив. Інколи Еморі помічав, як він совається у своєму кріслі, як запалюється його обличчя у передчутті гострої дискусії.

Часом він проходив вулицею, геть відсторонений, його навіть почали звинувачувати у снобізмі, але Еморі знав, що це зовсім не так. І якось, коли Берн пройшов повз нього, нічого не помічаючи, Еморі ледь не задихнувся від піднесеного збудження, адже він знав, що думки Берна блукають за тисячі миль звідси. Берн, здавалося, підкоряв вершини, куди ніхто з них ніколи й не ступить.

— Кажу тобі, — заявив він якось Томові, — він — перший з моїх ровесників, чию розумову перевагу я визнаю.

— Погане ти вибрав місце для подібних заяв — оточення починає думати, що він просто дивак.

— Але він завжди на голову вищий за них! Ти й сам це відчуваєш, коли говориш із ним, Господи, Томе, ти ж сам колись виступав проти «натовпу». Успіх безперечно є заручником умовностей.

Роздратування Тома наростало.

— А що він намагається довести? Зробити із себе святого?

— Ні, він просто не такий, як усі. Він ніколи не вступить до Філадельфійського братства<sup>[11]</sup> чи щось на кшталт. Він не вірить у всю цю гнилизну. Він не вірить, що громадські басейни чи подібні нововведення виправлять вади цього світу. Більше того — він п'є тоді, коли йому хочеться.

— Однозначно з ним щось не те.

— Ти останнім часом з ним розмовляв?

— Ні.

— Тоді ти взагалі не в курсі, який він зараз.

Суперечка закінчилась нічим, але Еморі помітив, наскільки останнім часом змінилось ставлення до Берна у кампусі.

— Дивно, — сказав якимось Еморі Тому одного вечора, коли вони знайшли більш дружній тон для цієї теми. — Ті, хто жорстко засуджує радикалізм Берна, дуже схожі на фарисеїв — я маю на увазі, найбільш освічених людей у коледжі, — редакторів газет, як ти і Ферренбі, молодих викладачів... Такі безграмотні спортсмени, як Лангедак, думають, що він просто дивак, і кажуть: «У дивака Берна — чергова чудернацька ідея в голові» і проходять мимо, а фарисеї — то зовсім інша річ! Вони усіяко висміюють його.

Наступного ранку він зустрів Берна на алеї Мак Кош по дорозі із громадських читань.

— Камо грядеши, царю?

— До редакції газети, зустрітись із Ферренбі, — він помахав примірником ранкового «Принстонівця». — Він написав передовицю.

— Хочеш здерти з нього шкіру?

— Ні, але він мене приголомшив. Чи я недооцінив його, чи він раптом перетворився на найгіршого в світі радикала.

Берн побіг. І тільки через декілька днів Еморі почув суть розмови у видавництві. Берн зайшов у святая святих, себто в кабінет редактора, весело тримаючи перед собою газету.

— Привіт, Джессе.

— Привіт, Савонароло<sup>[12]</sup>.

— Якраз прочитав твою передовицю.

— Молодчина, не думав, що ти впав так низько.

— Джессе, ти приголомшив мене.

— Цікаво, чим?

— Ти не боїшся, що вся кафедра накинеться на тебе, якщо будеш і далі писати про релігію в такому тоні?

— Не зрозумів...

— Як сьогодні зранку?

— Що за чорт... Передовиця мала бути про систему підготовки.

— Так, але ота цитата...

Джесс сів.

— Яка цитата?

— Ну ось ця: хто не зі мною — той проти мене.

— А що з цією цитатою?



Джесс був спантеличений, але не схвильований.

— Ти пишеш ось тут... зараз гляну. — Берн розгорнув газету і прочитав: — «“Хто не зі мною, той проти мене”, — як сказав один джентльмен, чиєю єдиною сумнозвісною зброєю були вульгарні порівняння і необдумані узагальнення...»

— І що тут не так? — Ферренбі почав насторожуватися. — Це сказав Олівер Кромвель, хіба ні? А може, Вашингтон чи якийсь святий? На Бога, я забув...

Берн зайшовся сміхом.

— Ох, Джессе, любий Джессе...

— То хто ж це сказав, щоб тобі...

— Гаразд, — сказав Берн, ледве стримуючись. — Святий Матвій приписує ці слова... Христу!

— Господи! — вигукнув Джесс і повалився прямо на відро для сміття.

### ***ЕМОРІ ПИШЕ ВІРШ***

Тижні нанизувалися один на один. Еморі час від часу навідувався у Нью-Йорк, сподіваючись знайти щось новеньке, що би, як блискучий льодяник, підсолодило його настрої. Одного разу він навідався до театру на відновлену постановку п'єси — назва здалась йому знайомою. Піднялась завіса, і на сцені з'явилася дівчина. Він майже не дивився на неї, але після перших її фраз якась слабка струна задзвеніла в його пам'яті. Де? Коли?

Потім він раптом почув, ніби поруч хтось шепоче: «Ой, я така забудькувата, завжди підказуйте мені, якщо я роблю щось не так».

Розгадка спалахнула приємним відблиском спогаду про Ізабель.

На звороті театральної програмки він почав швидко писати:

У тиші залу знову бачу я:  
Завіса піднялась і раптом оголила  
Все те, що темінь забуття покрила:  
Два роки тому — просто мить буття...  
Ми смакували той нектар життя,  
Неначе доля все це дарувала...  
Бо світлі духом ми тоді були...  
Твоя душа тобі щось віщувала?  
Твій погляд мрійний, безкінечно милий...  
Тебе тоді та п'єса зворушила,  
Але ми допливли невтішного фіналу...  
  
Я сам-один (і тут сумні прогнози)  
Дивлюся п'єсу... чийсь невдатний голос  
Ту сцену зіпсує, що все ще мала чар;  
То долі був обом безцінний дар:  
Ти плакала, а я втирав ті сльози...  
І знову сцена. Зрада. (То закон буття?)  
І хтось вже п'є отруту забуття...

### ***ПОКИ СПОКІЙНО***

— Привиди такі нетямущі, — сказав Алек, — вони важкодум-ні. Я привида завжди перехитрую.

— Себто? — запитався Том.

— Залежить — де. Наприклад, спальня. Якщо ти будеш достатньо кмітливим, вони тебе ніколи не дістануть у твоїй спальні.

— Ну гаразд, а якщо, скажімо, у твоїй кімнаті оселився привид — як ти зайдеш у кімнату поночі? — зацікавлено запитався Еморі.

— Береш патик, — відповідав Алек із повчальною інтонацією, — приблизно такий, як держак від мітли. Тепер перше, що ти маєш зробити, — це засвітити світло. Для цього ти заплющуєш очі і стрімголов біжиш до вимикача. Потім три-чотири рази роз-

махуєш патином з порога. Далі, якщо все чисто, можна заглянути досередини. Завжди, повторюю, завжди спочатку інтенсивно проходишся патином, а потім уже роззираєшся.

— Я знаю, це старий кельтський ритуал, — ваговито сказав Том.

— Так, але вони зазвичай ще й моляться спочатку. У будь-якому випадку цей метод придатний для всіх приміщень і всюди, де є двері.

— І ліжко, — додав Еморі.

— Ні, Еморі, ні в якому разі! — перелякано вигукнув Алек. — Цей метод — не для ліжка! Ліжко вимагає зовсім іншої тактики. Якщо привид під ліжком — від нього треба триматись якнайдалі, бо в третині випадків, він як правило там.

— Тоді... — почав Еморі.

Алек зробив жест рукою.

— Ніколи не заглядай під ліжко! Треба стати посеред кімнати і ще до того, як він оговтається, ти з усього розгону застрибуєш на ліжко. Не ходи біля ліжка, твоя щиколотка — найбільш вразливе місце. А як тільки заскочив до ліжка — ти в безпеці. Він може стирчати там хоч до світанку — тобі нічого не загрожує. Якщо ще маєш сумніви — накрійся ковдрою з головою.

— Усе це дуже цікаво, справді...

— Правда? — засяяв від гордості Алек. — Моя власна система! Я — Сер Олівер Лодж Нового світу!

Еморі знову бездумно насолоджувався життям. До нього повернулося відчуття, що він рухається по чіткій прямій; молодість забарвила яскравими кольорами давнє оперення. Він навіть накопичив надлишок енергії, щоб приміряти нову роль.

— До чого тут отой твій «відчужений» погляд, Еморі? — запитався якось Алек, спостерігаючи за нібито заглибленим у читання Еморі: — Хоч при мені не копіюй містика Берна...

Еморі поглянув на нього нерозуміюче.

— А що таке?

— Що таке? — передражнив його Алек. — Хочеш зачитатися до блаженного стану?

Він вихопив книжку і глузливо поглянув на обкладинку.

— Ну і що? — сухо поцікавився Еморі.

— «Життя святої Терези»! Це ж треба!

— Слухай, Алеку... Чому тебе це обходить?

— Що саме?

— Те, що я відсторонений, і взагалі...

— Роби як знаєш. Мене це насправді не обходить.

— Тоді не заважай. Якщо мені подобається переконувати наївняків, що я геній, то не псуй мені цю насолоду...

— Про тебе вже й так патякають, що ти дивак, — реготнув Алек. — Але якщо ти це навмисне...

Алек нарешті зголосився, що в присутності інших не буде кпинити над лицедійством Еморі, але за умови, що наодинці іноді поглузує. Отже, Еморі почав запрошувати найбільш ексцентричних гостей: аспірантів із шаленими очима, що розводилися мудрагельськими теоріями про Бога чи про уряд, чим дуже потішали скептичних і презирливих завсідників «Котеджу».

Весь у пасмугах сонячного проміння, лютий прямував назустріч березню. Еморі декілька разів їздив на вихідні до монсенйора. Якось він узяв з собою і Берна, що мало великий успіх: він з однаковою гордістю і насолодою показував їх один одному. Монсенйор декілька разів возив його в гості до Торнтонна Генкока і один чи два рази — до місіс Лоуренс (схибленої на Римі американки, яка одразу йому сподобалась).

Потім одного дня прийшов лист від монсенйора із цікавою припискою:

«Чи ти знаєш, що твоя троюрідна сестра, Клара Пейдж, котра живе у Філадельфії, овдовіла шість місяців тому і дуже бідує? Здається, ви ніколи не зустрічалися, але я б хотів тебе попросити ось що: поїдь провідай її. На мою думку, вона дуже цікава жінка, до того ж іще досить молода».

Еморі зітхнув, але вирішив поїхати.

### ***КЛАРА***

Вона була неймовірна — Клара із золотавим хвилястим волоссям. Товариство Еморі не зовсім підходило для неї (як, зрештою, і будь-кого з чоловіків). Її чеснота була вище прозаїчних намірів шукачок чоловіків, як і вище показного жіночого благочестя.

Печаль огортала її легким серпанком. Коли Еморі зустрів її, йому здалось, що її блакитно-сірі очі випромінюють радість буття (прихована сила і реалії життя сповна проявили себе після тих знегод, з якими їй довелось зіткнутися). Вона зосталась сама на світі — з двома маленькими дітьми, без грошей, але парадокс — із юрмиськом

друзів. Тієї зими він споглядав, як вечорами її дім повниться гостями (а він знав, що у неї не було прислуги, окрім темношкірої дівчини, яка доглядала дітей нагорі). Він бачив, як один із розпусників міста, який постійно був напідпитку, із сумнозвісною репутацією (як у себе вдома, так і далеко за його межами), сидів навпроти неї — схвильований і щирий, обговорюючи варіанти пансіону для дівчаток. Яким дивовижним був її розум... Вона могла розвинути захоплюючу, блискучу тему бесіди з найтонших порухів, які витали довкола.

Думка про те, що жінка живе у скруті, спонукала його уяву домальовувати сумні картини. Коли він приїхав у Філадельфію, то уявляв собі Арк-стрит провулком халуп. Він навіть був злегка розчарований, коли побачив, що це не так. То був старовинний будинок, що колись належав сім'ї її чоловіка. Літня тітонька заборонила продавати будинок і, залишивши управителю гроші на утримання на кілька років наперед, подалася кудись аж в Гонолулу. Клара ж залишилась вирішувати насущні проблеми, як могла.

Але його зустріла жінка, зовсім не схожа на убогу згорьовану бідачку із голодним дитям на руках. Вона справила на Еморі враження жінки, яку ніщо в цьому житті не бентежить.

Спокійна стриманість і романтичний гумор, що контрастував з її врівноваженістю, — такий настрій слугував повсякчас їй прихистком. Вона могла виконувати купу найбуденніших справ (але була достатньо розумна, щоб не марнувати час банальним плетивом і вишивкою), натомість раптом брала книжку і дозволяла своїй уяві літати, як хмарці під вітром. Вона випромінювала довкола золотаве сяйво — десь із глибин своєї душі. Як вогонь у темній кімнаті, що гріє відчуттям романтики і піднесеності, вона виблискувала світлотінями скрізь, де перебувала.

Вона вміла наділити свого старого прозаїчного дядька химерним ореолом мислителя, перетворити якогось хлопчину-кур'єра на химерного домовика. Спочатку ця її риса дратувала Еморі. Він вважав, що і без цього достатньо унікальний. Його скоріше знічувало, коли вона намагалась вияскравити якісь риси його особистості (особливо з-поміж інших своїх прихильників). Почувався він при цьому так, ніби ввічливий, але настирний імпресаріо примушує його якимось по-новому зіграти роль, що її він давно вже вивчив напам'ять.

Клара була чудовою оповідачкою, про що б вона не розповідала — про шпильку для капелюшка, про п'яного чоловіка чи про себе... Дехто намагався переповісти ті історії, але звучали вони вже прісно і буденно. Товариство обдаровувало її увагою і найщи-рішими веселощами, багато хто навіть не уявляв, що можна так сміятись (сліз у Клари залишилось мало, але коли люди слухали її, їхні очі од реготу наповнювались слізьми).

Еморі часом залишався трохи посидіти після того, як її почет розходився. Вони увечері пили чай із хлібом з повидлом або трапезували кленовим сиропом, як вона це називала.

— Ти — дивовижна, правда... — спускався із вершин своєї винятковості Еморі, спершись об стіл у центрі їдальні.

— Зовсім ні, — відповіла вона, шукаючи серветки в буфеті. — Я буденна і банальна. Я з тих жінок, яких нічого не цікавить, окрім власних дітей.

— Розкажи комусь іншому... — доскіпливо усміхнувся Еморі. — Ти — промениста...

Він запитав її про єдину річ, яка могла б її знітити. То були слова, з якими перший зануда звернувся до Адама:

— Розкажи мені про себе.

Відповідь була така сама, як, мабуть, і в Адама.

— Та нема про що розповідати...

Але якимось чином вона таки розповіла зануді про те, що думає вночі, коли цикади співають у пожухлій траві... Того вечора Клара розповіла Еморі досить детально про себе. Життя її було клопітне, відколи їй виповнилось шістнадцять, і її навчання різко обірвалось за браком дозвілля. Копаючись у її бібліотеці, Еморі натрапив на пошарпану сіру книжку. Із неї випав пожовклий аркуш, який він жадібно прочитав. Це був вірш, який вона написала ще у школі. Про сірі монастирські стіни, про похмурий день, про дівчину в плащі, що його розвіває вітер. Про те, як вона спостерігає за цим, мріючи про барвистий світ. Зазвичай, такі сентименти не цікавили його. Але цей вірш був таким прозорим і водночас щирим... Як спалах, в його уяві виник образ Клари. Холодний, сірий день, блакитні очі дівчинки вдивляються пильно, намагаючись розгледіти ті знегоди, які чигають на неї за садами монастиря. Він позаздрив цій щирості. Як би він хотів побачити її отам при стіні! Говорити їй усіякі романтичні нісенітниці,

щоб вона хилилась до нього, наче білинка під вітром. Він раптом відчув жахливий порив ревності: до її минулого, до її дітей, до юрмиська гостей, які стікалися, щоб усмак напитися із цілющого джерела її доброти і спочити душею, як на захопливій виставі...

— Невже тобі ще ніхто не набридає? — обурено допитувався він.

— Та ні, десь половина моїх знайомих такі докучливі, — зітхнула Клара. — Але це непоганий показник. Хіба ні?

Вона підвелась, щоб підшукати якусь цитату на тему нудьги з томика Браунінга. Тільки вона могла отак посеред розмови підхопитись, щоб знайти потрібну цитату чи уривок у книжці (і при тому це чомусь не дратувало його і не переривало дискусію). Вона робила це з таким глибинним захопленням, а він тим часом споглядав її золотаве волосся, схилене над книжкою її чоло із трішки насупленими бровами у пошуках потрібного рядка.

На початку березня він почав їздити до Філадельфії на вихідні. Там завжди були гості, і вона, здавалося, не виявляла бажання залишитися з ним наодинці. А він так хотів, щоб слово з її вуст подарувало йому насолоду обожнювання... Він відчув, що закохався, і думки про шлюб усе більше крутились в його голові. Вони навіть готові були зірватись з вуст, але він все-таки зрозумів, що те бажання було спонтанним. Якось йому наснилося, що його мрія здійснилась, і він прокинувся у панічному страху, бо уві сні вона була дурненькою Кларою із волоссям солом'яного кольору, ніби все золото пожухло, і всілякі банальності бездумно злітали з її язика. Але вона була першою, хто так цікавив його, і одною з небагатьох жінок, до якої йому було небайдуже. Її доброта була її багатством. Для себе Еморі вирішив, що більшість добрих людей примусово розвивають у собі цей дар або спотворюють його до удаваної привітності. Як ото всюдисущі педанти і фарисеї (але Еморі ніколи не причисляв їх до сонму спасених).

## *СВЯТА ЦЕЦИЛІЯ*

Над оксамитом шат її  
Волосся мідь, очей топаз,  
Троянди слід на білім тлі,  
То спалахне, то згасне враз;  
Густе повітря, млість зітхань,  
Між ними плине тиха мла,  
Не знає він, де була грань,  
Коли троянда розцвіла.

— Я тобі подобаюся?

— Звичайно, — жваво відгукнулась Клара.

— За що?

— Я гадаю, у нас багато спільного. Ті риси, які спонтанно у нас проявляються, або ті, що завжди були при нас.

— Ти гадаєш, я не уповні себе проявляю?

Клара задумалася.

— Знаєш, я не можу судити. У чоловіків зазвичай більше відповідальності, а мене завжди опікали.

— Не ухиляйся, будь ласка, Кларо, — перебив Еморі, — розкажи мені про мене самого.

— Авжеж, із задоволенням, — вона всілася зручніше.

— Це так зворушливо з твого боку... Спочатку відповіси на кілька запитань. Перше — я дуже зарозумілий?

— Ні, хоча марнославства у вас, чоловіків, багато. Але це тільки веселить тих, хто помічає його надлишок.

— Зрозуміло.

— У глибині душі ти смиренний. І ти впадаєш у глибокий відчай, коли відчуваєш, що тобою знехтували. Насправді тобі бракує самоповаги.

— Двічі — і в ціль, Кларо. Як це тобі вдається? Ти ніколи не даєш мені хоч слово мовити...

— Звичайно, я не поспішаю судити про людину з її слів. Я думаю, справжня причина, чому ти такий невпевнений в собі (хоча ти вперто хочеш переконати усіх приятелів, що ти геній), у тому, що ти вигдав собі якісь мерзенні вади і намагаєшся примиритись з цим. Навіщо ти всім говориш, що ти — раб коктейлів?



— Так і є — потенційно...

— І ти твердиш, що ти слабкохарактерний, що в тобі немає сили волі.

— Ані краплі! Я — раб своїх емоцій, уподобань, мого страху перед нудьгою, усіляких бажань...

— А річ не в цім! — Вона вдарила своїм маленьким кулачком по столу. — Ти раб, беспорядний раб лише однієї речі — своєї уяви.

— Он як? Ти мене дуже зацікавила. Якщо тобі ще не набридло — продовжуй...

— Я помітила, що коли ти хочеш пропустити коледж, ти мислиш абсолютно конкретно. Ти ніколи не приймаєш рішення похапцем, аж поки не зважиш всі переваги — «йти» чи «прогуляти». Твоя уява завжди на боці твоїх бажань — і так триває, поки ти приймаєш рішення. Природно, що після того як твоя уява розгулялась, ти вигадуєш тисячі причин, чому слід залишитися. Отже, коли ти вибрав рішення, — воно заздалегідь неправдиве, воно оманливе.

— Не згоден, — заперечив Еморі. — Хіба дозволити своїй уяві грати в забавки зі мною, — то не ознака безвольності?

— Мій любий хлопчику, у цьому твоя найбільша помилка. Справді, тут немає нічого спільного із силою волі: у будь-якому разі, це недоречне слово. Тобі просто бракує розсудливості у прийнятті рішень. Одразу, коли відчуваєш, що зараз уява заведе тебе в нетрі, дай їй лише краплю такої можливості.

— А хай йому... — вигукнув Еморі подивовано. — Цього я ніяк не очікував почути...

Клара не зловтішалася. Вона зразу змінила тему. Але примусила його задуматись і, здається, була почасти права. Він почувався, як власник фабрики, який звинуватив клерка в крадіжці, а потім виявив, що то його власний син раз на тиждень змінює записи в обліковій книзі. Його бідолашна ошукана сила волі, над якою глумилися і він, і його друзі, стояла перед ним, чиста і невинна, а його розсудливість покрокувала до тюрми у супроводі невгамовного чортеняти-уяви, яке весело стрибало і веселилось довкола неї. Клара була єдиною людиною, чиєї поради він попросив, не очікуючи заздалегідь відповіді, хіба що в бесідах із монсеньйором Дарсі.

А як він любив з Кларою вештатись по крамницях! Шопінг із нею був рідкісним епікурейським задоволенням. У будь-якій крамниці, де

вона проводила закупи, всюди чувся шепіт:

— Оно красуня місіс Пейдж...

Або:

— Закладаюся, довго вона сама не пробуде.

— Гей, тримай язика при собі, вона твоєї поради не просила...

— Та хіба ж вона не красуня?

Коли заходить адміністратор, усі замовкають, а він із само-вдоволеною усмішкою вже крутиться коло неї.

— Кажуть, вона світська пані.

— З грошима у неї зараз кепсько, щось таке казали...

— Ой, дівчата! Яка ж вона мила!

А Клара сяяла привітною усмішкою для всіх. Еморі припускав, що продавці роблять їй знижки (інколи вона про це казала, інколи ні). Він бачив, що вдягається вона дуже добре, і що вдома в неї все тільки найкраще, і завжди її чекав наготові щонайменше старший адміністратор.

Інколи вони ходили до церкви в неділю. Він ішов біля неї і милувався крапельками вологи, що осідали на її щоках від свіжого повітря. Вона була дуже побожна завжди, і лише Господу відомо, у які висоти злітала її душа і які сили вона звідтам черпала, поки стояла на колінах, схиливши золотаве волосся у світлі вітражів.

«Свята Цецилія...» — не стримався і вигукнув одного разу Еморі, аж на нього всі оглянулись, а священник затнувся посеред проповіді (Клара і Еморі густо почервоніли).

Це сталося в їхню останню неділю (він жалкував, що сам усе зіпсував у той вечір, але нічого не міг вдіяти).

Вони йшли крізь березневі сутінки — теплі, ніби в червні, радість молодості наповнила його душу, і він відчув, що мусить щось сказати.

— Мені здається, — сказав він, і голос його затремтів, — якби я втратив віру в тебе, я б втратив віру в Бога.

Вона глянула на нього так подивовано, що він мусив якось це уточнити.

— Пусте, — тихо сказала вона, — просто мені вже десь п'ятеро чоловіків таке казали, і мене це лякає...

— Ох, Клара, а якщо це ваша доля?

Вона змовчала.

— Я гадаю, для вас любов — це... — почав він.

Вона блискавично обернулася:

— Я ніколи не була закохана.

Вони пішли далі, і він повільно почав усвідомлювати, що вона йому щойно сказала... Ніколи не була закохана... Вона нагадувала дитя світла. Він зовсім втратив зв'язок із реальністю, і єдине, чого він прагнув — доторкнутись до її плаття. Так, мабуть, почував себе Йосип перед вічною святістю Марії. Раптом він почув наче не свій голос:

— А я тебе кохаю... — якщо у мені і є щось хороше... ні, не можу говорити... Кларо, якщо я повернуся через два роки, коли у мене буде певне становище, ти... вийдеш за мене?..

— Ні, — відповіла вона. — Я більше ніколи не вийду заміж. У мене є мої діти, я хочу зберегти себе для них. Ти мені подобаєшся, як усі розумні чоловіки, хоча ти — більше за інших. Але ти не достатньо добре мене знаєш, щоб зрозуміти, що я ніколи не одружусь із розумним чоловіком.

Вона замовкла.

— Еморі!

— Що?

— Ти ж не любиш мене. І ніколи насправді не хотів одружитись зі мною, правда?

— То все сутінки... — зникло сказав він. — Я не усвідомив, що говорю вголос. Але я кохаю тебе, або обожаю чи поклоняюсь тобі...

— Оце так! За п'ять хвилин — увесь набір емоцій!

Він знітився.

— Не роби з мене аж такого банального, Кларо. Ти мене інколи пригнічуєш.

— Ти зовсім не такий, аж ніяк. — Вона пильно подивилась на нього, потім взяла його за руку і широко розплющила очі — крізь синяву присмерку він бачив їхню доброту. — Банально-поверховий — це той, хто все відкидає.

— Скільки весни у повітрі... Яка щира твоя душа...

Вона відпустила його руку.

— З тобою все буде гаразд, і я теж почувуюся пречудово. Дай мені сигарету. Ти ніколи не бачив, як я курю, правда ж? Але я курю — десь раз на місяць.

І потім ця дивовижна жінка і Еморі побігли до перехрестя, як двоє пустотливих дітей, збуджених блідо-голубими сутінками.

— Завтра я їду за місто, — повідомила вона, коли врешті захекана зупинилась під надійним світлом ліхтаря. — Шкода марнувати такі чудові дні, я це особливо відчуваю в місті.

— О, Кларо! — сказав Еморі. — Якою б диявольською спокусницею ти могла б бути, якби твоя душа повернула трохи в інший бік!

— Можливо... — відповіла вона. — Але, гадаю, я ніколи не була і не вмію бути шаленою. Цей маленький спалах — то просто весна...

— Ти сама як весна...

Вони йшли вулицею.

— Ні, ти знову помиляєшся. Як може людина із таким чіпким розумом постійно так помилятися щодо мене? Я — повна протилежність усьому, що приносить весна. То дивне непорозуміння, що я схожа на давній ідеал грецького скульптора. Запевняю тебе: якби не моє обличчя, я б вже давно була тихою монахиною в якомусь монастирі... — Раптом вона побігла, і він почув закінчення — і... без моїх дорогих діточок, яких мені завжди треба бачити.

Вона була єдиною жінкою, при якій він відчував, що він як чоловік не може усвідомити свою перевагу. Часто Еморі зустрічав жінок, яких він знав ще незаміжніми. Він вдивлявся в них, і йому здавалося, що він читав на їхніх обличчях щось на кшталт: «Якби ж я тільки могла тебе мати...» (Якою непомірною може бути чоловіча пиха!)

«А вітер золотий-золотий... — співав він маленьким калюжам. — Вітер золотий, золоті ноти зі струн золотих мандолін, золоті акорди золотих скрипок линуть, тануть... Із плетеного кошика з лози, що його не втримає смертний, юний бог розсипає золото...»

## ***ЕМОРИ ОБУРЕНИЙ***

Повільно і неминуче, із несподіваним сплеском у кінці прийшла війна. Поки Еморі розмовляв і мріяв, вона рвучко накопилася на берег і змила пісок, на якому грався безжурний Принстон. Тепер кожного вечора в спортивному залі чулися кроки маршу загонів, стираючи мітки для баскетболу на підлозі. Коли Еморі їздив у Вашингтон, він відчув порухи кризи в повітрі, які змінилися відчуттям огиди дорогою назад у спальному вагоні, бо на сусідніх місцях їхали обшарпані прибульці (чи то з Греції, чи то з Росії, як йому здалося). Він думав, наскільки доступнішим є патріотизм для однорідних націй, наскільки простіше було б воювати, як воювали колонії, чи конфедерати. Тієї ночі він не міг заснути, слухаючи, як чужинці регочуть і хроплять, наповнюючи вагон затхлими запахами.

У Принстоні всі намагались жартувати одне з одним, а в глибині душі сподівались, що принаймні їхня смерть буде героїчною. Поціновувачі літератури пристрасно читали Руперта Брука; місцевих чепурунів хвилювало, чи дозволять їм одягнути офіцерську уніформу англійського крою; дехто надсилав у військові департаменти одчайдушні прохання про безпечне призначення і тепле місце.

Потім, десь через тиждень, Еморі зустрів Берна і зрозумів, що сперечатись недоцільно: Берн уже зробився переконаним пацифістом. Соціалістичні журнали, захоплення ідеями Толстого і його особисті пошуки лише зміцнили його внутрішні переконання боротися за мир як ідеал майбутнього для суспільства.

— Коли німці ввійшли в Бельгію, — почав він, — і якби місцеве населення мирно продовжувало займатися своїми справами, німецька армія була б дезорганізована за...

— Я знаю, — перебив Еморі, — я все це чув! Але не будемо розводити пропаганду. І, можливо, ти й правий, проте — нам ще сотні років до того, як «непротівлення злу» стане для всіх реальністю.

— Та, Еморі, послухай...

— Берне, ми тільки посваримося...

— Ну, добре, гаразд.

— Послухай, Берне, я не прошу тебе задуматися про твоїх рідних чи друзів, бо знаю, що порівняно із твоїм відчуттям обов'язку вони для тебе й гроша не варті. Але, Берне, звідки ти знаєш, що всі ці журнали, які ти читаєш, і всі товариства, і всі ті ідеалісти, з якими ти спілкуєшся, — що за ними не стоять німці?

— За деякими з них, можливо...

— Звідки ти знаєш, що вони всі — не пронимецькі, а просто ховаються за своїми німецько-єврейськими прізвищами?

— Така можливість існує, — повільно вимовив той. — Я не знаю, як сильно на мене вплинула вся пропаганда, яку я чув; хоча, звичайно, мені здається, що це все — мої найглибші особисті переконання. Просто це той шлях, який я сам вибрав і який відкрився переді мною.

Серце Еморі впало.

— Ти просто подумай, чого це все варте! Адже ніхто не буде тебе переслідувати за те, що ти пацифіст, — тебе просто зарахують до лав найгірших.

— Не обов'язково! — перебив він.

— Щось мені це дуже нагадує нью-йоркську богему...

— Я розумію, що ти маєш на увазі, отож іще не знаю, чи буду займатись такою агітацією.

— Ти намірявся, виступати перед людьми, які тебе навіть не будуть слухати? І це зі всіма твоїми талантами, Берне?

— Знаєш, так, мабуть, мислив першомученик Стефан багато століть тому. Адже він проповідував, а вони вбили його. Може, помираючи, він думав: яке марнування сил... Хоча я завжди припускав, що саме про смерть Стефана згадав Павло по дорозі в Дамаск, і саме це спонукало його нести в світ слово Христове.

— Продовжуй.

— Це все... Це — мій особистий обов'язок. Навіть якщо зараз я просто пішак, чи просто чиясь жертва. Господи! Еморі, ти ж не думаєш, що мені подобаються німці?

— Ну, тут я не можу нічого сказати — я вичерпав усі логічні докази щодо непротивлення, а посеред усього цього лишається тільки величезна примара людства, яке є і яке завжди буде. І ця примара коливається між пошуками Толстого і логічною аргументацією Ніцше... — Еморі раптом осікся. — Коли ти їдеш?

— Наступного тижня.

— Тоді ще побачимось.

І коли Еморі пішов, на думку йому раптом спало, що вираз обличчя Берна дуже нагадав обличчя Керрі, коли вони прощалися два роки тому під аркою Блера. Еморі було тяжко від думки, що він ніколи не був спроможний на отаку первинну чесність, як ці двоє...

— Берн — фанатик, — сказав він Томові, — і він неправий. Я схильний думати, що він просто мимоволі став пішаком у руках анархістів і проплачених німцями ура-патріотів. Мене лише одне бентежить: як він міг відмовитись від усього найважливішого?..

Берн поїхав через тиждень якимось непомітно тихо. Він продав усі свої пожитки і зайшов попрощатися. У нього залишився тільки обшарпаний ровер, яким він сподівався добратися додому в Пенсильванію.

— «Пустельник Петро прощається з кардиналом Рішельє», — виголосив Алек, який розвалився на підвіконні, поки Берн із Еморі потискали один одному руки.

Але Еморі було зовсім не смішно. Він ще довго дивився, як довгі ноги Берна крутять педалі безглузлого ровера, поки він не зник за Александр-Холлом. Він знав, що тиждень у нього видасться кепський. Не те щоб він змінив свою думку про війну —

Німеччина нині уособлювала для нього все наймерзенніше: матеріалізм та аморальну деспотичну владу. Просто обличчя Берна запало йому в пам'ять, окрім того, вже починало нудити від усієї цієї істерії довкола...

— Який сенс раптом нападати на Гете? — заявив він Алеку з Томом. — Для чого читати книжки? Щоб довести, що це він розпалює війну? Або що цей переоцінений штурпак Шіллер — просто демон у людській подобі?

— А ти читав хоч щось з їхніх творів? — уїдливо запитав Том.

— Ні... — чесно зізнався Еморі.

— Я теж ні! — засміявся той.

— Люди знай репетують, — міркував собі Алек, — старигань Гете й далі стоїть собі на запиленій полиці в бібліотеці, щоб знудити всякого, хто захоче його погортати...

Еморі мовчав, і тему змінили.

— А що ти вирішив, Еморі?

— Піхота чи авіація — ніяк не можу вибрати. Зізнаюсь, я ненавиджу механіку, авіація мені, певна річ, більше імponує...

— Я згоден з тобою — сказав Том. — Авіація виглядає як романтичний образ війни, — як колись кавалерія. Але ж я не відрізняю кінську силу від поршневого дишла!

Еморі відчував, що йому бракує запалу, і якимось чином це невдоволення собою вилилось у спробу перекласти провину за війну на всі попередні покоління... на всіх тих, хто вболівав за Німеччину у 1870-му... На всіх затятих матеріалістів, всіх фанатів німецької науки.

Отже, одного разу він сидів на англійській літературі й слухав, як цитують «Локслі Гола», і з похмурим презирством засуджував Теннісона з усіма його ідеалами (він вважав його уособленням вікторіанства).

Гей, ви, вікторіанці! Чуже вам співчуття,  
Зберуть нащадки ваші врожаї каяття... —

нашкрібав Еморі в зошиті. Викладач щось торочив про цілісність Теннісона, і п'ятдесят голів схилились над конспектами. Еморі перегорнув сторінку і знову почав шкрібати:

І вас забили дрижаки,  
Бо містер Дарвін був правий,  
Від вальсу страшно стало вам,  
Як Ньюмен п'ятами кивав...

Але згадавши, що вальс з'явився набагато раніше, він викреслив рядок.

— І назвав «Пісня часів порядку»... — звідкись долинув голос професора. — «Часи порядку», тьху!.. Все розіпхали по валізах, а вікторіанці всілися згори і блаженно усміхаються... І Браунінг у своєму італійському маєтку бадьоро вигукує: «То все на краще!». Еморі знову нашкрібав щось.

У храмі при неділі хвалу співали ви,  
За подвиги минулі, підкорені світи.

Чому у нього не виходило більше двох рядків поспіль? Тепер отут потрібна рима:

Китаєм дорікнули, бо він вам не додав,  
Зате тепер наука вам надає всіх прав...

Ну, менше з тим...

У тебе вдома — чистота, ти справи заладнав,  
Прожив піввіку, як святий, і радісно сконав.



— Такими були основні постулати творчості Теннісона... — знову втрутився голос професора. — Гаслом Теннісона цілком міг стати вірш Свінберна «Пісня часів порядку». Він возвеличував порядок над хаосом, над безглуздим марнотратством...

Еморі знову перегорнув сторінку і енергійно застрочив (що зайняло останніх двадцять хвилин лекції). Потім підійшов до кафедри і поклав вирвану із зошита сторінку.

— Ось вірш, присвячений вікторіанцям, сер, — холодно сказав він.

Професор із цікавістю взяв аркуш, а Еморі хутко вийшов з аудиторії.

На аркуші було:

В часи «порядку» пісні —  
Єдиний спадок від вас,  
Ні доказів, ані розгадок,  
Все в риму запхали для нас,  
А де від темниці ключі?  
Дзвонів відгук погас,  
Кінець нерозгаданих загадок —  
Бо вже відлунює час...

Тут були наші простори,  
Небо, яке нас манило.  
Прихисток наш і достаток,  
Зброя, але не стріляти,  
Старі почуття охололи,  
Рими сумні потемніли,  
«Пісні у часи порядку...»,  
Щоб хрипло могли їх горлати...

### ***КІНЕЦЬ БАГАТЬОХ РЕЧЕЙ***

Початок квітня промайнув, як у тумані, — довгі вечори на веранді клубу (грамофон постійно прокручував «Бідна Баттерфляй»), і звуки цієї пісні стали наче мотивом останнього навчального року. Війна, здавалось, майже не торкнулась їх. Так проходили й всі весни минулих років (якщо не зважати на післяобідню стройову підготовку), хоча

Еморі глибоко відчував, що це була остання весна, прощання з колишнім.

— Готується великий протест проти «надлюдини»... — сказав Еморі.

— Гадаю, так, — погодився Алек.

— Він абсолютно несумісний з будь-якою утопією. Поки вождь існує — будуть проблеми, і все зло, яке дрімає в глибині натовпу, буде пробуджуватись, якщо він заговорить.

— Власне тиран — не більше ніж обдарована людина, але без будь-яких моральних цінностей.

— Точно. Найгірше, що це вже відбувалось раніше, і може повторитися знову. Згадай: п'ятдесят років сплигло після Ватерлоо — і Наполеон уже такий самий герой для англійських школярів, як і Веллінгтон. Звідки ми знаємо, що наші онуки не ідеалізуватимуть фон Гінденбурга так само?

— І в чім причина?

— Клятий час, та ще історики. Якби ж то ми могли розрізнити зло само по собі — незалежно від того, заляпане воно в болото, в непомірності чи у величі.

— Господи! Хіба ми не розгрібали завали цього світу останні чотири роки?

Потім прийшов останній вечір. Том і Еморі, які зранку від'їжджали у різні тренувальні табори, прогулювались тінистими стежками, і їм здавалося, що там і досі мелькають знайомі обличчя.

— Ти не помітив — багато привидів сьогодні в тіні...

— Весь кампус ними кишить...

Вони зупинилися на мить і дивилися, як сходить місяць, що посріблів черепичні дахи будинків і залив сяйвом крони дерев.

— Мені здається, — тихо мовив Том, — те, що ми зараз відчуваємо, — це почуття всієї тієї молоді, чії голоси лунали всі двісті років отут, у цих алеях...

Останні звуки пісень долинули десь від арки Блера — уривчасті голоси перед довгим розставанням.

— Те, що ми залишаємо тут, — це дещо більше, ніж наша група, це вся спадщина молодості. Ми — ще одне покоління, яке розриває зв'язок, що ніби пов'язував нас із усіма попередниками... В ці темно-сині ночі вони крокували тут пліч-о-пліч із Бур-ром і Гаррі Лі.

— Саме темно-сині, — зголосився Том. — Будь-який інший колір зіпсував би їх, зробив буденними. Шпилі на фоні неба як передвісники світання, й сині тіні на дахах — це велично...

— Прощавай, Аароне Бурр! — вигукнув Еморі, звертаючись до порожнього Нассау-Холлу, — ми з тобою спізнали потаємні закутки життя.

Його голос відлунав у тиші.  
Останнє світло гасне, а за ним — весна  
Над виссю неба, сонця й шпилів;  
І чути, як бринить на древніх стінах білих  
Примарного оркестру зачарована струна.  
Сплітають звуки сіть між стін зчужілих,  
Луна тече від шпилів до колон:  
Що сниться цим атлантам посивілим?  
Їх вічний сон у свій забрав полон,  
Як втримати ту мить, хоч спогад між долонь?..

Розтане враз мереживо нічне,  
І абрис шпилів на зірковім тлі,  
І злине в небуття в сумній імлі.  
Настане ранок, день за ним прийде.  
Тут, Геракліде, в полум'ї згоріти  
Приречений твій спадок, що проріс з віків,  
На лоні ночі хочу я уздріти,  
Як піде з попелом з-поміж юначих снів  
І велич вся, і всі печалі світу.

## ***ІНТЕРЛЮДІЯ***

***Травень 1917 — лютий 1919***

Лист, датований січнем 1918 року, від монсеньйора Дарсі до Еморі, молодшого лейтенанта 171-го піхотного полку, порт висадки — табір Міллз, Лонг-Айленд.

«Мій любий хлопчику!

Єдине, що прошу тебе, — писати мені, що ти живий; щодо решти — мені достатньо поринути в свою непокірну пам'ять, той термометр, який фіксує тільки високі температури, і згадати, яким я був у твоєму

віці. Але люди люблять балакати, тому ти і я будемо далі перегукуватися усіякими нісенітницями через усю велику сцену, поки завіса зненацька не впаде на наші голови. Але ти запалюєш палахкотливий чарівний ліхтар свого життя, і картинки з нього нагадують мої. Тому мені необхідно написати тобі принаймні для того, щоб прокричати про колосальну людську дурість...

Те, що було, — збігло, але щось починається (так чи інак, ти вже ніколи не будеш колишнім Еморі Блейном, якого я знав). Ми вже не зустрінемось такими, як раніше, адже твоє покоління стає жорстким, набагато жорсткішим, аніж моє, зросло у м'якому кліматі дев'яностих.

Еморі, недавно я перечитував Есхіла, і в божественній іронії «Агамемнона» я знайшов єдину відповідь для цих гірких років, коли весь світ довкола нас руйнується, і найближчі паралелі можна віднайти в його безнадійній резигнації. Часом я думаю про наших хлопців там, як про римських легіонерів за сотні миль від їхнього розбещеного Риму, вони стримують навалу орди... набагато загрозливішої, ніж їхнє зіпсоване місто... Ще один сліпий удар по людству отих фурій, яким ми аплодували багато років тому, над чийми пам'ятниками тріумфально мекали всю вікторіанську епоху...

І після всього залишається тільки невинуватий матеріалістичний світ і католицька церква. Я часто думаю: де ти знайдеш своє місце в ньому? Єдине, в чому впевнений, — кельтом ти проживеш і кельтом помреш. Тож якщо ти не шукатимеш відповіді у небесах — земля буде незмінно відкидати всі твої амбіції.

Еморі, я несподівано усвідомив, що я — старий. І як у всіх стариганів, у мене колись були мрії. Я хочу тобі про них розповісти. Знаєш, мені хотілось вірити, що ти — мій син, що, можливо, коли я був молодий, у якийсь момент несвідомості я породив тебе, а коли прийшов до тями — не зміг цього згадати... (Це батьківський потяг, Еморі, — celibat — питання складніше, ніж відмова від плотського.)

Інколи я думаю, що єдине пояснення нашої глибокої схожості — це єдина спільна кров сімейств Дарсі і О'Хара — далекий спільний предок, О'Донах'ю Стівен, так, здається, його звали...

Коли одного з нас поціляє блискавка — вона вдаряє обидвох: як тільки ти прибув у порт висадки, я отримав повідомлення відбути до Риму, і я чекаю тільки вказівки, коли сідати на корабель. Можливо, коли ти отримаєш цього листа, я вже буду посеред океану; прийшла й

твоя черга. Ти пішов на війну, як і належить джентльменові, так само як пішов до школи і в коледж, — бо так належиться робити. А показний героїзм ліпше залишити горляням — у них це значно гучніше виходить.

Пам'ятаєш ті вихідні минулого березня, коли ти привіз до мене Берна Голідея з Принстона? Який прекрасний юнак! Тож я був страшенно вражений, коли якось ти написав мені, що він назвав мене... молодчиною. Як він міг так помилятися? Молодчина — це слово не можна застосувати ні до тебе, ні до мене. Ми — що завгодно, тільки не молодці, ми — неординарні, розумні, про нас можна навіть сказати — блискучі. Ми можемо приваблювати душі людей, можемо створювати атмосферу, ми навіть можемо розчинити наше кельтське коріння в якихось хитрощах, ми завжди все робимо по-своєму; але молодчина — це не про нас...

Я їду до Рима з поважним досьє і рекомендаційними листами з усіх столиць Європи. І галасу, мабуть, буде чимало, коли я туди приїду. Як би мені хотілося, щоб ти був зі мною! (Якось нескромно звучать ці рядки — не таке має писати старий священнослужитель юнакові, який іде на війну.) Єдине виправдання — що він розмовляє сам із собою. У нас є дещо в глибині — те, що знаємо тільки ти і я. Ми обоє маємо глибоку віру (хоча твоя ще не викристалізувалася) і велику чесність, яку не може зруйнувати ніяка софістика, а на додачу наївна простота, яка не дає нам бути надміру злостивими.

Я написав для тебе плач, який викладаю далі (шкода, що дещо там не таке, як у тебе, але ти матимеш що почитати, поки будеш курити всю ніч).

### ПЛАЧ ЗА НАЗВАНИМ СИНОМ, ЯКИЙ ІДЕ НА ВІЙНУ ПРОТИ ЧУЖОЗЕМНОГО КОРОЛЯ

Ochone<sup>[13]</sup>

Пішов від мене, син душі моєї  
У цвіті золотому літ, як Ангус Ог,  
Ангус райдужних птахів  
І розум його сильний і незламний,  
Як розум Кухуліна<sup>[14]</sup> на Мюіртемі.

Awirra sthrue<sup>[15]</sup>

Хай береже тебе Пречиста Діва!  
Чоло його, як молоко корів королеви Меб,  
Як у Марії, що схилилась, щоб нагодувати Сина Божого...  
А щоки червоні, як вишні на дереві.

Aveelia Vrone<sup>[16]</sup>

Тисячі жалів  
Волосся його — як золота пектораль королів Тари,  
Очі його — як сірі моря Еріна,  
Покриті туманом дощового дня.

Mavgone go Gudyo<sup>[17]</sup>

Моя печаль назавжди із ним.  
Він буде в битвах, заповзятих і кривавих,  
Серед вождів, що творять великі справи,  
Життя його піде від нього —  
І замовкнуть струни мого серця.

A Vich Deelish<sup>[18]</sup>

О, мій любий сину,  
Моє серце — це серце мого сина,  
І моє життя — це життя мого сина.  
Людина може бути молодою двічі:  
Тільки у своїх синах.

Jia du Vaha Alanav<sup>[19]</sup>

У той день, коли ти народився,  
Хай Син Божий буде над ним,  
І під ним, і поперед нього, і позаду нього...  
Хай володар стихій закриє туманом очі  
Чужоземного короля,  
Нехай Цариця Милосердя веде його за руку  
Через хмари ворогів, але щоб не бачили вони його...

Хай Патрик Гельський і Колумб Церковник, і п'ять тисяч святих  
Еріна стануть його щитом, коли він кине́ться у битву!

Och Ochone  
О скорбота!

Еморі, Еморі, чомусь мені здається, що один із нас або й обоє — не переживе цієї війни. Я намагався тобі пояснити, наскільки це моє втілення в тобі багато значило для мене за ці останні роки... ми неймовірно з тобою схожі... хоч дивовижно різні... Прощавай, любий мій хлопчику, нехай Господь буде з тобою, —  
*Тейєр Дарсі»*

### **НІЧНА ВИСАДКА**

Еморі рухався палубою, поки не знайшов ослінчик під електричною лампою. Він обшукав кишені, знайшов записник та олівець і почав писати — повільно і старанно:

Сьогодні в путь...  
Змело мовчання вулицю — безмовну і пусту,  
Колона тьмяна, посіріла,  
Примари змовкли, вчувши цю ходу,  
Яка луною пролетіла;  
Похмурі верфі, кроки на мосту,  
Вже сплинув день — нас темна ніч зустріла.

Ось ми чекаємо, стих вітер на причалі,  
Заполонили берег вщерть видіння...  
Нам не зібрати черепків печалі...  
О, чи оплакувати нам ці сновидіння  
Тих згаяних років!

Ти чуєш, хвилі нас зовуть!  
І розійшлися хмари перед сонцем дня,  
У водах відблиски цю темінь розірвуть,  
Лиш шелест хвиль об корпус корабля  
Складає пісню нам —  
Сьогодні в путь...

Лист від Еморі із заголовком «Брест, 11 березня 1919 року». Лейтенантові Т. П. Д'Інвільє, табір Гордон, Джорджія.

«Дорогий Бодлере!

Ми зустрічаємося в Мангеттені 30-го числа цього місяця, і шукаємо затишну квартиру — ти, я і Алек, який заглядає зараз з-за плеча, як я тобі пишу. Я не знаю, чим я буду займатися, але у мене є

невиразна мрія податися в політику. Чому в Англії цвіт молоді з Оксфорда і Кембриджа йде в політику, а ми в США довіряємо цю справу всіляким неотесам, що виховані дряблими політиканами? Вони зрощені на політичних збіговиськах і влізли в Конгрес, оті роздуті від жиру корумповані мішки, позбавлені як ідей, так само й ідеалів (як часом ми говорили на дебатах). Ще сорок років тому у нас були гідні люди в політиці. Але наступне покоління виховали, щоб заробляти мільйони і показати, «з чого ми зроблені». Інколи мені шкода, що я не англієць; тутешнє життя здається мені таким з біса безглуздим, дурним і безбарвним.

Після смерті бідної Беатріс у мене залишилось трохи грошей. Я можу пробачити матері майже все, крім того факту, що у нападі релігійного екстазу вона заповіла половину того, що залишилося, на вітражі і пожертви для духовних семінарій. Містер Бартон, мій юрист, пише, що гроші були вкладені в акції трамвайних компаній, але вони зараз збиткові через здорожчання проїзду. Уяви платіжну відомість на 350 доларів у місяць для людини, яка вміє читати і писати! Але я в це вірю, хоча бачив на власні очі, як колись величезні статки розтанули між спекуляціями, марнотратством, владою демократів і податками на доходи, — то все новий я, Мейбеле.

У будь-якому випадку кімната в нас буде дивовижна. Ти можеш знайти роботу в якомусь модному журналі, Алек може піти в цинкову компанію (або чим там володіють його родаки), — він заглядає через плече і каже, що це латунна компанія, але яке то має значення, правда ж? Яка різниця, на чому заробляти гроші, — на цинку чи на латуні — корупція всюди однакова. Щодо добре тобі відомого Еморі — то він би писав безсмертні твори, якби знав, що те, що він хоче повідати, хоч комусь потрібне. Немає гіршого дарунку потомству, аніж майстерно закручені банальності.

Чому б тобі не стати католиком? Звичайно, щоб бути хорошим католиком, тобі довелось би облишити ті бурхливі амури, про які ти мені колись розповідав. Але ти писав би гарну поезію, якби долучився до позолочених канделябрів і монотонних літургій, навіть попри те, що американські священики більше схожі на буржуа (як казала Беатріс). Тобі треба відвідувати тільки найкращі церкви (я познайомлю тебе з монсеньйором Дарсі, — він просто дивовижний).



Смерть Керрі була ударом, і Джессова теж, але вже не настільки. Чи не знаєш, який химерний закуток цього світу поглинув Берна? Може, він у якійсь тюрмі під чужим іменем? Мушу зізнатися, що війна зробила з мене затятого атеїста, а не правовірного (що було б більш закономірно). У католицької церкви підрізані крила і доволі сильно останнім часом, тож роль її була зовсім незначна. Та й немає у них більше хороших письменників (від Честертона мене вже нудить).

Я знав тільки одного солдата, який пройшов через широко розрекламовану духовну кризу (як той дядько Дональд Генкі). Та й той до війни вже готувався прийняти сан, тож він уже був морально готовим. Чесно кажучи, я думаю, то все гниляччя, але для тих, хто залишився вдома, це давало душевну опору, і можливо, змушувало матерів та батьків по-справжньому цінувати своїх дітей. Ця натхненна кризою мода на релігію насправді нічого не варта і в кращому разі — швидкоплинна. Я гадаю, на чотирьох солдатів, які відкрили Париж, лише один відкрив для себе Бога.

Але ми — ти, я і Алек, — ми заживем! У нас буде лакей-японець, ми будемо перевдягатись до вечері, пити вино і вести безжурне безстрасне життя, поки не вирішимо постріляти з пістолетів або скинути бомби на весь більшовицький устрій. Томе, я так хочу, щоб усе це скінчилося... Я відчуваю себе безпорадним і жахливо боюся, що розтовстію або закохаюся й одомашнюся.

Маєток у Лейк-Дженева зараз здається в оренду, але коли я зйду на берег, то поїду додому зустрітись з містером Бартоном, дізнаюсь про все докладніше. Пиши мені у «Блекстон», Чикаго.

Прощай!

*Самуель Джонсон».*

## **Книга друга. Виховання особистості**

## Розділ 1. Дебютантка

Час — лютий. Місце — велика вишукана спальня у будинку Коннеджів на Шістдесят восьмій вулиці в Нью-Йорку. Дівоча кімната: рожеві стіни і штори, рожеве покривало на кремовому ліжку. Кімната в рожевих і кремових тонах, єдиний предмет умеблювання — люксовий туалетний столик зі шкляною поверхнею і тристулковим дзеркалом. На стінах — дорогі копії «Стиглих вишень», кілька симпатичних песиків Лендсіра і «Король Чорних островів» Максфільда Перріша.

На додачу — купа таких предметів: 1) сім чи вісім порожніх картонних коробок (з їхніх пащек висолопились язички паперових серветок); 2) комплект суконь на повсякдень упереміш із вечірніми варіантами, всі звалені гамузом на столі, всі безсумнівно нові; 3) рулон тюлю, який, втративши опору, звився довкола всіх цих предметів; 4) на двох маленьких стільцях — колекція білизни, яку неможливо описати. Комусь би було цікаво поглянути на рахунок отих пишнот, а хтось би захотів глянути на принцесу, якій належить це все... О, погляньте-но! Хтось заходить! Яке розчарування... Це просто покоївка, вишукує щось, піднімає завали на стільці... ще одне нагромадження на трюмо, на полицях шифон'єра. Вона витягає на світ Божий кілька вишуканих нічних сорочок і гарну піжаму, але це її не вдовольнило — вона виходить.

Нерозбірливе бурмотіння. Це мама Алека, місіс Коннедж, поважна, густо нарум'янена, але вкрай виснажена. Губи її виразно рухаються, поки вона шукає щось. Торпається вона не так старанно, як завзято, що трохи компенсує схематичність пошуків.

Вона спотикається об тюль, і її «чорт!» дуже добре чути. Вона випростується з порожніми руками.

Знову розмова за сценою, чути дівочий голос — якийсь захрипливий, він промовляє: «Які ж недотепи...»

Після паузи заходить дівчина (не та, що із зіпсованим голосом, — молодший варіант). Цецилія Коннедж — шістнадцяти років, гарненька, кмітлива і повсякчас у добромуморі. Вона — у вечірньому платті, його простота, вочевидь, їй набридла. Вона підходить до стосу, вибирає якийсь рожевий предмет і розглядає його у витягнутій руці.

Цецилія. Рожевий?

Розалінда *(за сценою)*. Так!

Цецилія. Отой блискучий?

Розалінда. Ну так.

Цецилія. Знайшла!

*(Вона дивиться на себе у дзеркало і починає енергійно танцювати шиммі.)*

Розалінда *(за сценою)*. Що ти там робиш? Міряєш?

Цецилія перестає танцювати і виходить, закинувши предмет на праве плече.

З інших дверей виходить Алек Коннедж. Швидко озирється довкола і голосно вигукує: «Мамо!» З-за сусідніх дверей чути суперечку, що заохочує його рухатись туди, але хор голосів вже наближається.

Алек. Ось ви де всі. Еморі Блейн вже тут.

Цецилія *(бурхливо)*. Забери його вниз!

Алек. Та він же внизу.

Місіс Коннедж. То покажи йому його кімнату. І передай, що мені шкода, що не можу його зараз зустріти.

Алек. Він уже багато чув про вас. Добре було б, якби ви поквапилися. Тато йому там за війну розповідає, а хлопцеві вже терпець уривається. Він у нас темпераментний.

*(Останніх слів було достатньо, щоб виманити Цецилію в кімнату.)*

Цецилія *(вмощується на купу білизни)*. Кажеш, темпераментний? Ти й у листах про нього так писав.

Алек. Ну, він ще й пише всякі штуки.

Цецилія. А на фортепіано грає?

Алек. Не думаю.

Цецилія *(прискіпливо)*. А п'є?

Алек. Так... він не святенник.

Цецилія. А щодо грошей?

Алек. Господи, та запитайся у нього сама! Колись було чимало, а тепер у нього сякий-такий дохід.

З'являється місіс Коннедж.

Місіс Коннедж. Алеку, звичайно, ми раді бачити кожного твого друга...

Алек. Ви обов'язково мусите познайомитись із Еморі.

Місіс Коннедж. Звичайно, я хочу з ним познайомитися. Але мені здається, це так по-хлоп'ячому з твого боку — піти з такого хорошого будинку, щоб жити з двома приятелями в якійсь холостяцькій квартирі. Я сподіваюсь, це не для того, щоб ви могли пити скільки заманеться? *(Пауза.)* Сьогодні я, на жаль, не зможу приділити йому достатньої уваги. Цей тиждень — для Розалін-ди, розумієш? Коли у дівчини перший вихід у світ, їй потрібна загальна увага.

Розалінда *(за сценою)*. Тоді йди сюди, допоможи хоч застібнутися.

Місіс Коннедж виходить.

Алек. Розалінда зовсім не змінилася.

Цецилія *(стишуючи голос)*. Вона жахливо зіпсована.

Алек. Сьогодні вона побачить свій еквівалент.

Цецилія. Кого? Містера Еморі Блейна?

*(Алек киває.)*

Цецилія. Ти знаєш, Розалінду ще ніхто не обскакав. Чесно, Алеку, вона просто жахливо поводитьься з чоловіками! То глузує з них, обрубє розмову, то не приходить на побачення, позіхає їм просто в обличчя — а вони приходять і знов усе це ковтають.

Алек. Їм, мабуть, це подобається.

Цецилія. Та вони це ненавидять! Вона — як той вампір! Мені здається, вона може й дівчат примусити робити те, що захоче, тільки дівчат вона терпіти не може.

Алек. Така вдача — то у нас сімейне.

Цецилія *(покірно)*. Схоже, на мене цього вже не вистачило...

Алек. Але Розалінда добре поводитьься?

Цецилія. Не зовсім. Зрештою, як усі: курить інколи, п'є пунш, часто цілується — зараз кажуть, що то все — вплив війни, знаєш...

З'являється місіс Коннедж.

Місіс Коннедж. Розалінда майже готова, тож я можу піти вниз і познайомитися з твоїм другом.

Алек з матір'ю виходять.

Розалінда *(за сценою)*. А, мама...

Цецилія. Мама пішла вниз.

З'являється Розалінда.

Вона одна із тих дівчат, яким непотрібно докладати ані найменшого зусилля, щоб чоловіки в неї закохалися. Правда, в її тенета рідко

потрапляють два типи чоловіків: обмежені, які бояться її розуму, і розумні, які бояться її краси. Решта — її прерогатива за правом народження.

Якщо Розалінду і могло щось зіпсувати, то на даний момент процес уже був завершений. І справді, в її характері було оце: якщо вона чогось хоче — воно має бути тут і негайно (або вона замордує всіх довкола). Проте вона не була зіпсованою в істинному значенні цього слова. Її неудаваний ентузіазм, її бажання розвиватись і вчитися, її безкінечна віра у невичерпність романтики, її відвага і ґрунтовна чесність — ось що залишилось незіпсованим.

Правда, були такі затяжні періоди, коли вона щиро зневажала всю свою сім'ю. Вона доволі проста, її філософія — це «*carpe diem*» для себе, і «*laissez-faire*» для інших. Вона любить скандальні історії; часом у неї проскакує й вульгарна нотка, притаманна від природи всім широким і зграбним натурам. Вона хоче подобатися людям, але якщо вона їм не подобається — це її зовсім не хвилює і не примушує змінюватися. Коротше, зразковою її точно не назвеш.

Виховання всіх вродливих жінок базується на знанні чоловіків. Розалінда розчаровувалася то в одному, то в іншому, але непохитно вірила у чоловічу стать загалом. Жінок вона зневажала. Вони уособлювали ті якості, які вона зневажала й у собі, — зародки підлості, пиху, боягузтво і дрібне шахраювання. Якось вона оголосила на всю кімнату при колежанках її матері, що єдине виправдання жіночого існування — це створювати необхідний хаотичний елемент у світі чоловіків. Танцювала вона винятково граціозно, але малювала недбало. А ще мала неабиякий хист висловлюватись, який використовувала тільки для любовних листів.

Але вся критика розбивається об красу Розалінди. Волосся із тим прекрасним золотавим відтінком, що його пропонує все виробництво барвників. Вуста, створені для безкінечних поцілунків, — виразні, невловно чуттєві, вони хвилюють уяву. Сірі очі і бездоганна шкіра, на якій спалахує і зникає ніжний рум'янець. Постава струнка і спортивна, без найменших ознак негармонійності. Було справжньою насолодою дивитися, як вона рухається по кімнаті, як іде вулицею, як замахується ключкою для гольфа чи навіть робить «колесо».

І остання характеристика: її жвава і безпосередня вдача, яка уникла отієї награної театральності, що її Еморі розгледів у Іза-бель.

Монсенъор Дарсі потрапив би у скрутне становище: як назвати її: персоналією чи особистістю? Можливо, вона була неймовірним дорогоцінним сплавом, який трапляється раз на багато років.

У вечір свого дебюту, попри всю її хитромудру вченість, вона нагадувала просто щасливу маленьку дівчинку. Гувернантка щойно вклала її зачіску, але вона, втрачаючи терпець, вирішила, що сама зробить краще. Вона була занадто збуджена, щоб залишатися на одному місці. Тому ми й не побачили її в цій захаращеній кімнаті. Коли вона заговорить — ви скажете, що її голос пливкий, як водоспад, на відміну від контральто Ізабель, подібне до звуків віолончелі.

Розалінда. Чесно кажучи, у світі є тільки дві одяганки, в яких мені зручно (*розчісує волосся перед дзеркалом*). Нічна сорочка з панталонами, а друга — купальник. Я просто чарівна в обидвох.

Цецилія. Ти рада, що виходиш у світ?

Розалінда. Авжеж, а ти?

Цецилія (*іронічно*). Ти рада, що можеш вийти заміж і жити на Лонг-Айленді із повним набором для молодят? Чи хочеш, щоб життя було ланцюгом із флірту, де кожен чоловік — нова ланка?

Розалінда. Авжеж, я хочу, щоб так і було! Ти маєш на увазі, що я вже його знайшла?

Цецилія. Ха!

Розалінда. Цециліє, люба, ти не уявляєш, яке це випробовування для мене! На вулиці я мушу повсякчас триматися без-емоційно і холодно, щоб чоловіки не чіплялись до мене. Якщо я голосно засміюся у театрі в першому ряду — комік потім увесь вечір грає тільки для мене. Якщо у танці я зроню хустинку чи ненароком кину на когось погляд, чи щось скажу пошепки, — мій кавалер потім цілий тиждень мені дзвонитиме.

Цецилія. Жахлив а напруга!

Розалінда. І найгірше те, що мені подобаються легковажні чоловіки. Якби я була зовсім без статків, то подалася б на сцену...

Цецилія. Ти й так постійно граєш. А так тобі ще й платили б...

Розалінда. Іноді, коли я відчуваю себе особливо осяйною, мені спадає на думку: навіщо марнувати дане Богом на одного чоловіка?

Цецилія. А мені думається, особливо коли ти дуже сердита, — навіщо все це витрушувати на одну сім'ю? (*Встає.*) Мабуть, мені таки

варто спуститися вниз і познайомитися з містером Блейном. Я люблю темпераментних чоловіків.

Розалінда. Таких не існує. Чоловіки не знають, як бути посправжньому сердитим чи посправжньому щасливим. А ті, хто вміють, — швидко збиваються з колії.

Цецилія. Добре, що у мене немає твоїх клопотів. Я заручена.

Розалінда (з презирливою посмішкою). Заручена? Ти? Якби мама почула, що ти оце говориш, то відправила б тебе у закриту школу, де тобі й місце!

Цецилія. Нічого ти їй не розкажеш, бо мені теж є що розказати, ти занадто егоїстична!

Розалінда (*трохи роздратовано*). Біжи, біжи, скаржся! З ким це ти заручена? З продавцем морозива? З власником цукерні?

Цецилія. Дешева дотепність. Бувай, сестрице, ще побачимось.

Розалінда. О так, звичайно, ти ж мені так допомагаєш.

Цецилія виходить.

Розалінда закінчує вкладати волосся і підводиться, щось муркочучи. Стає перед дзеркалом і починає танцювати на м'якому килимі. Вона пильно дивиться собі в очі, а не на ноги, часом усміхається. Двері раптом гучно відчиняються. Заходить Еморі, як завжди дуже спокійний і вродливий. Завмирає у раптовому сум'ятті.

Він: Ой, вибачте, я думав...

Вона (*із променистою посмішкою*). О, ви — Еморі Блейн, вірно?

Він (*пильно її розглядаючи*). А ви — Розалінда?

Вона. Я буду називати вас Еморі, гаразд? Заходьте, все добре, мама зараз буде... На жаль. (*Зітхає.*)

Він (*оглядається довкола*). То несподіванка для мене.

Вона. Це — нейтральна територія.

Він. То оце тут ви... (*пауза*).

Вона: Так, тут усе моє. (*Підходить до трюмо.*) Бачите, ось рум'яна, олівець для очей.

Він. Я не думав, що ви така.

Вона. А чого ви очікували?

Він. Мені здавалось, ви... така... хлоп'якувата, знаєте, плавання, гольф...

Вона. Все це так, тільки в неробочі години.

Він. Неробочі?



Вона. Від шостої до другої — чітко за графіком.

Він. Я б хотів придбати акції цієї «корпорації».

Вона. О, це не корпорація, це просто «Розалінда. Товариство з необмеженою відповідальністю». П'ятдесят один відсоток акцій, ім'я, нематеріальні активи, і все решта становить \$ 25 000 річного прибутку.

Він *(несхвально)*. Прохолодний початок.

Вона. Ну, Еморі, вам що до того? Коли я зустріну чоловіка, який мені не набридне смертельно за два тижні, можливо, щось зміниться.

Він. Дивно, у вас такий самий погляд на чоловіків, як у мене на жінок.

Вона. Розумієте, я не зовсім жінка за складом розуму.

Він *(зацікавлено)*. Продовжуйте...

Вона. Та ні, ви продовжуйте, це ж ви змусили мене говорити про себе. Це — проти правил.

Він. Правил?

Вона. Моїх власних правил, але ви... О, Еморі, я чула, ви — блискучий юнак! Моя сім'я багато від вас очікує.

Він. Звучить підбадьорливо.

Вона. Алек каже, це ви навчили його мислити. Це правда? Не думала, що хтось таке зможе.

Він. О, насправді я доволі буденний.

*(Вочевидь, із розрахунком, що сказане не буде сприйняте за правду.)*

Вона. Лукавите.

Він. Я... я — релігійна людина, люблю літературу, навіть вірші пишу.

Вона. Верлібром? Чудово! *(Декламує)*:

Дерева зелені,

Пташки співають на деревах,

Дівчина випиває отруту,

Пташка злетіла, дівчина помирає...

Він *(сміється)*. Ні, не такі!

Вона *(несподівано)*. Ви мені подобається...

Він. Не треба...

Вона. Ви ще й скромний...

Він. Я вас боюся. Я завжди боюся дівчину, поки не поцілую її. Вона *(багатозначно)*. Мій любий хлопчику, війна закінчилась.

Він. Отже, я завжди буду вас боятися.

Вона (*із ноткою суму*). Мабуть, так.

(*Обоє трохи вагаються.*)

Він (*уважно зваживши*). Послухайте, я розумію, що прохання може видатись вам жахливим...

Вона (*заздалегідь знаючи продовження*). Після п'яти хвилин розмови.

Він. Поцілуйте мене. Чи ви боїтеся?

Вона. Я ніколи не боюся, але ваші аргументи біднуваті.

Він. Розаліндо, я дуже хочу вас поцілувати.

Вона. Я теж.

(*Вони цілуються довго і глибоко.*)

Він (*переводить подих*). Ви вдовольнили свою цікавість? Вона. А ви?

Він. Ні, вона тільки розгорілась.

Вона (*замріяно*). Я цілувала десятки чоловіків... І здається, ще з десяток поцілую.

Він (*відчужено*). Думаю, так воно й було...

Вона. Майже всім подобається зі мною цілуватися.

Він (*приходить до тями*). О, так! Поцілуйте мене ще раз, Розаліндо...

Вона. Ні, моя цікавість вдовольнилась одним разом.

Він (*збентежено*). Це таке правило?

Вона. У мене правила під кожен конкретний випадок.

Він. Ми з вами таки схожі. Єдине — що я старший і більш досвідчений.

Вона. А скільки вам років?

Він. Майже двадцять три. А вам?

Вона. Щойно виповнилось дев'ятнадцять.

Він. Здається мені, що ви — продукт якоїсь модної школи. Вона. Ні, я сирий матеріал. Мене виключили зі Спенса, я забула, за що.

Він. А як би ви себе описали?

Вона. О, я розумна, доволі егоїстична, емоційна (коли потрібно), люблю, коли мною захоплюються.

Він (*зненацька*). Я не хочу закохуватися у вас...

Вона (*піднімає брову*). А вас ніхто й не просить.

Він *(стримано продовжує)*. Але, напевне, таки закохаюся. Мені подобаються ваші уста.

Вона. Тсс! Будь ласка, закохуйтесь. У волосся, очі, плечі, ніжки — але тільки не у уста! Усі закохуються саме так...

Він. Вони дуже гарні.

Вона. Занадто маленькі.

Він. Зовсім ні! Може перевіримо?

*(Він знову цілує її з усією палкістю.)*

Вона *(зворушена)*. Скажіть же щось приємне.

Він *(налякано)*. О Господи!

Вона *(відхиляється)*. Тоді не треба, якщо це так важко.

Він. Хіба треба щось вдавати? Вже?

Вона. У нас не такі стандарти часу, як у інших.

Він. Вже є інші люди?

Вона. Давайте вдавати.

Він. Ні, не можу — занадто сентиментально.

Вона. А ви не сентиментальний?

Він. Ні, я — романтик. Сентиментальна людина сподівається, що почуття завжди триватимуть, а романтик — без усякої надії сподівається, що так воно й буде. Сентименти — це емоції.

Вона. Отже, ви не сентиментальний? *(Примруживши очі.)* Ви, мабуть, подобаєтеся собі тим зверхнім ставленням?

Він. Так... Розаліндо, заради Бога, не сперечайтесь, краще поцілуйте мене ще раз.

Вона *(тепер зовсім прохолодно)*. Ні, у мене немає бажання вас цілувати.

Він *(відверто розгублений)*. Ви ж хотіли поцілувати мене ще хвилину тому?

Вона. А тепер не хочу.

Він. Тоді я краще піду.

Вона. Мабуть, так.

*(Він іде до дверей.)*

Вона. О!

*(Він обертається.)*

Вона *(сміючись)*. Рахунок сто—нуль на користь хазяїв поля.

*(Він повертається назад.)*

Вона. Дощ, гра відміняється!

*(Він виходить.)*

Вона спокійно підходить до дзеркала, бере портсигар і ховає в шухляду. Заходить її мати із записником в руках.

Місіс Коннедж. Ти тут? Я хотіла поговорити з тобою наодинці перед тим, як ми підемо вниз.

Розалінда. Боже! Ти мене лякаєш!

Місіс Коннедж. Розаліндо, ти знаєш, що ти — дороге задоволення.

Розалінда *(покірно)*. Авжеж.

Місіс Коннедж. І ти знаєш, що у твого батька справи йдуть не так, як колись.

Розалінда *(кривиться)*. Ой, будь ласка, давай не будемо про гроші!

Місіс Коннедж. Без них ніяк не можна. Ми останній рік у цьому домі, якщо нічого не зміниться. На жаль, Цецилія не матиме тих переваг, які були в тебе.

Розалінда *(нетерпляче)*. Тож у чому річ?

Місіс Коннедж. Я тебе прошу: дослухайся до кількох речей, які я тут записала. Перше: не зникай кудись із молодиками. Можливо, інколи це потрібно, але сьогодні я хочу тебе бачити на танцмайданчику, щоб я могла тебе знайти у будь-яку хвилину. Я збираюсь познайомити тебе з кількома чоловіками і не хочу вишукувати тебе в закутках оранжереї, коли ти там обмінюєшся з кимось якимись дурницями чи вислуховуєш їх.

Розалінда *(саркастично)*. Так, радше вислуховую.

Місіс Коннедж. І не марнуй свій час на увесь цей університетський почет — хлоп'яків по дев'ятнадцять-двадцять років. Я не проти випускних балів чи футбольних матчів, але замість того, щоб придивитися до вдалих партій, ти марнуєш свій час на посиденьки в дешевих кнайпах з якимись там Томами, Діками чи Гаррі...

Розалінда *(зі своїм власним кодексом, який не менш обґрунтований, ніж у її матері)*. Мамо, ті часи вже минули, зараз не все так, як у ваші дев'яності.

Місіс Коннедж *(не звертає увагу)*. Є кілька достойних людей, з якими я хочу тебе познайомити. Це із сімей друзів твого батька, доволі перспективні...

Розалінда *(киває із знанням справи)*. Десь під сорок п'ять?

Місіс Коннедж *(різко)*. А чом би й ні?

Розалінда. Та ні, все гаразд, вони знають життя, і всі вони такі чемні з цим своїм знудженим поглядом. (*Хитає головою.*) Але ж вони не люблять танцювати!

Місіс Коннедж. Я ще не познайомилась із містером Блейном, але не думаю, що він тебе зацікавить. Кажуть, він не вдатний до заробляння грошей.

Розалінда. Мамо, я ніколи не думаю про гроші.

Місіс Коннедж. Бо вони в тебе надовго й не затримуються.

Розалінда (*зітхає*). Так, гадаю, колись я вийду за грошовий мішок, бо мені просто стане нудно.

Місіс Коннедж (*дивиться у записник*). Мені прийшла телеграма з Гартворда. Довсон Райдер приїздить. Пристойний молодий чоловік, купається в грошах. Мені здається, оскільки Говард Гіллеспі тобі вже набрид, ти могла б трошки його заохотити. Він уже третій раз за цей місяць приїжджає.

Розалінда. Звідки ти знаєш, що мені набрид Говард Гіл-леспі?

Місіс Коннедж. Бідолашний хлопчина! Коли приходить — виглядає таким зажуреним...

Розалінда. Це просто одна з романтичних довоєнних інтрижок. Вони всі минуці.

Місіс Коннедж (*продовжує*). У будь-якому випадку, зроби так, щоб ми тобою сьогодні пишалися.

Розалінда. Хіба я не гарна?

Місіс Коннедж. Ти й сама це знаєш.

Знизу лунає звук настроюваних скрипок і стукіт барабанів.

Місіс Коннедж швидко обертається до доньки.

Міссіс Коннедж. Ходімо!

Розалінда. Хвилинку!

Мати виходить.

Розалінда підходить до дзеркала і задоволено себе розглядає. Вона цілує свою руку і торкається відображення свого рота у дзеркалі. Потім вимикає світло і виходить з кімнати. Тиша. Декілька акордів фортепіано, приглушений стукіт барабанів, шелест дорогого шовку — увесь коктейль звуків долинає знизу крізь прочинені двері кімнати. Групи гостей проходять освітленим коридором. Сміх унизу подвоюється і множитья. Потім хтось заходить, зачиняє двері і вмикає світло. Це Цецилія. Вона підходить до шифоньєрки, заглядає до

полиць, вагається, йде до столу, бере з шухляди портсигар і дістає сигарету. Запалює її, потім затягується і випускає кільце диму, тоді йде до дзеркала.

Цецилія *(удавано зарозуміло)*. Ох, ці виходи в світ — такий фарс у наші дні! До сімнадцяти років так устигаєш нагулятися, що це більше схоже на випускний бал. *(Потискає руку уявному поважному аристократові.)* Так, ваша світлосте, здається моя сестра говорила про вас. Сигарету? Вони дуже якісні. Називаються... ага, називаються «Корона»! А, ви не курите? Шкода! Король заборонив, напевно. Так, я буду танцювати.

*(Вона починає танцювати по кімнаті під звуки оркестру внизу, її руки буцімто на плечах уявного партнера, сигарета погойдується в такт.)*

### ***КІЛЬКА ГОДИН ПО ТОМУ***

Невелика кімната на першому поверсі, коло стіни — затишна шкіряна кушетка. Приглушене світло двох світильників обабіч, на стіні — картина якогось старого майстра десь 1860-х років. Оддалік долинають звуки фокстроту.

Розалінда сидить на кушетці, зліва від неїх —

Говард Гіллеспі — млявий молодик двадцяти чотирьох років. Він якийсь пригнічений, вона — знуджена.

Гіллеспі *(розгублено)*. Що ти маєш на увазі — змінився? Мої почуття до тебе не змінилися...

Розалінда. Але ти мені здаєшся іншим.

Гіллеспі. Три тижні тому ти казала, що я тобі подобаюся, мовляв, я такий пересичений, такий збайдужілий — я і зараз такий.

Розалінда. Але не для мене. Мені подобалися твої карі очі і стрункі ноги.

Гіллеспі *(безпорадно)*. Але ж вони й зараз карі і ноги стрункі. Ти просто вередлива спокусниця, от і все.

Розалінда. У спокушанні я тямлю стільки ж, скільки й у клавірах. Чоловіків спантеличує те, що я абсолютно природна. Я думала, що ти не будеш мене ревнувати. А тепер ти мене переслідуєш, куди б я не пішла.

Гіллеспі. Я ж люблю тебе.

Розалінда *(холодно)*. Я знаю.

Гіллеспі. І ти ось уже два тижні мене не цілувала. А я гадав, що як поцілуєш дівчину — вона... вона... твоя...

Розалінда. Ці дні минули. Мене потрібно завойовувати знову і знову, щоразу, коли бачиш.

Гіллеспі. Ти це серйозно?

Розалінда. Як завжди. Колись було два типи поцілунків: перший — коли дівчину цілували і полишали, другий — коли їй освідчувались. Тепер є третій: коли чоловіків цілують і кидають. Коли у дев'яності містер Джонс вихвалявся, що поцілував дівчину, усім було зрозуміло, що її покинуто. Якщо містер Джонс із 1919-го буде вихвалитися тим самим — усім очевидно, що більше він не зможе її цілувати. З огляду на пристойний тон, будь-яка дівчина в наші часи здолає чоловіка.

Гіллеспі. Але чому ти граєшся з чоловіками?

Розалінда *(довірчо нахиляється до нього)*. Заради одного моменту, ще до того, як він зацікавиться. О, є такий момент, перед самим поцілунком, одне пошепки промовлене слово, — це варте всіх зусиль.

Гіллеспі. А потім?

Розалінда. Потім спонукаєш його говорити про себе. Дуже скоро він уже ні про що не мріє, як залишитися з тобою наодинці — він ображається, він не бореться, він не хоче гратися — перемога!

Заходить Довсон Райдер — двадцять шість років, гарний, упевнений в собі, правда, трішки нуднуватий, але надійний і націлений на успіх.

Райдер. Здається, цей танець мій, Розаліндо?

Розалінда. О, Довсоне, ви мене впізнали! Значить, на мені не забагато гриму? Містере Райдер, це — містер Гіллеспі.

Вони потискають один одному руки, Гіллеспі виходить, явно розчарований.

Райдер. Ваша вечірка має великий успіх.

Розалінда. Справді?.. Я не помітила. Я втомилася, ви не проти посидіти тут зі мною хвилинку?

Райдер. Проти? Навпаки, я дуже радий! Ви знаєте, мені не подобається поспіх. Як ото буває: зустрітись з дівчиною вчора, сьогодні, завтра...

Розалінда. Довсоне!

Райдер. Що?

Розалінда. Мені цікаво, чи ви усвідомлюєте, що кохаєте мене?

Райдер (*вражений*). Я? О... ви надзвичайна!

Розалінда. Але ви знаєте, я — жахливий варіант. Той, хто зі мною одружиться, буде мати чимало клопотів. Я погана, дуже погана.

Райдер. Я б так не сказав.

Розалінда. О, я саме така, особливо для найближчих людей. (*Вона встає.*) Ходімо. Я передумала і хочу танцювати. У матінки вже там напевне паніка.

Виходять. Заходять Алек і Цецилія.

Цецилія. Як мені пощастило — спіймати рідного брата між танцями!

Алек (*похмуро*). Якщо хочеш — я піду.

Цецилія. На Бога! З ким я тоді почну наступний танець? (*Зітхає.*) Вечірки якісь зовсім невеселі, відколи поїхали французькі офіцери.

Алек (*глибокодумно*). Я не хочу, щоб Еморі закохувався в Розалінду.

Цецилія. Чому? Мені здавалося, що ти саме цього хотів.

Алек. Справді, але коли трохи вивчив цих дівчат... не знаю. Я страшенно прив'язаний до Еморі. Він чутливий, і я не хочу, щоб його серце було розбите через дівчину, якій він байдужісінький.

Цецилія. Але він дуже вродливий...

Алек (*в задумі*). Вона не вийде за нього, хоча дівчині й не треба виходити заміж, щоб розбити серце чоловікові.

Цецилія. Цікаво, як вона це робить? Я б хотіла знати секрет.

Алек. Як? Ти ще зелене мале кошеня. Це щастя, що у тебе кирпатий ніс, а то б комусь не вберегтися.

Заходить місіс Коннедж.

Місіс Коннедж. І де ця Розалінда?

Алек (*кепкуючи*). Авжеж, ти звернулась саме до кого слід. Нещодавно вона була з нами.

Місіс Коннедж. Батько зібрав до купи вісьмох мільйонерів, щоб представити їй.

Алек. Тепер їм можна марширувати веселим строєм по коридору.

Місіс Коннедж. Я не жартую! Знаючи її, гадаю, що вона вже могла чкурнути в «Коконат» танцювати свінг з якимось футболістом — зі свого ж вечора! Отже, ви — наліво, а я...

Алек (*іронічно*). Може, краще послати лакея пошукати в погребі?



Міссі Коннедж (*заклопотано*). Ти гадаєш, вона там?

Цецилія. Та він жартує, мамо!

Алек. Мама вже уявила, як вона націджує пиво прямо з бочки разом із якимось жокеєм.

Міссі Коннедж. Ходімо, пошукаємо.

Вони виходять. Заходить Розалінда з Гіллеспі.

Гіллеспі. Розаліндо, ще раз тебе питаюся: невже ти до мене не маєш ані краплі почуттів?

Несподівано заходить Еморі.

Еморі. Перепрошую — мій танець.

Розалінда. Містере Гіллеспі, це — містер Блейн.

Гіллеспі. Ми знайомі з містером Белйном. Ви з Лейк-Дже-нева, вірно?

Еморі: Так.

Гіллеспі (*відчайдушно намагаючись знайти спільну тему*). Я там бував. Це на Середньому Заході, так?

Еморі (*підливаючи масла у вогонь*). Приблизно. Завжди волів вважати себе провінційним м'ясом із перцем, аніж пісною юшкою.

Гіллеспі. Що?!

Еморі. Заради Бога, без образ.

Гіллеспі вклоняється і йде.

Розалінда. Він дуже безхитрісний.

Еморі. Я колись обожнював таких «простих» людей.

Розалінда. Невже?

Еморі. О, так. Її звали Ізабель... І я вигадав про неї більше, ніж то було насправді.

Розалінда. І що ж сталося?

Еморі. Врешті я переконав її, що вона розумніша за мене, — і тоді вона мене покинула. Сказала, що я в'їдливий і непрактичний.

Розалінда. Тобто, що значить — непрактичний?

Еморі. Ну, можу водити автівку, а замінити шину — не можу.

Розалінда. А які у вас плани на майбутнє?

Еморі. Важко сказати... балотуватися в президенти, писати...

Розалінда. Грінвіч-Віллідж<sup>[20]</sup>?

Еморі. Боронь Боже! Я сказав «писати», а не «пити».

Розалінда. А мені, знаєте, подобаються бізнесмени. Розумні чоловіки зазвичай такі домашні.

Еморі. Мені здається, ми знайомі багато років...

Розалінда. Ой, зараз ви розповідатимете про піраміди!

Еморі. Ні, радше щось французьке. Приміром, я — Людовік XIV, а ви — одна з моїх... гм... *(Зміна інтонації.)* Скажімо, ми закохуємось одне в одного.

Розалінда. Я б воліла вдавати.

Еморі. Хоч би й так, все одно це було б щось надзвичайне.

Розалінда. Чому?

Еморі. Бо егоїсти, всупереч усьому, іноді спроможні на велике кохання.

Розалінда *(підставляючи свої вуста)*. Вдавайте.

Вони дуже неквапно цілуються.

Еморі. Я не вмю говорити красивих фраз. Але ви — прегарна.

Розалінда. Не те...

Еморі. Тоді що?

Розалінда *(сумно)*. Нічого. Я просто хочу почуттів — справжніх почуттів, і ніколи їх не знаходжу.

Еморі. А я нічого в світі і не шукаю — і я це ненавиджу.

Розалінда. Так важко знайти чоловіка, котрий задовольнив би твої естетичні смаки.

Хтось відчинив двері, і звуки вальсу ввірвалися в кімнату.

Розалінда встає.

Розалінда. Чуєте? Там грають «Поцілуй мене знову».

Він дивиться на неї.

Еморі. Отже...

Розалінда. Отже?

Еморі *(смирено)*. Я кохаю вас.

Розалінда. Я вас теж — зараз.

Вони цілуються.

Еморі. Господи, що я накоїв!

Розалінда. Нічого. Мовчи. Поцілуй мене ще раз.

Еморі. Я не знаю, як і чому, але я покохав вас із першого погляду.

Розалінда. Я теж... я... сьогодні — це сьогодні.

Неквапно заходить її брат, здригається, говорить: «Перепрошую» і виходить.

Розалінда *(її губи ледь ворухаться)*. Не відпускай мене. Мені все одно, хто що бачив.

Еморі. Скажи це...

Розалінда. Я люблю тебе — зараз. *(Вони розходяться.)* Я дуже молода, хвалити Бога, і вродлива, і щаслива, дякувати Богу. *(Пауза, а потім, ніби вона щось узріла, додає.)* Бідолашний Еморі! *(Він знову її цілує.)*

## **ПЛАНІДА**

Через два тижні Еморі й Розалінда вже глибоко і пристрасно кохали одне одного. Ті критичні якості, які зіпсували їм десятки романів, зміло потужною хвилею емоцій.

— Можливо, цей роман — безумство, — сказала вона своїй схвильованій матері, — але він не беззмістовний.

Та сама хвиля занесла Еморі в якусь рекламну агенцію на початку березня, де його кидало між неймовірними спалахами до роботи і божевільними мріями про раптове багатство і подорож із Розаліндою до Італії.

Вони постійно були разом — за обідом, за вечерею і майже щовечора — затамувавши подих, ніби боячись, що будь-якої миті чари розвіються, і їх викине з раювання цього трояндового полум'я. Але чари занурили їх у транс, і вони тонули все глибше і глибше. Зайшлася навіть мова про весілля у червні—липні. Усе життя було вписане в рамки їхнього кохання: весь досвід, всі бажання, всі амбіції втратили сенс — їхнє почуття гумору тихо заснуло в кутку. Їхні колишні любовні переживання здавались наївно-смішними.

Вдруге в житті Еморі переживав потрясіння, яке підштовхувало його зайняти гідне місце з-поміж свого покоління.

## **МАЛЕНЬКА ІНТЕРЛЮДІЯ**

Еморі плівся проспектом і думав, що ніч завжди неминуче накриє — усю пишноту й отой карнавал густим присмерком тьмяних вулиць... Здавалося, він сам закрив книгу примарних спокус і нарешті ступив на тремтливу стежку чуттєвості. Довкола танцювали вогні, провісники ночі, повної загадкових пригод, — а він ішов у напівсні крізь натовп, і йому здавалося, що от-от із-за рогу йому кинеться назустріч Розалінда... І незабутні голоси сутінків зіллються з її обличчям, і міради кроків, тисячі прелюдій зіллються з її кроками; і очі його

втонуть в її очах, і м'якість її погляду сп'янить сильніше од вина. Навіть у снах його лунали скрипки, як тануть звуки літа у теплому повітрі.

Окрім слабкого світіння сигарети Тома, у кімнаті панувала темрява, а він сам примостився біля відчиненого вікна. Двері зачинилися, Еморі ще хвилину стояв, притулившись до одвірка спиною.

— Привіт, Бенвенуто Блейне. Як там рекламний бізнес сьогодні?

Еморі розтягнувся на дивані.

— Плюю на нього, як завжди!

Видиво метушливої агенції швидко змінилося іншим.

— Господи! Яка вона прекрасна!

Том зітхнув.

— Не можу передати тобі, — продовжив Еморі, — наскільки вона прекрасна. Я не хочу, щоб ти це знав. Не хочу, щоб хто-не-будь знав...

Від вікна долинуло співчутливе зітхання.

— Вона — життя і надія, вона — весь мій світ!

Він відчув тремтіння сльози на своїх повіках.

— Очманіти, — сказав Том.

### ***ГІРКА РАДІСТЬ***

— Давай посидимо, як завжди, — прошепотіла вона.

Він сів у великий фотель і розкрив їй свої обійми.

— Я знала, що ти прийдеш сьогодні... — тихо шепотіла вона, — саме влітку, коли ти найбільше потрібен... милий... коханий...

Його губи м'яко торкалися її обличчя.

— Яка ти смачна... — зітхнув він.

— Що, любий?

— О, ти така солодка-солодка... — Він міцніше пригорнув її.

— Еморі... — прошепотіла вона. — Коли ти будеш готовий — я вийду за тебе.

— Спочатку у нас не буде багато...

— Не треба! — вигукнула вона. — Мені болить, коли ти дорікаєш собі за те, чого не можеш зараз дати. У мене є дещо безцінне — ти, і цього досить...

— Скажи...

— Але ти ж знаєш, правда? О, ти все знаєш!

— Так, але я хочу почути, як ти це говориш.  
— Я кохаю тебе, Еморі, всім серцем.  
— І завжди будеш?  
— Усе життя... О, Еморі...  
— Що?  
— Я хочу належати тобі! Хочу, щоб твої рідні були моїми рідними.  
Хочу дітей від тебе.  
— Але ж у мене немає рідних...  
— Не супереч, Еморі. Просто поцілуй мене.  
— Я зроблю все, що ти схочеш, — прошепотів він.  
— Ні, це я зроблю все, що ти хочеш. Ти весь — частина мене, ніби я вся...  
Він заплющив очі.  
— Я такий щасливий, що мені аж страшно... Уяви, як це жахливо,  
— а раптом це найвища точка?  
Вона замислено подивилася на нього.  
— Краса і любов минають, я знаю... І без печалі — ніяк. Я думаю, будь-яке велике щастя має присмак гіркоти. Краса — як аромат троянди і смерть троянди...  
— Краса — це агонія жертвності й кінець агонії...  
— Еморі, ми — прекрасні, я знаю. Я впевнена: Бог нас любить...  
— Він любить тебе. Ти — його найцінніший скарб.  
— Я не Його, я — твоя. Еморі, я належу тобі! Уперше мені досадно за всі попередні поцілунки, бо я знаю, що може значити справжній поцілунок...  
Потім вони курили, і він розповідав їй про свій день в офісі й де вони зможуть жити. Інколи, коли він був особливо багатослівний, вона засинала у нього на руках, але він кохав і таку Розалінду — всі її одміни, як нікого в світі не кохав. Невловні, швидкоплинні години, які не втримати в пам'яті...

### ***ВОДНА ОКАЗІЯ***

Якогось дня Еморі та Говард Гіллеспі випадково зустрілися в центрі міста і пішли разом пообідати. Еморі почув історію, яка дуже його зацікавила. Після кількох коктейлів Гіллеспі був у настрої; почав

він свою розповідь з того, що, на його думку, Розалінда дуже ексцентрична.

Якось вони потрапили на вечірку десь у Вестчестері. Сидячи біля басейну, хтось згадав, що Аннет Келлерман стрибнула тут з даху старої хисткої тридцятифутової альтанки. Розалінда негайно зажадала, щоб Говард виліз із нею нагору подивитися, як це виглядає.

Через хвилину, коли він сидів скраю і гойдав ногами, біля нього щось промайнуло: Розалінда, витягнувши руки, стрибнула ідеальною «ластівкою» в прозору воду.

— Звичайно, мені довелося повторити, і я добряче забився. Досить того, що я взагалі наважився! Ніхто більше на вечірці не зміг. Більше того, Розалінді вистачило нахабства спитатися, чому я згорбив плечі, коли пірнав. «Так складніше пірнати, — сказала вона, — і виглядає не так мужньо». І я питаю себе: що може чоловік робити поряд з такою дівчиною? Він просто зайвий, ось що я скажу.

Гіллеспі ніяк не міг збагнути, чому Еморі так солодко всміхався весь обід. Він вирішив, що той просто один із отих дурку-ватих оптимістів...

### ***П'ЯТЬ ТИЖНІВ ПО ТОМУ***

Вони знову в бібліотеці в будинку Коннеджів. Розалінда самотньо сидить на дивані, сумно та невесело дивиться в порожнечу. Вона відчутно змінилася: трохи змарніла, блиск в її очах зблякнув, вона виглядає щонайменше на рік старшою.

Заходить її мати, загорнута в манто.

Кидає на Розалінду неспокійний погляд.

Місіс Коннедж. Хто приходить сьогодні?

*(Розалінда наче не чує або принаймні не реагує.)*

Місіс Коннедж. Алек веде мене на цю п'єсу Баррі «І ти, Брут» *(розуміє, що говорить сама з собою)*. Розаліндо! Я спитала: хто сьогодні приходить?

Розалінда *(здрігається)*. Що?.. Еморі...

Місіс Коннедж *(уїдливо)*. У тебе стільки шанувальників останнім часом, що я навіть не знаю, котрий із них. *(Розалінда не відповідає.)* Довсон Райдер значно терплячіший, ніж я гадала. Ти навіть жодного вечора йому не виділила цього тижня.

Розалінда (*із дуже сумним, невластивим їй виразом*). О, мамо, будь ласка...

Місіс Коннедж. Гарзд, я втручатися не буду. Ти вже змарнувала два тижні на гіпотетичного генія без копійки в кишені, тож давай, не зупиняйся, марнуй своє життя на нього. Я не буду втручатися.

Розалінда (*ніби повторюючи нудний урок*). Справді, статків у нього небагато... і ти знаєш, що він заробляє тридцять доларів на тиждень у рекламній...

Місіс Коннедж. За це жодної сукні не купиш. (*Пауза, але Розалінда не відповідає.*) Коли я кажу, щоб ти не робила кроку, про який будеш шкодувати до кінця життя, то тільки тому, що щиросердо турбуюсь про твої інтереси. Твій батько не зможе тобі допомогти. Він уже немолодий, і справи йдуть кепсько останнім часом. Ти будеш повністю залежати від того мрійника, зрештою, хорошого хлопця, з добропорядної сім'ї, але мрійника, нехай і розумного... (*Натякає, що ця риса сама по собі — дефективна.*) Розалінда. Заради Бога, мамо...

З'являється покоївка, повідомляє, що прийшов містер Блейн, він заходить одразу. Друзі Еморі вже десять днів нагадують йому, що він виглядає, як «Гнів Господній» — так і є. Власне, він не проковтнув ані крихти за останні тридцять шість годин.

Еморі. Добрий вечір, місіс Коннедж.

Місіс Коннедж (*без злості*). Добрий вечір, Еморі.

Еморі й Розалінда презиркуються. Заходить А л е к. Ставлення його весь час було нейтральним. У глибині душі він вірить, що цей шлюб зробить Еморі посереднім, а Розалінду — нещасною, але дуже співчуває їм обом.

Алек. Привіт, Еморі!

Еморі. Привіт, Алеку! Том казав, що зустрів тебе в театрі. Алек. Так, ми щойно бачились. Як сьогодні реклама? Написав якийсь вдалий зразок?

Еморі. О, все те саме. Отримав надбавку... (*Усі дивляться на нього з цікавістю.*) ...два долари на тиждень. (*Загальне розчарування.*)

Місіс Коннедж. Ходімо, Алеку, я чую, — машина вже під'їхала. (*Доволі прохолодне прощання.*)

Місіс Коннедж і Алек виходять, запала мовчанка. Розалінда задумливо дивиться в камін. Еморі підходить і обіймає її.

Еморі. Мила моя дівчинко.

Вони цілуються. Ще одна пауза, потім вона хапає його руку, вкриває поцілунками і притискає до грудей.

Розалінда (*сумно*). Люблю твої руки понад усе! Я часто їх бачу, коли ти не зі мною... такі зморені. Я знаю кожну їхню лінію. Милі мої руки...

Їхні очі зустрічаються на мить, вона заходиться глухим риданням.

Еморі. Розаліндо!

Розалінда. Які ми нещасні!

Еморі. Розаліндо!

Розалінда. О, я хочу померти...

Еморі. Розаліндо, ще одна така ніч, і я не витримаю. Це триває вже чотири дні. Підбатьор мене трошки, бо я не можу ні працювати, ні їсти, ні спати. (*Він безпорадно озирється, намагаючись знайти якісь не такі заношені слова.*) Ми маємо з чогось почати. Я б хотів, щоб ми почали разом. (*Його сподівання тонуть в її мовчанні.*) У чому річ? (*Він різко встає і починає крокувати кімнатою.*) Це Довсон Райдер, от у чому справа! Він впливає на твої нерви. Ти проводила з ним кожен день цього тижня. Мені розповідали, що бачили вас разом, а я мушу усміхатися і кивати, і вдавати, що для мене це взагалі не має значення! А ти мені нічого не розповідаєш.

Розалінда. Еморі, якщо ти не сядеш, я закричу.

Еморі (*сідає поруч*). О Боже!

Розалінда (*ніжно бере його за руку*). Ти ж знаєш, що я кохаю тебе, правда?

Еморі. Так.

Розалінда. І знаєш, що завжди кохатиму...

Еморі. Не кажи так, ти мене лякаєш. Звучить так, ніби ми більше не будемо разом. (*Вона знову плаче, підіймається з дивана і йде до фотеля.*) Я весь день відчував, що все йде на гірше. Я майже збожеволів у офісі, нічого не міг писати. Розповідай усе.

Розалінда. Немає що розповідати. Я просто вся знервована.

Еморі. Розаліндо, ти розглядаєш можливість одруження з Довсоном Райдером?

Розалінда (*після паузи*). Він увесь день мене про це просив.

Еморі. Міцні у нього нерви.

Розалінда (*після ще однієї паузи*). Він мені подобається.

Еморі. Не кажи так. Мені боляче.



Розалінда. Не будь дурником. Ти ж знаєш, що ти — єдиний чоловік, якого я кохаю, і нікого вже так не люблю.

Еморі (*швидко*). Розаліндо, давай одружимося наступного тижня!

Розалінда. Ми не можемо...

Еморі. Чому?

Розалінда. Бо не можемо, і квіт. Я не зможу бути твоєю жінкою у якомусь страшному бараці.

Еморі. Але ж у нас буде двісті сімдесят доларів на місяць, я ж казав!

Розалінда. Любий, я навіть зачіску сама не вкладаю.

Еморі. Я буду вкладати твоє волосся.

Розалінда (*між сміхом і схлипуванням*). Дякую.

Еморі. Розаліндо, як ти можеш думати, щоб вийти за когось іншого? Скажи мені! Якщо я чогось не знаю — розкажи, я допоможу тобі з цим впоратися.

Розалінда. Уся справа в нас. Ми — невдахи. Ті риси, за які я тебе люблю, завжди робитимуть із тебе лузера.

Еморі (*похмуро*). Продовжуй.

Розалінда. Так, уся справа в Довсоні Райдері. Він такий надійний, я відчуваю, що він буде доброю опорою.

Еморі. Ти ж не любиш його!

Розалінда. Не люблю, але поважаю, бо він хороший чоловік, сильний...

Еморі (*неохоче*). Авжеж, він такий.

Розалінда. Ось один приклад. У вівторок ми зустріли злидаря, хлопчика. Довсон всадовив його на коліна й розмовляв із ним, пообіцяв купити йому костюм індіанця... А наступного дня він про це не забув і купив його... Знаєш, це було так мило, що я мимоволі подумала: який він буде добрий до... до... наших дітей, дбатиме про них, і мені не доведеться хвилюватися.

Еморі (*у відчаї*). Розаліндо! Розаліндо!

Розалінда (*трошки лукаво*). Не дивись на мене так стражденно...

Еморі. Тільки ми можемо завдати такого болю одне одному!

Розалінда (*знову починає ридати*). Все було так ідеально — ти і я. Ніби мрія, яку я шукала і ніколи не думала, що знайду. Уперше в житті я відчула, що турбуюся про когось, окрім себе. І мені нестерпно, що все зникне в побляклім тумані...

Еморі. Не зникне, запевняю тебе!

Розалінда. Краще я збережу це як прекрасний спогад, захований у глибині серця.

Еморі. Атож, жінки це вміють, а чоловіки — ні. Я завжди буду пам'ятати не те, як було прекрасно, поки все тривало, а гіркоту, безконечну гіркоту...

Роз алінда. Не треба...

Еморі. Ніколи більше не бачити тебе, не цілувати тебе... Браму зачинено, на дверях — замок. І ти не наважуєшся бути моєю дружиною...

Розалінда. Ні-ні, я вибираю найважчий шлях! Він потребує мужності. Одружитися з тобою будо б помилкою — а я не звикла помилятися... Господи, якщо ти не перестанеш ходити туди-сюди, я закричу!

У відчаї вона знову падає на диван.

Еморі. Підійди і поцілуй мене...

Розалінда. Ні.

Еморі. Ти не хочеш мене поцілувати?

Розалінда. Сьогодні я хочу, щоб ти любив мене спокійно і виважено.

Еморі. Це початок кінця.

Розалінда (*у пориві осяяння*). Еморі, ти молодий. Я теж молода. Люди нам зараз пробачають наше позерство і марнославство, і те, що ми поведимось із людьми, як із челяддю, і нам це сходить з рук. Але у тебе попереду ще багато всіляких ударів...

Еморі. І ти боїшся прийняти їх зі мною...

Розалінда. Ні, річ не в цьому. Я десь читала вірш... здається, Елли Віллер<sup>[21]</sup> Вілкокс, ти будеш сміятися, але послухай:

У тому й мудрість — кохай і живи,  
Приймай від долі люб'язні дари,  
Не став запитань, не примножуй благань,  
Пести волосся, пий трунок зітхань,  
Дай пристрасті хвилі себе полонити,  
Є час володіти і час відпустити.  
Еморі. Але ми — не володіли...

Розалінда. Еморі, я — твоя, ти знаєш! За останній місяць були хвилини, коли я могла бути цілком твоя, якби ти захотів. Але я не можу вийти за тебе і зруйнувати наші життя.

Еморі. Але ж ми мусимо використати наш шанс на щастя!

Розалінда. Довсон каже — я навчусь кохати його...

Еморі сидить, закривши обличчя долонями. Життя неначе раптом витекло з нього.

Розалінда. Любимий мій! Коханий! Я не можу з тобою і не можу без тебе.

Еморі. Розаліндо, ми висотуємо одне одного. Ми цього тижня дуже напружені...

Його голос звучить якось захрипло, по-старечому.

Вона підходить до нього, бере його обличчя в долоні і цілує.

Розалінда. Я не можу, Еморі. Я не зможу жити без квітів і дерев, закрита в маленькій кімнатчині, чекаючи на тебе. А ти зненавидиш мене в цій тіснєві. Я б тоді мусила зненавидіти себе.

*(Знову її засліпили нестримні сльози.)*

Еморі. Розаліндо...

Розалінда. О, любий, іди... мені так важко! Я не витримаю!

Еморі *(його обличчя осунулось, голос напружений)*. Ти розумієш, що ти кажеш? Це значить — назавжди?

Вони страждають, але кожен — по-своєму.

Розалінда. Хіба ти не зрозумієш...

Еморі. Напевне не зможу, якщо ти кажеш, що любиш мене. Тобі важко буде пережити зі мною перші два роки.

Розалінда. Я була б не тією Розаліндою, яку ти кохаєш.

Еморі *(майже істерично)*. Я не можу тебе віддати! Просто не можу! Ти мусиш бути моєю!

Розалінда *(із ноткою жорсткості в голосі)*. Ти — як хлоп'як зараз...

Еморі *(дико)*. Мені байдуже! Ти псуєш наші життя!

Розалінда. Я чиню мудро — це єдино правильне рішення.

Еморі. Отже, ти збираєшся одружитися з Довсоном Райдером?

Розалінда. О, не питай мене... Ти знаєш, я зріла в деяких питаннях, а в інших — як маленька дівчинка. Я люблю сонце, красиві речі, люблю, коли весело, а відповідальність мене жахає. Я не хочу думати

про каструлі, кухню і мітлу. Я хочу думати, чи мої ноги гладенькі і засмаглі, коли я поїду влітку на море.

Еморі. Але ж ти кохаєш мене...

Розалінда. Саме тому все має закінчитися. Пливти за течією — тяжко. Ми не можемо більше витримати такі сцени.

Вона знімає перстень з пальця і передає йому. Її очі знову заступають сльози.

Еморі (*цілує її в мокру щоку*). Не треба! Залиш собі, будь ласка... не розбивай мені серце...

Вона м'яко вкладає перстень в його руку.

Розалінда (*судомно*). Краще йди...

Еморі. Прощавай...

Вона ще раз дивиться на нього із безконечним жалем і сумом.

Розалінда. Не забувай мене, Еморі...

Еморі. Прощавай...

Він іде до дверей, намагає клямку, вона бачить, як він зіщулився і вийшов. Вона робить декілька кроків до дивана, потім падає на нього обличчям в подушки.

Розалінда. Господи! Я хочу померти...

За хвилину вона встає, із заплющеними очима навпомацки йде до дверей. Потім обертається і кидає погляд на кімнату. Ось тут вони сиділи і мріяли, ось таця, на яку вона так часто клала сірники для нього... Ось завіса, яку вони якось опустили одного довгого недільного вечора. У неї мокрі очі, вона стоїть і згадує, а потім скрикує вголос: «О Еморі, що ж я з тобою зробила!»

І в тому нестерпному смутку, який з часом мине, Розалінда відчуває, ніби втратила щось (правда, не знає, що саме, і не знає, як).

## Розділ 2. Експерименти над зціленням

Бар «Нікербокер» — добряче залюднений. Згори на товкотнечу дивиться веселий і яскравий «Старий король Койль»<sup>[22]</sup> пензля Максфільда Періша. Еморі зупинився при вході і подивився на свій годинник (йому було украй потрібно зафіксувати годину — щось у його голові любило каталогізувати і класифікувати й потребувало послідовності). Колись йому принесе своєрідне задоволення думка, що «це закінчилося рівно двадцять хвилин по восьмій у четвер, 10 червня 1919 року». Розрахунок включав шлях від її дому (цей шлях пізніше повністю зітреться з його пам'яті).

Він перебував у якомусь химерному стані: два дні хвилювань і нервів, без їжі, безсонні ночі, кульмінація емоційної кризи і несподіване рішення Розалінди — цей пік напруги занурив його свідомість у тупу кому. Поки він намацував оливки на столі з безкоштовними закусками, до нього підійшов чоловік і заговорив (оливки аж випали з його тремтячих пальців).

— Та ж Еморі!

Хтось знайомий із Принстона — але імені він не пам'ятав.

— Здоров, старий... — почув він власний голос.

— Я — Джим Вілсон, ти, мабуть, забув?

— Авжеж, Джим... Я пам'ятаю...

— Йдеш на зустріч?

— Звичайно! — відповів він і тут же збагнув, що ні на яку зустріч уже не йде.

— Був за морем?

Еморі кивнув із відсутнім поглядом. Відступаючи, щоб дати комусь дорогу, він зачепив тарілку з оливками, і вона розбилась об підлогу.

— От халепа... — пробурмотів він. — Вип'ємо?

Вілсон дипломатично поплескав його по спині.

— Може, вже досить, старий?..

Еморі німо витріщився на нього, аж поки Вілсону стало незручно від цього прискіпливого погляду.

— Кажеш, досить? — врешті вимовив Еморі. — Та у мене й краплі в роті не було сьогодні.

Вілсон подивився на нього недовірливо.

— То ти вип'єш чи ні? — різко смикнув його за рукав Еморі.

Вони протиснулися до бару.

— Житнє віскі...

— А мені — «Бронкс».

Вілсон випив чарку, Еморі — кілька. Вони вирішили сісти за столик. О десятій Вілсона замінив Карлінг із випуску 15-го року. Голова Еморі добряче паморочилася, блаженне вмиротворення хвиля за хвилиною вкривало його душевні рани, він без упину говорив про війну.

— М..м..арнота розумових здібностей, — розводився він із совиною мудрістю. — Два р...р...оки життя в інтелектуальному вакуумі. Хто був ідеалістом — став тварюкою, — він зловісно погрозив кулаком старому королю Койлу, — я мав би б...б...ути пруссаком у всьому, особливо з ж...жінками. Я був чесним з ними в коледжі, тепер мені наплю...вати. — І він висловив усю свою безпринципність у широкому жесті, прирікаючи пляшку зельтерської до вірного краху на підлозі, але це його не зупинило. — Шукай в...в...тіху сьогодні, завтра прийде смерть. Така тепер моя філософія.

Карлінг позіхнув, але Еморі вже не міг зупинитися:

— Я колись д...дивувався, як людей задовольняє к...компроміс, п'ятдесят на п'ятдесят. Тепер я не д...дивуюсь, зовсім ні... — Він так наполегливо намагався втовкмачити Карлінгу, що його вже нічого не дивує, що втратив думку і завершив усе гучною заявою на весь бар, що він — «тварюка».

— Що ти святкуєш, Еморі?

Еморі нахилився до нього.

— Св...святкую ф...ф...іаско всього свого життя. Один великий вибух. Нічого не м...можу тобі розказати...

Він почув, як Карлінг звертається до бармена:

— Дай йому бромозельтерську!

Еморі з обуренням захитав головою.

— Такого не п...п'ю!

— Але послухай, Еморі, тобі буде погано. Ти блідий, як мрець.

Еморі замислився. Він намагався поглянути на себе в дзеркало, але навіть примружуючи одне око, зміг роздивитись тільки ряд пляшок перед ним.

— Мені т...треба якоїсь їжі. Давай візьмемо якийсь с...с...салат.

Він спробував недбало натягнути свій плащ, але коли відійшов від стійки бару, не втримався і завалився на стілець.

— Ходімо в «Шенлі», — запропонував Карлінг, підставляючи йому лікоть.

З його допомогою Еморі так-сяк примусив свої ноги слухатися, і вони перетнули Сорок другу вулицю.

У «Шенлі» все було, як у тумані. Він усвідомлював, що розмовляє дуже голосно і, як йому здавалося, дуже чітко і виразно (думки його були про те, як добре було б розчавити все своїм каблуком). Він проковтнув три сендвічі, поглинаючи їх, ніби вони були плитками шоколаду. Потім Розалінда почала знову зринати з пам'яті, і він зловив себе на думці, що знову і знову його губи шепочуть її ім'я. Потім він задрімав і тільки крізь паволоку бачив, як довкруг їхнього столу збираються мовчазні постаті чоловіків у чорному — напевно, офіціанти.

...Він був у якійсь кімнаті, і Карлінг щось говорив про вузол на шнурках.

— Об...лиш, — вдалось йому вимовити крізь сон. — Я с...сплю так.

### ***ЩЕ ПРО АЛКОГОЛЬ***

Він прокинувся, його очі ліниво озирнулись довкола, вочевидь, то була кімната з ванною в хорошому готелі. У голові дзвеніло, і картинка за картинкою складалась перед ним, а потім розпливались і танули. Окрім бажання сміятися, не було жодної свідомої реакції. Він дотягнувся до телефону біля ліжка.

— Алло, який це готель? «Нікербокер»? Гарзд, пришліть мені два віскі.

Якусь хвилину він лежав і ліниво думав: принесуть йому пляшку чи дві маленькі склянки? Потім із зусиллям піднявся з ліжка і поплівся у ванну. Коли вийшов, неквапно витираючись рушником, то побачив хлопчину-офіціанта із напоями. Йому раптом захотілось пожартувати над ним. Потім вирішив, що це буде несолідно, тож він махнув йому йти геть.

Коли перші ковтки алкоголю потрапили до шлунку і зігріли його, розрізнені малюнки повільно почали намотуватися у котушку із кіноплівкою. Знову він побачив Розалінду, як вона скрутилась на

подушках, як плакала, відчув її сльози на своїх щоках. У вухах бриніли її слова: «Не забудь мене, Еморі... не забудь мене...»

— Чорт! — він здригнувся, закашлявся і повалився на ліжку, зсудомлений горем. За хвилину він розплющив очі й витріщився на стелю.

— Бісів ідіот! — вигукнув він з огидою, потім глибоко зітхнув і потягнувся до пляшки. Після ще однієї склянки він дав волю рясним сльозам. Він навмисне викликав у пам'яті спогади зника-лої весни, сортував емоції, які могли б спровокувати ще сильнішу реакцію на тугу.

— Ми були такі щасливі... — драматично інтонував він, — такі щасливі... — Він знову дав волю почуттям, опустився на коліна біля ліжка і занурив обличчя в подушку.

— Моя дівчинко... моя кохана... о...

Він щосили стиснув зуби, і сльози рікою ринули з очей.

— О моя рідна, моя крихітко, ти все, що у мене було, все, чого я хотів!.. О моя дівчинко, повернись, повернись! Ти потрібна мені... так потрібна... які ми нещасні... скільки болю ми завдали одне одному... Її заберуть від мене... Я не зможу бачити її, не зможу бути її другом... Так мусить бути...

І потім знову:

— Які ж ми були щасливі, які щасливі...

Він звівся на ноги і впав на ліжку в нестямі. А коли повністю виснажив себе, то спроквола почав згадувати, який він був п'яний вчора ввечері, і голова його знову пішла обертом. Він встав і знову поплентався до рятивної пляшки...

Після обіду він наштовхнувся на компанію у барі «Балтимор», і каламуть почалася знову. Потім він тьмяно пригадував, як розбалакував про французьку поезію із британським офіцером, якого йому відрекомендували як «капітана Корна, піхота її величності», як він намагався декламувати «Місячне сяйво» за обідом; потім він спав у великому м'якому кріслі майже до п'ятої години, поки його не знайшла і не розбудила чергова компанія десь о п'ятій. Затим почався алкогольний акомпанемент із кількох варіацій аж до вечора.

У «Тайсоні» вони взяли квитки на виставу із чотирма антрактами для випивки — це була п'єса на два монотонні голоси з каламутними і похмурими сценами і дивними світловими ефектами, за якими важко



було спостерігати, бо його очі себе дивно поводили. Потім він собі подумав, що то, мабуть, була «Глумлива вечеря»<sup>[23]</sup>.

Потім був «Кокосовий гай», де Еморі знову заснув на маленькому балконі... Потім у «Шенлі» і «Йонкерс» він майже почав логічно мислити й, ретельно контролюючи кількість зужитих коктейлів, сповнився ясності розуму і красномовства. Він з'ясував, що їхня компанія складається з п'яти чоловіків, двох із них він віддалено знав. Він добродібно наполягав на оплаті своєї частини витрат і голосно переконував розраховуватись тут і зараз, чим дуже потішив сусідні столики...

Хтось згадав, що за сусіднім столиком сидить відома зірка кабаре. Еморі підвівся, підійшов до неї і галантно відрекомендувався... Затим послідувала сварка, спочатку з її ескортом, а потім із метрдротелем... Поведінка Еморі при тому була бундючною і показово люб'язною... Але йому після переконливих аргументів довелося таки здатися і дозволити провести себе знов до столу.

— Вирішив здійснити самогубство! — раптом оголосив він.

— Коли? Наступного року?

— Негайно. Наступного ранку. Зніму номер у «Коммодорі», ляжу у гарячу ванну і переріжу вени.

— Оце вже нікуди не годиться!

— Тобі треба ще віскі, старий!

— Поговоримо про це завтра...

Але Еморі годі було віднадити (принаймні від суперечки).

— Ви коли-небудь себе так почували? — запитався він довірчо.

— Ще б пак!

— Часто?

— То мій хронічний стан...

Це викликало дискусію. Якийсь чоловік сказав, що він одного разу був такий пригнічений, що серйозно обдумував цей варіант. Інший погодився, що жити немає заради чого. «Капітан Корн», який знову якимось чином до них приєднався, сказав, що, на його думку, так себе почувують хворі невдахи. Еморі висунув пропозицію: замовити усім по коктейлю «Бронкс», насипати туди товченого скла і випити до дна. На його полегшу, ніхто не підтримав цю ідею, тож, випивши свій коктейль, він зіперся підборіддям на долоню, а ліктем на стіл... Так він

себе запевнив, що то найбільш зручна і найменш помітна поза для сну, після чого застиг у глибокому ступорі...

Прокинувся він від того, що якась жінка вхопилася за нього — гарненька, з розпатланим каштановим волоссям і темно-синіми очима.

— Відвези мене додому! — вигукнула вона.

— Привіт... — Еморі закліпав очима.

— Ти мені подобаєшся, — ніжно муркотіла вона.

— Ти мені теж.

Він помітив на задньому плані галасливого чоловіка, а хтось із його компанії сварився з ним.

— Ото тип, з яким я прийшла. Виявився цілковитим дурнем, — зізналась синьоока. — Ненавиджу його! Я хочу піти додому з тобою.

— Ти п'яна? — запитався Еморі, намагаючись удавати розважливість.

Вона знічено кивнула.

— Тоді йди додому з ним, — ваговито сказав Еморі, — бо він тебе привів.

У тій хвилині збуджений чоловік на задньому тлі вирвався з рук, які його утримували, і наблизився до них.

— Слухай! — погрозливо насунувся він. — Я привів цю дівчину, а ти тут ні до чого!

Еморі холодно дивився на нього, тим часом дівчина ближче присунулася до нього.

— Ану геть від дівчини! — заволав чоловік.

Еморі намагався приборати загрозливого виду.

— Іди до біса! — нарешті скерував його Еморі і звернув свою увагу на дівчину.

— Любов з першого погляду... — пояснив він.

— Я теж люблю тебе... — зітхнула вона і присунулася ще ближче.

Очі у неї і справді були гарні.

Хтось нахилився і прошепотів Еморі на вухо:

— Це Маргарет Даймонд. Вона п'яна і прийшла з отим хлопцем, краще відпусти її.

— Тож нехай тоді нею і займається! — дико заволав Еморі. — Я ж не захисник прав жінок!

— Відпусти її!

— Та вона сама на мене почепилася, чорт забирай! То нехай висить!

Натовп біля столика згустився. Якусь хвилину здавалося, що бійки не уникнути. Але догідливий офіціант розігнув долоню Маргарет Даймонд, і вона відпустила Еморі, тоді вліпила офіціанту жорсткого ляпаса і повисла на своєму розлюченому зневаженому кавалері.

— Господи! — закричав Еморі. — Ходімо! Зараз уже й таксі не зловимо! Офіціанте, рахунок!

— Пішли, Еморі. Не вдався твій роман.

Еморі зареготав.

— Ти навіть не уявляєш, що ти потрапив в точку! Навіть не уявляєш... У цьому й вся проблема...

### ***ЕМОРІ Й ТРУДОВІ БУДНІ***

Через два дні він постукав у двері голови рекламної агенції «Баском і Барлоу».

— Заходьте!

Еморі похитуючись зайшов.

— Доброго ранку, містере Барлоу.

Містер Барлоу начепив окуляри (його вираз обличчя говорив, що варто помовчати і послухати).

— Отже, містере Блейн, ми вже вас декілька днів не бачили...

— Так, — сказав Еморі, — я звільняюсь.

— Он як? Це вже...

— Мені тут не подобається.

— Дуже шкода. Мені здавалося, наші відносини були доволі... е...прийнятними. Ви справляли враження старанного працівника... хоча й зі схильностями до дивацтв, але...

— Я просто втомився від цього, — нетерпляче перебив його Еморі. — Окрім того, мені зовсім байдуже, чи мука «Хербелл» краща від інших. Насправді я навіть її ніколи не пробував. І мені набридло розповідати людям про це... О, зізнаюсь, я пив...

На обличчі містера Барлоу застиг незрозумілий вираз.

— Ви прохали про це місце...

Еморі зробив заперечний жест.

— І мені до огидного мало платили. Тридцять п'ять доларів на тиждень — менше, ніж якомусь столяру.

— Ви ж тільки почали працювати. А до того ніде не працювали, — холодно зауважив містер Барлоу.

— Моя освіта коштувала приблизно десять тисяч доларів і це все для того, щоб я міг писати усіякий непотріб для вас? У будь-якому разі, торкаючись вислуги років, у вас деякі стенографістки п'ять років отримують по п'ятнадцять доларів.

— Я не буду з вами сперечатися, сер, — підводячись, сказав містер Барлоу.

— Я — тим більше. Просто зайшов сказати, що я звільняюся.

Якусь мить вони стояли й холодно дивились один на одного, а потім Еморі розвернувся і вийшов.

### ***ТИМЧАСОВЕ ЗАТИШШЯ***

Через чотири дні він нарешті повернувся до своєї квартири. Том писав рецензію для «Нової демократії», де він тепер працював. Хвилину вони мовчки дивились один на одного

— І?

— Що?

— Господи, Еморі, звідки у тебе синець під оком?

Еморі засміявся.

— То дрібниці, нічого страшного...

Він зняв пальто і показав плече.

— Поглянь-но сюди!

Том свиснув.

— Де це тебе так?

Еморі знову реготнув.

— О, довго розказувати де. Мене побили. Це факт. — Він поволі стягував сорочку. — Так мало статися — раніше чи пізніше, але я б нізащо цього не оминув.

— Хто ж то був?

— Ну, кілька офіціантів, двійко моряків, декілька випадкових перехожих... Знаєш, дивне відчуття... Треба хоч раз бути побитим — просто заради досвіду. Коли ти падаєш, тебе намагаються ще й добити, а потім копають тебе...

Том запалив сигарету.

— Я весь день шукав тебе скрізь, Еморі. Але ти, мені здавалося, завжди трошки випереджав мене. Ти, напевно, був із якоюсь компанією?

Еморі завалився в крісло і попросив закурити.

— Ти зараз тверезий? — прискіпливо запитався Том.

— Доволі тверезий. А що?

— Добре. Алек виїхав. Його сім'я постійно йому надокучала, щоб він жив із ними, і от...

Болісний спазм здавив Еморі.

— Кепсько.

— Так, дуже. Ми маємо знайти ще когось, якщо плануємо залишатися тут. Оренда зростає.

— Звичайно. Знайди когось — вирішуй сам, Томе.

Еморі зайшов у свою кімнату. Перше, що кинулося йому в очі, — фотографія Розалінди. Він хотів поставити її в рамку, зараз вона стояла, прихилена до дзеркала, на його туалетному столику. Він незворушно глянув на неї. Порівняно із живими спогадами про неї, цей портрет здавався йому дивовижно нереальним. Він зайшов у вітальню.

— Маєш якусь коробку?

— Ні... — здивувався Том. — Звідки у мене коробка? Ага, здається, щось має бути у кімнаті Алека...

Еморі врешті знайшов те, що шукав, і, повертаючись до свого столика, відкрив полицю, заповнену листами, записками, частиною ланцюжка, двома маленькими носовичками і деякими світлинами. Поки він ретельно складав це все в коробку, йому згадався уривок з книжки, де головний герой, зберігаючи кілька років шматок мила своєї коханої, врешті-решт помив ним руки. Він засміявся і почав наспівувати «Після того, як ти пішла»... тоді різко схаменувся...

Мотузка двічі рвалася, але врешті йому вдалося зв'язати її. Він запхав коробку на дно валізи, гучно ляснувши кришкою. Потім повернувся у вітальню.

— Ідеш кудись? — У голосі Тома відчувався відтінок тривоги.

— Ага.

— Куди?

— Навіть не знаю, старий.

- Може, разом повечеряємо?
- Вибач. Я вже домовився із С'юкі Бреттом.
- Он як?
- Ага. Бувай.

Еморі випив коктейль навпроти; потім пішов у напрямку Вашингтон-сквер, там сів в автобус. Вийшов на Сорок третій вулиці і зайшов у бар «Балтимор».

- Привіт, Еморі! Що будеш?
- Агов, офіціанте!

### ***ТЕМПЕРАТУРА НОРМАЛЬНА***

Пришестя «сухого закону» раптово поклало кінець спробам Еморі втопити свою журбу, і коли одного ранку він прокинувся і зрозумів, що його походеньки по барах закінчились, то не відчув ані докорів сумління за останні три тижні, ані жалю, що їхнє повторення неможливе. Він вибрав найжорстокіший, хоча й доволі легкодухий метод застереження себе від ударів пам'яті (хоча він і не порекомендував би такий спосіб нікому, але той зробив свою справу — перший приступ болю минув).

Не зрозумійте неправильно — Еморі кохав Розалінду, як ніколи, мабуть, більше не покохає жодну живу істоту. Вона забрала перший спалах його молодості, витягнула із його незвіданих глибин ніжність, яка навіть здивувала його самого, лагідність і безкорисливість, які він ніколи нікому не дарував. У нього були любовні пригоди, але вже іншого ґатунку — коли він знову повертався до звичного для себе стану, і дівчина була лише дзеркалом його власних настроїв. Розалінда здобула дещо більше, ніж пристрасне захоплення; в ньому жила глибока, незнищенна любов до неї.

Але їхні стосунки наприкінці були сповнені такої драматичної напруги, що завершилась химерним нічним жахіттям його тритижневого загулу, тож він був емоційно виснаженим. Ті люди й оточення, що їх він пам'ятав як спокійні або витончено-штучні, здавалися йому прихистком. Він написав жорстку історію, яка описувала похорон його батька, і відправив у журнал (натомість отримав чек на шістдесят доларів і прохання написати ще щось у

такому ж душі). Це потішило його марнославство, але не надихнуло на подальші зусилля.

Він багато читав. Був збентежений і пригнічений «Портретом художника в молодості»; у ньому пробудили інтерес «Джоан і Пітер» та «Незгасний вогонь» — із подивом для себе, через критика на ім'я Менкен він відкрив низку американських романів: «Вандовер і Брут», «Прокляття Терона Вера», «Дженні Герхардт». Маккензі, Честертон, Голсуорсі, Беннет, із проникливих геніїв, що побували в бувальцях, вони перетворились на звичайних сучасників. Тільки відсторонена ясність Шоу та блискуча послідовність і енергійне прагнення Велса підібрати ключ романтичної симетрії до невловного замка істини заповняли його увагу.

Він хотів зустрітися з монсеньйором Дарсі, якому написав після свого повернення, але від того не було жодних новин; окрім цього, він знав, що візит до монсеньйора потягне за собою історію про Розалінду (від думки про це його охоплював жах).

У своїх пошуках врівноважених людей він згадав про місіс Лоуренс — дуже розумну, достойну пані, благочестиву і велику шанувальницю монсеньйора.

Він якось телефонував їй. Ой, так, вона прекрасно його пам'ятає; ні, монсеньйора не було в місті, здається, він у Бостоні — обіцяв зайти після повернення. Може, Еморі пообідає з нею?

Він приїхав.

— Я вирішив не гаяти часу, місіс Лоуренс, — сказав він невизначено.

— Знаєш, монсеньйор був тут минулого тижня, — сказала пані Лоуренс. — Він дуже хотів побачити тебе, але твоя адреса залишилась дома.

— Він напевне думає, що я вдарився в більшовизм...

— Ой, у нього зараз складний період...

— Чому?

— Через Ірландську республіку. Він вважає, що їм бракує гідності.

— Он як?

— Він був у Бостоні, коли приїжджав президент Ірландії. І був дуже засмучений, адже коли вони їхали автомобілем, то весь приймальний комітет постійно намагався його обійняти.

— Я його розумію...

— Що тебе найбільше вразило, коли ти був у армії? Ти дуже подорослішав.

— О, це через іншу, куди болючішу битву... — відповів він, усміхаючись мимохіть. — Але армія... як би це сказати... ну, я з'ясував, що сміливість, власне, багато в чому залежить від того, в якій фізичній формі чоловік. Також я довідався, що я не більше, але й не менш сміливий, ніж будь-хто, — раніше це мене хвилювало.

— А ще?

— Усвідомлення того, що людина може все витримати, якщо призвичаїться. Потішив також той факт, що я здав на відмінно екзамен з психології.

Місіс Лоуренс засміялась. Для Еморі то було великим задоволенням — сидіти в цьому тихому домі на Ріверсайд-драйв, далеко від шумливого Нью-Йорка і людського гамору у тісному просторі вулиць. Місіс Лоуренс віддалено нагадувала йому Беатріс — не темпераментом, а вишуканою граційністю та гідністю. Будинок, його умеблювання, пригощання вечерєю — все різко контрастувало з тим, що він бачив у найбагатших будинках Лонг-Айленда (де слуги були такими настирливими, що їх доводилось просто відганяти) чи навіть у консервативних закладах «Юніон-клубу». Він дивувався, звідки ця атмосфера доладності і стриманості, ця витонченість, яка, здавалось, прийшла зі Старого Світу. Чи то у місіс Лоуренс давався взнаки корінь роду її предків із Нової Англії, чи роки, проведені в Італії та Іспанії...

Після кількох келихів сотерну за обідом у нього розв'язався язик, і він розговорився, як йому здалося, з колишнім шармом, — про релігію й літературу й про загрозливий феномен нового соціального устрою. Місіс Лоуренс вочевидь була ним задоволена, її зацікавили його міркування; він хотів, щоб люди любили його за розум — через деякий час це могло стати приємним прихистком.

— Знаєш, монсеньйор Дарсі досі думає, що ти його перевтілення, і твоя віра зрештою проявиться.

— Можливо... — погодився він. — Нині, правда, я більше язичник. Просто у моєму віці юнакові здається, що релігія не має ані найменшого стосунку до життя.

Вийшовши з її дому, він ішов по Ріверсайд-драйв із відчуттям вдовolenня. Було цікаво знову повернутись до обговорення таких тем,



як молодий поет Стівен Вінсент Бене чи Ірландська республіка. Правда, за останній місяць він добряче натовмився від ірландського питання, від отих залежаних дискутувань Едварда Карсона і судді Кохалана (а був же час, коли він ґрунтував свою філософію довкола свого кельтського коріння).

Раптом він усвідомив, що в житті залишилось ще багато всього, якщо тільки навернення до колишніх інтересів не відриватиме його від самого життя.

## СУМ'ЯТТЯ

— Я їгез<sup>[24]</sup> старий і їгез знуджений, Томе, — сказав якимось Еморі, розтягуючись на канапі біля вікна. В лежачому стані він завжди відчував себе більш природно.

— Ти був набагато цікавішим до того, як почав писати, — зауважив той. — Тепер ти тримаєш при собі будь-яку ідею, яку можна було б надрукувати.

Існування знов повернулось до безцільної нормальності. Вони вирішили, що коли будуть економити, то зможуть дозволити собі квартиру, до якої Том прив'язався, як старий кіт-до-мосід. Йому належали старі англійські мисливські гравюри на стінах, великий гобелен, декадентський релікт, який не знімали з поваги до університетських часів, і купа осиротілих підсвічників. А ще — різьблене крісло в стилі Людовіка XV, на якому ніхто не міг сидіти довше однієї хвилини — через судоми в спині. Том стверджував, що це тому, що сидіти доводилось на колінах у привида мадам Монтеспан. У будь-якому разі меблі Тома багато в чому аргументували їхнє рішення залишитися.

Виходили вони дуже рідко — інколи подивитися випадкову п'єсу або повечеряти в «Ріц» чи в Принстонському клубі. Заборона алкоголю завдала колишнім збіговиськам непоправної рани; не можна було більше заскочити в бар «Балтимор» о дванадцятій чи о п'ятій і знайти там споріднені душі. Окрім того, і Том і Еморі переросли той вік, коли їм кортіло потанцювати з дівчатками з Середнього Заходу чи з Нью-Джерсі десь у Клубі-де-Вінт (або як його називали «Клуб-де-він») чи в рожевій залі готелю «Плаза». Окрім того, це потребувало кількох

коктейлів, «щоб опуститися до розумового рівня оцих жінок», як сказав Еморі одного разу, чим нажахав якусь поважну матрону.

Еморі отримав від містера Бартона декілька тривожних листів: масток у Лейк-Дженева був завеликий, щоб його без-проблемно здавати в оренду; орендної платні цього року заледве вистачить, щоб оплатити податки і провести необхідний ремонт; розпорядник натякнув, що вся власність зараз більше схожа на слона в руках Еморі. Так чи інакше, Еморі вирішив не продавати будинок (скоріше через сентименти), навіть якщо він не отримає ані цента за наступні три роки.

Той день, коли він оголосив Томові про свою нудьгу, нічим не відрізнявся від інших. Він прокинувся перед полуднем, пообідав з місіс Лоуренс, потім повернувся додому на улюбленому другому поверсі автобуса.

— А чом би ти не був знудженим? — позіхнув Том. — То хіба не притаманний стан душі для молодиків твого віку і становища?

— Мабуть, — сказав Еморі замислено, — але мені не нудно — мені тривожно.

— Це війна і любов з тобою таке вчинили.

— Хтозна, — задумався Еморі, — не впевнений, що саме війна мала такий вплив на тебе чи на мене, але вона однозначно зруйнувала старий устрій, водночас знищивши індивідуальність нашого покоління.

Том здивовано витріщився на нього.

— Так і є, — наполягав на своєму Еморі. — Більше того — чи не знищила вона її і в цілому світі? О Господи, як приємно було колись мріяти, що я стану великим держаним діячем, або письменником чи релігійним або політичним лідером. Але тепер навіть Леонардо да Вінчі чи Лоренцо Медичі не змогли б прославитись на весь світ. Життя занадто масивне і складне. Світ так розрісся, що навіть не може поворухнути власними пальцями. А я хотів бути таким важливим пальцем...

— Я з тобою не погоджуся, — увірвав його Том. — Людство ще не було настільки сконцентроване само на собі ще з часів... гм... Французької революції.

Еморі активно запротестував:

— Ти невірно розумієш епоху! Тут кожен безумець — індивідуаліст на якийсь час. Вілсон був сильним, коли тільки вийшов на сцену, потім він йшов і йшов на компроміси. Як тільки Ленін і Троцький зайняли остаточну позицію, вони перетворилися на таких тимчасових фігур, як Керенський. Навіть Фош не має і половини тієї ваги, як Кам'яна Стіна Джексон<sup>[25]</sup>. Колись війна була найбільш індивідуальною справою чоловіка, і все ж таки відомі герої не мали ані авторитету, ані відповідальності — як-от Гайнемер<sup>[26]</sup> і сержант Йорк<sup>[27]</sup>. Який школяр вибере героєм Першинга<sup>[28]</sup>? Велика людина не має часу ні на що більше, як тільки сидіти і бути видатною.

— Ти ж не думаєш, що більше не буде всесвітніх героїв?

— Будуть — в історії, але не в житті. Карлайлу<sup>[29]</sup> було б важко знайти матеріал для нового розділу «Герой як видатна особистість»

— І що далі? Я сьогодні уважний слухач.

— Люди так сильно намагаються вірити в лідерів — аж до болю. Але щойно у нас з'являється популярний реформатор або політик, чи письменник там або філософ — скажімо, Рузвельт, Толстой, Вуд, Шоу, Ніцше, — його одразу змиває зустрічною течією критики. Господи, ніхто не здатен витримати тягар неординарності в наші дні! Це найбільш надійна стежка до забуття. Людям уже набридло знову і знову чути ті самі імена.

— То ти звинувачуєш пресу?

— Звичайно. Подивись на себе — ти в «Новій демократії». Вона вважається найкращим тижневиком у країні. Її читають усілякі там діячі й таке інше. І яка твоя робота? А така: бути таким розумним, таким цікавим, бути блискуче-цинічним — наскільки можливо щодо кожної постаті, доктрини, книжки чи політики, про які тобі доручили написати. Що більше блиску, більше матеріалу для розголосу ти ввіллеш у предмет дискусії, тим більше грошей тобі заплатять, тим більше людей куплять видання. Ти, Томе Д'Інвільє, — понівечений Шеллі — мінливий, кмітливий, проникливий, прямолінійний представник критичного мислення нації... І не заперечуй, — я знаю цю кухню! Я писав рецензії на книжки в коледжі; для мене то була своєрідна розвага — з чесним, сумлінним зусиллям охарактеризувати щось, запропонувати нову теорію чи нову панацею як «довгоочікуване доповнення до легкого літнього читива». Ну ж бо — визнай це!

Том засміявся, а Еморі піднесено продовжив:

— Ми хочемо вірити. Молоді спудеї намагаються вірити старшим авторитетам, виборці — своїм конгресменам, держави — своїм діячам, — але не вдається. Занадто багато різноголосся, забагато безладної, непослідовної, необдуманної критики. А у випадку з газетами — ще гірше. Будь-яка багата але непро-гресивна партія з лідером, з його особливо захланною і жадібною формою свідомості, котра називається «фінансовий геній», може купити газету, яка є єдиним інтелектуальним харчем і питвом для тисяч заклопотаних, виснажених людей! Отих бідолах, які настільки втягнуті у повсякденні справи сучасного життя, що можуть споживати тільки попередньо здрібнений корм! За два центи виборець купує свої політичні погляди, судження і філософію! Через рік приходить нова політична сила або зміна власників газети, і як наслідок — ще більша плутанина, більше суперечностей, раптовий натиск нових ідей — їх готують, дистилюють, ферментують...

Він зупинився, щоб набрати повітря.

— Ось чому я заприсягнувся не торкатися до паперу, поки мої ідеї або не просвітлюють, або не щезнуть взагалі. На моїй душі й без того багато гріхів, щоб ще й забивати голову людям непевними й порожніми сентенціями. Я б так міг докотитись до того, щоб звинуватити сумирного капіталіста в підозрілих зв'язках із бомбою, або втягнути якогось безневинного більшовика у плутанину із кулеметною стріляниною...

Том уже відчував себе ніяково від цього памфлету про його зв'язок із «Новою демократією».

— А як це все стосується твого змудженого стану?

Еморі вважав, що безпосередньо.

— Який стосунок я до цього маю? — запитався він. — А для чого я взагалі потрібен? Примножувати расу? Коли почитати американські романи, то ми змушені повірити, що «здоровий американський молодик» від дев'ятнадцяти до двадцяти п'яти — неначе безстатевий узагалі. Але насправді чим він здоровіший — тим менше в цім правди. Єдина альтернатива не дати втягнутися в це — знайти несамовитий інтерес. Війна закінчилась, а я занадто переконаний у відповідальності автора, щоб писати просто зараз. А щодо бізнесу... Гадаю, бізнес сам за себе скаже. Він не має жодного стосунку до будь-чого, що мене б цікавило, хіба що до незначного, суто утилітарного зв'язку з

економікою. А що б я для себе почерпнув, якби на найближчі десять років із гаком загруз у офісній роботі? Не більше, ніж із якогось фільму на індустріальну тематику.

— То спробуй белетристику, — підказав Том.

— Проблема в тому, що я відволікаюсь від життя, коли починаю писати оповідання. Я боюся, що замість того, щоб жити... Можливо, несподіванки життя чекають мене десь у японських садах готелю «Ріц» або в Атлантик-Сіті чи на нижньому Іст-Сайді. У будь-якому випадку, — продовжував він, — не маю я до того наснаги. Я хотів бути звичайним обивателем, але моя дівчина не змогла цього зрозуміти.

— То знайдеш іншу.

— Господи! Навіть не кажи про це! Може, ти ще скажеш: «Якби дівчина була варта тебе, вона б на тебе чекала»? Ні, старий, насправді дівчина, яка чогось варта, нікого не чекає. Якби я думав, що знайдеться інша, я б втратив рештки моєї віри в людську природу. Можливо, я тебе потішу, але Розалінда — єдина в світі дівчина, яка могла би втримати мене.

— Гаразд, — позіхнув Том, — я зображаю твою довірену особу вже цілу годину. Але мене дуже тішить, що у тебе знову з'явилися категоричні судження.

— Мене теж, — неохоче погодився Еморі. — Одначе коли я бачу щасливу сім'ю, мені аж живіт крутить.

— Щасливі сім'ї намагаються справити саме таке враження на людей, — іронічно зауважив Том.

## ***ЦЕНЗОР ТОМ***

Бували й такі дні, коли Еморі слухав. Таке траплялося, коли огорнений димом Том брався зі смаком винищувати американську літературу. Йому бракувало слів.

— П'ятдесят тисяч доларів на рік! — вигукував він. — Боже правий! Подивися на них — Една Фербер, Гавернер Морріс, Фан-ні Герст, Мері Робертс Рейнгарт — хто з них написав хоч одне оповідання, яке пам'ятатимуть через десять років? А цей дядько Кобб — не вважаю його ані розумним, ані цікавим, більше того, не думаю, що ще хтось вважає, окрім видавців. Він просто захмелів від реклами. Всі ці... О Гарольд Белл Райт, о Зейн Грей!

— Вони намагаються.

— Ні, вони навіть не намагаються! Дехто з них може писати, але вони навіть не можуть примусити себе сісти і написати принаймні один чесний роман. Більшість із них не вміє писати, я це визнаю. Але мені здається, Руперт Г'юз намагається показати справжню, всебічну картину американського життя. Але у нього варварський стиль і перспектива. Ернест Пул і Дороті Кенфілд намагаються, але їм бракує почуття гумору. Принаймні їхні роботи змістовні, водичку вони не ллють. Кожен автор має писати свою книжку так, ніби в той день, коли він її закінчить, йому відрубують голову.

— Це якась двостороння угода?

— Не збивай мене з думки! У декількох, здається, є певний рівень культури, розум і чимало літературного хисту, але вони просто не пишуть щиро, бо стверджують, що на справжню літературу немає попиту. Тоді чому, в біса, всі ці Веллси, Конради, Голсуорсі, Шоу, Беннети й інші на половину своїх продажів залежать від Америки?

— А що наш Томмі скаже про поетів?

Том уже знесилився. Його руки повисли обабіч крісла, він аж застогнав.

— Я зараз про них сатиру пишу, називається «Бостонські барди і херстівські оглядачі»<sup>[30]</sup>.

— То давай послухаємо! — нетерпляче сказав Еморі.

— Наразі маю тільки останні рядки.

— Дуже по-сучасному. Читай, послухаємо, чи смішно.

Том витягнув із кишені згорнутий папірець і прочитав уголос, з паузами між рядками, щоб Еморі вловив, що це вільний вірш:

Волтер Аренсберг,  
Альфред Креймборг,  
Карл Сендберг,  
Луїс Унтермайєр,  
Юніс Тієнс,  
Клара Шанафельт,  
Джеймс Оппенгейм,  
Максвелл Боденгейм,  
Річард Глензер,  
Шармел Айріс,  
Конрад Ейкен —  
Я пишу тут ваші імена,  
Щоб ви жили тут  
Тільки як імена,  
Кривулясті, бузково-бліді імена,  
У «Ювеналії»  
Мого зібрання творів.

Еморі вигукнув:

— Ти молодець! З мене — вечеря за зухвалість двох останніх рядків!

Еморі не уповні погоджувався зі шквальним осудом американських романістів та поетів. Йому подобались і Вейчел Ліндсі, і Бут Таркінгтон, він захоплювався сумлінним, хоча й не виструнченим артистизмом Едгара Лі Мастерса.

— Що я ненавиджу — так це нісенітниця на кшталт: «Я Бог — я людина — я осідлав вітри — я бачу крізь туман — я сенс життя».

— Це огидно!

— Я б хотів, щоб американські романісти перестали восхваляти бізнес. Ніхто не хоче читати про це, хіба що той бізнес шахрайський. Якби ця тема була цікавою, всі б купували історію життя Джеймса Джея Гілла<sup>[31]</sup>, а не ті довгі офісні трагедії, які оспівують важливість диму...

— І похмурість, — додав Том, — ще одна улюблена тема. Хоча мушу визнати, монополісти тут — російські автори. Наша специфіка — історії про маленьких дівчаток, котрі ламають хребет, і їх удочеряють буркотливі старигані, бо дівчатка люблять усміхатися.

Можна подумати, що ми — нація веселих калік, натомість самогубство — улюблена прерогатива російського селянина.

— Шоста година, — сказав Еморі, зиркаючи на годинник. — Я замовлю тобі щедрю смачну вечерю за силу «Ювеналій» твого повного зібрання творів.

### *ОЗИРАЮЧИСЬ НАЗАД*

Липень знемагав спекою останнього тижня. Еморі знову відчув наростаючу хвилю неспокою (минуло всього лише п'ять місяців, відколи вони з Розаліндою зустрілися). Але йому вже важко було згадати того сповненого переживань хлопця, який зійшов із військового корабля, пристрасно прагнучи пригод. Однієї ночі, поки всепоглинаюча і виснажлива спека вливалася крізь вікно його кімнати, він кілька годин бився у безплідному зусиллі увічнити той болісний період.

Лютневі вулиці нічним сповиті вітром,  
Зривається холодний плач різким поривом,  
Омиє брук, залитий тьмяним світлом,  
Закида ліхтарі вологим покривалом,  
Немов небесні ткалі — сріблястим запиналом.

Таємні сутінки, і абриси людей  
То оживуть, то знову завмирають...  
Який наїв, як все це повернуть,  
Ти — квінтесенція любові, що зникає...  
Чи зможу смак відчути змерклих мрій,  
Мед вуст твоїх, що цілував несміло?

Бриніла тиша, безголосим співом,  
Усе завмерло, раптом порожнеча  
Розверзнулась, мов лід! І образ оголила,  
Твій світлий образ... мов весни предтеча.  
(І місто стрепенулося, і скинуло імлу,  
в квітучому екстазі зайшлося божевіллям.)



Були, мов іній, наші всі думки; аж поки душі не сплелися,  
наче спалах, в осяйній височині...  
Залишилось лише зловіще відголосся,  
зітхання юних мрій у тишині;  
На друзки жалю розлетілись почуття і все,  
що будь-коли вона любила.

### ***ЩЕ ОДНЕ ЗАВЕРШЕННЯ***

У середині серпня прийшов лист від монсеньйора Дарсі, який, вочевидь, випадково натрапив на його адресу:

«Мій любий хлопчику!

Твій останній лист мене дуже схвилював. Це зовсім на тебе не схоже. Читаючи між рядків, у мене склалося враження, що заручини з цією дівчиною зробили тебе нещасним, і я бачу, що ти втратив те почуття романтики, яке було тобі притаманне до війни. Ти сильно помиляєшся, якщо думаєш, що можна бути романтиком без віри в Бога. Інколи мені здається, що для нас обох секрет успіху (якщо ми його знайдемо) — це той містичний елемент всередині нас: щось втікає в нас (те, що розширює нашу особистість), а коли випаровується — вона висихає; і я б назвав твої два останні листи «змарнілими». Бійся загубитися в особистості іншої істоти — чи то чоловіка, чи жінки.

Його високопреосвященство кардинал О'Ніл і єпископ Бостонський зараз у мене в гостях, тож мені нелегко знайти хвилину, щоб написати тобі. Але я б хотів, щоб ти приїхав до мене згодом (хоча б на вихідні). Цього тижня я планую навідатись у Вашингтон.

Майбутнє моє наразі непевне. Але (це тільки між нами) я не здивуюся, якщо за найближчі вісім місяців червона кардинальська шапка прикрасить мою недостойну голову. У будь-якому разі, я мрію придбати будинок десь у Нью-Йорку або Вашингтоні, куди б ти міг приїжджати на вихідні.

Еморі, я щасливий, адже ми обидвоє живі! Ця війна могла покласти кінець славетному роду. Але стосовно одруження — у тебе зараз найнебезпечніший період життя. Ти можеш одружитися «на швидку руку, та на довгу муку», але думаю, ти цього не зробиш. Судячи з того, що ти писав про свій злиденний фінансовий стан — твоє бажання поки

що нездійсненне. Одначе, якщо я буду міряти тим мірилом, яким зазвичай тебе вимірюю, то мушу сказати: протягом наступного року тебе чекає щось на кшталт емоційної кризи.

Пиши мені, не забувай. Мені сумно, що я не в курсі усіх твоїх справ.

Із незмінною любов'ю,  
*Тейєр Дарсі».*

Через тиждень після отримання цього листа їхнє маленьке господарство розлетілось на друзки. Безпосередньою причиною була важка і, вочевидь, хронічна хвороба матері Тома. Тож вони здали меблі на склад, віддали квартиру в суборенду і сумно потиснули один одному руки на пенсильванському вокзалі. (Здавалося, що Еморі й Том все життя тільки прощаються.)

Почуваючи себе дуже самотнім, Еморі піддався раптовому пориву і вирушив на південь, щоб застати монсеньйора у Вашингтоні. Вони розминулися на дві години, й Еморі вирішив провести декілька днів у родича — старого дядька.

Тож він їхав через квітучі поля Меріленду до графства Ра-меллі. Але замість кількох днів він затримався там від середини серпня до кінця вересня. Бо в Меріленді він зустрів Елінор.

### Розділ 3. Іронія молодості

Багато років потому, коли Еморі згадував Елінор, він ніби знову чув ридання вітру довкола, і холод проник у закутки його серця. Коли вночі вони їхали верхи схилом пагорба і дивились, як спокійний місяць випливає з-за хмар, він загубив ще якусь частину душі, яку ніяк не вдавалось відновити. Але з її втратою зникла й здатність жалкувати про неї. Можна сказати, зустріч з Елінор була останньою загрозою, адже диявол підкрався до Еморі впритул під личиною краси, останньою таємницею, яка полонила дикою чарівністю і розірвала його душу на шматки.

З нею його уява шаленіла, ось чому вони піднялись на найвищий пагорб і дивились звідтіля, як сходить на небі зловісний місяць, і знали, що бачать диявола одне в одному. Але Елінор... можливо вона наснилась Еморі? Або їхні тіні бавились в химерні ігри? Але вони щиро сподівались ніколи більше не зустрітись. Чи його привабила безконечна печаль її очей, чи те віддзеркалення себе, яке він знайшов у прекрасній ясності її розуму? Іншої такої зустрічі, як з Еморі, в неї не буде, і якби вона читала ці рядки, то сказала б: «А в Еморі не буде іншої такої пригоди, як я».

І не зітхне, і він би не зітхнув.

Елінор якось спробувала викласти це на папері:

Химерні сни лиш знали ми  
Їх пам'ять зitre...  
Заховай...  
Зійшли жадання, як сніги,  
Злетіли з цвітом,  
Не ридай.  
Ми сонця зустрічали схід,  
Раптовий промінь, ніч пройшла,  
Як десь зведе нас долі хід,  
У серці буде лиш імла.  
Мій милий... сліз у нас нема...  
Нема журби, і не болить,  
Лиш поцілунку пелена...  
Якого ми були раби —  
Єдину мить.  
Хай блудять привиди старі...  
Чи в глибині морській тремтять...  
Як зникнуть спогади німі —  
Нам не спізнать.

Вони жахливо посварилися, бо Еморі стверджував, що банально римувати «тремтять» і «спізнать». А потім Елінор написала ще уривок вірша, для якого ніяк не могла вигадати початок:

Проходить мудрість... хоч роки  
Нам мудрості урок дають,  
Та навіть хай минуть віки,  
Речей нам не збагнути суть.

Елінор відчайдушно ненавиділа Меріленд. Вона належала до найстарішої з старовинних сімей графства Рамілли і жила у великому й похмурому будинку разом з дідусем. Вона народилась і виросла у Франції... (Але, здається, я не з того почав. Дозвольте почати ще раз.)

Еморі було нудно, як зазвичай бувало нудно в селі. Він гуляв наодинці, декламуючи «Улялюм» кукурудзяним полям і подумки вітаючи По за те, що той спився до смерті в атмосфері веселого самознищення. Одного разу він пройшов кілька миль вздовж дороги, яка була йому незнайома, потім запитався дороги у якоїсь негритянки і остаточно заблукався у лісі... Насувалась гроза, і згодом знялася злива,

він чекав, що розпогодиться, але небо захмарило ще більше, і краплі рясно стікали вниз крізь крони дерев, які раптом стали примарними і блідими. Грім накочувався здалеку загрозливим гуркотом через долину і розліталися лісом переривистою канонадою. Він брів наосліп, спотикаючись, намагаючись вибратися, і врешті крізь хаос сплутаного гілля помітив

просіку, а оддалік — село, яке освітлювали спалахи блискавки. Він поспішив до узлісся, потім зупинився і задумався: чи варто грузнути в бездоріжжі поля, щоб пошукати прихистку в невеликому будинку, який світився на краю долини. Було тільки пів на шосту, але він бачив заледве на десять кроків попереду. Часом тільки блискавка викресувала із темряви гротескні обриси.

Раптом до його вух долинули дивні звуки. То була пісня, її співав низький, захриплий голос, дівочий голос, і хто б то не був, але це було десь близько. Ще рік тому він би скептично засміявся або розчулено затремтів; але зараз він збайдужіло стояв і слухав, поки не розчув слова:

Les sanglots longs  
Des violons  
De l'automne  
Blessent mon coeur  
D'une langueur  
Monotone<sup>[32]</sup>.

Знову блискавка розітнула небо, але голос навіть не здригнувся і продовжував свою пісню. Дівчина була десь у полі, бо голос її долітав з-за копиці сіна десь за двадцять кроків від нього.

Потім голос стих; а тоді знову затягнув дивну пісню, яка злітала, зависала і падала, змішуючись з дощем:

Tout suffocant  
Et bleme quand  
Sonne l'heure  
Je me souviens  
Des jours anciens  
Et je pleure...<sup>[33]</sup>

— І хто це з біса в Раміллі, — гукнув Еморі, — виконує Верлена на свою імпровізовану мелодію для мокрих копиць?

— Хто це? — закричав голос, зовсім не збентежений. — Хто ти? Манфред, Святий Христофор чи королева Вікторія?

— Я Дон Жуан! — експромтом вигукнув Еморі, перекрикуючи дощ і вітер.

Жвавий відгук почувся з-за копиці:

— Я знаю, хто ти — русявий хлопець, який полюбляє «Уля-люм», — я впізнала твій голос!

— Як мені вибратися туди? — закричав він знизу копиці, куди добіг уже наскрізь мокрий.

Згори з'явилася голова (було так темно, що Еморі тільки зміг домислити темне волосся і два ока, які світилися, немов котячі).

— Треба розбігтися... — почувся голос. — А тоді підстрибнути, а я простягну руку... ні, не тут, з іншого боку.

Він послухався, і коли видряпувався нагору, провалюючись по коліно в сіно, маленька ручка простяглась йому назустріч, вхопила його за руку і потягла догори.

— Он де ви, Жуане! — вигукнула темноволоса, — ви ж не проти, якщо я викину «дон»?

— О, у вас великий палець — точно як мій! — вигукнув він.

— Відпустіть мою руку, це необачно, адже ви ще не бачили мого обличчя.

Він швидко випустив її.

І ніби у відповідь на це спалахнула блискавка, і він хутко огледів ту, що стояла біля нього на мокрій копиці — за десять футів над землею. Але вона на мить закрила обличчя руками, і він зміг розгледіти тільки струнку постать, темне мокре волосся, коротко стрижене, маленькі білі ручки із великими пальцями, що загинались назад, як у нього.

— Сідайте, сер, — ввічливо запропонувала вона, коли темрява знову зімкнулася над ними. — Якщо сядете поблизу ось у цю ямку — зможете скористатися половиною дощовика, яким я накривалась, як наметом, поки ви так нечемно не втрутилися.

— Але ж ви мене самі запросили! — весело відгукнувся Еморі. — Тож не відпирайтеся.

— Звичайнісінькі штучки донжуана, — сказала вона з усміхом, — але я вас більше так не називатиму, бо у вас русяве волосся. Натомість

можете прочитати мені «Улялюм», а я буду вашою Психеєю.

Еморі почервонів, але зрадив, що цього хоч не видно під темною заслоною зливи. Вони сиділи один навпроти одного у невеликому гніздечку у соломі, накрившись дощовиком, а згори періщив дощ. Еморі відчадушно намагався розгледіти Психею, але блискавка відмовилась сяйнути хоч раз, і він з нетерпінням чекав наступного спалаху. Господи, а раптом вона негарна, або їй сорок, і вона зануда, о небо! Або припустімо, що вона чме-лена. Але остання думка видалась йому нечемною. Провидіння послало йому дівчину, щоб подивувати його так само, як послало Бенвенуто Челліні когось для вбивства, а він уже задумався — чи не божевільна вона (просто тому, що картина була відповідна).

— Та ні, — раптом сказала вона.

— Що — ні?

— Я не божевільна. Я ж не подумала, що ви божевільний, коли вперше побачила вас. Тож це нечесно — думати так про мене...

— Але як...

Еморі й Елінор, скільки були знайомі, могли розмовляти про щось і, раптом зупинившись, виявити, що після мовчанки хід думок їхніх рухався тими самими стежками до однієї ідеї, яка комусь видалася б абсолютно не пов'язаною з попередньою.

— Скажіть-но мені, — запитався він, нахилившись із нетерпінням, — звідки ви знаєте про «Улялюм» або колір мого волосся? Як ваше ім'я? Що ви тут робили? Розповідайте!

Раптом спалахнула блискавка, викриваючи всі таємниці, і він побачив Елінор і вперше заглянув у її очі. О, вона була така дивовижна — бліде обличчя, ніби мармур, на якому виблискують тонкі брови, очі, що мерехтіли сліпучим смарагдовим сяйвом. Чаклунка... Їй десь дев'ятнадцять літ — так йому здалося. Жива і замріяна, із білою смагою над вустами — ознакою жаги і насолоди. Він відхилився назад до копиці сіна у подиві зачудування.

— Ну от, тепер ви бачили мене... — спокійно сказала вона. — І гадаю, зараз скажете, що мої очі запалили вашу уяву.

— А якого кольору ваше волосся? — зосереджено запитав він. — Воно коротке, правда?

— Так, коротке. Не знаю, якого кольору... — сказала вона задумливо. — Стільки чоловіків питалося про це — якогось не-

визначеного, я думаю. Ніхто не помічає мого волосся — задивляються на мої гарні очі. Мені все одно, що ви на це скажете, хоч у мене прекрасні очі.

— Відповідайте на мої питання, Меделін.

— Я їх усі не запам'ятала... окрім того, я не Меделін, я — Еліно́р.

— Я мав би здогадатися. Звичайно, Еліно́р! Лише так! Розумієте, що я маю на увазі?

Запанувала тиша. Вони слухали дощ.

— Мені за шию вже капає, мрійнику, — врешті озвалася вона.

— Відповідайте на мої запитання.

— Отже, мене звати Севедж Еліно́р; живу я в старовинному великому будинку; найближчий живий родич із відомих — дідусь Рамі́ллі Севедж; мій рі́ст — п'ять футів, чотири дюйми; номер годинника — 3077 Ш; ніс — виразний, тонкий, темперамент — шалений.

— А я? — перебив Емо́рі. — Де ви бачили мене?

— А ви — продовжила вона, — неабиякий любитель поговорити про себе. Отже, юначе, одного дня, на минулому тижні я ніжилась на сонечку за тином, і чую — іде якийсь хлопець і декламує гордовито:

Старіла ніч, щоб розквітнути ранком,

Стрілки зірок на світанок вказали,

Губилася стежка у хвилях світанку,

І видиво ранку зникало...

— Отож, я визирнула за паркан, але ви раптом кинулись бігти через якусь невідому мені причину, я побачила лише вашу гарну потилицю. О! — сказала я собі, — невже це чоловік, за яким зітхають усі жінки? — і так далі в моєму ірландському дусі.

— Досить, — перебив Емо́рі. — Тепер давайте знову про вас.

— Добре, продовжу. Я з тих жінок, які, крокуючи життям, дарують іншим хвилюючі переживання. Сама ж я їх не отримую, тому доводиться їх вигадувати в отакі ночі. Писати книжки у мене не вистачає терпіння, і я ще ніколи не зустрічала чоловіка, за якого мені б хотілося вийти заміж. Хоча мені лише вісімнадцять...

Буря повільно вщухала, і тільки вітер продовжував завивати й розгойдувати стіг. Емо́рі перебував немов у трансі. Він відчував, що кожна мить — безцінна. Він ніколи ще не зустрічав таких дівчат — і ця



мить ніколи не повториться. Він зовсім не почувався дійовою особою в п'єсі (що було б не дивно в такій нестандартній ситуації), але у нього було відчуття, що він повернувся додому.

— Я щойно дійшла важливої думки, — сказала Елінор після паузи, — ось чому я тут, відповідаючи на ще одне ваше запитання. Я щойно усвідомила, що не вірю у безсмертя.

— Справді? Як банально...

— Боюся, що так, — відповіла вона, — банально і жалюгідно. Однак я прийшла сюди, щоб змокнути, як мокра курка; мокрі курки завжди ясно мислять, — підсумувала вона.

— Продовжуйте, — ввічливо сказав Еморі.

— Тож я, не боячись темряви, вдягнула свій плащ, взулась у гумові чоботи і пішла гуляти. Розумієте, раніше я завжди боялась, власне, я не надто вірила в Бога і думала, що блискавка може влучити в мене. Але я тут, і блискавка не вдарила, але найцікавіше, що я не стала більш віруючою, аніж рік тому, коли була прихильницею християнського вчення. Тепер я знаю, що я матеріалістка, і я намагалася здружитися з сіном, аж тут побачила, як ви бредете з лісу, наляканий до смерті.

— Що, маленька вигаднице? — вигукнув Еморі обурено. — Наляканий?

— Авжеж — сам собою! — заволатала вона так, що він аж підстрибнув. Вона заплескала в долоні і зареготала втішно. — Ось бачите! Елінор Севедж — матеріалістка, не лякайся, не тремти, не спізнуйся...

— Ні, мені потрібна душа... — заперечив він. — Я не можу бути раціональним, якимось молекулярним...

Вона нахилилась до нього, не відриваючи погляду, і прошепотіла з якоюсь містичною фатальністю:

— Я так і думала, Жуане, я боялась, що ви сентиментальний. Ви — не такий, як я. А я просто маленька романтична матеріалістка.

— Я не сентиментальний. Я — романтичний, як і ви. Річ у тім, що сентиментальна людина думає, буцімто почуття триватимуть вічно, а романтик думає, що ні. (Це було його старе кліше.)

— Підсумок: я йду додому, — із сумом сказала вона. — Давайте спустимося з копиці і дійдемо разом до перехрестя.

Вони повільно спустилися зі свого сідала. Вона не дозволила йому допомогти, зробивши заперечний жест рукою, і приземлилася граційно

у грузьке болото, де хвильку посиділа, сміючись над собою. Потім підскочила, взяла його за руку, і вони пострибали навпростець від однієї купини до іншої. Здавалося, радість їхня виблискувала у кожній калюжі. Зійшов місяць, гроза втекла вже кудись на захід. Коли рука Еліно́р торкалась його плеча, він відчував, як усередині наростає холодний страх, що він може загубити цей зникаючий пензлик, яким він уже малював її примарний світ. Він поглядав на неї краєчком ока, як і кожного разу, коли вони гуляли разом — вона була і втіхою, і шаленством (йому хотілося назавжди залишитися в тому стозі сіна і споглядати життя в її зелених очах). Його язичництво буяло тієї ночі, а коли її постать розчинилась, немов сіра примара, вдалині, тихий спів рознісся над полями і заповонив його шлях додому. Всю ніч нетлі залітали і вилітали крізь його вікно; і невиразні звуки запливали таємничим срібним потоком, а він лежав, не стуляючи очей у повноводній тиші.

### **ВЕРЕСЕНЬ**

Еморі висмикнув травинку і почав її зосереджено жувати.

— Я ніколи не закохувався в серпні чи вересні, — заявив він.

— А коли?

— На Різдво або на Великдень. Я церковник.

— Он як! — Вона задерла носа. — Ага! Весна в корсеті! Але Пасха не занадто святешна для весни? Пасха заплітає коси і носить строгий костюм. «Зав'яжи сандалі свої, плинною хай буде хода. Пишнотою і блиском хай сяє стопа», — процитувала Еліно́р, а потім додала: — Правда, Гелловін більше пасує осені, аніж День подяки?

— Безперечно, а Різдво — пасує зимі. А от літо...

— Літо у нас не має свого свята, — сказала вона. — Не випадає влітку закохуватись. Стільки людей намагалися, що це стало навіть приказкою. Літо — це просто оманлива обіцянка весни, обман тих солодких ночей, про які мрієш у квітні. Це загалом нудна пора, без буяння весни... Немає у літа належного свята.

— А четверте липня? — жартома нагадав Еморі.

— Не будьте смішним! — сказала вона глузливо.

— Гаразд. Але що б змогло виконати обіцянку весни?

Вона замислилась.

— О, гадаю, лише небеса! Якби вони існували... — замріяно мовила вона. — Але то має бути щось на кшталт язичницьких небес. Вам би добре було стати матеріалістом, — додала вона невлад.

— Навіщо?

— Бо ви схожі на портрети Руперта Брука<sup>[34]</sup>.

Еморі певною мірою намагався копіювати Руперта Брука весь час, скільки вони були знайомі з Еліно́р. Все, що він говорив, його ставлення до життя, до неї, до себе самого, — було відлунням літературних вподобань покійного англійця. Часто вона сиділа на траві, вітер ліниво бавився її волоссям, голос її аж захрип, поки вона перебирала строфи вгору і вниз по шкалі від Гранчестера до Вайкікі.

Коли Еліно́р читала вголос, в її словах було стільки пристрасті... Вони почувалися дуже близькими не лише думками, а й тоді, коли, читаючи, вона тулилась в його обіймах (а так було часто, бо з самого початку вони неначе закохалися одне в одного). Але чи був Еморі зараз спроможним на любов? Він міг, як завжди, пройтись по всьому спектру емоцій за півгодини, але навіть коли вони насолоджувалися своїми фантазіями, він знав, що не зможе покохати так, як кохав раніше (гадаю, саме тому він звертався до Брука, Сві́нберна і Шеллі). Це був шанс зробити стосунки радше витонченими, багатими і фантазійними; протягти тонкі золоті ниті його уяви до неї (це зайняло б місце справжнього кохання, яке було ніби ось-ось поруч, але ніколи не стало реальністю).

Був один вірш, який вони читали знову і знову, — «Тріумф часу» Сві́нберна, а уривок із нього повсякчас лунав у його уяві теплими вечорами, коли він споглядав світлячків з-поміж стовбурів темних дерев і чув голосистий хор жаб. Потім, ніби із ночі, випливала Еліно́р і ставала поруч із ним. Він чув її низький голос, що нагадував звуки віолончелі, який повторював:

Чи варто сльози, чи варто хвилини  
Гадати про справи минулих днів,  
Про цвіт, що розквітнути так і не встигнув,  
Про подвиг забутий, про сон, що зотлів?

Власне, їх познайомили через два дні. Його тітка розповіла йому історію старого містера Рамі́ллі та його онуки, Еліно́р. Вона жила у Франції з невгамовною матір'ю (Еморі уявляв її схожою на його

власну матір). По її смерті дівчина переїхала до Америки, до Меріленду. Спочатку вона жила в сім'ї дядька у Балтиморі. Затим вирішила показатись у світі у сімнадцять років, провела там бурхливу зиму. А в березні, після жахливої сварки зі всією балтиморською родиною, переїхала в село (на знак протесту). Там дівчина познайомилась із компанією, яка пила коктейлі та ганяла на лімузині, поблажливо й зверхньо дивлячись на старше покоління. Еліно́р, чия поведінка явно була запозичена з французьких бульварів, завела багатьох наївних випускників СентРедолента і Фармінгтона на стежу богемних витівок. Коли про все це дізнався її дядько (котрий забув, що й сам свого часу парубкував, але у більш святенницьку епоху), то влаштував Еліно́р бурхливу сцену, після чого вона ніби підкорилась, але в душі лишилася сум'ятливою й обуреною. Її одіслали до дідуся, якого вже переслідувала стареча забудькуватість. Ось і все, про що повідала тітка, решту дівчина розповіла сама, але пізніше.

Вони часто ходили купатися, й Еморі ліниво гойдався на воді. Думки його були відсторонені від усього, крім химерної мильно-бульбашкової поверхні, де сонце омивало крони сп'янілих від вітру дерев. Як можна хвилюватися чи думати про щось, окрім купання чи пірнання, отих веселощів на краєчку літа, коли доцвітають останні літні дні? Нехай вони минають (печаль і спогади, залишились десь у глибині), а тут хочеться ще раз відчути себе молодим і безжурно плисти за течією...

Були дні, коли Еморі драгувався, що його життя збілося із рівного путівця, який плинно танув десь за горизонтом, а мимо проминали мирні пейзажі, — на калейдоскоп химерних сцен. Оті два роки поту й крові і раптовий, безглуздий потужний інстинкт, який розбудила в ньому Розалінда; і напівчуттєва, напівневро-тична осінь з Еліно́р. Він відчував, що знадобиться чимало часу (більше, ніж у нього коли-небудь буде), щоб склеїти воєдино це дивне нагромадження картинок в альбомі його життя.

Він дав собі примарну обіцянку, що знайде час, щоб якось зібрати все до купи. Місяцями його носило між хвилями кохання (чи захоплення) і відчуттям, що його може затягнути у вир (а у вирі він хотів опинитися найменше). Нехай отак — плисти бездумно на хвилях, це імпонувало йому куди більше.

— Сумота плинної осені і наше кохання — як вони гармоніюють...  
— сумовито сказала якомсь Еліно́р, коли вони лежали на березі після купання.

— «Індіанське літо наших сердець...» — Він раптом осікся.

— Скажи мені, — врешті мовила дівчина, — вона була світла чи темна?

— Світла.

— Вродливіша за мене?

— Хто зна... — відповів Еморі.

Якогось вечора, коли вони гуляли, зійшов величний місяць над садами, що здалися Еморі й Еліно́р казковою країною із отими темними контурами вічної краси, що наче застигли в любовній знеможі. Вони звернули із місячного саява у темінь альтанки, оповитої виноградом, де зів'ялі пахощі здавались такими сумними, що нагадували тиху прощальну мелодію.

— Запали сірника... — прошепотіла вона, — я хочу бачити тебе...

Чирк. Спалах...

Ніч і налякані дерева були декорацією до дивної п'єси, вони перебували тут з Еліно́р — туманною і нереальною. Це Еморі щось нагадало. Він подумав: хіба лише минуле може бути дивним і неймовірним? Сірник згас.

— Темрява скрізь, як смола...

— Ми лише голоси зараз... — прошепотіла Еліно́р. — Самотні голоси. Запали ще один.

— То був останній...

І раптом він підхопив її на руки.

— Ти моя, ти знаєш, що ти моя! — закричав він у шаленому пориві... Місяць дивився всередину крізь лозу і прислухався... світлячки завмерли, почувши його шепіт у намаганні вглядіти щось у бездоганній глибині її очей.

## *КІНЕЦЬ ЛІТА*

— Ні поруху вітру на траві,  
Ані шелесне навкруги...  
Мов лід, завмерли всі ставки,  
Ні хвилі на воді,  
Вітають місяця прихід,  
Холодним спокоєм вночі  
Скрижалі золоті, —

вспівувала Елінор деревам, що, немов обручами, тримали ніч. — Як тут таємничо... Якщо ти можеш втримати коня — поїхали вгору через ліс, — шукати сховані ставки!

— Вже за північ, можна й чорта зустріти... — заперечив він. — Я не настільки вправний, щоб їздити верхи у непроглядній п'їтмі.

— Замовкни, ледачий дурню! — різко-недоречно обірвала вона, нахилилась і спроквола поплескала коня стеком. — Можеш залишити свою стару шкапу у нашій стайні, завтра пришлю тобі її назад.

— Але дядько має відвезти мене цією шкапою на станцію о сьомій!

— Не псуй задоволення. Пам'ятай: у тебе схильність до нерішучості — це єдине, що заважає тобі стати «світлом всього мого життя».

Еморі підвів коня впритул і, нахилившись, ухопив її за руку.

— Повтори, що я — світло твого життя! — Або зараз перетягну тебе, і будеш сумирно їхати позаду.

Вона усміхнено поглянула на нього і заперечно похитала головою.

— Давай! Хоча... краще не треба. Чому всі неймовірні речі такі незручні — як-от бійка, розвідка, катання на лижах у Канаді?

До речі, ми піднімаємось на Гарпер-Гілл. Нагадую — в нашій програмі він запланований на п'яту годину.

— Ти, мале чортеня! — обурився Еморі. — Ти хочеш, щоб я не спав усю ніч, а потім заснув у поїзді, як жалюгідний емігрант по дорозі в Нью-Йорк?

— Тихо... Хтось іде по дорозі, поїхали! Вйooo!

Із вигуками, які, мабуть, добряче налякали запізнiлого подорожнього, вона завершила свого коня у хащі, і Еморі змушений був тупачити за нею (як і всі ці три тижні).

Літо закінчилось. Він провів усі ці дні, спостерігаючи за Елі-нор. А вона, як граційний легкий Манфред, вибудовувала довкола химерні фантазійні піраміди, як збурений підліток, складаючи разом із ним вірші за обіднім столом.

О, скільки марнославства —  
Сто світлих літ назад...  
Він образ її вловлював  
Навпомацки, навгад...

В очах її життя і смерть...  
Чи пам'ять збереже?  
Хотів — навік, та круговерть  
Змете усе... Невже?

Мистецтво вічне.  
Згасне зір,  
Творіння зблідне лик...  
Та в римах неповторна мить  
Зостанеться повік...

*(Переклад С. Сулими)*

Так він написав одного разу, коли думав, як прохолодно ми ставимося до «Темнокосої пані сонетів», і наскільки стерся з пам'яті її образ, увічнений видатним поетом. Напевно Шекспір хотів, щоб ця жінка жила вічно (судячи з божественного відчаю, з яким він складав свої творіння). А зараз вона нам навіть не цікава... Іронія в тому, що якби його більше хвилювала поезія, а не жінка, сонет був би тільки блідним зразком риторики, і через двадцять років їх би вже ніхто не читав.

То була остання ніч, коли він бачив Елінор. Зранку він від'їжджав до Нью-Йорка, і вони домовились покататися верхи на прощання під холодним місячним сяйвом. Вона хотіла поговорити (сказала: можливо, щоб востаннє в житті відчути себе розумною істотою, а не позувати). Тож вони звернули до лісу і півгодини їхали, не обмовившись ані словом, окрім хіба коли вона прошепотіла «Чорт!», налетівши на якусь гілку (а шепотіла вона так, як жодна інша дівчина не змогла б). Потім вони піднялись на пагорб Гарпера, спішившись із потомлених коней.

— Господи! Як тут тихо... — мовила Еліно́р. — У лісі не так порожньо...

— Ненавиджу ліс, — сказав Еморі, зіщулившись. — Усілякі хащі, кущі вночі... А тут так вільно і легко дихається.

— Довгий підйом довгим пагорбом...

— І холодний місяць цідить униз місячне сяйво...

— Але найголовніше — ти і я...

Було тихо, вони скрадалися вузькою стежкою, яка рідко бачила чийсь сліди. Спинилися на краю урвища. Тільки поодинокі сільські хатинки, сріблясто-сірі у непорушному місячному сяйві, доповнювали рівний пустельний краєвид, позаду простягалася чорна смуга лісу візерунком на прозорому тлі, а згори — безмежжя крайнеба. Було так холодно, що холод в'ївся всередину і вітер всі спогади про теплі колись ночі.

— Кінець літа... — тихо мовила Еліно́р. — Лише тупіт копит — «тум-тум-тум-тум...». З тобою не бувало так, коли в гарячковому збудженні всі звуки розкладаються на отаке «тум-тум», аж поки не починає здаватися, що вся вічність поділена на звуки? Послухай оте «тум-тум» з-під копит старих коней... Здається, це єдине, що відділяє коней та ще годинники від нас, людей. Вони не можуть робити «тум-тум», без того, щоб не схибнутися...

Вітер зробився зовсім різким, Еліно́р затремтіла і щільніше закуталася в плащ.

— Дуже змерзла? — запитався Еморі.

— Та ні! Я думаю про себе — про своє темне заплутане нутро, про справжню себе, про ту вроджену чесність, яка змушує мене визнавати свої гріхи, інакше я б перетворилася на безнадійну грішницю...

Вони знов їхали вгору, впритул до скелі. Еморі поглянув униз. Там, де підніжжя скелі сягало землі (десь метрів сто внизу), звивистою лінією чорнів потік, де-не-де виднілися крихітні відблиски швидкої течії.

— Оцей прогнилий, гнилий древній світ... — раптом вирвалося в Еліно́р, — і все наймерзенніше зібралось в мені... Ну чому, чому я — дівчина? Чому я вродилася така? Поглянь на себе — ти ж не розумніший за мене (не набагато, хіба трохи) і можеш стрибати туди-сюди, поки тобі не набридне, а потім податись деінде. Можеш розважатися з дівчатами і не боятися, що тебе втягне у вир емоцій. Ти



можеш робити будь-що, і тебе не осудять. І ось я — з мізками, придатними на будь-що, але прив'язна до убогої пристані майбутнього заміжжя! Якби ж то я народилася на сто років пізніше — усе було б інакше. А тепер — які у мене варіанти? Я мушу вийти заміж — це навіть не обговорюється. За кого! Я занадто розумна для більшості чоловіків і мушу опускатися до їхнього рівня, щоб дозволити знехтувати мій інтелект взамін на їхню прихильність? З кожним роком дівування мої шанси на вдале заміжжя падають. То ще пощастить, якщо я зможу вибрати в одному чи двох містах, і, звичайно, це мусить бути хтось у фраку... Послухай! — вона різко нахилилася до нього. — Я люблю розумних і вродливих чоловіків, і, звичайно, ніхто так не цікавиться їхньою особистістю, як я. Але хіба тільки один із п'ятдесяти має приблизне уявлення, що таке насправді секс. Я захоплююся Фрейдом, але все ж таки це жалюгідно, що любов зазвичай на дев'яносто п'ять відсотків — пристрасть, плюс якась дециця ревнощів... — закінчила вона так само раптово, як і почала.

— Звичайно, ти права, — погодився Еморі. — Це якась жадібна всепоглинаюча сила, і вона — частина механізму, який керує усім. Як актор, який дозволяє тобі заглянути за завісу, щоб побачити його майстерність... Зараз, хвилинку, дай подумати...

Він замовк, намагаючись підібрати точні слова. Вони обігнули скелю і проїхали по дорозі десь футів п'ятдесят.

— Розумієш, кожен приміряє личину, щоб рядитись у щось вище... Посередні уми (другий клас за Платоном) використовують рештки романтичного лицарства, розведеного вікторіанськими сентиментами. Натомість ми, хто вважає себе інтелектуалами, заплющуємо очі, вдаючи, що це приземлений бік натури, яка не має нічого спільного з нашим блискучим розумом. Ми вдаємо, що той факт, що ми ще розуміємо, врятує нас від залежності. Але річ у тому, що секс міститься якраз у серцевині наших найчистіших абстракцій — так близько, що затьмарює ясність... Я хочу поцілувати тебе зараз і поцілую...

Він нахилився з сідла, але вона відсторонилася.

— Не можу я зараз цілуватися. Я дуже чутлива.

— Отже, немудра, — виголосив він нетерпляче. — Себто розум — не більший захист від спокуси сексу, ніж умовності...

— А що ж тоді захист? — вибухнула вона. — Католицька церква, максими Конфуція?

Еморі сторопів.

— Оце твоя панацея, так?! — вигукнула вона. — Ти такий же лицемір, як усі! Тисячі набундючених церковників своїм бурмотінням про шосту і дев'яту заповіді тримають у невігластві відсталих італійців чи неписьменних ірландців, змушують їх повсякчас каятися! Все те — личини, лицемірний грим! Панацея? Кажу тобі — немає ніякого бога чи якогось абстрактного божества! Кожен має сам для себе щось усвідомлювати, тут, у своїй душі! А ти — просто зануда, щоб це визнати! — Вона випустила повіддя і струснула до неба маленьким кулачком. — Якщо Бог є — нехай вдарить мене блискавкою! Ану ж бо!

— Ти говориш про Бога, як обмежена атеїстка, — гостро заперечив Еморі.

Його філософія (як завжди, ненадійний прихисток) розліталась на друзки від блюзнірства цього шаленого дівчиська... Вона це знала, і його дратувало, що вона знала.

— І як більшість інтелектуалів, яким релігія не підходить, — холодно продовжував він, — як Наполеон і Оскар Вайлд або інші, такі ж, ти будеш благодати когось на смертному одрі, щоб тобі покликали священика...

Еліно́р різко зупинила коня, він теж зупинився за нею слідом.

— Он як? — сказала вона якимсь дивним голосом (він аж злякався). — Благодатиму? Дивись! Зараз я стрибну зі скелі!

І ще до того, як він устиг щось сказати, вона різко шмагонула коня і стрімголов помчала до краю урвища.

Він кинувся за нею, аж похолонув, нерви дрижали, як струна. Зупинити? Неможливо! Місяць сховався за хмари, її кінь міг легко оступитися. Десь за кілька кроків до провалля вона раптом зойкнула і хитнулася на бік, падаючи з коня, двічі перевернулася і застрягла в кущах за кілька кроків до краю. Кінь полетів шкереберть із шаленим іржанням. Еморі підскочив до Еліно́р і побачив, що очі її широко розплющені.

— Еліно́р! — зойкнув він.

Вона не відповіла, але губи її заворушились, а на очах виступили сльози.

— Еліно́р, у тебе все ціле?

— Здається... — тихо мовила вона, а потім раптом заридала.

— Де мій кінь? Загинув?

— Господи, так!

— О... — заголосила вона. — Я гадала, що стрибну... Я не думала...

Він обережно допоміг їй підвестися і всадив у своє сідло. Так вони й попрямували додому — Еморі пішки, а вона — схилившись на луку, гірко плакала.

— У мене — безумна спадковість... — Вона завагалась. — Я вже двічі таке витворяла. Коли мені було одинадцять... мама схибнула, зовсім збожеволіла. Ми тоді були у Відні...

На зворотному шляху вона, затинаючись, розповідала про себе, й любов Еморі почала вичахати разом із зниклим місяцем. Біля її дверей вони постояли за звичкою. Але ні вона не кинулася в його обійми, ні він не потягнувся, щоб обійняти її, як це було ще тиждень тому. Так вони й стояли десь із хвилину, ненавидячи одне одного із тяжкою гіркотою. Але, оскільки Еморі любив у Елінорі тільки самого себе, зараз він ненавидів оте дзеркало. Їхні мрії розлетілись на друзки при блідому світанку. Зірки давно щезли і тільки слабе зітхання вітру заповнювало тишу... Але оголені душі — найнещасніші створіння, і він квапливо повернувся додому, щоб дати новому світлу влитися разом із сонцем.

### ***ВІРШ, ЯКИЙ ЕЛІНОР НАДІСЛАЛА ЕМОРИ ДЕКІЛЬКА РОКІВ ПО ТОМУ***

Душі земні, шумовиння води монотонне  
Пісню нашіптує, й світло їм промінь несе,  
Щоб у обіймах своїх прихистити дитя напівсонне,  
Ніч уже їм не страшна, але клятви вже вітер несе...

Стрілися ми випадково... Яка то пишнота нас там пов'язала?  
В сутінках теплих вже легіт розчісував коси...  
Тіні прихильні були нам — їх раптом не стало,  
Килимом тихо прослались на вранішні роси...

Може, ті дні нам наснились? І ночі — як з казки старої...  
Ясно-прозорі, бліді, намальовані пензлем дерев...  
І мерехтливі зірки, що запрагнули слави чужої,  
Щоби повідати нам про історію з древніх джерел.

Що розказати? Про вірність? То — сон на світанку...  
Або про юність — заложницю нашої ночі?  
Ті молитви — їх zostалися лише уламки...  
То була плата за щастя, віддане надто охоче.

Ми захмелілі кружляли... Берег, де прірва глибока...  
Страху не знаючи — спогадів лиш не чіпати...  
Раптом те світло — примара? І люди вже знов одинокі...  
Хто тепер скаже — чи можна все те покохати?

Щось обірвалось в ту ніч. Уже літо згасало нестримно,  
Тяжко лягала розлука на зблідле чоло...  
Що споглядала із тіні тим поглядом дивним?  
Що вже вважалося тобі? І куди нас вело?

Все, все минуло... легенда із втрачених хронік,  
Спалах зорі, що упав лиш на мить із небес,  
Душі землі, що втонули навек у безодні.  
Вірити? Годі! — немає на світі чудес.

Страх — то єдина платня. Де наш дух незнищений?  
Душі розтануть, як проклятий дух потойбічний.  
Час неблаганний вже змив слід любові блаженний...  
Молодість безповоротно продана в рабство довічне...

*(Переклад С. Сулими)*

**ВІРШ, ЯКИЙ ЕМОРІ НАДІСЛАВ ЕЛІНОР ПІД НАЗВОЮ  
«ЛІТНЯ БУРЯ»**

Гуляє вітер, одлуння пісні, падає листя,  
Гуляє вітер, стихає сміх вдалині...  
Дощ над полями, мокне земля дерниста,  
Де ті пісні? Може, наснились мені?..

Вітер з розгону кидає хмари додолу,  
Сонце затулить, затопить траву у дощі;  
Голуби мокрі шукають надійного схову,  
Змахують сльози дерева, поникли кущі...

Крила вітриська розгойдують крони дерев,  
Буря шаліє, радіє негода.  
Чутно громового погуку рев,  
Небо струсає потоками води...

Мить — розпанахало весь небокрай!  
Чорним туманом накрило вночі,  
Гей, буревію, вітрило своє напинай!  
Десь вже гроза уклякає, ячить...

Літо спекотне, поник без дощу весь засів,  
Щедра пора, лиш од вітру трава шелестіла,  
Ти погукала мене крізь туман, — і тебе я зустрів,  
Мокре пасемце навскіс — ти про щось шепотіла...

То була радість? Агонія слів?  
Ось ми зустрілись, ти наче за мить постаріла.  
Тіні дощу облягли все обличчя твоє,  
Може, гроза підтяла твої радісні крила?

Злива омила долоні натруджені дня,  
Вмила розпечені пагорби й землю, що мліє...  
Ноче, сідлай вороного прудкого коня!  
Мчи сутінкову любов до затоки, де світло й надія...

Тихо, ніщо не шелесне. А ніч  
Мовчки сплітає між віття свою колискову...  
Вмовкли дерева, завмерли вздовж темних узбіч,  
Відгук далекий... то бродить любов сутінкова...

Стихає вітер, й пісня вдалині стиха.

## Розділ 4. Зарозуміла самопожертва

Атлантик-Сіті. Еморі йшов надвечір дощатим настилом, монотонний шум невпинних хвиль заспокоював його, він утягував трохи збурене солоне повітря морського бризу. Він подумав, що море приховує свої таємниці куди надійніше, аніж земля. Воно досі шепотіло про скандинавські вельботи, які підкорювали ці води під чорними піратськими прапорами, про британські дредноути — могутні оплоти цивілізації, які розтинали густий нічний туман, мандруючи Північними морями.

— Ти ба! Еморі Блейн!

Еморі глянув на узбіччя. Низький гоночний автомобіль пригальмував, і знайоме веселе обличчя визирнуло з віконця.

— Швидше спускайся сюди, волоцюго! — гукав Алек.

Еморі привітався і спустився дерев'яними сходами до машини. Вони час від часу бачились із Алеком (але тінь Розалінди завжди стояла між ними). Йому було дуже прикро через це — він не хотів втрачати Алека.

У машині було ще троє.

— Це містер Блейн, а це — міс Вотерсон, міс Вейн і містер Таллі.

— Дуже приємно.

— Еморі, — урочисто сказав Алек, — якщо ти застрибнеш до нас, ми відвеземо тебе в якийсь закуток і пригостимо гарним бурбоном.

Еморі задумався.

— Непогана ідея.

— Сідай, Джиле, посунься трохи — побачиш, як гарно вміє всміхатися Еморі.

Еморі всівся на заднє сидіння поруч із яскравою червоногубою блондинкою.

— Привіт, Дугу Фербенксе<sup>[35]</sup>, — сказала вона трохи зневажливо. — Для підтримання форми гуляєте чи шукаєте компанію?

— Хвилі рахую, — в тон їй відповів Еморі. — Збираю статистичні дані.

— Он як!

Коли вони доїхали до безлюдного провулка, Алек зупинив машину у темному закутку.

— Що ти тут робиш в такі холодні дні, Еморі? — запитався він, дістаючи квартиру віскі з-під хутряного покриття.

Еморі не відповів (насправді у нього не було певної причини, чому він приїхав на узбережжя).

— А пам'ятаєш ту нашу вечірку на другому курсі? — нагадав він у відповідь.

— Ще б пак! Це коли ми спали в альтанці в Есбері-Парку...

— Господи, Алеку! Важко уявити, що і Джесс, і Дік, і Кер-рі — всі загинули...

Алек зіщулився.

— Не нагадуй мені про це. Ці холодні осінні дні і так мене добряче пригнічують.

Джил підтакнула.

— Дуг якийсь похмурий, — прокоментувала вона. — Скажи йому, щоб пив до дна, бурбон хороший, його зараз так не дістанеш.

— Що я насправді хочу знати, Еморі, то це де ти отаборився?

— Начебто в Нью-Йорку.

— Я маю на увазі сьогодні, бо якщо ти ще не визначився — то краще допоможи мені.

— Із радістю.

— Бачиш, ми з Таллі замовили два номери з ванною в «Реньє». А виявилось, йому треба повертатися в Нью-Йорк. А я ще не хочу. Отже — займеш другу кімнату.

Еморі погодився з тим, щоб їхати одразу.

— Ключі на рецепції; кімнати — на моє ім'я.

Відхиливши пропозицію проїхатися далі і зігрітися ще, Еморі вийшов із машини й повільно пішов уздовж набережної в напрямку готелю.

Він знову був у тупику, в глибокій летаргійній задумі, без бажання працювати чи писати, любити чи розважатися. Уперше в житті він навіть бажав, щоб смерть прокотилася нещадно, знищуючи дрібні пристрасті, прагнення до тріумфу його покоління. Ще ніколи він так гостро не відчував, що його молодість уже минає — таким різким був контраст між граничною самотністю і веселими днями чотирилітньої давності. Ті речі, які були повсякденними в його житті, — міцний сон, відчуття довколишньої краси — усі бажання відлетіли

геть, і ту порожнечу, яку вони залишили, заповнила безмежна байдужість.

«Щоб утримати чоловіка, жінка мусить будити в ньому все найгірше», — цей вислів був тезою більшості його безсоромних ночей, і сьогоднішня, він відчував, не буде винятком. Його уява вже почала обігрувати варіації на цю тему. Невтомлена пристрасть, люті ревності, бажання володіти і роздушити — ось усе, що залишилось від його любові до Розалінди; ось що залишилось йому як розплата за втрату молодості — гіркий осад під тонкою цукровою оболонкою любовного піднесення.

У кімнаті він роздягнувся і щоб трохи зігрітися від холодного жовтневого повітря, загорнувся в покривало, і задрімав в кріслі біля прочиненого вікна.

З пам'яті спливав вірш, на який він натрапив десь місяць тому:

О, вірне серце, що билось до нестями,  
Я згаяв вік, скитаючись морями...

Але це не було відчуття змарнованих літ чи втрачених надій. То було відчуття, що життя відкинуло його.

«Розаліндо... Розаліндо...» Він ніжно вимовляв слова в напівтемряві, поки кімната не наповнилась нею; солоний вітер уклав вологою його волосся, місячне гало осушило небо, штори стали темними й химерними. Він заснув.

Коли він прокинувся, було дуже пізно й тихо. Покривало сповзло з його плечей, він доторкнувся до обличчя — воно було холодне і вологе.

Потім він розчув стишений шепіт кроків за десять від себе.

Він завмер.

— Ані слова... — то був голос Алека. — Джил, ти чуєш?

— Так... — переривчасте, напружене дихання. Вони були у ванній.

Потім його вухо вловило гучні кроки, які наближались десь із коридора. Бурмотіння чоловічих голосів. Він терплячий стукіт у двері. Еморі відкинув покривало і підійшов ближче до ванної.

— Господи! — почувся дівочий голос. — Тобі доведеться їх впустити...

— Тс!



Стійкий наполегливий стук лунав від дверей кімнати. З ванної вийшов Алек і червоногуба дівчина. Обоє вже були в піжамах.

— Еморі! — тривожний шепіт.

— Що таке?

— То готельні нишпорки. Господи, штатна перевірка...

— То, може, їх випустити?

— Ти не розумієш — вони мені пришиють «акт Манна»<sup>[36]</sup>!

Дівчина розгублено тупцяла за ним, у темряві вона здавалася якоюсь наляканою і жалюгідною.

Еморі намагався зметикувати, що робити.

— Ти пошуми у своїй кімнаті, а потім випусти їх, — схвильовано запропонував він, — а я її випущу через свої двері.

— Вони біля твоїх дверей теж.

— Назвися чужим ім'ям.

— Не вийде — я зареєструвався під своїм, окрім того, вони можуть номер машини перевірити.

— Скажи, що ви одружені.

— Джил каже, один із детективів її знає.

Дівчина впала на ліжко і налякано прислухалася, як наростав настирливий стукіт у двері. Потім почувся нетерплячий і доволі розлючений чоловічий голос:

— Відчиняйте, або ми виб'ємо двері!

Коли голос затих, Еморі відчув, що у кімнаті є ще щось, окрім людей... Довкола постаті дівчини на ліжку висіла якась аура, ніби павутина, як післясмак старого вина, але якась страхітлива. Вона повільно заповнювала простір між ними трьома... і біля вікна, між легким порухом завіс, вже стояло щось — безлике й невиразне, але до болю знайоме... Менше ніж за секунду все це зійшлося в голові Еморі — усе, що досі займало його думки.

Перший яскравий спалах — усвідомлення того, що самопожертва безлика, а те, що ми називаємо любов'ю і ненавистю, винагородою чи покарою, має не більший стосунок до неї, ніж день у календарі. В його голові швидко промайнула історія, яку він почув у коледжі: один студент змахлював на екзамені, а його товариш у пориві співчуття узяв на себе провину. Подальша ганьба перетворила його існування на потік розкаяння і провалів, приправлений невдячністю справжнього винуватця. Врешті, він вкоротив собі життя (лише багато років потому

відкрилася істина). Колись ця історія збентежила і сплутала думки Еморі. Тепер він усвідомив: самопожертва не дає свободи. Скажімо, ти займаєш якусь важливу виборну посаду, успадковуєш владу; для певних людей у певний час це — велика розкіш, однак вона несе за собою не гарантії, а відповідальність, не безпеку, а безкінечний ризик. Саме цей момент міг зруйнувати все — наплив отієї хвилі емоцій, спровокований обставинами, міг винести співчутливця на острів відчаю до кінця його днів.

Еморі знав, що згодом Алек потай зненавидить його за цей вчинок.

...Усе це раптом розгорнулося перед Еморі, ніби старий сувій, а зараз, отут, над ним стояли дві сили, затамувавши подих: прозора аура над дівчиною і тінь чогось незнайомого біля вікна.

Самопожертва за своєю природою — вчинок пихатий і безособовий, жертвувати собою треба з погордою.

«Плачте не за мною, але за дітьми своїми», — напевно, щось на кшталт цього сказав би Бог, подумалось Еморі.

Еморі відчув раптовий приплив завзяття, і вмить, як у кінострічці, аура над ліжком зникла, рухлива тінь біля вікна (інакше він не міг її назвати) завмерла, а тоді ніби морським бризом її винесло з кімнати. Він сплеснув руками в якомусь рішенні — десять секунд вже минули...

— Роби, як я сажу, Алеку. Ти чуєш мене?

Алек мовчки подивився на нього, — його обличчя нагадувало мученика.

— У тебе є сім'я, — повільно продовжив Еморі. — Отже, важливо, щоб ти виплутався з цієї історії. Чуєш мене? — повторив він ще раз чітко.

— Я чую... — Його голос дивно заглух, очі відчаєно дивились на Еморі.

— Алеку, лягай сюди. Якщо хтось зайде — ти п'яний. Роби, як кажу, бо доведеться тебе прибити.

Ще мить вони дивились один на одного. Потім Еморі швидко підійшов до бюрка, узяв свій гаманець і підкликав жестом дівчину. Потім він почув, як Алек пробелькотів щось, здається, «в'язниця». Затим Джил зайшла у ванну і зачинилася зсередини.

— Ти прийшла зі мною, — суворо повторив він. — Чуєш? Ти була зі мною увесь вечір.

Вона готова була розплакатися, вийшла, вляглась у його ліжко.

Через кілька хвилин вони почули, як двері кімнати прочинились, і зайшло троє чоловіків. У кімнаті ввімкнули світло, він заплющив очі.

— У небезпечну гру бавитесь, юначе!

Еморі усміхнувся скептично.

— То й що?

Начальник авторитетно кивнув огрядному чоловіку в картатому костюмі:

— Починайте, Олсоне.

— Зрозуміло, містере О'Мей, — сказав Олсон. Двоє інших несхвально глянули на «здобич» і вийшли, ляснувши дверима.

Огрядний чоловік презирливо подивився на Еморі.

— Ви що — ніколи не чули про «закон Манна»? Прийшли сюди з оцією, — він ткнув на дівчину вказівним пальцем, — з нью-йоркськими номерами, та ще й в отакий готель, — він похитав головою, ніби довго боровся за Еморі й врешті здався.

— І що ми маємо робити? — сказав Еморі, вдаючи, що терпець йому уривається.

— Одягайся швидко і скажи своїй дівчині, щоб не зчиняла галасу. — Джил голосно шморгала носом у ліжку, але замовкла при цих словах і почала збирати одяг по дорозі до ванної. Поки Еморі натягав Алекові штани, він відчував, що вся ситуація неабияк смішить його. Ображена чеснота огрядного пана ледь не змусила його зайтися сміхом.

— Тут ще хтось є? — запитався Олсон, намагаючись виглядати прискіпливо, як детектив.

— Там хлопець, то він зняв номер, — байдуже відповів Еморі, — п'яний як чіп. Хропе там від шостої години.

— Зараз гляну.

— А як ви довідалися? — поцікавився Еморі.

— Нічний адміністратор бачив, як ви піднімались зі своєю подругою.

Еморі кивнув головою, Джил вийшла з ванної, одягнена повністю, хоча й без макіяжу.

— А тепер, — почав Олсон, витягуючи записник, — я хочу записати ваші справжні імена, а не якісь там Джон Сміт та Мері Браун.

— Хвилинку, — застережливо мовив Еморі. — Трохи спокійніше. Адже ви просто нас тут застали, то й що?

Олсон пильно зиркнув на нього.

— Ім'я! — відрізав він.

Еморі назвав себе і свою адресу в Нью-Йорку.

— А дама?

— Міс Джил...

— Ей! — обурено вигукнув Олсон. — Не треба мені казок! Ім'я яке? Сара Мерфі? Мінні Джексон?

— О Боже! — вигукнула дівчина і закрила заплакане лице руками.

— Тільки не це! Не хочу, щоб мама дізналась...

— Та кажи вже!

— Тихше! — гаркнув Еморі на Олсона.

Той змовк.

— Стелла Роббінс, — пробелькотіла вона нарешті. — До запитання, Рагвей, Нью-Гемпшир.

Олсон закрив записник і подивився на них важким поглядом.

— За правилами готель міг би передати ці свідчення пенітенціарній службі, бо ви привезли дівчину з одного штату в інший — із «аморальною метою»... — Він замовк, щоб дати їм відчутти усю серйозність моменту.

— Не хочу потрапити в газети! — істерично вигукнула Джил. — Відпустіть нас! Господи!

Еморі відчув величезну напругу. Він усвідомив, що насправді могло йому загрожувати.

— Однак, — продовжив Олсон, — між готелями існує угода про взаємодопомогу. Забагато подібних випадків останнім часом, тож ми домовились із газетами, й у вас буде трошки безкоштовної реклами. Не буде назви готелю — просто замітка, що у вас була така собі пригода в Атлантик-Сіті. Зрозуміло?

— Зрозуміло.

— Ви ще легко відбулися, чорт забирай! Дуже легко, але...

— Досить, — різко обірвав Еморі. — Джил, ходімо звідси. Не треба нам прощальних настанов.

Олсон, виходячи з кімнати, з цікавістю глянув на постать Алека, який досі лежав нерухомо. Потім вимкнув світло і наказав їм іти за ним. Коли вони зайшли в ліфт, Еморі раптом охопив приступ дурної бравури — і він не стримався. Потягнувся і поплескав Олсона по плечу.

— Даруйте, ви не могли б зняти капелюха? З нами дама.

Капелюх повільно сповз із його голови. Потім були дві нестерпні хвилини у яскравому світлі фойє, поки нічний адміністратор і кілька пізніх гостей проводжали поглядами цю пару — виряджену жіночку з бантом на голові і його із гордо задертим підборіддям (висновок напрошувався цілком очевидний). Надворі було холодно, повіяло солоним вітром, стало ще прохолодніше, уже розвиднювалося.

— Хапайте швидше таксі і щезніть з очей, — сказав Олсон, показуючи на розмиті обриси двох машин (водії, вочевидь, спали всередині). — Бувайте. — Він із виразним натяком потягнувся до кишені, але Еморі холодно пирхнув і, взявши дівчину під руку, попрямував до таксі.

— Куди ти сказав водію їхати? — запитала вона, коли вони вже їхали туманними вулицями.

— На вокзал.

— А раптом він напише моїй мамі?

— Не напише. Ніхто про це ніколи не дізнається, хіба що наші друзі або вороги.

Над морем світало.

— Море голубіє... — сказала вона.

— Справді гарно, — погодився Еморі, а потім, ніби згадавши щось, додав: — Вже час і снідати, хочеш щось перекусити?

— О... — вона збадьорено засміялась. — Це й зіпсувало все. Уяви: ми замовили розкішну вечерю в номер на другу. Але Алек забув у поспіху дати офіціантові чайові, тож, гадаю, той покидьок і здав нас.

Відчай Джил розтанув швидше, ніж пережита ніч.

— Я так скажу, — багатозначно почала вона, — якщо хочеш весело провести час — тримайся подалі від пляшок, а якщо хочеш захмеліти — тримайся подалі від спальні.

— Я запам'ятав.

Він постукав по склу, і вони зупинились біля дверей ресторану.

— Алек — ваш близький друг? — запитала Джил, коли вони всілись на високі стільці і сперлись ліктями об брудну стійку.

— Був колись. Тепер він напевне не захоче озиватись і навіть не збагне, чому.

— Це ж божевілля — узяти на себе чийось провину! Він — важлива персона? Поважніша, ніж ти?

Еморі засміявся.

— Час покаже, — відповів він. — Ось у чому суть.

### ***ПАДІННЯ КІЛЬКОХ ОПОР***

Два дні по тому Еморі повернувся до Нью-Йорка і знайшов у газеті те, що шукав: десяток рядків сповіщали, що містера Еморі Блейна, який «мешкає там-то», і т.д., попросили залишити готель Атлантик-Сіті, бо він приймав у своїй кімнаті даму, яка не була його дружиною...

І раптом він завмер, пальці його затремтіли, бо вгорі була замітка, що починалася словами:

«Містер і місіс Ліланд Р. Коннедж оголошують про заручини їхньої доньки Розалінди із містером Джеєм Довсоном Райдером з Хартфорда, Коннектикут...»

Він випустив газету і ліг на ліжко. Внизу живота було страхітливе відчуття холоду. Вона пішла, остаточно і безповоротно! Дотепер він підсвідомо плекав слабку надію десь глибоко у серці, що якогось дня він буде їй потрібен, і вона покличе його і плакатиме, що вона помилялась, що серце її розривається від болю, якого вона заподіяла йому. А зараз йому не залишилось навіть мізерної втіхи чекати її. Але не теперішню Розалінду — черствішу, старшу, втомлену, розбиту жінку, яку інколи його уява приводила на поріг йому, сорокарічному. Ні, Еморі потрібна була її молодість, яскравий блиск її розуму, її юного тіла — те, що вона продала назавжди. Відтепер юна Розалінда для нього вмерла.

Ще через день прийшов небагатослівний лист від містера Бартонна з Чикаго. У ньому йшлося, що ще три трамвайні компанії потрапили в руки кредиторів, і йому не варто очікувати ні тепер, ні у майбутньому жодних виплат. На додачу одного морозного недільного вечора він отримав телеграму про раптову смерть монсеньйора Дарсі в Філадельфії п'ять днів тому.

І тоді він зрозумів, що йому узрілося між шторами у номері готелю в Атлантик-Сіті.

## Розділ 5. Егоїст стає особистістю

Я — ніби у глибокім сні,  
Старі бажання під замком  
З моєї рвуться голови,  
Як рій нічний, за темним склом.  
Я віри паростки шукав,  
Щоб знову світло віднайти...  
Та смуток давній наздогнав:  
І не дає крізь дощ пройти.

Чи зможу знову підвестись?  
Забуть вино, що пив колись,  
Побачить веж могутній вал,  
Світанку лагідний корал.  
Щоб всюди бачить долі знак,  
Як ключ, а не оману снів,  
Та не дає пройти, однак,  
Той смуток з пройдешніх часів...

Еморі стояв біля скляних вітрин якогось театру і дивився, як великі краплі дощу падають вниз і розтікаються темними плямами на брукові. Повітря стало молочно-сірим, вікно напроти наповнилось тьмяним світлом, потім ще одне, і вже десь сотня замерехтіла в полі зору. Під його ногами невелике підвальне вікно за ґратами спалахнуло жовтим, вогні таксі на вулицях відкидали блиск на вогку чорну бруківку. Непривітливий листопадовий дощ підступно крав останні години дня і зачиняв їх за древніми ворітьми ночі.

Тиша у театрі позаду нього перервалася дивним клацанням, а затим важким гулом і наростаючими голосами натовпу. Денний сеанс закінчився.

Він трохи відійшов убік під дощ, даючи дорогу юрбі. Вибіг якийсь хлоп'як, втягнув прохолодне вологе повітря і підняв комір плаща. Поспіхом вийшли три-чотири пари, а потім і решта галасливого юрмиська, всі незмінно кидали погляди спочатку на мокру вулицю, потім на дощ, затим на захмарене небо. Коли виходили останні з публіки, на нього війнуло важким шлейфом тютюну, змішаного із дешевою пудрою на жіночих щоках. Виходили вже поодинці, якийсь

чоловік на милицях, почувся стукіт відкидних сидінь — швейцари взялися до роботи.

Нью-Йорк, здавалося, ще не прокинувся, а ворочався досі в ліжку. Повз нього пробігали бліді чоловіки із піднятими комірами, зграйка втомлених балакучих дівчат з універмагу з вибухами сміху — по троє під парасольками. Маршем прокрокував загін поліції, завбачливо одягнутий у дощовики.

Дощ викликав у Еморі відчуття покинутості, і відразливі картини життя в місті, без грошей, промайнули перед ним загрозливою вервечкою. У смердючому метро була жахлива тиснява. Рекламні щити про автомобілі нав'язували себе, як нудні причепи, які хапають тебе за руку, щоб розповісти ще одну історію. Оце відчуття роздратування, коли хтось навалюється на тебе — чоловік, що не поступився місцем жінці, тихо ненавидячи її за це, жінка, яка ненавиділа нечому... А на додачу — гидка фантасмагорія подихів, убогого одягу на людських тілах, запахи зужитої їжі... Або просто люди, яким занадто парко, або занадто холодно, — втомлені, знервовані...

Він уявляв закапелки, де мешкають ці люди, — відклеєні шпалери повторюють один і той самий малюнок — соняхи на жовто-зеленому тлі, олов'яні ванни і темні коридори, а ще непривітні дворики без жодної зелені, де навіть любов межує із злочином — брудне вбивство за рогом, безшлюбне материнство у квартирі нагорі. І як скрізь — економічна задуха через холодні зими, довгі літа, нічні жахіття, тиснява липких стін... брудні забігайлівки, де байдужі втомлені відвідувачі беруть цукор своїми ложками, залишаючи коричневі згустки у цукерницях.

І це ще не найгірше, коли живуть укупі тільки жінки або тільки чоловіки, — огидно, коли їх зганяли разом. Був якийсь тяжкий сором у тому, що стомлені й бідолашні жінки байдуже дозволяли чоловікам бачити себе такими, була огида і в тому, як чоловіки тупо брали вбогих і втомлених жінок. Брудно було більше, ніж на будь-якому полі бою, яке він бачив, і споглядати отой сплав бруду, поту і небезпек було важче, ніж будь-які труднощі, яких він зазнав. То було життя, де народження, шлюб і смерть були однаково огидними і відразливими.

Він згадав, як одного разу в метро зайшов хлопчик-посильний із великим похоронним вінком зі свіжих квітів, як раптом той запах очистив повітря, і все у вагоні ментально проясніло.



«Ненавиджу убогих... — раптом додумалося Еморі. — Ненавиджу за те, що вони бідні. Можливо, колись у бідності був такий собі наліт романтизму, але нині це — гнилизна. Це найпо-творніша річ на світі. Однозначно привабливе бути продажним і багатим, аніж безвинним і бідним».

Він ніби знову побачив картину, яка колись вразила його: чепурно вбраний молодик дивиться через вікно клубу на П'ятій авеню і щось говорить своєму другові з обличчям, сповненим відрази. Можливо, він говорив: «Господи! Хіба ж ці люди не потворні?»

Ніколи раніше Еморі не думав про злиденних так. Він подумав цинічно, що у нього зовсім відсутнє людське співчуття. О'Генрі знаходив якусь романтику в цих людях, пафос, любов, ненависть. Еморі бачив тільки невігластво, бруд і грубість. І він себе за це не звинувачував: він уже більше не картав себе за почуття, які були відвертими і природними. Він сприймав кожну свою реакцію як частину себе — незмінну, не підпорядковану моралі. Проблема бідності — видозмінена, звеличена, прив'язана до більш гідного, більш благородного існування, — можливо, колись буде йому цікавою, а зараз вона не викликала нічого, крім глибокої відрази.

Він ішов П'ятою авеню, ухиляючись від повсюдної загрози парасольок, потім зупинився біля «Дельмоніко» і зробив знак водієві автобуса. Защібаючи щільно пальто, він піднявся на верхній майданчик, де в самоті їхав під набридливим дрібним дощем. Його обличчя жалили холодні краплі. Десь у свідомості почався діалог. Його вели радше не два голоси, а один, який то запитував, то відповідав:

— І як наші справи?

— У мене залишилось десь двадцять чотири долари.

— У тебе ще є Лейк-Дженева.

— Але я хочу це зберегти.

— А прожити зможеш?

— Навіть не уявляю, що не зміг би. Люди ж заробляють гроші книжками. І я зрозумів, що можу робити те саме. Насправді це все, що я вмю робити.

— А конкретніше?

— Навіть не знаю, що я буду робити. Мені навіть нецікаво. Завтра поїду з Ньйю-Йорка — це непривітне місто, хіба що ти десь на вершині.

— Хочеш багато грошей?

— Ні, просто боюсь бути бідним.

— Дуже боїшся?

— Пасивно боюсь.

— Куди тебе несе?

— Не питайся!

— Тобі байдуже?

— Мабуть, що так. Але не хочу морально zdegradувати.

— У тебе що — не залишилося жодних інтересів?

— Жодних. У мене більше не залишилося й чеснот. Як охололий чайник, ми віддаємо тепло юності чеснотам. Це називається безпосередністю.

— Цікава думка.

— Ось чому «добра людина, що втратила глузд», приваблює інших людей. Вони стоять довкола і буквально гріються від її чеснот. Сара робить якесь нехитре зауваження, і всі розпливаються в посмішці: «Яке невинне дитятко!» Вони гріються біля її невинності. Але Сара бачить нещирість і ніколи більше не повторює того самого. Просто їй відтоді робиться холодніше.

— Усі твої калорії вичерпались?

— Усі до краплі. Тепер я починаю грітися від чеснот інших людей.

— Гадаєш, ти зіпсований?

— Не впевнений. Я вже й не знаю, що таке добро, що таке зло.

— Чи це така погана ознака?

— Не обов'язково.

— А які ознаки зіпсованості?

— Зробитися справді нещирим, називати себе «не таким уже й поганим хлопцем», жалкувати про втрату юності, коли єдине, за чим шкодуєш, — це за приємним відчуттям, коли її втрачаєш. Молодість — як велика тарілка із цукерками. Сентиментальні люди уявляють, що хочуть бути в тому ж непорочному стані, в якому перебували до того, коли спокусились цукеркою. Насправді вони хочуть того задоволення, яке отримували, з'їдаючи цукерку. Матрона не хоче повернення свого дівочтва — вона хоче пережити знов медовий місяць. Я не хочу повторити свою невинність. Я хочу задоволення від її втрати.

— Куди ж ти пливеш?

Цей діалог занурився в його свідомість у її звичний стан — гротескно суміш бажань, хвилювань, зовнішніх вражень і фізичних реакцій.

Сто двадцять сьома, чи то Сто тридцять сьома вулиця... Дві чи три подібні, хоча не дуже. Мокре сидіння, одяг всотав вологу від нього чи сидіння протряхло від одягу?.. Сидіння на мокрому може викликати апендицит (так казала мама Фроггі Паркера). Ну, у мене він уже був, як колись сказала Беатріс: «Подам у суд на пароплавство, бо в мого дядька четвертина акцій»... Цікаво, потрапила Беатріс у рай?.. Скорше, ні. Рай був утіленням безсмертності Беатріс, а також любовних переживань багатьох її покійних чоловіків, які ніколи про нього й гадки не мали... Але якщо не апендицит — то, мабуть, інфлюенца точно. Що? Сто двадцята вулиця? Значить, десь мала бути Сто дванадцята? Один два нуль, замість Один два сім. Розалінда не схожа на Беатріс, Елінор схожа на Беатріс, тільки дикіша і розумніша. Квартири тут, напевно, дорогі — сто п'ятдесят на місяць, а то й дві сотні. Дядько у Міннеа-полісі платив тільки сто за величезний будинок. Питання... де сходи — зліва чи справа від входу? Принаймні, в універі сходи були прямо і наліво. Яка брудна річка, треба спуститись вниз і глянути, наскільки вона брудна... У Франції всі річки або коричневі, або чорні, як і на Півдні. Двадцять чотири долари — це чотиреста вісімдесят пампуків. На них можна прожити три місяці і спати в парку. Цікаво, де зараз Джил... Джил Бейн, Фейн, Сейн... а, чорт із нею... болить шия, яке незручне сидіння... Жодного бажання спати з Джил, що Алек у ній знайшов? У Алека вульгарний смак щодо жінок. Мій смак куди кращий: Ізабель, Клара, Розалінда, Елінор, усі — американки. Елінор була б пітчером, лівшею. Розалінда — аутфілдер, у неї прекрасний замах, Клара — можливо, на першій лінії. Цікаво, як зараз виглядає тіло Гемберда... Якби я не був інструктором з багнетного бою, то втрапив би на передову і, можливо, вже був би мертвий... Де той клятий дзвінок...

Номери будинків на Ріверсайд-драйв закривав від допитливих поглядів туман і гілля дерев, але Еморі таки розгледів номер Сто двадцять сім. Він зійшов з автобуса і пішов звивистою дорогою в сторону річки, сам не знаючи, навіщо, вийшов на дуже довгий пірс, де згромадились верфі для невеликих суден — моторних човнів, каное, гребних човнів і каяків. Він звернув на північ і пішов берегом,

перестрибнув невисокий дротяний паркан та опинився на великому безладному дворі, що примикав до доку. Довкола громадились корпуси човнів на різних стадіях ремонту, він відчув запах тирси, фарби і ледь вловний запах Гудзону. Через густу мряку до нього наблизився якийсь чоловік.

— Привіт! — сказав Еморі.

— Пропуск є?

— Ні. Це приватна територія?

— Це спортивний яхт-клуб «Гудзон-Рівер».

— О, я не знав. Я просто прогулююсь.

— То й що? — почав чоловік підозріливо.

— Якщо ви проти, я піду.

Чоловік щось буркнув — незрозуміло, чи то була згода, чи заперечення, і пішов собі. Еморі сів на перевернутий човен і схилив у задумі голову на руки.

«Невдачі скоро перетворять мене на дуже кепського чоловіка...» — подумалось йому.

### ***У ТЯЖКУ ГОДИНУ***

Дощ накрапав, а Еморі марно намагався осмислити потік свого життя, його колишній блиск і брудне мілководдя. Власне, він досі боявся (не фізично — фізично він більше не боявся) людей, їх осуду і злиднів, і монотонності. Але в глибині свого згіркового серця він питав себе: чим він гірший за інших? Він знав, що може одурити себе обґрунтуванням, боцїмто його слабкість зумовлена обставинами і оточенням. Хоча часто, коли він засуджував себе за егоїзм, щось завбачливо шепотїло всередині: «Ні, ти геній!» Це був ще один прояв страху, що він не може бути водночас і геніальним, і добрим. Власне, той геній був точною комбінацією протилежностей у його голові, він вважав, що будь-яка впорядкованість — ознака посередності. Можливо, понад усі гріхи чи вади Еморі зараз зневажав самого себе: йому нестерпно було думати, що завтра (або через скількись днів) він захланно ковтатиме похвали і косуватиме на недобре слово, як недолугий музикант або третьосортний актор. Йому було соромно за той факт, що прості і чесні люди зазвичай не довіряли йому, що він був жорстоким і дуже часто — до тих, хто був віддатливий до нього —

кілька дівчат, друзі з коледжу, — що він погано впливав на людей, які пішли за ним в його карколомних пригодах, з яких він один вийшов неушкодженим.

Зазвичай у такі ночі (а їх було багато останнім часом) він тікав від своєї всепоглинаючої ретроспекції в якісь інші думки. Про дітей та їхні майбутні можливості — він лежав і прислухався, як якесь налякане маля прокидалося в будинку навпроти, і тонкий плач лунав до пізньої ночі. Він відвертався і думав у нападі жахіття: чи то часом не його застояний відчай залив темрявою крихітну душу? Його били дрижаки. А що як одного дня баланс порушиться, і він перетвориться на страхітливу примару, що лякає дітей, заповзаючи в кімнату поночі, якій темні привиди пошепки повіряють божевільні таємниці диких племен далеких континентів...

Еморі слабо всміхнувся.

«Занадто сильно ти заглибився у себе, — почув він чийсь голос. І знову: — Вставай і займися справжнім ділом. Досить цієї гризоти».

Він уже готував свою можливу відповідь:

«Так, я, напевно, був егоїстом замолоду, але потім зрозумів, що багато думати про себе — шкідливо для здоров'я».

Раптом він відчув непереборне бажання послати всі ці думки до біса — не грубо (бо так не годиться джентльмену), просто спокійно і відчутно стерти їх з поля зору.

Він уявив себе в мазанці десь у Мексиці, напівлежачи на вкритому килимком дивані, його тонкі шляхетні пальці стискають сигарету, поки він наслухає, як гітари награвуть сумні мелодії сивої давнини десь із Кастилії, а дівчина з оливковою шкірою і червоногарячими вустами пестить його волосся. Тут він міг би прожити свою літанію, позбавлену хорошого і поганого, далеко від переслідувань небес і далеко від суворого бога (окрім хіба мексиканського божка, прихильного до слабкостей і любителя східної екзотики), позбавлений успіху і надій бідності, він би тільки плавно котився схилом потурань, який би врешті-решт привів його до озера смерті.

Існувало так багато місць, де можна приємно зануритись на дно: Порт-Саїд, Шанхай, деякі місця в Туркестані, Константинополь, південні моря — усі простори сумної, протяжної музики і збудливих запахів, де хіть може бути способом і вираженням життя, де тіні

нічного неба і заходів сонця будуть лише відображенням пристрасті: кольорами жіночих вуст і маку.

### ***ЩЕ РОЗДУМИ***

Колись він мав дивовижну здатність вловлювати зло, як кінь, що відчуває поламаний міст уночі, але той чоловік із стрункими ногами у кімнаті Феби зменшився до розміру хмарки над Джил. Його інстинкт вловлював сморід бідності, але вже не нишпорив у глибинах зла, гордості і чуттєвості.

Не було більше мудреців, не було більше героїв — Берн Голі-дей зник, ніби ніколи й не жив, а монсеньйор помер. Еморі переріс тисячі книг, тисячі обманів; він жадібно слухав людей, які вдавали, що щось знають, а насправді не знали нічого. Містичні одкровення святих, які колись наповнювали його благоговінням у нічні години, тепер відштовхували його. Байрони і Бруки, які з вершини гори кидали виклик життю, виявилися волоцюгами і позерами, або в кращому разі — тінями колишньої відваги і субстанції мудрості. Уся пишнота його розчарування вилилась у форму старої, як світ, процесії: пророків, афінян, мучеників, святих, учених, донжуанів, єзуїтів, пуритан, Фаустів, поетів, пацифістів; як одягнені в тоги студенти на вечорі випускників, вони пройшлися перед ним, як їхні мрії, персоналії — і всі ідеї відкинули відблиски світла на його душу; кожен намагався передати тріумф життя і величезне значення людини, кожен нахвалявся, що зміг пов'язати минуле зі своїми власними хисткими міркуваннями. Але зрештою кожен залежав від сцени і декорацій, суть яких в тому, що спраглий до віри чоловік годуватиме свій розум найближчою і найдоступнішою їжею.

Жінки, від яких він так багато очікував, чию красу він сподівався передати засобами мистецтва, чії незбагненні інстинкти, на продив непослідовні і незрозумілі, він думав увічнити на основі досвіду, стали просто колискою свого власного потомства. Ізабель, Клара, Розалінда, Елінор — ота їхня врода, на яку зграями злітались чоловіки, позбавила його можливості створити щось, окрім сердечної печалі і сторінки плутаних слів.

Еморі обґрунтовував свою втрату віри кількома радикальними силогізмами. Припустімо, його покоління, хоча й побите і викошене

цією жорстокою війною, було нащадками прогресу. Навіть якщо відмести несуттєві відмінності у висновках, що спричинило смерть мільйонів молодих юнаків, чим можна було б це обґрунтувати? Нехай навіть Бернард Шоу і Бернгарді, Бонар Лоу і Бетман-Гольвейг були рівноправними спадкоємцями прогресу тільки тому, що вони всі виступали проти полювання на відьом. Навіть відкидаючи антитези, розглядаючи цих людей, цих володарів дум, з відразу помічаєш усю непослідовність і протиріччя кожного з них.

Ось, наприклад, Торнтон Генкок. Його поважала половина умів цього світу як авторитета у життєвих питаннях, як чоловіка з перевіреним життєвим кодексом, якого той дотримувався, як вчителя вчителів, радника президентів. Але Еморі знав, що в душі цей чоловік опирався на священика іншого релігійного вірування.

А у монсеньйора, на якого покладався кардинал, траплялись моменти жахливої зневіри, яку він не міг пояснити в рамках існуючої релігії, яка навіть зневіру пояснює тільки термінами власної віри: якщо ти сумніваєшся в існуванні диявола — це диявол змусив тебе сумніватися. Еморі бачив, як монсеньйор ходив у гості до флегматичних міщан, читав популярні романи запоем, занурював себе в рутину, лишень би втекти від цього жаху.

Бо святий отець, хоча й трохи мудріший, і в дечому чистіший за Еморі, був не набагато старшим за нього.

Еморі залишився сам-один: із невеликого загону він втрапив у великий лабіринт. Він був там, де був Гете, коли починав «Фауста», де був Конрад, коли написав «Безумство Олмайера».

Еморі подумав, що першопочатково існують два типи людей, які через вроджену ясність свого розуму або через розчарування покидають загін і вирушають у лабіринт. Такі люди, як Веллс і Платон, невиправні романтики, які підсвідомо прийняли те, що було глибоко традиційним для кожної людини, — такі люди ніколи б не зайшли в лабіринт. З іншого боку — були інші, нестримні зухвальці — Семюель Батлер, Ренан, Вольтер, чий поступ, хоча й повільніший, завів їх набагато далі, не на шляхи песимістичної спекулятивної філософії, але у безкінечних спробах знайти глибинний сенс буття...

Еморі застопорився. Він уперше відчув велику недовіру до будь-яких узагальнень і сентенцій. Занадто прості вони були, занадто небезпечні для суспільної свідомості. Адже саме в такій формі вони

доходять до загалу через багато років: Бенсон і Честертон популяризували Ніцше і Ньюмена; Шоу завернув у солодку глазур Ніцше, Ібсена й Шопенгауера. Звичайна людина з вулиці чула висновки геніїв у формі чиїхось розумних парадоксів і дидактичних епіграм.

Життя — бісова плутанина... футбол, де кожен поза грою, де судді викидають кожного, хто скаже, що суддя — на його боці...

Прогрес — це лабіринт... Людина сліпо кидається туди, а потім бездумно біжить геть, виголошуючи, що знайшла невидимого короля — життєву силу, принцип еволюції... Потім пише книгу, починає війну, засновує школу...

Еморі, навіть якби не був егоїстом, почав би пошуки з самого себе. Він сам собі — найкращий приклад, людина під дощем, наділений статтю і гордістю, відірваний власним темпераментом і випадком від радощів любові й батьківства, збережений, щоб допомагати будувати життєву свідомість людства.

Картаючи сам себе, самотній і розчарований, він підійшов до входу в лабіринт.

Новий світанок завис над рікою, самотній таксі промчало вулицею, його фари досі світилися, як очі на блідому обличчі після нічної забави. Тужливий гудок пролунав десь унизу по ріці.

## ***МОНСЕНЬЙОР***

Еморі постійно думав, як монсеньйор сприйняв би власний похорон. Він був по-католицькому пишний і літургійний. Єпископ О'Ніл справив урочисту месу, а останнє розгрішення провів кардинал. Торнтон Генкок, місіс Лоуренс, послы Британії й Італії, папський легат, багато друзів і духовенства були присутні. Але жорстокі ножиці долі перерізали всі нитки, які монсеньйор зібрав у своїх руках. Бачити його в труні, зі схрещеними на пурпуровій сутані руками, — стало нескінченним горем для Еморі. Обличчя небіжчика не змінилося, ніби він і не помер, на ньому не видно було ні страху, ні болю. Він був близьким другом Еморі, та й не тільки його — у церкві згромадилось багато людей із розгубленими, зніченими обличчями, найбільш враженими здавалися найповажніші особи.



Кардинал, ніби архангел у рясі й митрі, скропив усе святою водою; зазвучав орган; хор заспівав «Requiem Eternam».

Усі ці люди горювали, бо якоюсь мірою були пов'язані із монсенйором. Їхнє горе було сильніше, ніж жаль за його «захриплим голосом і накульгуванням у ході», як сказав Веллс. Ці люди уповали на віру монсенйора, на його здатність знайти розраду, перетворити все на гру світла й тіні, де й світло й тінь однаково є проявами Бога. Біля нього люди почувалися в безпеці.

Від спроби Еморі принести себе в жертву народилося повне розуміння ілюзорності його світу, а від похорону монсенйора — романтичний ельф, готовий зайти разом із ним до лабіринту.

Він знайшов щось, чого завжди прагнув і чого завжди буде прагнути — не захоплення, як колись мріяв, не бути коханим (як він примушував себе думати), але бути потрібним людям, бути незамінним. Він згадав те відчуття захищеності, яке випромінював Берн.

Життя раптом відкрилось перед ним своїм дивовижним спалахом розуміння, і Еморі безповоротно відкинув стару сентенцію, яку так часто прокручував у голові: «Мало що має значення, і ніщо не має великого значення».

Навпаки, Еморі відчув безмежне бажання давати людям почуття захищеності.

### ***ПОВАЖНИЙ ПАН В ОКУЛЯРАХ***

Одного дня Еморі пішки вирушив до Принстона. Небо висіло безбарвним склепінням, холодним, високим, без ознак дощу. День був сірий, найбільш безвиразна погода з усіх — день роздумів і далеких надій, ясного бачення. Такі дні призначені для абстрактних істин і правильних висновків, які тануть при сонячному світлі або гаснуть у насмішкуватому місячному сяйві. Дерева і хмари були вирізьблені з класичною строгістю, звуки полів злилися в монотонний металевий гул еллінських труб.

Цей день занурив Еморі в глибоку задуму (чим дуже роздратував кількох водіїв, яким довелось пригальмувати, щоб об'їхати його). Роздуми так заповнили його, що він дуже здивувався, коли зіткнувся з таким феноменом — виявом сердечності в радіусі п'ятдесяти миль від

Мангеттена: машина, що проїжджала повз нього, раптом пригальмувала, і чийсь голос окликнув його. Він підвів голову і побачив багатий «Локомотив», у якому сиділо двоє чоловіків середнього віку, один — маленький, метушливий, вочевидь, приліпився до іншого, поважного, у великих окулярах.

— Підвезти вас? — сказав менший, глянувши скося на поважного чоловіка, ніби за звичкою запитуючись у нього мовчазної згоди.

— О, спасибі! Дякую!

Шофер відчинив дверцята, й Еморі всівся посередині заднього сидіння. Він із цікавістю роздивлявся своїх попутників. На обличчі поважного чоловіка читалася велика впевненість у собі, на противагу жахливій нудззі, яку викликало все довкола. Ту частину його обличчя, що виднілася з-під окулярів, зазвичай називають «сильною», потрійні складки зібрались біля його підборіддя, десь над ним виднівся широкий рот і груба модель римського носа, а плечі поступилися могутній масі грудей і живота. Він був одягнений дорого, але строго. Еморі помітив, що він постійно витріщається вперед на потилицю шофера, ніби вперто, але безуспішно намагаючись вирішити якусь надокучливу проблему.

Менший чоловічок був помітний лише тим, що повністю розчинився в патроніві. Він, вочевидь, був секретар із тих, що в сорок років мають візитку «помічник президента» і без єдиного жалю присвячують решту свого життя запобігливій догідливості.

— Далеко їдете? — запитався маленький чоловічок, люб'язно, але без інтересу.

— Далеченько.

— Ноги розминаєте?

— Ні, — скупко відповів Еморі. — Я йду пішки, бо не можу собі дозволити проїзд.

— Он як...

Потім далі:

— Шукаєте роботу? Роботи взагалі дуже багато, — продовжив він трохи з осудом. — Усі ці балачки про брак робочих місць... Між тим на Заході особливо бракує робочої сили. — Він окреслив Захід широким жестом. Еморі ввічливо кивнув.

— Маєте фах?

Ні, фаху в Еморі не було.

— Значить, клерк?

Та ні, Еморі заперечив.

— Чим би ви не займались, — поважно вів далі чоловічок, — зараз пора великих можливостей і вдалиий час розпочинати бізнес. — Він крадькома зиркнув на поважного пана, як той адвокат, який розкручує свідка і поглядає на реакцію присяжних.

Еморі вирішив, що мусить щось сказати, але як він не силкувався, не знайшов нічого, окрім слів:

— Звичайно, я хочу багато грошей.

Чоловічок засміявся скептично, але старанно.

— У наш час цього хочуть всі, от тільки працювати не хочуть.

— Абсолютно природне бажання. Майже всі нормальні люди цього хочуть — розбагатіти без особливих зусиль, крім хіба фінансистів у проблемних п'єсах, які «йдуть напролом». Хіба ви не хочете легких грошей?

— Звичайно ні! — обурився секретар.

— Але, — продовжив Еморі, не зважаючи на його реакцію, — будучи зараз дуже бідним, я розглядаю соціалізм як мій можливий оплот.

Обидва чоловіки зацікавлено витріщились на нього.

— Підривники із бомбами... — Чоловічок замовк, бо з грудей поважного патрона велично випливали слова:

— Якби я подумав, що ви з тих, хто кидає бомби, я б негайно вас відвіз у тюрму. Ось така моя думка про соціалістів.

Еморі усміхнувся.

— Ви хто? — допитувався поважний чоловік. — Один із тих диванних ідеалістів чи з отих крикунів? Мушу сказати, різниці я не бачу. Ідеалісти тиняються туди-сюди без діла і пишуть всяку всячину, яка збиває з пантелику убогих емігрантів.

— Ну, — сказав Еморі, — якщо бути ідеалістом безпечно і прибутково, я міг би спробувати.

— А які у вас труднощі? Втратили роботу?

— Не зовсім так, але... можна й так сказати.

— Яка ж робота?

— Писав тексти для рекламної агенції.

— І багато грошей у рекламі?

Еморі стримано посміхнувся.

— Мушу визнати, гроші в цьому бізнесі можна заробити. Таланти вже не голодують. Навіть у мистецтві можна заробити нині на хліб. Митці малюють обкладинки журналів, пишуть рекламу, вигадують регтайми для театрів. Коли преса перейшла на комерційну основу, віднайшли нешкідливе й пристойне заняття для кожного таланту, який міг би віднайти свою власну нішу. Але стережіться геніїв, панове, які також є інтелектуалами. Митці, які не вписуються під загальний шаблон, — Руссо, Толстой, Семюель Батлер, Еморі Блейн...

— А це ще хто такий? — з підозрою запитав чоловічок.

— Він? — подумав мить Еморі. — Він інтелектуал, наразі ще невідомий загалу.

Чоловічок засміявся роблено-старанно, але вмовк, бо Еморі зиркнув на нього гнівно.

— Чого смієтесь?

— Ой, ці вже мені інтелектуали...

— Та ви хоч знаєте, що це означає?

Очі чоловічка метушливо забігали.

— Ну, це означає...

— Воно завжди означає розумну і добре освічену людину, — перебив Еморі, — що активно втручається у розвиток людства! — Еморі вирішив бути різким. Він повернувся до поважного пана. — Цей молодик, — показав пальцем на секретаря і вимовив «молодик» так, як кличуть коридорних: «хлопче», — без вікової різниці, — він вельми невиразно уявляє істинний смисл усіх популярних слів.

— Ви проти контролю капіталу над пресою? — втрутився поважний пан, втупившись у нього окулярами.

— Так, я проти того, щоб робити за них розумову роботу. Мені здається, суть будь-якого бізнесу, який я бачив, — це виснажувати і недоплачувати купі дурнів, які до цього надаються.

— Та невже? — сказав поважний пан. — Погодьтеся, що робочим платять чимало за п'яти-шестигодинний робочий день — це смішно! А якщо він ще й член профспілки — чесноного робочого дня ти від нього й не жди.

— Ви самі у цьому винні, — наполягав Еморі. — Ви ж ніколи не йдете на поступки, поки їх не викрутять з вас.

— Ми — це хто?

— Ваш клас, до якого я сам ще донедавна належав. Ті, хто за правом спадку, або завдяки працьовитості чи завдяки розуму, або й шахрайству стали імущим класом.

— То ви наполягаєте, що ось той робітник, котрий латає дорогу, попросився б легко зі своїми грішми, якби вони в нього були?

— Ні. Але до чого тут це?

Пан задумався.

— Мушу визнати, ні до чого. Але, схоже, якийсь зв'язок тут є.

— Насправді, — продовжив Еморі, — він вчинив би ще гірше. Нижчий клас ще більше обмежений, менш приємний, а кожен окремо — більш егоїстичний, і звичайно, менш розумний. Але це не має ніякого стосунку до теми.

— Тож, у чому полягає проблема?

Тут Еморі задумався, щоб точніше сформулювати питання.

### ***ЕМОРІ ОБІРУНТОВУЄ ДОКАЗИ***

— Коли розумний чоловік із пристойною освітою потрапляє в лабету життя, — повільно почав Еморі, — тобто коли одружується — в дев'яти випадках із десяти він стає консерватором у всьому, що стосується соціальних умов. Він може бути чуйним, добрим, навіть по-своєму справедливим, але його основний клопіт — тримати оборону. Його жінка підганяє його — від десяти тисяч на рік до двадцяти тисяч щороку, і так далі, як у безперервному колесі, з якого немає виходу. Він потрапив у пастку! Світ упіймав його! Йому вже нічого не допоможе. Він душевно жонатий чоловік!

Еморі зупинився і вирішив, що то була непогана фраза.

— Деякі чоловіки, — продовжував він, — уникають отих лещат. Можливо, їхні жінки не мають соціальних амбіцій, може, він знайшов якусь фразу в одній із «небезпечних книжок», яка йому сподобалась, може, вони почали бігти, але їх вибило з колії, як мене. Словом, це — конгресмени, які не беруть хабарів, президенти, які не є вдатними політиками, письменники, науковці, державні діячі, які не зробилися торбами з ручками для жінки та півдесятка коханок і дітей.

— Себто вроджені радикали?

— Так, — сказав Еморі. — Вони можуть варіювати від зневіреного критика, такого як Торнтон Генкок, і аж до Троцького. Отже, ці

«душевно неодружені» чоловіки не мають прямої влади. На жаль, «душевно одружені» чоловіки зі своєю гонитвою за грошима купують газети, популярні журнали, впливові тижневики — і все для того, щоб місіс Газета, місіс Журнал, місіс Тижневик змогла мати кращий лімузин, ніж сусіди-нафтовики через дорогу чи сусіди-цементний завод за рогом.

— А чому б і ні?

— Тому, що заможні стають хранителями світової інтелектуальної власності, і звичайно, чоловік, який володіє грошима при одному соціальному устрої, не буде ризикувати майбуттям сім'ї, друкуючи вимоги іншого устрою у своїй газеті.

— Але такі вимоги з'являються.

— Де? У підозрілих виданнях. У затхлих газетках на дешевому папері.

— Гаразд, продовжуйте.

— Отже, моя точка зору така: зважаючи на сукупність умов, перша з яких — сім'я, є два види башковитих людей. Один сприймає людську природу такою, як вона є, використовує її страхи, її слабкості й її силу для своїх цілей. На противагу їм — люди душевно нежонаті перебувають у постійному пошуку нових систем контролю і протидії людській природі. Їхня проблема складніша. Не життя складне, а боротьба за контроль і управління життям. Це їхня боротьба. Вони — частина прогресу, душевно одружений чоловік — ні.

Поважний пан дістав три сигари і простягнув їх своїм супутникам на клишуватій долоні. Чоловічок узяв одну, а Еморі похитав головою і потягнувся за сигаретою.

— Продовжуйте, — сказав поважний пан, — давно хотів послухати когось із вашої братії.

## ***ПРИСКОРЕННЯ***

— Сучасне життя, — знову почав Еморі, — змінюється вже не століття за століттям, а день за днем, удесятеро швидше, ніж будь-коли раніше: населення подвоюється, цивілізації зближуються, взаємна економічна залежність, расові питання. А ми — марнуємо час. Моя ідея в тому, що нам потрібно прискорюватися. — Він навмисне зробив

акцент на останньому слові, і водій несвідомо додав швидкості. Еморі й поважний пан засміялися, чоловічок теж засміявся після паузи.

— Кожна дитина, — сказав Еморі — мусить мати однаковий старт. Якщо батько може дати їй хорошу фізичну форму, а мати — навчити тверезо мислити, ця рання наука і має бути її підґрунтям. Якщо батько не може забезпечити фізичну підготовку, якщо мати провела роки в гонитві за чоловіками і не готувалась до виховання потомства — тим гірше для дитини. Не варто її штучно підтримувати грішми, посилати в приватні школи, тягнути через коледж... Кожен хлопець повинен мати однаковий старт.

— Добре, — сказав поважний пан, хоч його окуляри не висловлювали ані схвалення, ані заперечення.

— Потім я б передав усі підприємства в руки держави — для спроби.

— Уже намагались — не вийшло.

— Ні, трохи не вийшло. Якби у нас була державна власність, найкращі бізнесові аналітики працювали б на уряд і займались би чимось ще, окрім самих себе. У нас були б Маккеї замість Берг-сонів, Моргани у казначействі, Гілли керували б торгівлею між штатами. Найкращі юристи були б у сенаті.

— Вони б не працювали задарма на повну потужність.

— Ні, — сказав Еморі, хитаючи головою. — Гроші — не єдиний стимул, який будить у людині найкраще, навіть в Америці.

— А нещодавно ви самі сказали, що це стимул.

— Зараз так і є. Але якби ми заборонили мати більше, ніж визначену кількість майна, найкращі люди погнались б за іншою винагородою, яка приваблює людство, — за почестями.

Поважний пан видав звук, дуже схожий на «бе-е».

— Наразі це найбільш нерозумне, що ви сказали.

— Не так уже й нерозумно. Цілком правдоподібно. Якби ви ходили до коледжу, то були б неабияк подивовані тим фактом, що людина буде докладати вдвічі більше зусиль заради сотні жалюгідних почестей, аніж той, хто ще й заробляє сам на себе.

— Дитячі ігри! — глузував його опонент.

— Ані трохи, хіба що ми всі — діти. Ви коли-небудь бачили дорослого чоловіка, який намагається потрапити в таємне товариство? Або сім'ю, яка розбагатіла і хоче потрапити в елітний клуб? Вони

застрибають від радості навіть від однієї згадки його назви. Ідея, що людину можна примусити працювати, тільки якщо тримати золотий перед її очима, — це доповнення, а не аксіома. Ми так давно це робимо, що навіть забули, що може бути по-іншому. Ми створили світ, де це — необхідність. Ось подивіться, — Еморі ставав дедалі красномовнішим, — якби десятьом людям, застрахованим як від багатства, так і від голоду, запропонували зелену стрічку за п'ять робочих годин і синю стрічку за десять — дев'ятеро із десяти працювали б «за синю». Цей змагальний інстинкт потребує тільки символу. Якщо розмір будинку є символом, вони трудитимуться в поті чола лише заради нього. Якщо це лише ота синя стрічка — я впевнений, що вони працюватимуть так само наполегливо заради неї. Так було ще багато століть тому.

— Не погоджуся з вами.

— Я знаю, — сказав Еморі, сумно похитавши головою. — Але це не так уже й важливо. Я гадаю, ці люди скоро з'являться і візьмуть своє.

Чоловічок злостиво зашипів:

— Кулемети!

— Але ж це ви навчили їх ними користуватися.

Поважний пан захитав головою:

— У цій країні забагато власників, щоб допустити такий стан речей...

Еморі пошкодував, що не знає статистики — списку приватних власників і тих, хто нічим не володіє, і вирішив змінити тему.

Але поважний пан роздратувався:

— Коли ви говорите «одібрати власність» — ви на дуже хиткому ґрунті!

— А як вони отримають своє, не забираючи чогось? Роками людей годували обіцянками. Соціалізм, може, й не прогрес, але загроза червоного прапора — однозначно рушійна сила всіх реформ. Щоб на тебе звернули увагу, треба бути сенсаційним.

— Чомусь мені здається, вашим прикладом благотворного насильства є Росія?

— Цілком можливо, — визнав Еморі. — Звичайно, вони там перестаралися, як під час Французької революції, але я переконаний, що це справді видатний експеримент і вартий уваги.



— То ви не вірите у поміркованість?

— Поміркованих ви навіть не послухаєте, та вже й занадто пізно. Правда в тому, що громадськість зробила одну з найбільш дивовижних і приголомшливих справ — те, що вдається зробити раз на сто років. Вона підхопила ідею.

— Яку?

— Що як би не відрізнялися мізки й навички людей — їсти всім однаково хочеться.

### *ЧОЛОВІЧОК ОТРИМУЄ СВОЄ*

— А якби взяти всі гроші світу... — почав чоловічок глибокодумно, — і розділити їх...

— Ой, припиніть! — різко перервав його Еморі і продовжив свої докази, зовсім не звертаючи увагу на те, що чоловічок розізлився.

— Людське черево... — почав він, але поважний пан перервав його роздратовано:

— Я дозволяю вам просторікувати, — сказав він, — але, будь ласка, уникайте теми живота. Я свій увесь день відчуваю. У будь-якому разі, я не погоджуюсь із половиною вами сказаного. Державна власність — базис усіх ваших тез, а це завжди — лігво корупції. Не будуть люди працювати за сині стрічки, це все маячня!

Коли він замовк, чоловічок рішуче кивнув і заговорив із твердим наміром таки висловитися.

— Є певні речі, які є безпосередньо закладені в людській природі, — заявив він із виглядом мудрої сови, — які завжди існували й завжди існуватимуть, і їх неможливо змінити.

Еморі безпорадно перевів погляд із чоловічка на поважного пана.

— Ну послухайте ж бо! Чому я зневірююсь у прогресі? Просто послухайте! Я можу не задумуючись назвати більше ста природних явищ, які людина змінила силою волі, сотню людських інстинктів, які були стерті або чекають схвалення цивілізації. Те, що цей чоловік зараз сказав, — тисячі років служило підґрунтям спільноти йолопів усього світу. Це заперечення зусиль кожного науковця, кожного державного діяча, кожного мораліста, рефор-

матора, лікаря і філософа, які коли-небудь поклали своє життя для служіння людству. Це примітивний імпічмент всьому вартісному в

людській натурі. Кожна людина старша двадцяти п'яти, яка абсолютно серйозно робить такі заяви, має бути позбавлена права голосу!

Чоловічок відкинувся на спинку сидіння — обличчя його збуряковіло від люті. Еморі продовжував, звертаючись до поважного пана.

— Ці на чверть освічені люди із ригідним розумом, як ваш попутник, котрі думають, що вони мислять, а насправді що їх не спитай — у відповідь почувеш тільки жахливу базгранину. Якоїсь миті це «брутальні й негуманні пруссаки», наступної — «ми зобов'язані знищити всіх німців». Вони завжди думають, що «у нас все погано», але вони «не довіряють усіляким ідеалістам». Вони називають Вілсона «просто непрактичним мрійником», а вже через рік лають його за те, що він намагається реалізувати свої мрії. У них немає чітких логічних ідей, окрім жорсткої і затятої опозиції до всіх змін. Вони вважають, що неосвіченим людям не треба достойно платити. Але вони не розуміють, що коли не платити неосвіченим людям, їхні діти також залишаться неосвіченими — і ми ходитимемо й ходитимемо по колу. Ось він, поважний середній клас!

Пан із широкою посмішкою нахилився до чоловічка.

— Як він вас, Гарвіне, що скажете?

Маленький чоловічок зробив спробу усміхнутися і зробив вигляд, ніби питання таке смішне, що не варто навіть звертати й увагу. Але Еморі ще не закінчив.

— Теорія, що народ може сам собою керувати, закінчується на цьому чоловікові. Якщо його можна навчити ясно, стисло й логічно мислити, звільнити від звички ховатись за банальностями, забобонами й сентиментами, то я — войовничий соціаліст. Якщо не можна — то не думаю, що взагалі варто хвилюватися за людство і його системи тепер і надалі.

— Мені цікаво й повчально вас слухати, — сказав поважний пан.  
— Але ви ще дуже молодий.

— Це значить тільки, що мене ще ані зіпсував, ані налякав сучасний досвід. Я володію найбільш неоцінним досвідом — досвідом людства. І попри те, що я ходив до коледжу, я все ж таки зміг отримати хорошу освіту.

— Ви умієте говорити.

— Не все сказане — нісенітниця, — пристрасно додав Емо-рі. — Це вперше в житті, коли я відстоював соціалізм. Це єдина відома мені панацея. Я безпорадний. Мене нудить від системи, де найбагатший чоловік отримує найгарнішу дівчину, якщо захоче її. А митець без доходу мусить продавати свій талант виробнику гудзиків. Навіть якби я не мав жодних талантів, я б не зміг гарувати десять років (приречений або на безшлюбність, або на потайні милості) тільки для того, щоб чийсь синок мав автомобіль!

— Але якщо ви не впевнені...

— Не має значення! — вигукнув Еморі. — Моє становище вже не може бути гіршим. Соціальна революція могла б винести мене нагору. Звичайно, я егоїст. Мені здається, що я — ніби риба, викинута на берег з усіх зношених систем. Я, можливо, був одним із двадцяти хлопців із мого випуску в коледжі, які отримали належну освіту. Однак вони приймали в футбольну команду будь-якого добре навченого простака, а мені не можна було, бо якийсь старий дивак вирішив, що нам усім треба збагатитися перетинами конусів! Я зненавидів армію. Я зненавидів бізнес. Я жадаю змін, і я вбив у собі совість...

— І ви будете всюди кричати, що нам потрібно прискорюватися?

— Як мінімум, це правда, — наполягав Еморі. — Реформи не встигатимуть за потребами цивілізації, якщо тільки їх не робити примусово. Політика невтручання — це все одно, що псувати дитину, говорячи, що з неї виросте щось путнє врешті-решт. Виросте, якщо примусити.

— Але ж ви не вірите в усю цю соціалістичну тарабарщину!

— Не знаю. Поки не заговорив із вами — я навіть серйозно про це не замислювався. Я не був упевнений навіть у половині сказаного...

— Ви мене зовсім заплутали, — сказав поважний пан. — Але всі ви однакові. Кажуть, Бернард Шоу, незважаючи на всі свої доктрини, найбільш прискіпливий з усіх драматургів, коли йдеться про гонорар. До останнього фартинга.

— Ну, — сказав Еморі, — я просто стверджую, що я — продукт гнучкого розуму збуреного покоління, і маю всі підстави віддати свій розум і перо радикалам. Навіть якщо в глибині мого серця я вважаю, що ми всі сліпі, як атоми в світі, обмеженому помахом маятника, — і я, і такі, як я, будуть боротися проти традиції, принаймні намагатися замінити старе лицемірство новим. Я думав у різні моменти, що у мене

вірні думки стосовно життя, але вірити важко. Це єдине, що я знаю. Якщо життя — не пошуки Грааля, то принаймні дуже захоплива гра.

Хвилину всі мовчали, а потім поважний пан запитав:

— А в якому університеті ви вчилися?

— У Принстоні.

Поважний пан аж здригнувся, вираз його окулярів якось змінився.

— Я колись відправив свого сина у Принстон...

— Справді?

— Можливо, ви знали його. Його звали Джесс Ферренбі. Він загинув минулого року у Франції...

— Я дуже добре його знав... Він був одним із моїх найближчих друзів.

— Він був... славний хлопець. Ми були дуже близькі...

Еморі вже вловлював схожість між батьком і загиблим сином, і він сам для себе відзначив, що його всю дорогу переслідувало відчуття знайомості. Джесс Ферренбі... Хлопець, який у коледжі здобув собі корону, якої він сам так домагався. Як це було давно... Якими вони були дурними, яких зусиль докладали заради синіх стрічок...

Автомобіль загальмував біля брами великого маєтку, оточеного кільцем живоплоту і високим залізним парканом.

— Приєднаєтесь пообідати?

Еморі похитав головою:

— Дякую, містере Ферренбі, але мушу йти далі.

Поважний пан простягнув руку. Еморі відчув, що той факт, що він знав Джесса, суттєво переважив будь-яку неприязнь, яку він викликав своїми опініями. Який вплив на людей мають привиди! Навіть чоловічок простягнув свою, щоб потиснути.

— До побачення! — вигукнув містер Ферренбі. Машина повернула й вирушила під'їзною дорогою. — Успіху вам і невдач вашим теоріям!

— Навзаєм, сер! — вигукнув Еморі посміхаючись і помахав на прощання рукою.

### ***«ГЕТЬ ВІД ВОГНЮ, ІЗ ТЕПЛОЇ КІМНАТИ»***

До Принстона залишалось кілька годин. Еморі присів на узбіччі дороги на Джерсі і подивився на вкриту памороззю місцевість. Краєвид, якщо розглядати здалека, здавався мальовничим, але якщо

придивитися ближче, нагадував поїдене міллю полотно, яким туди-сюди сновигали мурахи (чим, як завжди, розчаровував). Набагато приємнішими видавалися води й небеса, і далекий горизонт. Мороз і передчуття зими хвилювали його, повертали його думками до запеклої баталії між Сент-Реджисом і Гротоном, здавалося, минуло століття відтоді (а насправді сім років) і до осіннього дня у Франції, дванадцять місяців тому, коли він лежав у високій траві зі своїм загоном, готовий подати сигнал кулеметнику. Дві картини злилися в його пам'яті в єдиному примітивному піднесенні — дві гри, які він зіграв, — різні за ступенем жорстокості, але однаково віддалені від Розалінди чи загадок лабіринту, які тепер були його життєвими питаннями.

«Я егоїст», — подумав він.

«Ця риса не зміниться, навіть якщо я побачу «людські страждання», чи «втрачу батьків», чи «допомагатиму іншим».

«Егоїзм — це не просто частина мене. Це найживучіша частина.

Тільки перетнувши його межі, а не уникаючи його, я зможу внести рівновагу і баланс у моє життя.

Немає таких чеснот на протипагу егоїзму, які б я не міг використати. Я здатен на жертви, можу бути милосердним, можу поділитися з другом, можу стерпіти за друга, можу віддати своє життя за друга — усе це тому, що це можуть бути найкращі можливі прояви мене, але у мені немає ані краплі людської доброти».

Проблема зла втілилась для Еморі у проблему статі. Він почав ототожнювати зло з фаллічним культом у Брука і раннього Веллса. Нерозривно поєднана зі злом була й краса. Краса — як безперервне збурення від м'якого голосу Елінор, від старовинної пісні вночі, або шалене безумство, як каскад водоспадів, напівритм, напівтемрява... Еморі знав, що кожного разу, коли він звертався до краси, тягнувся спраглий, вона вищирялася до нього гротескною личиною зла. Краса великого мистецтва, краса радощів, але понад усе — краса жінки.

Зрештою, вона занадто асоціювалась із дозволами й індульгенціями. Слабкість також часто буває красивою, але у слабкості немає доброти. І він знав, що у своїй новій самотності, яку він обрав заради майбутніх звершень, краса, хоча й гармонійна сама по собі, мусить бути відносною, бо інакше вона спричинятиме лише дисгармонію.

У якомусь сенсі ця поступова відмова від краси була наступним кроком після його остаточного розчарування. Він відчував, що залишає позаду можливість стати митцем певного типу. Набагато важливішим здавалося стати людиною певного типу.

Роздуми його раптово звернули, і він зловив себе на тому, що думає про Католицьку церкву. Він був твердо переконаний, що православним віруючим бракує чогось справжнього, — релігія для нього завжди була Церквою Риму. Цілком імовірно, що це все — порожні ритуали, але також, здається, єдиний прийнятний, традиційний оплот проти падіння моралі. Поки не виплекане в масах відчуття моралі, хтось мусить кричати: «Схаменіться!» Але прийняти це він наразі не міг. Йому потрібен був час і відсутність прихованого тиску. Він хотів зберегти ялинку без прикрас, повністю відчутти поштовх і напрямок нового початку.

День змінився від прозорої чистоти до надвечірньої позолоти. Потім він ішов крізь останні промені призахідного сонця, коли навіть хмари, здавалося, обагрилися кров'ю. Опівночі він досягнув цвинтаря. Повітря пахло сутінковим замріяним настоєм квітів і привидів молодого місяця в небі та самотніх тіней. Він відчув бажання відчинити двері проржавілої огорожі склепу, вбудованого в схил пагорба, склеп, дочиста відмитий дощем і вкритий пізнім цвітом сльозливими блідо-голубими квітами, які могли б вирости з чийось мертвих очей — липкими на доторк і з нудотним запахом.

Еморі захотілось відчутти, як бути отим — «Вільям Дейфілд, 1864».

Він задумався, чому могили наштовхують на думку про марноту життя. Так чи інакше, той відтинок життя, який він прожив, не здався йому безнадійним. Було щось романтичне в цих зламаних колонах, сплетених долонях, голубах та янголиках. Він подумав, що йому б хотілося, щоб через сотню років молодь сперечалася — були у нього карі очі чи голубі. І сподівався, що його могила буде оповита ореолом багатолітньої старовини. Було дивно, що зі всього ряду могил Громадянської війни лише дві чи три наштовхнули його на думку про втрачену любов (чи втрачених коханих), хоча вони нічим не відрізнялися від інших, їх навіть вкривав однаковий жовтуватий мох.

Десь після опівночі він розрізнув шпиль і вежі Принстона — подекуди світилося пізнє вікно. Але раптом — звуки дзвонів із прозорої темряви... Він тривав, як безкінечний сон, отой дух минулого, що виношував нові покоління. Обрана молодь із буремного, бунтівного світу зростала на романтичній паші помилок і напівзабутих мрій мертвих діячів, мужів і поетів. Ось воно, нове покоління — вигукує давні гасла, сповідує старі вірування день за днем, чия доля —

покинути врешті ці стіни, щоб зануритись у брудну й сіру метушню, слідуючи поклику любові чи самолюбства. Нове покоління — ще більша жертва страху бідності, поклонники успіху, воно прийде, щоб зрозуміти, що всі боги померли, усі війни програні, вся віра зсередини поруйнована...

Еморі було їх жаль, але не жаль себе — мистецтво, політика, релігія, яким би не було його поле діяльності, — він тепер знав, що у безпеці, вільний від усілякої істерії — він може прийняти те, що прийнятне, блукати, рости, бунтувати, міцно спати ночами...

У його серці не було Бога — він це знав, ідеї й досі бунтували, досі жило болюче відлуння спогадів, туга за втраченою молодістю, але води розчарування ще не поглинули уповні його душі — відповідальність і любов до життя, слабкий порух давніх амбіцій і нереалізованих мрій. Але — о Розалінда, Розалінда!..

«У найкращому разі то все — слабка заміна», — сумно констатував він.

І він не міг сказати: чи варто було боротися і чи твердо він вирішив тратити доценту себе і спадок тих особистостей, яких зустрів...

Він простягнув руки до кришталево-прозорого неба.

— Я знаю себе! — вигукнув він. — І більше нічого.



## **Кохання останнього магната**

## Розділ I

Хоча на самому кіноекрані я й не з'являлася, та виросла я саме в кіно. Ніхто інший як Рудольф Валентіно<sup>[37]</sup> заїжджав на мій день народження, коли мені сповнилося п'ять — принаймні так мені казали. Я зазначаю це лише для того, аби було зрозуміло, що я бачила, як крутяться коліщата Голлівуду, ще до того, як досягла свідомого віку<sup>[38]</sup>.

Десь років у вісімнадцять я було надумала навіть написати мемуари «Донька продюсера», та саме в цьому віці руки до мемуарів якось не доходять. І це добре, бо інакше та моя писанина дуже скидалася б на прісну ветхозавітну колонку солодкової Лолі Парсонз<sup>[39]</sup>. Мій татко займався кінобізнесом так само, як інші займалися бавовною чи сталлю, тому я сприймала галузь його діяльності досить-таки стримано. Так само я сприймала й Голлівуд: з сумірною покірністю примари, приписаної до певного будинку з привидами. Знаю-знаю, що, на вашу думку, я мала б відчувати, та запевняю вас: я вперто залишалася не нажаханою.

Втім, легше сказати, ніж бути почутою. От коли я навчалася в Бенінгтоні<sup>[40]</sup>, деякі з викладачів англійської мови та літератури, які всім своїм виглядом вдавали байдужість до Голлівуду з його продукцією, насправді стиха його ненавиділи. Ненавиділи всім нутром як загрозу самому своєму існуванню. Та що казати про коледж, коли ще в монастирській школі благосна вчителька-черниця попрохала мене дістати для неї справжній кіносценарій з тим, щоби «навчити клас письму кінострічок», так само як вона навчала писати твори та оповідання. Я роздобула для неї сценарій якоїсь стрічки; вона, здається, сушила над ним голову не одну ніч, та в класі про нього ані словом не обмовилася, повернувши мені його з виразом подиву й образи одночасно, і без жодного коментарю. Саме це, я майже певна, чекає й на цю історію.

Голлівуд можна сприймати як даність, як сприймаю його я, або відкидати з презирством, до якого ми схильні стосовно того, чого не розуміємо. Хоча розуміння й можливе, та хіба що розпливчате зі спалахами. Якщо хтось і був у змозі втримати в голові все, з чого складається картина, то їх, тих чоловіків, не набереться й півдюжини.

Найближче ж, до чого може підійти жінка, то це, мабуть, спробувати зрозуміти одного з тих чоловіків.

Як виглядає світ з висоти, я вже знала. Татко завжди відправляв нас до пансіону чи коледжу літаком, і літаком же нас забирали на канікули додому. Після того, як сестра померла, коли я була на передостанньому курсі, я продовжувала літати, але вже одна, й ці польоти завжди нагадували мені про неї, і я відчувала себе якось скорбно й пригнічено. Іноді на борту я бачила знайомі обличчя з Голлівуду, зрідка помічала якогось привабливого хлопця з якого-небудь коледжу, та з настанням Великої депресії<sup>[41]</sup> це траплялося все рідше й рідше. Але заснути в літаку мені майже не вдавалося через ті думки про Еліанор та гостре відчуття зміни часових поясів від узбережжя до узбережжя, принаймні поки ми злітали з тих закинутих у просторі одиноких невеликих аеродромів у Теннесі<sup>[42]</sup>.

У тому польоті одразу ж почалася бовтанка, та така, що пасажирки негайно поділилися на тих, хто відразу «від'їхали», та тих, хто взагалі не бажав стуляти очі. З тих, хто не бажали, через прохід від мене сиділи двоє, і з уривків їхньої розмови я зрозуміла, що вони таки з Голлівуду; до того ж один з них і виглядав по-голлівудськи — середнього віку єврей, що коли не виказував нервового збудження у розмові, то втискався в крісло, ніби готуючись до стрибка посеред розпачливої тиші; а от інший був блідий, непримітний і коренастий чолов'яга років тридцяти, якого я вже напевне бачила раніше. Здається, він бував у нас вдома, чи щось таке. Чи, може, мені так здавалося, бо я була занадто мала, щоб він упізнав мене зараз, тож які могли бути образи.

Стюардеса — висока, ладна, з чорним до лиску волоссям, до яких авіакомпанії мають особливе уподобання — спитала мене, чи не допомогти мені розкласти крісло<sup>[43]</sup>:

— І, любя, може, вам аспірину? — при цьому вона примостилася на самісінький підлокітник мого сидіння, ризиковано гойдаючись туди-сюди разом з червневим ураганом. — Чи «нембуталу»<sup>[44]</sup>?

— Ні.

— Я тут так завозилася з іншими, що не встигла у вас запитати.

Вона сповзла у крісло поруч зі мною і пристебнула нас обох запобіжним паском:

— Може, вам жуйку?

Це нагадало мені, що саме час позбутися жуйки, що нав'язла у мене в зубах. Я загорнула її в аркуш, який вирвала з журналу, і сунула в механічну попільничку.

— Я завжди казала, — схвально кивнула головою стюардеса, — що ті, хто загортають жуйку в папірець, перш ніж покласти в попільничку, — гарні люди.

На деякий час ми забулися у напівтемряві салону, який негодою жбурляло з боку в бік. Ця напівтемрява мені нагадувала шикарний ресторан у сутінках перед вечерею. Зависла ненавмисна тиша. Мені здалося, що стюардесі — і тій доводилося собі нагадувати, хто вона і що вона тут робить.

Аби заповнити паузу, ми з нею заговорили про знайому молоду акторку, з якою стюардеса два роки тому літала на західне узбережжя. То було в розпал Великої депресії, і акторка — як уп'ялася в ілюмінатор, що й не відірвеш, так що стюардеса аж перелякалася: а чи не замислила та часом вистрибнути з літака. З'ясувалося, одначе, що злидні ту не страшили, а тільки революція.

— Я вже знаю, що ми робитимемо з мамою, — поділилася акторка задумом із стюардесою. — Раптом що, ми схоронимося в Слоустоуні<sup>[45]</sup> та житимемо з праці рук своїх, доки все не вщухне. А тоді вже повернемося. Вони ж митців не стануть вбивати, як гадаєте?

Задумка, як така, мене потішила. Уявилася благосна картина: акторку та її матір поштують добрі ведмеді, прихильники консерваторів, пригощаючи їх медом, а лагідні малі оленятка приносять їм надлишки молока від лані і пасуться собі неподалік, щоби вночі підкласти їм під голови, як подушки, свої боки. У свою чергу, я розповіла стюардесі про одних адвоката і режисера, котрі в ті тривожні дні якось проти ночі поділилися своїми планами з моїм татусем. На випадок, якщо «Армія солдатської надбавки»<sup>[46]</sup> таки візьме Вашингтон, у адвоката вже був прихований човен, а саме на річці Сакраменто, на якому він збирався вигребти проти течії якомога далі, навіть якщо на те підуть кілька місяців, а потім сплавитися назад, «позаяк після революції завжди виникає потреба у правниках, аби виправити безлад і ввести його у правове поле».

Режисер же схилився до поразенства. Він тримав про запас ношений костюм, ветху сорочку та підтопані черевики — власні чи

запозичені у костюмерів, він скромно замовчував — саме у цьому платті він і збирався «розчинитися в натовпі». Пам'ятаю, на це татко сказав: «Але ж вони побачать твої долоні! На них же написано, що ручної праці вони не знали вже багато років. А далі у тебе попросять пред'явити профспілковий білет». І ще я пам'ятаю, що режисер аж з лица раптом спав, і як понуро він доїдав десерт, і якими незвично жалюгідними вони здалися мені тоді.

— Ваш батько часом не актор, міс Брейді? — спитала стюардеса.  
— Я точно чула це ім'я раніше.

Почувши ім'я Брейді, обидва чоловіки через прохід підняли голови. Обидва скося глянули на мене, так, як це вміють у Голлівуді, коли, здається, на тебе дивляться через плече. Потім той, молодший, блідий та коренастий, відстебнув пасок безпеки і встав у проході біля нас.

— Ви Сесилія Брейді? — він спитав мене тоном обвинувача, ніби викрив у тому, що я приховувала своє справжнє ім'я. — Я так і думав, що це ви. А я — Вайлі Вайт.

Цього він міг би вже й не казати, бо саме тієї миті втрутився ще один голос:

— З дороги, Вайлі!

Й інший чоловік протиснувся між Вайлі та кріслом, прямуючи до кабіни пілота. Вайлі відступив убік і з деяким запізненням кинув зухвало наздогін:

— У літаку я слухаюся тільки пілота.

Я відразу ж розпізнала той різновид блазнювання, яким вирізняється Голлівуд, у відношеннях між тими, хто при владі, та їх оточенням.

— Тихіше, — утихомирила його стюардеса. — Пасажири сплять!

Я помітила, що інший чоловік, сусід Вайлі, середнього віку єврей, також був на ногах і з безсоромністю корисливого інтересу уп'явся поглядом услід тому чоловіку, який щойно прослизнув мимо. Чи краще сказати, в спину тому, хто, не обертаючись, помахав рукою, буцімто на прощання, і зник з моїх очей.

— Він що? Другий пілот? — запитала я у стюардеси.

Вона вже розстібала наш пасок, збираючись полишити мене на Вайлі Вайта.

— Е, ні! Це — містер Сміт. У нього окрема кабіна, вона називається «весільна», от тільки він займає її один. Що ж до другого пілота — то він завжди ходить у формі. — Вона звелася на ноги. — Піду з'ясую, чи нас посадять в Нешвіллі.

— Чого це раптом? — приголомшено спитав Вайлі.

— У долині Міссісіпі — гроза.

— І що ж — нам тут всю ніч кукукати?

— А це вже як погода підкаже.

Підказала раптова повітряна яма. Вайлі Вайта жбурнуло на сидіння напроти мене, стюардесу як вітром здуло у напрямку кабіни пілота, а єврея — посадило на місце. Після того, як без вшанування будь-якого слуху залунали вигуки незадоволення, які мали б виразити поточні почуття шанувальників авіаційних перельотів, всі, врешті-решт, перевели дух. Прийшла черга познайомитися:

— Міс Брейді — містер Шварце, — відрекомендував Вайлі Вайт.  
— Він, як і я, добрий приятель вашого батька.

Містер Шварце із великим завзяттям закивав головою, та так, що я майже почувала: «Щира правда. Бог тому свідок! Щира правда!».

Не знаю, чи казав він коли-небудь ці слова вголос, та цілком міг, але зараз, і без всяких слів, було зрозуміло, що з ним щось трапилось. Дивитися на нього було все одно, що стрінуги давнього друга, який щойно вийшов з кулачної бійки чи вижив у автомобільній аварії. І те, що йому непереливки, кидається просто у вічі. Витріщаєшся на нього, випитуєш: «Що ж трапилось?» А він крізь щербаті зуби та розквашені губи щось таке шамкає, а що шамкає — не розбереш, бо він, бач, і розказати не в змозі.

Втім, жодних тілесних ушкоджень містер Шварце не мав; його, так би мовити, видатний перський ніс та мигдалеподібний розріз очей були безпомилковим свідченням його походження, так само як і кирпатий ніс та вроджене почервоніння навколо ніздрів указували на ірландське коріння мого батька.

— Нешвілл! — скрикнув Вайлі Байт. — Виходить, нам випадає ніч у готелі. І в Лос-Анджелес ми не потрапимо до завтрашнього вечора, і це ще у найкращому випадку. Господи! Знову Не-швілл — я ж у ньому народився!

— Гадаю, ви б мали радіти — знову побачити його.

— Нізащо! Добрих п'ятнадцять років я, як міг, оминав це місце. І сподіваюсь, що більше не побачу.

Та побачити все ж довелося... бо літак, поза всяким сумнівом, почав знижатися, опускаючись усе нижче й нижче, неначе Аліса у кролячу нірку<sup>[47]</sup>. Склавши долоню човником, я припала до ілюмінатора: далеко внизу зліва розмитими вогниками проступало місто. Напис «Пристебнути паски» та «Не палити» на зеленому тлі світився ще з того часу, як ми влетіли в грозу.

— Ти чув, що вона сказала? — зненацька вихопилося у містера Шварце, так що чути було через прохід.

— Ти чув — що? — спитав Вайлі.

— Чув, як він назвався, — пояснив Шварце, — містер Сміт!

— Ну то й що? — перепитав Вайлі.

— А нічого, — роздратовано відрубав Шварце. — Просто подумав, це — смішно. Сміт<sup>[48]</sup>. — Ніколи не чула сміху безрадіснішого за цей. — Сміт!

Гадаю, що нічого подібного аеропортам у країні не було з часів поштових станцій, де зупинялися диліжанси... настільки ж розміщені на відлюдді, наскільки ж невідрадні й тихі. Будівлі залізничних станцій з червоної цегли, що зараз виглядають старовинними, зводилися вже в самих містечках, назви яких вони й несли на своїх вивісках, та на цих полустанках люди не сходили, якщо, звісно, не жили в цій глушині. А ось аеропорти — ті наштотують на історичні порівняння з оазами на великих торговельних шляхах. Вид авіапасажирів, які неквапливо по одному чи по двоє простують до опівнічного аеропорту, щоночі збирає невелику юрбу, яка не розходиться аж до другої години. Місцева молодь видивляється на літаки, а старші прискіпливо обмацують очима пасажирів. Ми, пасажирки з трансконтинентальних рейсів, були для них багатіями з узбережжя, котрі буденно спускаються із захмарних небес посеред провінційної Америки. А коли на голови місцевих падала кінозірка, то для них це була вже неабияка подія. Та бувало це вкрай рідко. Мені ж палко хотілося, щоб ми виглядали цікавіше, ніж виглядали насправді, скажімо, так, як я — на кінопрем'єрах, коли шанувальники дивляться на тебе із зневажливим докором, бо ти — не зірка.

Опинившись на землі, ми з Вайлі несподівано відчували себе приятелями, адже він простягнув мені руку підтримки, коли я сходила

трапом. Після цього він вирішив взяти мене під своє крило... проти чого я заперечувати не стала. Ну а коли ми ввійшли в будівлю аеропорту, стало ясно, раз уже нас «викинуло на берег», то викинуло на берег разом. (Це було не так, як того разу в фермерському будиночку в ново-англійському стилі неподалік від Бенінгтона, коли у мене відбили хлопця. Він тоді сів до рояля разом з дівчиною на ім'я Рейні, і я під кінець усвідомила, що я «третя зайва». По радіо саме передавали «Циліндр»<sup>[49]</sup> та «Щока до щоки»<sup>[50]</sup> у виконанні оркестру Гая Ломбарда<sup>[51]</sup>, і вона награвала йому ці мелодії. Клавіші опускалися негучно, наче падолист; показуючи йому акорд з діезом, вона, наче ненароком, накрила його пальці своїми. Я тоді була ще першокурсницею.)

Коли ми заходили до аеропорту, містер Шварце був поруч з нами, та був, так би мовити, як уві сні. Поки ми намагалися з'ясувати, що й до чого у чергового по аеропорту, він увесь час озирався на двері, що вели до льотного поля, ніби побоювався, що літак злетить без нього. Потім я відлучилася на декілька хвилин, а коли повернулася, то зрозуміла, що без мене щось трапилось. Зараз Вайт і Шварце стояли лицем до лица, майже впритул. При цьому Вайт щось казав, а Шварце виглядав так, ніби здоровенна вантажівка, здаючи назад, наїхала на нього, тільки вдвічі гірше. У бік льотного поля він більше не дивився. Ненароком я почула завершення фрази:

— Я ж казав тобі стулити пельку. Тож так тобі й треба...

— Я ж тільки...

Побачивши мене, Шварце обірвав себе на півслові і спитав лише, які новини. Було вже пів на третю ночі.

— Небагато, — зауважив Вайлі Вайт. — У найближчі три години нічого обнадійливого не обіцяють, тому деякі слабаки збираються до готелю. Натомість я пропоную звозити вас до Ермітажу<sup>[52]</sup>, будинку Ендрю Джексона.

— І як же ми його побачимо в темряві? — в'їдливо поцікавився Шварце.

— До біса. Схід сонця — за дві години.

— Їдьте вдвох, — відрізав Шварце.

— Гарзд. А ти ще встигнеш на автобус до готелю. До речі, «він» теж їде. — У голосі Вайлі чулася насмішка. — Може, так буде й краще.

— Ні. Я їду з вами, — похапливо передумав Шварце.



У раптовій темряві поруч з аеропортом ми спіймали таксі, і Шварце, здавалось, навіть піднісся духом. Він підбадьорливо поплескав мене по колінку.

— Маю їхати, — мовив. — Вам просто потрібен шаперон<sup>[53]</sup>. Давним-давно, коли я був при великих грошах, то була в мене донька... Не донька, а просто красуня...

Він сказав це так, неначе вона була нерухомим майном, яким довелося поступитися кредиторам.

— Нічого. В тебе ще буде, — запевнив його Вайлі. — Ти все ще повернеш. Колесо фортуни ще обернеться назад і занесе тебе туди, де зараз перебуває батько Сесилії. Правда, Сесиліє?

— Де цей ваш «Ермітаж»? — після тривалої паузи спитав Шварце. — На тому кінці шляху, що веде в нікуди? Це ви, щоб не встигнути на літак?

— Забудь про літак, — відповів Вайлі. — Треба було прихопити для тебе стюардесу. От тільки не кажи, що вона тобі не сподобалась. Як на мене, та ще краля.

Ми довго їхали вздовж пласких полів: фари вихоплювали то поодиноке дерево чи дерево з халупою під ним, а далі, доки сягало світло, лише дорога і поля, аж раптом дорога різко повернула в ліс. Навіть у темряві я відчула, як війнуло справжніми зеленими деревами... і це дуже відрізнялося від курного темно-оливкового присмаку Каліфорнії. Десь по дорозі нас спіткала зустріч з негром, який гнав перед собою трьох корів, що невдоволено мукали, коли він, ляскаючи батогом, завертав їх на узбіччя. То були справжні корови, з теплими свіжими шовковистими боками, а за ними й негр поволі виступив з п'ятьми, справжній негр з великими карими очима, що вп'явся в нас настільки зблизька до авта, що Вайлі не втримався й дав йому квортер<sup>[54]</sup>. Негр сказав: «Дякую-дякую» і зостався стояти, поки його корови мукали нам услід.

Мені раптом згадалися овечки, коли я їх вперше побачила — їх було сотні, і як наша машина в'їхала в отару на задвірках студії старого Лемлі<sup>[55]</sup>. Зніматися в картині вівцям не подобалося, та картина з вівцями дуже подобалася чоловікам, що сиділи з нами в машині.

— Кльово? — вигукували вони.

— Це те, що тобі треба, Діку?

— Аж дух захоплює.

І чоловік, до якого вони зверталися як Дік, стояв у повний зріст у відкритій машині, викапаний Кортес<sup>[56]</sup> чи Бальбоа<sup>[57]</sup>, що озирає безбережні баранці сірого моря. Навіть якщо я колись і знала назву тієї картини, то давно вже геть забула.

Ми їхали вже годину. Переїхали через річечку по старому гримучому залізному мосту з дерев'яним настилом. Вже кукурікали півні. Всякого разу, як ми проїжджали повз ферми, нашу путь супроводжували синьо-зелені тіні.

— Я ж казав, що скоро світає, — кинув Вайлі. — Я тут неподалік народився. Єдиний син геть зубожілих злидарів з Півдня. Сімейний дім зараз — сарай чи нужник. І було в нашому домі аж четверо слуг: батько, мати та дві сестри. До їхньої гільдії я вступати відмовився, а натомість подався до Мемфіса зробити власну кар'єру, яка зараз зайшла в глухий кут.

На цих словах його рука обійняла мене.

— Сесиліє, виходьте за мене заміж, і буде в мене свій пай у статках Брейді.

Він був настільки обеззброююче щирим, що я опустила голову йому на плече.

— До речі, чим ви займаєтесь, Силіє? Ходите до школи?

— Навчаюсь в Бенінгтоні. Перейшла на третій курс.

— О-о, тоді перепрошую. Мав би й сам здогадатися. Я ж бо не мав такого щастя навчатися в коледжі. А тут — аж третій курс! Я от листав «Есквайр»<sup>[58]</sup>, Сесиліє, так вони стверджують, що на третьому курсі навчатися вже нічому.

— Чому всі думають, що у коледжі дівчата тільки й...

— Тільки не вибачайтеся. Знання — то сила.

— А знаєте, судячи з ваших слів, ви тільки Голлівудом і живете, — сказала я. — А він відстав, і відстав на багато років.

Він удав, що ошелешений.

— Це ви до того, що дівчата на Сході не мають особистого життя?

— Та навпаки, якраз мають. І взагалі, ви дошкуляєте мені своїми питаннями. До речі, відпустіть мене.

— Не можу. Бо зайвий рух — і ми розбудимо Шварце. А в бідолахи, здається, це перший сон за тиждень, якщо не більше. Послухайте, Сесиліє, колись у мене був роман з дружиною продюсера. Навіть не роман, а так — інтрижка. Так от, коли він закінчився, вона

мені сказала тоном, який не терпить заперечень, і сказала от що: «Навіть і не думай хоч кому-небудь обмовитися словом, інакше я зроблю так, що тебе викинуть з Голлівуду, так що й дорогу сюди забудеш. Мій чоловік має тут більшу вагу, ніж ти».

Його відвертість мені знову сподобалась. Незабаром таксі завершило на довгу алею із запаморочливим запахом живоплоту та нарцисів і зупинилося біля великого, сірого в світанкових сутінках громаддя особняка Ендрю Джексона. Водій обернувся, щоб щось нам пояснити, та Вайлі цикнув на нього, показавши на Шварце, і ми навшпиньки вилізли з авта.

— Зараз всередину не потрапити, — люб'язно пояснив таксист.

Ми з Вайлі вийшли та сіли під широкими колонами.

— А цей Шварце? — запитала я. — Він хто?

— Та ну його, цього Шварце. Колись очолював якесь кінооб'єднання. Чи то колишній «Ферст Нешнл», чи то «Пара-маунт», а може, й «Юнайтед Артистс». Та зараз він на бобах. Хоча, він такий, що викараскається. Зворотного шляху до Голлівуду нема тільки пропащим наркоманам та п'яницям.

— Бачу, ви не високої думки про Голлівуд, — припустила я.

— Та ні, чому ж! Та хіба про це треба теревенити на світанку на сходах дому Ендрю Джексона?

— А мені Голлівуд подобається, — наполягала я.

— А як же інакше! Це — як золота рудня посеред казкового краю лотосів<sup>[59]</sup>. А хто це сказав? Ах, так, я. Для битого жака кращого місця не знайти. Але я ж то приїхав до Голлівуду з Саванни, що в Джорджії. Першого ж дня там я потрапив на звану вечірку в садку. Господар потис мені руку і відійшов собі геть. А там було все, як і має бути: басейн, зелений мох по два долари за дюйм, гарненькі киці з веселощами та напоями... І ніхто до мене жодним словом... Жодна душа. Я намагався перекинутись хоч словом з півдужиною гостей, та всі вони — ані пари з вуст. Так тривало годину-дві, а тоді я скочив з місця, де сидів, і припустив підтюпцем, неначе навіже-ний. Я не відчував себе особистістю, яка має власне ім'я, аж доки не добіг до готелю, де клерк вручив мені листа. Листа на моє ім'я.

Природно, що я ніколи не мала такого досвіду, та згадуючи вечірки, на які мене запрошували, я припустила, що таке цілком могло статися. Що ж, чужаків у Голлівуді з розпростертими обіймами не зустрічають,

хіба що на ньому написано, що він камінь за пазухою тримає не про вас. І це безперечно. І що на вашу голову той камінь не впаде. Іншими словами, якщо вони не знаменитості. Та й ті завжди були насторожі.

— Слід бути вище цього, — сказала я не без пафосу. — Коли люди хлопають дверима перед вашим носом, то не з того, що вони такі брутальні, і не тому, що завинили саме ви, а тому, що двері вони захлопують перед тими, з ким зустрічалися раніше.

— Ти диви, таке гарне дівчисько — і каже такі розумні речі.

Почало займатися на світ, і Вайлі тепер міг більш-менш мене розгледіти: худорлява, та й з лица нічого, за модою слідкує, хіба що мізки — як у немовляти, що тільки-но сукає ніжками в утробі. Втім, інколи хотілось би знати, як я виглядала насправді п'ять років тому, тоді на світанні... либонь, скуйовджена, бліднувата, як на мій теперішній погляд, але ще в тому юному віці, коли в тобі живе ілюзія, що всі пригоди закінчуються добре. Ось тільки треба прийняти душ і перевдягнутися.

Вайлі дивився на мене зі справжнім захопленням, і це мені лестило, аж раптом з'ясувалося, що ми не одні. Наше ідилічне усамітнення порушив містер Шварце, який забрів до нас з повинною головою.

— Закуняв от... і вдарився об велику металеву ручку, — сказав він, торкаючись пальцями куточка ока.

Вайлі підхопився.

— І дуже вчасно, містере Шварце. Експерсія саме починається. Родове гніздо Старого гікорі<sup>[60]</sup>, десятого американського президента, переможця при Новому Орлеані, ліквідатора Національного банку та винахідника «системи поділу політичної здобичі»<sup>[61]</sup>.

Шварце поглянув на мене, наче прокурор на журі присяжних.

— Ось вам, дивіться: письменник, сценарист! Знає все і водночас нічого.

— Як це? — вибухнув обурено Вайлі.

Так я почала здогадуватися, що він, здається, письменник. І хоча проти письменників я нічого не маю, бо в них хоч що спитай — вони завжди знайдуть відповідь, все ж Вайлі дещо втратив у моїх очах. Бо як на мене, письменники — то не зовсім люди, у тому сенсі, що не зовсім повноцінні люди. А якщо навіть то визнаний письменник, то це не одна людина, а купа різних, які з усіх потуг пнуться зійтися в одну. Це як з акторами: ті силкуються не дивитися на себе в дзеркало і

навіть не помічають, до чого жалюгідно-кумедні. Відхилиться воно від дзеркала, а само розглядає своє відображення, віддзеркалене в канделябрах.

— Хіба ж письменники не такі, Селіє? — наполягав Шварце. — Я — не письменник, мені бракує слів. Та знаю одне — це щира правда.

Вайлі дивився на нього, повільно наливаючись обуренням.

— Це вже ми чули. У всякому разі, я — людина практичніша, ніж ти, Менні! Сиджу в конторі та й вислуховую якогось блаженного, який, походжаючи туди-сюди, городить мені всяку нісенітницю, за яку його будь-де, крім нашої Каліфорнії, відразу ж запроторили б до божевільні, а наприкінці, як практична людина пустому мрійнику, ще й радить: щоб я був такий ласкавий і пішов собі геть, а на дозвіллі добряче обмізкував його слова. Чи не було такого?

На якусь мить, як мені здалося, обличчя містера Шварце ніби потрапило у криве дзеркало. Одним оком він втупився в просвіток між високими в'язами<sup>[62]</sup>; підняв одну руку і з байдужістю куснув задирку на середньому пальці<sup>[63]</sup>. Над димарем особняка закружляла якась пташка, і погляд його полинув слідом за нею. Пташка, схожа на ворона<sup>[64]</sup>, вместилася на дашку димаря, і очі містера Шварце нарешті зійшлися у незмигнутому погляді на ній.

— Що ж, так тому й бути, — мовив він. — Туди нам не потрапити, тож вам двом треба повертатися на літак.

До світання ще був час. Ермітаж виглядав наче акуратна велика біла коробка, яка сиротливо простояла собі без хазяїна на самоті усі сто років. Ми всі попростували до авта, і лише коли сідали в машину, а містер Шварце несподівано захлопнув дверцята знадвору, тут стало зрозуміло, що він їхати не збирається.

— Я на узбережжя не повернуся. Я так вирішив, одразу як прокинувся. Залишуся тут. Можете потім прислати за мною водія.

— Збираєшся назад на Схід? — здивовано запитав Вайлі. — Лише тому...

— Я так вирішив, — мовив Шварце з ледь помітною усмішкою. — Ви здивуєтесь, коли дізнаєтесь, що колись я був людиною, яка приймає рішення, людиною дій.

І коли водій вже заводив двигун, Шварце нащупав щось у кишені:

— Передайте це містеру Сміту!

— Мені заїхати за вами десь за дві години? — запитав водій у Шварце.

— Так... Само собою. Я буду тільки радий ще помилуватися краєвидом.

Всю дорогу до аеропорту він усе не йшов у мене з голови. Я намагалася вписати його у цю досвітню годину й тамтешній краєвид. Довгий же шлях йому довелося подолати з якогось гетто, аби заявити про себе на сходах грубої президентської усипальниці. Менні Шварце та Ендрю Джексон... їх навіть важко об'єднати в одному реченні. Навряд чи він взагалі думав про Ендрю Джексона, коли бродив навкруги, а якщо й думав, то, може, думав про те, що раз уже люди зберегли його дім, то, мабуть, Ендрю Джексон був людиною з великим серцем, здатний зрозуміти інших. На обох краях людського шляху людині потрібна опора: груди — гробниця. До чого можна прилягти, коли нікому ти більше не потрібен, і пустити собі кулю в лоба.

Звісно, ми цього не знали ще годин двадцять. Діставшись аеропорту, повідомили старшого стюарда, що містер Шварце не продовжить політ. І далі про нього забули. Грозова туча перемістилася до східного Теннессі і розбилася об гори. Тому зліт призначили менш ніж за годину.

З готелю з'явилися заспані пасажири; та я покуняла кілька хвилин на одній з тих «залізних дів»<sup>[65]</sup>, що їх поставили нібито для відпочинку пасажирів. Поволі з осколків спогадів про аварійну посадку почало відроджуватися передчуття ризикованої мандрівки: повз нас бадьоро пройшла нова стюардеса, висока, ладна, з чорним до лиску волоссям, повна подоба попередньої, от тільки одягнута не у французисту червоно-синю форму, а в лляну смугасту.

Вайлі, чекаючи на посадку, підсів до мене.

— Передали містеру Сміту записку? — спитала я, протираючи очі.

— Аякже.

— А хто він, цей Сміт? Підозрюю, саме він зіпсував Шварце всю подорож.

— Шварце сам винен.

— У мене упередженість до тих, кого називають «паровим котком», — заявила я. — Коли вдома татко намагається тиснути на мене, наче «паровий коток», я кажу йому, щоб приберіг це для своєї студії.

Либонь, я не зовсім справедлива, позаяк у цей час вранці слова — лише бліде відлуння думок.

— Утім, саме він же котком вкатав мене в Бенінгтон, за що я повік йому буду вдячна.

— Ох, і грюкоту ж було б, — кинув Вайлі, — якби коток на ім'я Брейді зіштовхнувся з котком на ім'я Сміт.

— А містер Сміт — татків конкурент?

— Не зовсім. Скоріше, ні. Та якби був конкурентом, то я знаю, на кого поставив би.

— На татка?

— Боюсь, що ні.

Для сплеску сімейного патріотизму було ще зарано.

Пілот та старший стюард стояли біля стола реєстрації, й пілот заперечно хитав головою, розглядаючи потенційного пасажира, котрий вкинув дві монетки по п'ять центів у щілину музичного автомата і п'яно розвалився на лавці, намагаючись відігнати сон. У залі очікування загриміла перша пісня, яку він обрав, — «Втрачена», після якої, через короткий проміжок, ще одна, «Ти пішов»<sup>[66]</sup>, така ж догматично-безапеляційна і безповоротна.

Пілот ще рішучіше замотав головою і підійшов до пасажира.

— На жаль, друже, цього разу ми не зможемо взяти вас на борт.

— Шо-о-о?

П'яний сів, і хоч виглядав він жалюгідно, та разом з тим було в ньому щось незрозуміло привабливе, так що мені стало шкода його, хоча музику, яку він обрав, не можна назвати інакше, як вкрай невдала.

— Повертайтеся-но краще до готелю і спробуйте поспати. А ввечері буде інший літак.

— Ні-і-і, хощу цим...

— Іншим разом, приятелю.

З прикрості п'яний навіть з лавки впав. І цієї миті, перекриваючи музику з автомата, гучномовець запросив нас, шановних пасажирів, пройти на посадку. В проході літака я налетіла на Монро Стара, майже впала на нього чи, краще сказати, хотіла впасти. То був чоловік, на якого б запала будь-яка дівчина, навіть без усіякого на те заохочення. Ніякого заохочення не поступало й мені, та я йому подобалася, тому він сів навпроти мене, поки тривала посадка.

— Давайте всі ми попросимо повернути нам гроші, — закинув він вудку.

Його темні очі так і брали мене в полон, і промайнула думка, якими б вони були, якби він справді закохався. Водночас вони здавалися і добрими, і відчуженими і, навіть коли їх погляд ніжно тебе вмовляв, він залишався дещо зверхнім. Але хіба то їхня провина, якщо бачили занадто багато. Він з легкістю входив у роль «свого хлопця» і так само з неї виходив — та насправді, на мою гадку, він таким не був. Утім, він добре розумів, коли краще промовчати, а коли відступити в тінь, і як слухати інших. З висоти свого становища (і хоч його високим не назвеш, та завжди здавалося, що — з висоти) він тримав у полі зору усе розмаїття життя у себе під ногами до найменших подробиць, так молодий добрий пастир і день, і ніч опікується своєю отарою<sup>[67]</sup>. А от день чи ніч — йому було однаково, він був приречений ніколи не стуляти очі, бо таким вже він народився, навіть без позиву до спокою чи навіть його особливого бажання.

Ми сиділи у мовчанні, яке ніхто і ніщо не порушували... Я знала його з тих самих пір, як він став партнером мого татка вже дюжину років тому, коли мені було сім, а Стару — двадцять два. Вайлі сидів через прохід від мене, і я не знала, чи слід познайомити їх один з одним, а втім, Стар крутив у руках каблучку, і робив це до того відсторонено, що я відчула себе маленькою і непомітною, і не набралася духу. Я й раніше ніколи не сміла ані відвести від Стара погляду, ані просто на нього дивитися, хіба що мала повідомити щось справді важливе ... і я знала, що й на інших він впливав так само.

— Сесиліє, ця каблучка — тобі.

— Перепрошую. Я й не усвідомлювала, що...

— У мене таких ще з півдюжини.

Він простягнув мені каблучку, масивну золоту каблучку з опуклою літерою <А>. Спало на думку, наскільки дивно така масивна річ виглядає на його пальцях, тонких та тендітних, як і риси обличчя з вигнутими бровами та чорним кучерявим волоссям. Такою ж витонченою була і вся його статура. Часом він справляв враження одухотвореного інтелектуала, та насправді він був тим іще бійцем — дехто з його минулого згадував, що у Бронксі<sup>[68]</sup> він був не останнім у банді підлітків і, коли вони йшли на бійку, той хирлявий хлопчисько



завжди йшов попереду, зрідка крізь зуби кидаючи команди тим, хто йшов за ним.

Стар залишив каблучку в моїй долоні, рішуче підвівся і звернувся до Вайлі:

— Ходімо-но до «весільної кабіни», — кивнув він. — Ще побачимося, Сесиліє.

Але ще до того, як вони зникли в кабіні, я почула, як Вайлі спитав:

— Ти записку Шварце хоч відкрив?

І відповідь Стара:

— Ні, ще.

Мабуть, я не дуже швидко мізкую, бо тільки зараз зметикувала, що Стар і є містером Смітом.

Пізніше Вайлі таки розповів мені, що було в тій записці.

Написану нашвидкуруч при світлі фар таксі записку було важко зрозуміти.

*Любий Монро, ти найкращий з них усіх я завжди схилявся перед твоїм розумом тому коли ти стаєш проти мене я розумію що виходу немає! Я відчуваю себе зайвим і продовжувати подорож мені нема чого хочу лише тебе ще раз попередити*

*Бережись! Я знаю.*

*Твій друг МЕННІ.*

Стар прочитав її двічі, підняв руку та пошкрябав вранішню щетину на підборідді.

— У нього зовсім розшарпані нерви, — сказав він. — І чим тут зарадиш? Абсолютно нічим. Шкода, що я його не вислухав. Та я не люблю тих, хто нав'язується тобі зі словами, що це — в твоїх власних інтересах.

— Може, так і було, — припустився Вайлі.

— Це — нікчемний прийом.

— А я б на нього клюнув, — похитав головою Вайлі. — Я марнолюбний, як жінка. Якщо хтось вдає, що я їм небайдужий, я прошу продовжувати. Поради мене тільки тішать.

Тепер вже, зморщивши носа, похитав головою Стар. Вайлі продовжував піддражнювати його — то був привілей, у якому йому ніколи не відмовляли.

— Ти клюєш на деякі лестощі, — сказав Вайлі. — Такий собі комплекс Наполеона<sup>[69]</sup>.

— Від лестощів мене просто нудить, — відрізав Стар, — та ще більше нудить, коли тобі нав'язують свою допомогу.

— Якщо тобі так вже не подобаються поради, за що ж ти мені платиш?

— Це суто ділове питання, — сказав Стар. — Я — ділок і я купляю те, що в тебе в голові.

— Який з тебе ділок, — не погодився Вайлі. — От коли я працював у паблісіті по зв'язках з громадськістю, я ділків бачив-пере-бачиВіне можу не погодитися з Чарльзом Френсісом Адамсом<sup>[70]</sup>.

— І що той казав?

— Він знав їх усіх: Гулда, Вандербілта, Карнегі, Астера — і він писав, що серед них немає жодного, з ким би він бажав зустрітися ще раз, у цьому чи іншому світі. Ну, з тих пір вони краще не стали. Тому я й кажу, що ти — не ділок.

— Мабуть, той Адамс був буркун, — сказав Стар. — Либонь, сам хотів бути першим, та забракло розсудливості чи твердості характеру.

— Голова в нього на плечах була, — відповів Вайлі досить-таки єхидно.

— Голови на плечах недостатньо. Вас, письменників та й інших людей мистецтва, так і тягне то занепасти духом, то скочити в халепу, і має знайти той, хто витягне вас із халепи та вправить мізки. — Він знизав плечима. — Ви все сприймаєте занадто близько до серця, а людей або ненавидите, або перед ними вклоняєтеся... люди для вас — це щось особливе, а насамперед — ви самі. Самі напрошуєтеся, щоб вами попихали. Я люблю людей і люблю, коли вони люблять мене, та моє серце там, куди поклав його Господь — у мене всередині.

Він помовчав.

— Гарзд, а що я сказав Шварце в аеропорту? Можеш пригадати точно?

— Ти сказав: «За чим би ти не прийшов, моя відповідь — «Ні!»».

Стар мовчав.

— Він зовсім знітився, — продовжував Вайлі, — та я буцімто його трохи розвеселив. А щоб розвіятися, ми покатали доньку Пета Брейді на авто.

Стар натис на кнопку виклику стюардеси.

— Отой пілот, — спитав він, — він не заперечуватиме, якщо я посиджу в кабіні поруч з ним?

— Це проти правил, містере Сміт.

— Тоді запросіть його сюди на хвилинку, коли він буде вільний.

Всю другу половину дня Стар просидів у кабіні поруч з пілотом. Під крилом літака пропливла безкрайня пустеля, яку змінили різнобарвні плоскогір'я, нагадуючи мені дитинство, коли ми бавилися тим, що забарвлювали фарбами білий пісок. А вже надвечір крізь ілюмінатор за пропелерами забовваніли гостроконечні зубці гірського хребта Засніженої пилки<sup>[71]</sup>, а це означало, що до домівки недалеко.

Час від часу я впадала в дрімоту, а в проміжках думала про те, що хочу за Стара заміж, хочу, щоб він мене покохав. Яка ж самовпевненість! Ну що я могла йому дати? Та хіба тоді я так думала? Тоді мною володів гонор молоденької жінки, який черпав свою силу в окрилених думках на кшталт: «Я ж не гірша за неї». З точки зору моїх мріянь я ніяк не поступалася вродою голлівуд-ським красуням, які неодмінно докладали зусиль, аби запасти йому в душу. А мій досвід, хоч і невеликий, у мистецьких справах, звісно, робив мене здатною стати блискучою окрасою будь-якого салону.

Тепер-то я розумію, що то була маячня. Що ж до Стара, то хоча його освіта ґрунтувалася на нічому іншому, як на вечірніх курсах стенографії, він давно вже пробився крізь бездорожні пустині пізнання в царини, куди мало хто здатен був за ним піти. У моїй безшабашній зарозумілості я подумки зіставляла свої сірі очі з його карими: чиї ж лукавіші; удари свого юного серця (гольф і теніс) з його, вже, мабуть, притомленим роками перенапруження. Я планувала, подумки плела інтриги та чинила підступи проти невідомих суперниць (втім, хто з жінок цим не займався), та нічого, як ви побачите, з цього не вийде. Тішить мене й тепер, що зусилля не минули б даром; та щира правда полягала в тому, що мені нічого було йому дати, з того, що він не мав; мої най-романтичніші помисли на ділі були навіяні стрічками, зокрема, на мене сильно подіяла «42-га вулиця»<sup>[72]</sup>. Більш ніж імовірно, що деякі з картин, що зробили мене такою, яка я є, були задумані саме Старом.

Так що діло моє було зовсім безнадійне. Не можна жити тим, щоб увесь час прати білизну чужих почуттів. Та тоді мені здавалося інакше: може, тато допоможе, а може — стюардеса. Могла б піти до кабіні пілота й прямо сказати Стару: «Якщо я колись і бачила любов, то в очах тієї дівчини».

Міг би й пілот стати в пригоді: «Чоловіче, ти що, сліпий? Мерщій до пасажирського салону!»

Та й Вайлі Вайт міг би прийти на допомогу, замість того, щоб маячити в проході у мене перед очима, гадаючи, сплю я чи ні.

— Сідайте вже, — запросила я. — Які новини? Де ми?

— В повітрі.

— А, он воно що. Тоді сідайте. Над чим працюєте? — спробувала я удати живий інтерес.

— Хай допоможуть мені небеса, я пишу про бойскаута, а саме: «Бойскаут».

— Старова задумка?

— Хто його знає... Він запропонував мені поміркувати. Не виключаю, що з десяток сценаристів працювали над ідеєю до мене, і рівно стільки ж будуть копірситися в ній після мене, а от цю систему вигадав власне він. Бачу, ви в нього закохалися?

— Ще чого! — вигукнула я обурено. — Та я його з дитинства знаю.

— До нестями, еге ж? Що ж, спробую влаштувати ваші справи, якщо ви допоможете мені влаштувати мої. Хочу мати власну групу.

Я знову заплющила очі і провалилася у сон. А коли знову розплющила, то побачила, що стюардеса вкриває мене пледом.

— Майже на місці, — оповістила вона.

Крізь ілюмінатор, над захід сонця, було видно, що земля під крилом стала зеленішою.

— Тільки-но почула дещо смішне, — сповістила вона, хоча її ніхто не питав. — У кабіні пілота... той містер Сміт, чи містер Стар... ніколи не бачила його імені в титрах<sup>[73]</sup>.

— А він його ніколи не ставить, — пояснила я.

— А-а-а. Отже, він розпитував пілотів про льотну справу... Тож воно його й справді цікавить, не знаєте?

— Знаю.

— Ото ж бо один з пілотів і каже, що б'ється об заклад, що за десять хвилин береться навчити містера Стара літати соло. У нього, каже, такий склад розуму — все схоплює на льоту.

У мене почав уриватися терпець.

— Ну і що тут такого смішного?

— Зараз, так от, нарешті один з пілотів питає, чи подобається містеру Стару його справа, а містер Стар на це й відповідає: «Авжеж.

Само собою, подобається. Коли навкруги у всіх не всі вдома, то приємно залишатися хоч і неповним ідіотом, та єдиним, якого ще не розкусили».

Стюардеса так і заходилася від сміху, а мені хотілося плюнути їй межі очі.

— Уявіть собі: «Коли навкруги у всіх не всі вдома, то приємно залишатися хоч і неповним ідіотом, та єдиним, якого ще не розкусили».

Раптом без видимої причини її сміх урвався, і вона підвелася — сама серйозність:

— Піду заповню робочий журнал.

— Прощайте!

Здається, то не вони допустили Стара посидіти поруч із собою, а він дозволив їм посидіти біля свого трону, і то не вони допустили його до штурвалу, а він дозволив їм постернувати.

Багато років потому мені випало летіти з одним з тих самих пілотів, і він мені переповів одну річ, яку сказав їм Стар.

Він саме розглядав гори.

— Уявіть, що ви інженер-залізничник, і вам треба прокласти трасу, скажімо, десь там, — він кивнув на гори. — У вас на руках результати геодезичної зйомки, і ви бачите три-чотири, а то й півдюжини варіантів прокладки, і всі однаково добрі. Чи погані. Вам треба зробити вибір — але на чому він засновується? Дізнатися, який шлях найкращий, можна, лише проклавши трасу. Тому ви берете й будете дорогу.

Пілоту здалося, що він щось не дочув.

— Ви про що?

— Ви обираєте шлях без будь-якої, як вам здається, на те причини — просто тому, що та он гора, на ваш погляд, рожевіша, або синька — синіша. Зрозуміло?

Пілот вважав це вельми корисною порадою. Та брав його сумнів: чи досягне він таких висот, щоб вона йому стала у пригоді.

— От що я хотів би знати, — зізнався він з гіркотою, — так це як містер Стар досяг тих висот, де він став містером Старом.

Боюсь, що сам Стар ніколи не дав би відповіді на це питання, а зародок пам'яттю не наділений. Та я могла б відповісти, хоча б почасти. Він піднявся дуже високо — туди, звідки відкриваються

широкі обрії, на сильних крилах, коли ще був молодим. І коли він був високо в небі, то окинув поглядом усі царства на світі<sup>[74]</sup>, окинув очима, які могли широко дивитися прямо проти сонця. Махаючи невтомно крилами — врешті-решт, відчайдушно, не припиняючи бити ними, він протримався там значно довше, ніж більшість із нас, а потому, пам'ятаючи все, що бачив зі своєї великої висоти, поступово опустився на землю.

Двигуни тим часом вимкнули, і всі наші п'ять почуттів почали налаштовуватися на посадку. Попереду зажевріла низка вогнів військово-морської бази Лонг-Біч<sup>[75]</sup>, а зліва і справа замерехтіла вогниками Санта-Моніка<sup>[76]</sup>. Над Тихим океаном вже зійшов каліфорнійський місяць, великий та помаранчевий. Та що б я не відчувала щодо всіх цих речей — а вони зрештою були моєю батьківщиною — я знала, що Стар відчуває набагато більше. Всі ці речі, на які я дивилася широко відкритими очима, як на ту отару овець на задньому подвір'ї студії старого Лемле, у Старових очах виглядали інакше, бо саме тут він спустився на землю після свого високого польоту, який відкрив йому очі, і він побачив, куди ми йдемо, і як ми виглядаємо на своєму шляху, і що на тому шляху важливо, а що — ні. Ви можете сказати, що його занесло сюди випадковим вітром, та я схильна вважати інакше. Я схильна до думки, що в «кадрі, знятому загальним планом з висоти», він побачив новий вимір нашим судомним надіям та витонченим плутням та незграбним жалям, і бути з нами до кінця було його власним вибором. Як і у випадку з літаком, який опускався до аеропорту Глендейл<sup>[77]</sup>, в теплу темряву.

## Епізоди 4 та 5

Стояв липневий вечір, і коли о дев'ятій я паркувала біля студії свою автівку, то в драг-сторі<sup>[78]</sup> навпроти побачила кількох статистів, які схилилися над біксовим більярдом<sup>[79]</sup>. На розі у своєму напівковбойському вбранні стояв «Старий» Джонні Свонсон<sup>[80]</sup>, який похмуро вдивлявся кудись вдалечінь повз місяць. У минулі часи в кіно він був фігурою ніяк не меншою, ніж Том Мікс<sup>[81]</sup> чи Біля Гарт<sup>[82]</sup>, тепер же навіть від розмови з ним ставало надто сумно, тому я скоріше прошмигнула через вулицю в парадні ворота.

На студії не буває такого, щоб було зовсім тихо. Завжди в проявних і в тонательє працюють в нічну зміну техніки, і цілодобово техперсонал бігає до буфету. Та ввечері звуки не такі, як удень — м'який шерхіт шин, тихе цокання моторів, що працюють на холостому ході, «голий» голос сопрано проти ночі через мікрофон звукозапису. За рогом я наштотхнула на чоловіка в гумових чоботях, який мив авто — струмінь води зі шланга в білому світлі виглядав як казковий фонтан серед мертвотних індустріальних тіней. Я вповільнила крок, побачивши, як біля адміністративної будівлі дбайливі руки підіймали містера Маркуса, щоб посадити його в машину. Це була довга процедура, тому що навіть сказати «на добраніч» у нього забирало часу більше, ніж у будь-кого. І поки я вичікувала, доки це відбудеться, я чітко почула, як сопрано раз за разом виводить: «Прийди, прийди, я люблю лише тебе»<sup>[83]</sup>; я це добре пам'ятаю, тому що вона виводила той самий рядок і в момент землетрусу, перший поштовх якого прийде вже за п'ять хвилин.

Офіси правління, де був і татків, знаходилися в старому адміністративному будинку, вздовж фасаду якого тяглися довгі балкони з суцільними чавунними перилами, наче застигла у часі ливна канатохідця. Батько розміщався на другому поверсі, між кабінетами Стара та містера Маркуса. Того вечора на цьому поверсі світилися всі вікна підряд. Від того, що Стар так близько, у мене тьохнуло серце, та я вже навчилася тримати його в шорах, адже за цілий місяць вдома Стара я бачила лише одного разу.

У батьківському кабінеті було чимало дивного, всього й не перекажеш, тому буду стислою. У приймальні, скільки себе пам'ятаю,

сиділи три секретарки, як ті три відьми, з обличчями, як у гравців у покер, а звали їх Берді Пітерс, Мод (щось там) та Розмарі Шміл; не знаю, чи мало це відношення до її імені<sup>[84]</sup>, але саме Розмарі була, так би мовити, в них за старшу і саме під її столом знаходилася заповітна кнопка, що відмикала двері до батьківської «тронної зали». Всі три секретарки були затяті поборниці капіталізму, і не хто інший, як Берді, вигадала правило: якщо друкарок ловили на тому, що вони обідають спільно більше разу на тиждень, то їх «викликали на килим». У той час на студіях всерйоз побоювалися «влади натовпу».

Ось куди я й пішла. Тепер-то усі виконавчі директори хизуються великими картинними вітальнями, але запровадив цю моду саме татко. Саме йому також можна поставити в заслугу запровадження шибок з поляризаційними світлофільтрами на великих, як вітрина, вікнах, зовні непрозорих; і ходили навіть чутки про потайну ляду в підлозі, в яку можна було провалити небажаних відвідувачів просто в кам'яний мішок, та я вважаю це пустими небилицями. На видному місці у батька висів великий портрет Віла Роджерса<sup>[85]</sup>, що мав натякати на таткову духовну спорідненість з цим своєрідним «св. Франциском Голлівуду»; також там була надписана фотографія Мінни Девіс, покійної дружини Стара, а також знімки інших знаменитостей з нашої студії та великі пастельні портрети моєї мами та мій. Цього вечора вікна були розкриті навстіж; в одному з них безпорадно застряг великий місяць у рожево-золотавому серпанку. За великим круглим столом у глибині кабінету схилилися татко, Жак Ла Борвіц і Розмарі Шміл.

Як татко виглядав? Дати точний опис я не в змозі, окрім того випадку, коли я зустріла його в Нью-Йорку, де менш за все сподівалася його побачити: дорогу мені застив огрядний літній чолов'яга, який, на погляд, злегка соромився власної статури, і єдине, чого б мені хотілося, так це, щоб він швидше рухався — і раптом я впізнала свого батька. Пізніше мене навіть приголомшило це моє враження. Адже татко вмів бути магнетичною особою: у нього були вольове підборіддя та ірландська посмішка.

Що до описання Жака Ла Борвіца<sup>[86]</sup>, то тут я краще вас пощаджу. Зауважу лише, що він був помічником продюсера — щось на кшталт комісара — і цим все сказано. Де Стар викопував таких розумових кадаврів або хто їх йому підкидав, а найбільше — як він примудрявся



мати від них хоч якийсь зиск — не переставало мене вражати, як утім вражало й кожного щойно прибулого зі Сходу, хто з ним стикався. Звісно, у Жака Ла Борвіца були свої сильні сторони; так само є вони і у субмікроскопічних найпростіших, і у будь-якого собацюри, що нишпорить навкруги у пошуках сучки чи кістки. Жак — таки так!

Судячи із занепокоєних виразів на їхніх обличчях, я зробила висновок, що тут йдеться про Стара. Чи то Стар наказав щось таке — не таке, чи заборонив щось таке, чи кинув виклик батькові, чи викинув якусь з картин Ла Борвіца на сміття — словом, зробив щось, на їх погляд, катастрофічне, і от вони сиділи тут серед ночі, замислюючи чи то заколот, чи то бунт, тобто нагадували збіговисько зневірених змовників. Розмарі Шміл тримала наготові блокнот, буцімто занотувати їхні протестні настрої.

— Я везу тебе додому, живого чи мертвого, — сказала я таткові з порога. — Всі дарунки до дня народження вже покриваються цвіллю в святковій упаковці!

— День народження! — вигукнув Жак у пориві виправдання. — І скільки ж стукнуло? Я й не знав.

— Сорок три, — роздільно сказав татко.

Насправді йому стукнуло на чотири роки більше. І Жак це добре знав. Я бачила на власні очі, як він колись помітив дату у своєму нотатнику про всяк випадок, щоб використати при нагоді. Тут подібні гресбухи носять у руках відкритими. Тому збоку можна побачити, що там пишуть, навіть без читання по губах, і я краєм ока помітила, що й Розмарі Шміл мимоволі робить подібну нотатку і собі. Схаменувшись, вона почала її витирати, і саме тієї миті під нами здригнулася земля.

У нас вона тільки здригнулася, на відміну від Лонг-Біча, де верхні поверхи крамниць одним махом вивернуло на вулиці, а малі готелі винесло в море, проте довгу хвилину ми нутром відчували нутро землі, ніби ми все ще зв'язані пуповиною з утробою матері Землі, яка, наче у кошмарному сні, затягує нас назад у лоно світотворіння.

Мамин портрет злетів зі стіни, видаючи місцезнаходження потаємного сейфа; ми з Розмарі, як у трясці, вхопилися одна в одну і в якомусь шаленому вальсі під власний вереск перетнули усенький кабінет, майже від стіни до стіни. Жак чи то зомлів, чи просто зник з очей, а татко вчепився за стіл і щодуху горлав: «З тобою все гаразд?» А за вікном співачка якраз дійшла до пронизливої кульмінації: «Я люблю

лише тебе», де затрималася, а потім, заприсягаюся, завела усе знову. Чи, може, то підплигнула голка на записуваній платівці.

Кімната майже завмерла, лише під ногами відчувалося дрібне дрижання. Всі обережно рушили до дверей, включаючи й Жака, який вигулькнув як з-під землі, і п'яною хиткою ходою через приймальню попростували до чавунного балкону. Майже скрізь все світло «вирубило», і то тут, то там чулися крики й окрики. На якусь мить ми завмерли, чекаючи на новий поштовх, потому, не змовляючись, метнулися до кабінету Стара.

Його кабінет був великий, проте менший за батьків. Стар сидів на краю дивана, протираючи очі. Коли стався землетрус, він, судячи з усього, спав і тепер намагався збагнути, чи то він йому наснився, чи насправді був. Коли ж ми запевнили його, що він таки йому не наснився, Стару здалося все це вельми потішним, аж тут почали разом видзвонювати телефони. Я ненав'язливо, наскільки то було можливо, спостерігала за ним. Від втоми він був геть сірий, та поки він слухав телефон та диктограф<sup>[87]</sup>, в очах у нього з'явився вогник.

— Прорвало пару водогінних магістралей, — повідомив він татка.  
— Ті, що ведуть на знімальний майданчик.

— Грей саме знімає у «Французькому селі», — зазначив татко.

— Вода розлилася ще навколо «Станції», а також, хай йому біс, в «Джунглях» і на «Куточку міста», та, здається, ніхто не постраждав. — Між ділом він похмуро потис мені руки. — Де ти пропадала, Сесиліє?

— Монро, ти туди йдеш? — запитав татко.

— Коли зберу всі новини. Також вийшла з ладу одна з ліній електропередач ... Я вже послав за Робінсоном.

Він усадив мене поруч себе на диван і попрохав розповісти про землетрус знов.

— У тебе втомлений вигляд, — сказала я проникливим материнським голосом.

— Еге ж, — погодився він. — Нема куди ходити вечорами, тож я просто працюю.

— Я влаштую пару вечірок для тебе.

— Раніше я грав з компанією в покер, — сказав він задумливо. — До того, як одружився. Та всі вже повмирали від запою.

Міс Дулан, його секретарка, увійшла з купою свіжих поганих новин.

— Робі, як прийде, про все подбає, — запевнив Стар татка. — Він повернувся до мене. — Робінсон — то справжня знахідка. Він колись був аварійним монтером... лагодив обірвані телефонні дроти серед міннесотських<sup>[88]</sup> завірюх... такого ніщо не зупинить. За хвилину він тут буде... він тобі сподобається.

Він мовив це так, ніби виношував намір звести нас разом усе попереднє життя, і власне заради цього й влаштував землетрус.

— Він тобі сподобається, — повторив він. — А коли ти повертаєшся до коледжу?

— Я ж тільки прилетіла додому.

— Тобто попереду в тебе ціле літо?

— Вибач, — сказала я. — Повернуся, як тільки зможу.

В голові у мене був туман. У мене просто не могла не промайнути думка, що в нього й дійсно могли бути якісь наміри щодо мене, і якщо так, то стадія була аж занадто рання. Як на те, я могла відчувати себе лише «гарним реквізитом». І така перспектива мене не спокушала... то було все одно, що вийти заміж за лікаря. Рідко коли той залишав кіностудію до одинадцятої вечора.

— І скільки ж, — він запитав у мого батька, — їй залишилося до випуску? От що я мав на увазі.

Тут, гадаю, я ладна була запально вигукнути, що мені необов'язково повертатися до коледжу, що освіти в мене ого-го... як увійшов гідний усілякого захвату Робінсон, клишоногий рудий парубок, ладний скочити і у вогонь, і у воду.

— Це — Робі, Сесиліє, — просто сказав Стар. — Нумо, Робі, пішли.

Так я й зустрілася з Робі. Сказати, що я зустріла свою долю, здавалося безглуздя, проте так лише здавалося. Бо прийде час, і не хто інший, як Робі, розповість мені, як Стар тієї ночі знайшов своє кохання.

## Епізод 6

У місячному світлі знімальний майданчик являв собою тридцять акрів казкової країни — і зовсім не тому, що «натура» скидалася на африканські джунглі або середньовічний французький замок, або на шхуни на якійній стоянці, або на нічний Бродвей, а тому, що

нагадувала розідрану дитячу книжечку з картинками, наче уривки казкових історій, що пурхають між язиками полум'я. Я ніколи не жила в будинку зі справжнім горищем, та зараз натурний майданчик, як на мене, виглядав саме так, а вночі, з її викривленим сяйвом, все ніби оживало.

Коли прибули Стар та Робі, пучки світла вже вихоплювали небезпечні ділянки «водопілля».

— Ми відкачаємо цю воду в болото на Тридцять шостій вулиці, — мовив Робі, окинувши оком розміри розливу. — Це міська власність... От вам і Божий промисел. Тільки-но подивіться!

На маківці величної голови бога Шиви<sup>[89]</sup> вниз за течією штучної річки пливли дві жінки. Ідола змило з майданчика, що зображав собою Бірму, й несло звивистими путями ріки, посеред якої він разом з іншими уламками катастрофи то борсався на міліні, то кружляв у водоверті. Дві біженки знайшли притулок серед звивин божественних локонів на високому чолі і на перший погляд скидалися на туристок на автобусній екскурсії визначними місцями паводка.

— Ти диви, Монро! — вигукнув Робі. — Глянь он на тих дамочок!

В'язнучи ногами в непередбаченій багнюці, обидва дочували до берега основного русла. Звідси було видно, що жінки неабияк перелякані, проте вже сповнені надії на скорий порятунок.

— Хай би й пливли собі до самої стічної труби, — галантно порадив Робі. — Та річ у тому, що Де Мілю знадобиться голова вже наступного тижня.

Утім, він був людиною, що не скривдить і мухи, і вже за мить стояв по пояс у воді, намагаючись підчепити Шиву багром, та досяг лише того, що закрутив голову паморочливими кругами. Тут надійшла допомога, яка поміж іншого виявила, що одна з них вельми гарненька, і що обидві вони, либонь, з вершків суспільства. Та на майданчик вони запливли приблудами, й Робі бридливо дожидав, щоб сказати їм пару теплих слів, поки ідола приборкують і виволікають на суше.

— Та відчепіться ви вже від голови! — озвався він знизу ввєрх. — Це ж вам не сувенір!

Одна з жінок покволом зісковзнула по щоці ідола, де внизу Робі її спіймав і поставив на ноги; інша, після коротких вагань, наслідувала прикладу. Робі обернувся до Стара за присудом.

— Босе, і що з ними далі робити?

Та Стар не відповів. За два кроки від нього з легкою посмішкою було обличчя його покійної дружини, цятка в цятку навіть до виразу. На відстані двох кроків місячного сяйва на нього дивилися знайомі очі, на знайомому чолі ворушився закруток волосся, а посмішка, що застигла на обличчі, майже не змінилася в прорисах, навіть напіввідкриті губи були ті самі. На мить його пробрав благоговійний трепет, і він ледве не скрикнув. Миттю перед його очима пронеслися затхла напівтемна кімната, приглушений плавний плин чорного лімузина-катафалка, падаючі квіти, що собою вкривають землю — і ось він бачить перед собою її, живу та усміхнену. Повз нього неслася ріка, спалахи великих прожекторів металися майданчиком... а він все не міг мовити ні слова, аж поки не почув її голос — той голос не був голосом Мінни.

— Пробачте нас, — мовив голос. — Ми просто зайшли у ворота слідом за вантажівкою.

А за спиною вже зібралася гурба: електрики, монтажники, водії, на яких Робі почав гарикати, як та вівчарка на отару.

— Швидко... поставити насоси на баки на четвертій площадці... заведіть трос за цю голову... протягніть її волоком ввверх, по четверо з обох боків... та перш за все, ради Бога! відкачайте воду з «Джунглів», а ту велику трубу А покладіть на землю... нічого з нею не станеться... це — пластмаса.

Стар нерухомо стояв і мовчки дивився вслід жінкам, поки вони у супроводі поліцейського пробиралися до виїзних воріт. Потім він зробив пробний крок, перевіряючи, чи тримають його коліна. Розплескуючи багнюку, повз нього грімко проторохтів трактор, слідом тягнулися робочі... кожен другий обертався до нього, посміхався, вітався: «Привіт, Монро!... Вітаю, містере Стар! Щось вогкуватий вечір, містере Стар... Монро... Монро... Стар... Стар... Стар...

Він відповідав, привітно махав рукою, коли люди струміли повз нього, зникаючи в п'їтмі. Це мені трохи нагадувало сцену вітання Імператором Старої гвардії<sup>[90]</sup>. Того світу більше вже немає, але й цей світ має своїх героїв, і Стар був одним із них. Більшість з цих робітників працювали тут давно... з самого початку доби кіно, і під час великого струсу, коли прийшов звук, і трьох років Великої депресії він дбав про те, щоб лихо обходило їх стороною. Старі узи вірності тепер дрижали від напруги; повсюдно вчорашні колоси виявлялися колосами

на глиняних ногах, а він як був для них своїм, так і залишився, останнім, хто був на престолі. І їхнє вітання, коли вони проходили повз нього, було чимось на кшталт неголосного «ура!».

## Епізод 7

За час між вечором, коли я прилетіла додому, і землетрусом<sup>[91]</sup> я зробила немало нових спостережень. Стосовно татка, наприклад. Татка я любила (і якщо мою любов до нього представити у вигляді графіка, то він був би зигзагоподібною кривою з численними різкими піками то вгору, то вниз) та все ж стала помічати, що його сильна воля — це ще не все, що піднесло його туди, де він є. Більшість його надбань зобов'язані його прозорливості. Саме завдяки їй йому посміхнулася удача і він отримав четверту частину в прибутках у тому «цирку», який саме переживав бум. Як і молодий Стар. Це було найбільшим звершенням його життя — все решта було справою інстинкту. Звісно, з ділками на Волл-стрит<sup>[92]</sup> він напускав туману, розповідаючи, наскільки це незбагненна і загадкова штука — робити кіно, хоча сам і не кумекав не те що в азах перезапису різних фонограм на одну, а й навіть у монтажу. Та й не дуже він перейнявся атмосферою Америки, працюючи в юності попихачем у забігайлівці в Баллігегані<sup>[93]</sup>, і відчуття того, що складає фабулу кінострічки, у нього було не більше, ніж у якогось мандрівного комівояжера. З іншого боку, він уник прихованого парезу<sup>[94]</sup> як--<sup>[95]</sup>; він прийшов у кіно, хоч і не на зорі, але ще до опівдня, і через підозрілість, яку він употужнив у собі, наче мускул, обкрутити його навколо пальця було складно.

Стар був його удачею, більше ніж удачею. Він був дороговказом у кіновиробництві, як Едісон і *Люм'єр*, як Гриффіт і Чаплін. Він підніс кінокартини над рівнем та можливостями театрального мистецтва, досягнув свого роду золотої доби в 1933 році, перед встановленням цензури<sup>[96]</sup>.

Доказом його уміння повести за собою був шпіонаж, що розгорнувся навколо нього, — не просто якась там полювання за внутрішньою інформацією чи за патентованими технологічними секретами, а стеження за його нюхом на нові тенденції в кіно, його гадки щодо того, куди воно прямуватиме. Надто багато його життєвих сил забиравала проста відсіч цих спроб. Це перетворювало його роботу

до певної міри на секретну, нерідко відлюдну та повільну, тому її важко описати, так само як плани полководця, коли психологічні чинники стають надто туманними й нез'ясовними, от і доводиться обмежуватися, врешті-решт, простим переліком здобуткіВіневдач. Та я намітила надати хоча б якесь уявлення про нього за роботою, чим і пояснюється подальше. Частково воно запозичене з есе, яке я написала в коледжі під назвою «Один день продюсера», а частково є продуктом моєї власної уяви. Частіше описання подій буденних є плодом моєї вигадки, у той час як усі більш-менш непересічні події є реальними.

Рано-вранці після потопу на крайній балкон адміністративної будівлі піднявся якийсь чоловік. За словами очевидця, він трохи постояв там, а потім виліз на чавунні перила і кинувся сторч головою на бруківку. Наслідок — зламана рука.

Міс Дулан, секретарка Стара, доповіла йому про цей випадок, коли о дев'ятій ранку він викликав її дзвінком. Сам він під час інциденту спав у кабінеті і не чув невеликого гвалту.

— Піт Заврас! — вигукнув Стар. — Оператор?

— Його доправили до лікаря. В газетах про це не буде.

— От лихо, — похитав він головою, — я знав, що він дійшов краю, та не знаю чому. Два роки тому, коли він працював у нас, з ним все було гаразд. Але чому саме він прийшов сюди? Як він взагалі потрапив на студію?

— Як? Обманом. Показав свою стару перепустку, — повідомила міс Дулан. Вона, дружина помічника режисера, була, так би мовити «яструбом», сухою прихильницею жорсткого курсу. — Мабуть, це пов'язано якимось із землетрусом.

— А він же був найкращим оператором Голлівуду, — зазначив Стар.

І навіть коли він почув про тисячі загиблих в Лонг-Бічі<sup>[97]</sup>, все одно з голови його не йшла думка про це невідале самогубство на світанні. Він наказав міс Дулан дізнатися, що ж підштовхнуло Завраса на цей крок...

По диктографу занесло крізь ранкову теплінь перші повідомлення нового дня. Стар голився та пив каву, слухаючи реляції та віддаючи накази. Робі залишив повідомлення: «Якщо я потрібен буду містеру Стару, скажіть йому: хай іде під три чорти — я сплю». Якийсь актор захворів, чи то так йому ввижалось; губернатор Каліфорнії має намір

завітати на студію з цілим почтом супроводжуючих осіб; помічник продюсера відлупцював дружину через зіпсовану копію кінофільму і тепер має «бути пониженим до рядового сценариста» — всі ці три справи входили до повноважень татка, якщо той актор не мав особистого контракту зі Старом. Далі, на місці натурних зйомок у Канаді, куди вже прибула знімальна група, випав ранній сніг — Стар, переглядаючи сюжет картини, в умі прикидав можливості прилаштуватися до снігу. Та ні, нічого тут не поробиш. Він викликав Кетрін Дулан.

— Я хотів би поговорити з поліцейським, який минулого вечора виводив двох жінок із знімального майданчика. Здається, його звати Мелоун.

— Так, містере Стар. І на лінії Джо Ваймен — стосовно брюк.

— Привіт, Джо, — почав Стар. — Послухай, на попередньому перегляді двоє поремствували, що півкартини у Моргана була розстебнута ширінька... певна річ, вони перебільшують, та навіть якщо це три — чотири метри... ні, цих двох нам не відшукати, та я хочу, щоб стрічку крутили й крутили, поки ти не виявиш ці метри. Посади в кінозал купу народу — хто-небудь та й засіче.

*Tout passe — Lart robuste*

*Seul a l'eternite.* <sup>[98]</sup>

— А ще тут принц з Данії, — сказала Кетрін Дулан. — Він дуже привабливий, — підмивало її чомусь додати, — як для свого немалого зросту.

— Дякую, — відповів Стар. — Дякую вам, Кетрін. Я зворушений тим, що в ваших очах залишаюся найпривабливішим з тих, хто зростом не вийшов. Хай високого гостя поки поводять по зйомках, а йому передайте, що о першій ми з ним обідаємо разом.

— І на вас чекає містер Бокслі, скопив губи, як справжній британець.

— Я приділю йому десять хвилин. — І коли вона вже виходила, запитав: — Робі не телефонував?

— Ні.

— Зателефонуйте на комутатор і, якщо від нього щось було, подзвоніть йому і запитайте наступне. Запитайте ось про що: чи не чув



він ім'я тієї жінки вчора ввечері. Будь-якої з тих жінок. Або що-небудь, аби їх можна було розшукати.

— Ще щось?

— Ні, але скажіть йому, що це важливо, поки він не забув. Хто вони? Я маю на увазі, що вони за люди... запитайте і це в нього. Я маю на увазі, чи вони...

Вона строчила його слова в блокноті, не піднімаючи голови; зачекала, доки він продовжить.

— Гм... чи вони... не сумнівні особи? Чи не акторки? А-а, не має значення... пропустіть це. Спитайте лише, чи він знає, як їх знайти.

Поліцейський, Мелон, не знав нічого. Так, були дві дамочки, і він їх швиденько витурив зі студії. Ще б пак! Одна з них була невдоволена. Котра? Одна з них. У них була машина, шеві<sup>[99]</sup>, він ще хотів записати номер. То була... гарненька, яка дратувалася? Одна з них.

Котра з них — він нічого такого не помітив. Навіть на студії вже встигли забути Мінну. За якихось три роки. От і все.

## Епізод 8

Містера Джорджа Бокслі Стар зустрів посмішкою. Доброю батьківською посмішкою, яку він розвинув шляхом заміни синівської посмішки тих часів, коли молодого людиною вибився на високі посади. Спершу то була посмішка пошани до своїх старших, та потому, як його власні рішення скоро заступили їхні, ця посмішка призначалася для того, щоб вони цього не відчували, аж врешті-решт, виникла ця, теперішня люб'язна посмішка, часом дещо поспішна та втомлена, та неодмінно адресована всякому, хто протягом останньої години не накликав на свою голову його гніву. Чи всякому, кого він не збирався відкрито та брутально образити.

У відповідь містер Бокслі навіть не посміхнувся. Та й зайшов він з виглядом, неначе його сюди зтягнули силоміць, хоча, само собою, ніхто його й пальцем не торкнувся. Він став перед кріслом, і знову склалося враження, буцімто два невидимих конвойника всадили його примусом. Та й опинившись у кріслі, усім своїм виглядом він виказував невдоволення. І навіть коли на пропозицію Стара він запалив сигарету, то здавалося, що сірник до сигарети піднесли зовнішні сили, яким він кориться, але ж із почуттям власної гідності.

Стар подивився на нього з усією можливою люб'язністю:

— Щось іде не так, містере Бокслі?

Романіст відповів мовчанням, яке не віщувало нічого доброго.

— Вашого листа я прочитав, — повідомив Стар, облишивши привітний тон директора приватної школи. Тепер він говорив як з рівнею, але з натяком на обопільногостре відношення.

— Не можу добитися, щоб те, що пишу, увійшло в сценарій, — вибухнув одразу ж Бокслі. — Ви тут усі поводитеся, наче порядні люди, але ж це — якась змова. Ті два борзописці, що ви поставили до мене, слухають, що кажу, але все перекручують так, що не впізнати... Здається, у них словниковий запас не перевищує й сотні слів.

— А чому вам не писати самому? — запитав Стар.

— Писав. І посилав вам частину.

— Але ж там була лише одна розмова, куди не глянь, — зауважив Стар беззлобно. — Розмова, може, й цікава, та не більше.

Тепер два невидимі конвойники ледве утримали Бокслі в глибині крісла. Він спробував піднятися; вичавив із себе один глухий «цявк», який можна було віднести до сміху, але аж ніяк не веселого, і сказав:

— Здається, у вас тут взагалі ніхто нічого не читає. Позаяк під час розмови чоловіки встигають ще й битися. А в кінці один з них падає в криницю, і його доводиться піднімати в цебрі.

Він ще раз цявкнув і вщух.

— А ви б написали таке у вашій власній книжці, містере Бокслі?

— Що? Звісно, ні!

— Вважали б це надто дешевим.

— В кіно інші засади, — сказав Бокслі ухильно.

— А ви в кіно ходите?

— Ні. Майже ніколи.

— А чи не тому, що люди там завжди б'ються і падають у колодязі?

— Авжеж... а ще корчать страшні гримаси та виголошують неприродні й неправдоподібні діалоги.

— Облишмо на хвилину діалоги, — сказав Стар. — Само собою, ваші куди вишуканіші за ті, що їх здатні породити, як ви висловилися, борзописці... саме тому ми вас сюди і запросили. Та уявімо собі дещо інше, поза поганими діалогами та гасанням по колодязях. Скажіть, у вашому кабінеті є грубка, яка запалюється сірниками?

— Здається, є, — сказав Бокслі насторожено, — та я нею не користуюся.

— Припустімо, що ви сидите в своєму кабінеті. Ви цілий день з кимось билися або щось писали, і тепер надто втомилися, щоб далі битися чи писати. От і сидите собі, втупившись у порожнечу... нудитесь, як всі ми, часом буває. Аж тут у кімнату заходить гарненька стенографістка, яку ви вже бачили до того, і ви спостерігаєте за нею... знічев'я. Вона вас не помічає, хоча ви зовсім поруч. Знімає чорні рукавички, відкриває сумочку й вивалює її вміст на стіл... — Стар піднявся, жбурнувши кільце з ключами на письмовий стіл. — У неї всього-на-всього два дайми<sup>[100]</sup> та один нікель<sup>[101]</sup>... та картонна коробка сірників. Вона залишає нікель на столі, а дайми кладе в сумочку, підносить чорні рукавички до грубки, відкриває дверцята й кидає рукавички всередину. В коробці лише один сірник, і дівчина, опустившись на коліна, збирається запалити вогонь. І раптом ви відчуваєте, що з вікна дуже тягне... і саме тут дзвонить телефон.

Дівчина знімає слухавку, говорить «алло!», слухає і кидає у відповідь: «В житті не мала чорних рукавичок». Вішає слухавку, знову стає на коліна і як тільки чиркає сірником, ви несподівано оглядаєтеся довкола й помічаєте, що в кімнаті є ще один чоловік, який спостерігає за кожним рухом дівчини...

Стар замовк. Він підібрав ключі, сховав їх у кишеню.

— Продовжуйте, — мовив Бокслі посміхаючись. — Що було далі?

— Не знаю, — відповів Стар. — Я просто малював вам кіно.

Бокслі відчував, що його підштовхують визнати свою неправоту.

— Це просто мелодрама, — буркнув він.

— Не обов'язково, — зауважив Стар. — Та як би там не було, ніхто взагалі не носився, як навіжений, не промовляв дешеві діалоги, не корчив дурних гримас. Був лише один поганий рядок, та такий письменник, як ви, запросто міг би його поліпшити. Та все ж ви були зацікавлені.

— А для чого ж нікель? — запитав уникливо Бокслі.

— Не знаю, — знизав плечима Стар. І раптом розсміявся. — Ах, так, нікель <sup>[102]</sup> — то на кіно.

Невидимі конвойники, видно, відпустили Бокслі. Він розслабився, відкинувся на спинку крісла і засміявся:

— За що ж ви мені, чорт би вас узяв, платите? — запитав він. — Я ж нічого не розумію у цій вашій чортівні.

— Нічого, зрозумієте, — мовив Стар посміхаючись. — Інакше ви б не спитали про той нікель.

У приймальні чекав смаглявий чоловік з очима, наче ті чайні блюдця.

— Містер Бокслі. Це — містер Майк Ван Дайк, — відрекомендував того Стар. — Чого тобі Майку?

— Нічого, — махнув рукою той. — Ось заскочив упевнитися в твоєму існуванні.

— А чого тут вештатися? — не зрозумів Стар. — Переглянув останні плівки — ані посмішки не викликали.

— Та я вже на грані нервового зриву.

— Треба тримати себе в формі, друже, — зауважив Стар. — Давай так: кожен займається своїм ділом. — Він обернувся до Бокслі. — Майк у нас гегмен <sup>[103]</sup>. Він у цьому ділі ще з тих пір, як мене у колисці

колисали. Майку, чи не покажеш містеру Бокслі «подвійний мах, хват, брик і чос».

— Тут? — здивувався Майк.

— Тут.

— Тут місця замало, не розвернутися. Я, власне, хотів попросити тебе...

— Тут місця більше ніж досить.

— Та-а-ак, — приміряючись, він окинув оком присутніх, — стрілятимеш ти.

Кеті, помічниця міс Дулан, надула паперовий пакет.

— Це — номер, — пояснив Майк Бокслі, — ще з кістоунських<sup>[104]</sup> часів. — Він обернувся до Стара. — Чи він знає, що таке у нас номер<sup>[105]</sup>?

— Номер — це виступ, — пояснив Стар. — Коли Джорджі Джесел<sup>[106]</sup> говорить про «Гетісбурзький номер Лінкольна», то він має на увазі саме виступ.<sup>[107]</sup>

Кеті піднесла надутий пакет до рота напоготові. Майк став до неї спиною.

— Увага! — оголосила Кеті і хлопнула пакет рукою.

Тієї ж миті Майк ухопився, наче підстрелений, за сідниці, підскочив, послизнувся однією ногою, потім — іншою, при цьому залишаючись на місці, двічі змахнув руками, наче птах («Подвійний мах», — кивнув Стар), — і кулею вилетів крізь сітчасті двері, що їх своєчасно розчахнув кур'єр, та зник з очей, промайнувши у балконних дверях.

— Містере Стар, — втрутилася міс Дулан, — містер Генсон. Телефонує з Нью-Йорка.

За десять хвилин по тому він клацнув вмикачем диктографа, запрошуючи міс Дулан, яка повідомила, що в приймальні чекає на зустріч зі Старом зірка чоловічої статі.

— Скажіть йому, що я вийшов через балкон, — наказав Стар.

— Добре. Але ж він приходить на цьому тижні вже вчетверте. І виглядає якось занепокоєно.

— Чи він хоча б не натякнув, що йому треба? Може, йому з цим до містера Брейді?

— Він нічого не казав. Нагадую, у вас зараз — нарада. Міс Мелоні та містер Байт чекають у приймальні. Містер де Брока — по сусідству, у кабінеті містера Рієнмунда.

— Запросіть--<sup>[108]</sup>, підвівся Стар, — тільки скажіть, що в нього — рівно одна хвилина.

Коли красень-актор зайшов, Стар залишався стояти.

— І що ж там таке, що не може зачекати? — спитав він з усією люб'язністю.

Актор обачливо чекав, поки міс Дулан не зачинила за собою двері.

— Монро, я — кінчена людина, — почав він, — я мав тебе побачити.

— Кінчена?! — вигукнув Стар. — Ти хоч бачив «Вераєти»<sup>[109]</sup>? Твоя картина не сходить з чартів «Роксі» і в одному Чикаго за тиждень принесла тридцять сім штук.

— У тому-то й вся штука. Це — трагедія. У мене є все, чого я хочу. І тепер це — нічого не варте.

— Ну, тоді поясни.

— Між мною й Естер нічого більше немає. І вже не може бути.

— Що? Сварка?

— Гірше того... Не хочу про це говорити. Але ж голова моя як у тумані. Ходжу сам не свій. Граю роль, як уві сні.

— Щось не помічав, — здивувався Стар. — Якраз учора бачив кадри з тобою — ти був красень.

— Невже? Це й доводить те, що ніхто нічого не помічає.

— Ти що, натякаєш на те, що ви з Естер розлучаєтесь?

— Все йде до того. Неминуче.

— Та що ж трапилося? — спитав Стар вже нетерпляче. — Вона що, увійшла не постукавши і застукала?

— Та нікого у мене немає. Вся справа в мені. Зі мною кінчено.

Стара раптом осінило.

— Звідки ти взяв?

— Бо це вже півтора місяця.

— Облиш. Все в твоїй уяві, — сказав Стар. — Ти був у лікаря?

Актор кивнув.

— Перепробував геть усе. Навіть у відчаї з'їздив... до Кларіс. Безнадійно. Не сталося.

Стар відчув шкідливу спокусу послати його з усім цим до Брейді. Бо саме Брейді відповідав за зв'язки з громадськістю. Чи це був випадок інтимних зв'язків. Він на якусь мить відвернувся, щоб надати обличчю належний ситуації вигляд.

— У Пета Брейді я вже був, — сказав актор, наче вгадавши думки Стара. — Він дав мені купу нічого не вартих порад, я їх усі перепробував, та все без пуття. Як сидимо з Естер за вечерею, одне навпроти одного, я відчуваю не в своїй тарілці, мені соромно підвести очі. Вона до цього ставиться з розумінням. Але ж мені все одно соромно. Соромно цілий-цілісінький день. Думаю собі, «Дощовий день» приніс в Де-Мойні тисяч десь двадцять п'ять, побив всі рекорди зборів у Сент-Луїсі, в Канзас-Сіті зібрав двадцять сім штук; шанувальниці прямо засипають мене листами, а я боюся ввечері їхати додому, бо сама думка про ліжко мене лякає...

Стар почав теж відчувати себе не в своїй тарілці. Спочатку, як актор увійшов, він хотів було запросити того на коктейль, та тепер запрошення здавалося навряд чи слухним. Хіба до коктейлів тому, кого пече така журба? Стар подумки уявив, як актор, наче привид, тиняється від гостя до гостя з келихом у руці, з розмовами про збори до 28 штук та думками, від зборів далекими.

— От і прийшов до тебе, Монро. Не пам'ятаю становища, якому б ти не дав ради. Кажу собі: йду до Монро, якщо він порадить застрелитися, то так тому й бути.

На столі у Стара задзижчав зумер; він увімкнув диктограф і почув голос міс Дулан:

— Містер Стар, п'ять хвилин пройшло.

— Перепрошую, — обізвався Стар. — Ще пару хвилин.

— П'ять сотень школярів колоною прийшли зі школи до мого дому, — понуро продовжував актор, — а я знай тільки стою і дивлюся на них з-за штори. Не смію показатися їм на очі.

— Та ти сідай, — порадив Стар. — Обмізкуємо без поспіху.

У приймальні вже хвилин десять на початок наради чекали двоє її учасників: Вайлі Вайт і Роуз Мелоні. Остання була такою собі сухорлявою білявочкою років п'ятдесяти, про яку в Голлівуді можна було почути п'ятдесят різних і дуже суперечливих думок: «сентиментальна дурепа», «найкращий майстер сюжету в Голлівуді», «стара гвардія», «стара партачка», «найсвітліша голова на студії»,

«найспритніша плагіаторка на все кіно». І це лише в доповнення до «німфоманки», «старої діви», «хвойди», «лесбіянки» та «зразкової дружини». Втім, ніякою старою дівою Роуз не була, але у неї, як і в більшості жінок, що власними силами уторували собі шлях нагору, було від старої діви чимало. А були в неї виразка шлунка і річний оклад понад сто тисяч. Про те, чи варта вона цих грошей, чи ще більших, чи взагалі нічого не варта, можна було б написати вчений трактат. Цінність її, однак, полягала в таких пересічних чеснотах, як те, що вона була жінкою і легко до всього припасовувалася, швидко метикувала і заслуговувала на довіру, «знала правила гри» і не страждала на фанаберію. Вона була доброю подругою Мінни, і за минулі роки Стару вдалося придушити в собі неприязнь, що колись доходила до гострої фізичної відрази.

Роуз і Вайлі чекали, між собою не розмовляючи, і лише зрідка обмінювалися стислими репліками з міс Дулан. Час від часу дзвонив помічник продюсера Рієнмунд, який чекав у себе в кабінеті разом з Брока, режисером. Аж ось хвилин за десять задзижчав зумер від Стара, і міс Дулан зателефонувала Рієнмунду і Брока; тієї ж миті з кабінету нарешті вийшли Стар з бідолашним актором, причому Стар приязно підтримував того під руку. Актор був до того збуджений, що варто було Вайту запитати, як воно, як той тут же розкрив рота, щоб все йому викласти просто тут і негайно.

— Ой, зовсім кепсько, — почав було актор, проте Стар одразу перебив його:

— Це ще не кепсько. Іди і грай роль, як я сказав...

— Дякую тобі, Монро.

Роуз Мелоні подивилася услід акторові, не сказавши тому ні слова.

— Хтось на ньому ловив мух? — запитала вона, натякаючи на голлівудський вислів про те, що хтось намагається повернути до себе увагу за чужий рахунок.

— Вибачте, що змусив чекати, — мовив Стар. — Прошу до кабінету.



## Епізод 9

Був уже полудень, і учасники наради мали право рівно на годину часу Стара. Не менше, бо перервати таку нараду міг тільки режисер, у якого щось не складалося на зйомках; часом і набагато більше, бо кожні вісім днів компанія мала випускати картину, настільки ж складну й дорожу, як Рейнгардтове «Чудо»<sup>[110]</sup>.

Траплялося, хоча і не так часто, як років п'ять тому, що Стар працював над одним фільмом протягом цілої ночі. Однак після такого спалаху діяльності він почувався потім кілька днів зле. Якщо ж він міг перекидатися з однієї справи на іншу, то з кожною переминою неначе відчував приплив свіжої енергії. І як ті «соньки», що можуть прокидатися за своїм внутрішнім будильником, Стар завів свій, щоб той «задзвонив» за годину.

До складу учасників наради, крім сценаристів, входили Рі-енмунд, помічник продюсера, якому Стар благоволив, і Джон Брока, режисер фільму.

Зовні Брока виглядав машиністом локомотива: кремезний, спокійний, наче без нервів, рішучий без зайвих слів, з тих, хто одразу ж викликає довіру. А от в кіно він був профан: Стар вряди-годи ловив його на тому, що зі стрічки у стрічку той переносив одні й ті ж самі сцени; однією з таких був епізод з вродливою і багатого дівчиною — з тим же самим перебігом подій, у тій же послідовності. До кімнати з радісним гавкотом вбігає добра згряя собацюр і плигає навколо дівчини. Потім та сама дівчина прямує до стайні й плескає жеребця по крупу. Пояснення цьому, мабуть, годі шукати у Фрейда. Вірогідніше, в якусь невеселу хвилину юності Брока заглянув через паркан і побачив гарну дівчину з собаками та кіньми. І це назавжди закарбувалося у нього в мозку, як товарний знак шикарного життя.

Ріенмунд був молодий і вродливий, з доволі пристойною освітою, з тих, хто ніколи не промине добру нагоду. Від природи людина з сильним характером, він через свою посаду, що не підходила його натурі, щоденно був змушений крутитися в'юном як у вчинках, так і в помислах. І це не могло не відбитися на його вдачі. У свої тридцять років він не міг похизуватися жодною чеснотою, до яких зазвичай привчають з дитинства хоч корінних американців, хоч євреїв. Але

стрічки він здавав своєчасно і, виявляючи своє ледве не гомосексуальне зациклення на Старі, зумів, мабуть, пустити Стару пилу в зазвичай пильні очі. Стар його жалував, вважаючи за роботящу та порядну людину.

Вайлі Вайта у будь-якій країні, само собою, віднесли б до другорядних інтелектуалів. Хлопець він був вихований і велемовний, водночас простецький і метикуватий, напівочманілий і напівзатурканий. Його заздрість до Стара проявлялася лише в мимовільних спалахах і пережеговувалася зі щирим захопленням і навіть відданістю.

— До початку зйомок за цим сценарієм, рахуючи від суботи, залишається два тижні, — оголосив Стар. — Гадаю, що перероблений сценарій став тепер набагато кращим.

Рієнмунд і обидва сценаристи переглянулися, вітаючи один одного.

— За винятком одного, — продовжував Стар задумливо, — я не розумію, навіщо це взагалі знімати, то й вирішив відсунути його на безрік.

На якусь мить запала ошелешена тиша, а після почулося глухе ремствування та невдоволені запитання.

— Вашої провини тут нема, — зазначив Стар. — Мені здалося, що там щось є, а насправді його немає. От і все. — Він запнувся, співчутливо дивлячись на Рієнмунда. — І це дуже погано, бо п'єса була добра. За право екранізації ми віддали п'ятдесят тисяч.

— Що там не так, Монро? — запитав Брока без підхідців.

— Здається, що гра не варта свічок, — підсумував Стар.

Рієнмунд з Вайлі Вайтом обидва думали про те, як цей випадок відіб'ється на їхньому професійному реноме. Цього року у своєму доробку Рієнмунд мав дві картини, а от Вайлі Вайту був конче потрібен кредит довіри, аби знову заявити на екрані про себе.

Роуз Мелоні впритул вп'ялася в Стара поглядом глибоко за-палих, як у черепа, очниць.

— Хоч натяком поясни, — розвів руками Рієнмунд. — Це ж, Монро, сильний удар по всіх нас.

— Я просто не ставив би в цю картину Маргарет Салаван<sup>[111]</sup>, — сказав Стар, — і Колмана<sup>[112]</sup> також. Я б їм не радив грати в ній...

— Конкретніше, Монро, — попрохав Вайлі Вайт. — Що саме тобі не сподобалось? Мізансцени? Діалоги? Гумор? Композиція?

Стар взяв сценарій зі столу і впустив його, ніби тримати його в руках несила.

— Мені не подобаються головні герої, — сказав він. — Мені нецікаво було б з ними зустрітися... Якби я знав, що вони кудись ідуть, я пішов би в інше місце.

Рієнмунд посміхнувся, але в очах у нього промайнуло занепокоєння.

— Ну, критичні зауваження просто вбивчі, — почав він. — Мені ж дійові особи здалися дуже цікавими.

— Мені теж, — підкинув Брока. — Як на мене, Ем викликає живе співчуття.

— Та невже? — різко перепитав Стар. — Я взагалі не можу повірити, що вона жива істота. А коли я дійшов до кінця, то запитав себе: «Ну то й що?»

— Але ж це можна якось поправити, — видушив Рієнмунд. — Само собою, нам дуже прикро. Адже ми з тобою узгодили...

— Але це не історія для кіно, — обірвав його Стар. — Я казав вам багато разів, що в першу чергу я вирішую, якого роду стрічка мені потрібна. Все інше ми можемо змінювати, але коли загальний настрій знайдено, то надалі кожен рядок і кожна дія мають працювати на нього. А цей сценарій — це не те, що мені потрібно. У п'єсі є блиск і світло... Це радісна історія. А сценарій поспіль складається із сумнівів і копання в собі. Герой з героїнею поривають одне з одним через якісь дрібниці, а потім вони знову сходяться, і знову через дрібниці. Після першої ж сцени вже начхати, чи вона знову побачить його, чи ні. І це ж стосується і його.

— Це моя провина, — сказав раптом Вайлі. — Розумієш, Монро, мені не здається, що стенографістки так само без оглядки обожнюють своїх босів, як це було у двадцять дев'ятому. Їх звільняли з роботи... Вони бачили, як боси панікують. Світ змінився — от де заковика.

Стар нетерпляче подивився в його бік, коротко кивнув.

— Це не обговорюється, — сказав він. — Задум цієї історії у тому, що ця дівчина, справді, без оглядки захоплюється своїм босом, якщо ти хочеш це так назвати. І жодного свідчення про те, що він коли-небудь панікував, там немає. Коли ти будь-яким чином заставляєш її сумніватися в ньому, то ти отримаєш іншу історію. Чи, швидше, взагалі не отримаєш ніякої. Ці персонажі — екстраверти<sup>[113]</sup>. Зарубай

це собі на носі. Я хочу, щоб вони залишалися екстравертами до кінця картини. Коли мені потрібно буде щось на кшталт Юджина О'Ніла<sup>[114]</sup>, то я те куплю.

Роуз Мелоні, яка все ще не спускала очей зі Стара, зрозуміла, що тепер все буде до ладу. Якби він дійсно збирався поставити на картині жирний хрест, то до обговорень би не доводив. Вона була в кіно довше за всіх них, окрім Броки, з яким у неї був триденний романчик років двадцять тому.

Стар обернувся до Ріенмунда.

— Ти мав би зрозуміти з підбору акторів, Ріені, що за картину я збираюся знімати. Я почав було підкреслювати рядки, які ані Керол<sup>[115]</sup>, ані Мак-Марі<sup>[116]</sup> і вимовити не здатні, аж поки не набридло. Запам'ятай на майбутнє: якщо я замовив подати лімузин, то мені потрібне саме таке авто. А це означає, що мені не підійде хай навіть і найшвидша в світі гоночна гондола. Що ж, — він обвів присутніх поглядом, — чи дамо ми їй хід? Після того, як я казав, що це не те, що мені потрібно... Чи варто продовжувати? У нас є два тижні, а за два тижні я маю поставити Керол і МакМарі якщо не на цей фільм, то на якийсь інший. Отже, чи воно того варте?

— Ну, звісно, — підхопив Ріенмунд, — гадаю, що так. У мене теж було погане передчуття. Я мав попередити Вайлі. По-моєму, у нього було кілька гарних задумок.

— Монро має рацію, — сказав Брока без підхідців. — Я весь час відчував, що це не те, та не розумів, що саме.

Вайлі та Роуз подивилися в його бік з презирством та перезирнулися.

— А от як сценаристи: чи зможете ви вдихнути нове життя у цей сценарій? — по-доброму запитав Стар. — Чи мені знайти когось зі свіжим поглядом?

— Готовий спробувати ще раз, — сказав Вайлі.

— А ти, Роуз?

Вона коротко кивнула.

— Якої думки ви про дівчину? — запитав Стар.

— Ну, звісно, я на її боці.

— Ось про це забудьте, — попередив Стар. — Якби ця дівчина вийшла на екран, десять мільйонів американців її б не схвалили. Фільм триває годину і двадцять п'ять хвилин... А ви показуєте жінку, яка

невірна чоловікові третину цього часу. І складається враження, що вона на третину потаскуха.

— А це велика доля? — запитала Роуз із прищуром, і всі розсміялися.

— Це, як на мене, — сказав Стар задумливо, — я не кажу вже про контору Гейза<sup>[117]</sup>.

Якщо ви хочете поставити багряну літеру ганьби на її спині<sup>[118]</sup>, то ставте, але це вже інше кіно. Не це. А це — про майбутню дружину і матір.

Він тицьнув олівцем у бік Вайлі Вайта.

— Тут має бути стільки ж пристрасті, скільки у тому «Оскарі» на моєму столі.

— Що за чортівня? — вигукнув Вайлі. — Та в ній повно пристрасті. Так вона ж іде до...

— Так, вона достатньо вільна в своїх пристрастях, — зауважив Стар, — але не більше. У п'єсі є одна сцена, краща за все, що ви тут понавигадували. І що ж ви зробили? Ви її викреслили. Це — коли вона намагається прискорити біг часу, переводячи години на годиннику.

— Мені здалося, що вона малозначуща, — вибачився Вайлі.

— Так от, — сказав Стар, — у мене є ідей з п'ятдесят, — він натиснув на кнопку виклику. — І якщо є щось незрозуміле — кажіть просто зараз...

До кабінету майже непомітно прослизнула міс Дулан. Швидко міряючи кроками кабінет, Стар заходився диктувати. Перш за все, він хотів би розказати їм своє бачення героїні: якою має бути дівчина у цьому фільмі. Вона справжня дівчина. Зі своїми дрібними недоліками, як і в п'єсі. А справжня вона не тому, що глядач бажає бачити її такою, а тому, що саме такою бажає бачити її він, Стар, саме в такого роду стрічці.

— Це зрозуміло? Це не характерна роль. Героїня втілює здорове жіноче начало, життєву силу, прагнення реалізуватися як жінка і силу кохання. Що надало значимість п'єсі — це виключно ситуація, у якій опинилася героїня. Вона володіє тайною, чи, краще сказати, тайна володіє нею, і від цієї тайни залежить доля багатьох людей. Перед героїнею два шляхи, і вона не відразу усвідомлює, який з них хибний, а який — праведний, та, врешті-решт, вона знаходить вірний шлях і чинить по совісті. От і вся історія: невивадлива, чиста й світла. Без тіні

сумнівів. Вона і слів таких не чула, як «конфлікт у трудових відносинах», — додав він зітхнувши. — І така дівчина цілком може жити у 1929 році. Чи всім зрозуміло, яка дівчина мені потрібна?

— Більше ніж зрозуміло, Монро.

— Тепер про те, що нею рухає, — продовжував Стар. — Увесь час, з першої до останньої хвилини, коли ми бачимо її на екрані, нею рухає лише одне бажання — переспати з Кеном Віллардом. Це просто, чи не так, Вайлі?

— Просто — аж пристрасно.

— Тож, що б вона не робила, нею рухає саме пристрасть. Вона йде вулицею, а йде тому, що бажає переспати з Кеном Віллардом. Вона їсть — а їсть тому, що їй потрібні сили, аби переспати з Кеном Віллардом. Але жодної миті у глядача не повинно з'явитися навіть враження, ніби вона здатна опинитися з ним у ліжку, неосвяченому шлюбом. Мені навіть ніяково розповідати вам дитсадкові істини, що самі впливають із сюжету.

Відкривши сценарій, він почав переглядати його сторінка за сторінкою. Потім міс Дулан мала надрукувати всі нотатки у п'яти примірниках, проте Роуз Мелоні робила власні. Брока прикрив долонею напівзаплющені очі — він ще пам'ятав ті часи, коли «режисер був на студії фігурою», коли сценарії писалися або постановниками трюків, або старанними та сором'язливими молодими репортерами, що витали у хмільних парах від непомірного зловживання віскі — а всім заправляв режисер. І не було над ним аніякого Стара.

Він стрепенувся, раптом почувши своє ім'я.

— Було б добре, Джоне, якби хлопець у тебе забрався на гостроверхий дах і походив схилом під об'єктивом. Це могло б викликати приємне відчуття: не те щоб небезпеки і не те щоб підвішеності і навіть не загострення на якійсь деталі — а так: хлопець на даху на світанку.

Брока неохоче відволікся від спогадів.

— Гарзд, — мовив він. — Відчуття небезпеки збуджує.

— Нікого не треба збуджувати, — відсік Стар. — Він же не оступається і не падає з даху. Це просто перехід до наступної сцени.

— Через вікно, — зненацька подала голос Роуз Мелоні. — Він може влізти у сестрину кімнату через вікно.

— Оце добрий перехід, — схвалив Стар. — Просто до сцени зі щоденником.

Тут Брока остаточно прокинувся.

— Я зроблю так: на якусь мить камера ніби наїжджає на нього, а потім він віддаляється. Камера залишається на місці, а він ніби відступає в далечінь. Камера слідом не йде. Спіймати його ще раз крупним планом і знову відпустити. Камера тримає у фокусі не його, а постать на тлі даху і неба.

Від розгорнутої сцени він і сам був у захваті: її можна було назвати справжньою режисерською знахідкою, тим паче що інших, судячи по нотатках, у сценарії вже не було. Для плану з дахом і небом можна використати кран — це вийде дешевше, ніж будувати дах на землі з декорацією неба. Втім, для самого Стара це значення не мало: єдине, що його обмежувало, то було небо у буквальному сенсі цього слова, тобто обмежень він не відчував. Він працював з євреями занадто довго, аби вірити у легенди, ніби у них завжди скрута з грошима.

— У третій сцені він має дати священику ляпас, — мовив Стар.

— Як? — заволав Вайлі. — Щоб потім на нас напосілись усі католики?!

— Я спілкувався з Джо Бріном<sup>[119]</sup> — такі випадки й справді бували, тож у наклепі нас не звинуватять.

Його рівний голос раптово перервався, коли міс Дулан подивилася на годинник.

— Чи не занадто багато роботи до понеділка? — запитав він у Вайлі.

У свою чергу, Вайлі подивився на Роуз, яка відповіла йому промовистим поглядом, навіть не потрудившись кивнути. Перед його внутрішнім поглядом постали плани на прийдешній вікенд, які танули просто на очах. Та зараз він був уже не тією людиною, що входила в цю кімнату. Коли тобі платять п'ятнадцять сотень на тиждень за термінову роботу, і тим більше, коли твоя картина під загрозою, байдикувати вже не доводиться. Коли ти позаштатне «вільне перо», треба вміти підлаштовуватися, чого Вайлі робити не вмів, та хвала, що був Стар, який брав усе на себе, за всіх і кожного. Створена Старом настанова збережеться і тоді, коли він вийде з кабінету, і куди б він на студії не пішов — він відчув, що в ньому є велика потреба. Суміш здорового глузду, розумного відчуття, сценічної вигадки та

напівнаївної концепції загального блага, яку щойно особисто озвучив Стар, надихала Вайлі зробити свою частку роботи якнайкраще, покласти свій камінь у мур, хай навіть його зусилля виявляться марними, а кінцевий результат буде таким же нудним, як піраміда.

Крізь вікно Роуз Мелоні з нудгою спостерігала, як людська цівка тече до кафетерію. Ленч їй доставлять до робочої кімнати, а до того вона ще встигне зв'язати кілька рядів. А чверть на другу завітає «той чоловік» з безмитними французькими парфумами, просто з Мексики. Це не можна було вважати за гріх — це як віскі під час «сухого» закону<sup>[120]</sup>.

Брока спозирав, як Рієнмунд увивається навколо Стара. Він відчував, що Рієнмунд аж із шкіри пнеться — лізе вгору. І було чому. Зараз він одержував сімсот п'ятдесят на тиждень, за те, що йому частково підпорядковувалися режисери, сценаристи та зірки, які заробляли куди більше від нього. Рієнмунд носив дешеві англійські туфлі, придбані десь поблизу готелю «Бeverлі Вілшир», і Брока сподівався, що вони добряче муляють тому ноги. Та вже незабаром він замовлятиме собі взуття від Піла<sup>[121]</sup> і закине на антресолі свою зелену альпійську шляпенцію з пером. Поки що Брока був попереду на кілька років. Та попри те, що у Броки був бездоганний послужний список під час війни, він вже не відчував себе в безпеці з тих пір, як зніс ляпас від Айка Франкліна.

Дим кужелем стояв у кімнаті, і за звоями диму губився довгий стіл, а сам Стар все віддалявся і віддалявся, хоча зі всією люб'язністю і дослуховував ще Рієнмунда і міс Дулан. Нарада скінчилася.

— Що нового?

— Телефонував містер Робінсон, — доповіла міс Дулан, коли Стар збирався йти до кафетерію. — Одна з тих жінок назвала йому своє останнє ім'я... він точно його не пам'ятає... чи то Сміт, чи Браун, чи Джонз.

— Авжеж, це дуже стане в нагоді!

— І ще він пам'ятає, що буцімто вона щойно переїхала в Лос-Анджелес.

— А я ось пам'ятаю, що на ній був срібний пояс, — пригадав Стар, — з прорізами зірок.

— Продовжую з'ясовувати стосовно Піта Завраса. Розмовляла з його дружиною.



— І що ж вона сказала?

— Що у них скрутні часи... довелося продати будинок... вона хворіє.

— А із зором у нього справді безнадійно?

— З її слів, вона взагалі вперше почула, що в нього негаразд з очима. Вона й не знала, що він сліпне.

— Дивно.

Він не переставав думати про це по дорозі на ленч: наступаюча сліпота Завраса не давала йому спокою, так само як і біда актора, з якою той приходив сьогодні вранці. Турбуватися з приводу чужих недугів не входило в коло його обов'язків, він і про власне здоров'я не дуже дбав. На алейці біля кафетерію йому довелося відступити на узбіччя, пропускаючи відкритий електрокар, у який набилися дівчата в яскравих костюмах епохи Регентства<sup>[122]</sup>, що їхали з дальнього знімального майданчика. Їхні сукні тріпотіли на вітрі, молоді заgrimовані обличчя розглядали Стара з цікавістю, і коли вони проїжджали повз нього, він посміхнувся.

## Епізод 10

В окремому залі студійного кафетерію за ленчем зібралися одинадцятьоро та їхній гість принц Агте<sup>[123]</sup>. Це були грошові мішки, верховоди, і, якби не гість, вони б узагалі їли мовчки, лише зрідка обмінюючись питаннями про здоров'я найкращих половин і дітей, та малозначущими вижимками мозкової діяльності. Восьмеро з десяти були євреї; п'ятеро з десяти були вихідці з інших країн, в тому числі грек і англієць; і всі вони добре знали один одного з давніх-давен. Усередині самої групи існувала певна градація: від старого Маркуса до старого Леанбаума, що дуже вдало колись придбав вигідний пакет акцій кінокомпанії, якому проте постановочних коштів дозволялося витратити не більше мільйона на рік.

Старий Маркус вперто з'являвся в правлінні, дошкуляючи іншим своєю життєстійкістю. Керуючись інстинктом, який, навіть з віком не атрофувавшись, попереджав його про небезпеку та змови проти нього, Маркус ставав як ніколи небезпечним саме тоді, коли всі інші вважали, що тепер-то вже загнали його в глухий кут. Його землисте обличчя набуло такої непорушності, що навіть ті, хто звик спостерігати за рефлексорним посмикуванням його повік побіля перенісся, тепер вже нічого не помічали: природа попіклувалася про те, аби в міжбрів'ї закущилося сиве волосся, приховавши останні ознаки його емоцій — його броня стала глухою.

Якщо Маркус був найстаршим у зібранні, то наймолодшим з усіх був Стар — хоча тепер-то він вже не так різьчє відрізнявся віком, адже сидіти серед них він почав ще з двадцяти двох років, маючи репутацію такого собі «чудо-хлопчика». Тоді, більшою мірою, як тепер, він був грошовим мішком серед таких же грошових мішків.

Він в думці вираховував кошторис майбутнього фільму та ще й з такою швидкістю й точністю, що вони просто дивом дивувалися, тим паче що жоден з них не був ані чудесником, ані просто фахівцем у фінансових справах, попри загальне уявлення про євреїв, як спритних фінансистів. Насправді, більшість з них своїм успіхом завдячували різноманітним іншим якостям, що саме з калькуляцією були мало сумісні. Та в будь-якій громаді, де панує традиція, вона підтримує і зовсім не найкращих, тож вони тільки раді були спостерігати збоку за

розумовими вправами Стара у високій галузі аудиту, відчуваючи при цьому палку радість причетності на кшталт тієї, яку відчувають вболівальники на футбольному матчі, ніби то вони забили вирішальний м'яч. У Стара, як ми згодом побачимо, цей його рідкісний дар відійшов на другий план, хоча й завжди залишався з ним.

Принц Агге сидів між Старом та Мортон Флайшекером, юрисконсультком компанії, навпроти Джо Пополуса, власника мережі кінотеатрів. Він відчував певну упередженість до євреїв, яку сам же прагнув побороти. Як людина, що жила бурхливим життям і свого часу служила в Іноземному легіоні<sup>[124]</sup>, він уважав, що євреї занадто вже клопочуться про власну шкуру. Та він ладен був визнати, що в Америці за інших обставин вони можуть бути іншими, і саме таким уявлявся йому Стар. Що до решти, то він уважав більшість ділків нудярами, яких вже й могила не виправить, — остаточний вирок йому завжди підказувала кров Бернадотів<sup>[125]</sup>, що текла в його жилах.

Мій батько (далі я називатиму його містер Брейді, як називав його принц Агге, коли розповідав мені про цей ленч) виказав хвилювання щодо якоїсь картини, а коли Леанбаум пішов, не чекаючи на закінчення ленчу, він, Брейді, пересів на його місце, навпроти Стара.

— Як там справи з латиноамериканською стрічкою, Монро? — запитав він.

Принц Агге помітив миттєву нашорошеність, ніби десяток пар очей одночасно кліпнули віями, створивши звук на кшталт шереху крил. І знову настала тиша.

— Просуваємося, — сказав Стар.

— З тим самим кошторисом? — запитав Брейді.

Стар кивнув.

— Він непропорційно великий, Монро, — зауважив Брейді. — У ці скрутні часи дива не станеться — такого, як з «Янгелами пекла» чи «Бен Гуром»<sup>[126]</sup>, коли ти розкидався грошима, а вони поверталися знов.

Вірогідно, цей напад був спланований, позаяк грек Пополус тут же витіювато підхопив тему, що нагадало принцу Агге трюк Майка Ван Дайка, за тим винятком, що в останнього, врешті-решт, все ставало на свої місця, а у першого все остаточо заплутувалося.

— Це неприйнятно, Монро. Позаяк ми прагнемо пристосовуватися до часів у міру змін, позаяк зміни відбуваються у часі. Те, що може бути зроблене в діапазоні процвітання, навряд чи концептуально тепер.

— А ви як гадаєте, містере Маркус? — запитав Стар.

Всі очі повернулися в бік Маркуса, та той, немов заздалегідь попереджений і, отже, озброєний, зробив уже знак своєму особистому офіціанту позаду нього, що бажає підвестися, і зараз перебував у положенні підвішеного кошика в офіціантових руках. Він дивився на них з такою безпорадністю, що було важко уявити, що вчорами він іноді встає до танцю зі своєю молодою канадкою.

— Монро — наш геній постановки, — сказав він. — Я розраховую на Монро і цілковито спираюся на нього. А паводку я й не бачив.

Поки його вивозили із зали, панувала тиша.

— Два мільйони доларів грязними нам зараз не зібрати по всій країні, — сказав Брейді.

— Ніяк, — погодився Пополус. — Навіть якщо взяти їх за шкірку і силою приволокти у кіно. То й так — ніяк.

— Імовірно, так, — прийняв Стар.

Він зробив паузу, неначе щоб упевнитись, що всі слухають.

— Гадаю, що від прокату ми можемо розраховувати на мільйон з чвертю. Від сили — півтора. І на чверть мільйона за кордоном.

Знову запанувала тиша — цього разу спантеличена, якщо не ошелешена. Через плече Стар попросив офіціанта зв'язати його по телефону з приймальною.

— Але ваш кошторис?! — вигукнув Флайшекер. — Ваш кошторис, як я розумію, один мільйон тисяча сімсот п'ятдесят тисяч.

А ви сподіваєтесь отримати саме цю цифру у найкращому разі. А де ж прибуток?

— Я й на це не сподіваюся, — сказав Стар. — Навіть у півтора мільйонах впевненості немає.

В кімнаті стало настільки тихо, що принц Агте почув, як із сигари упала сіра дрібка попелу. Знов подав голос Флайшекер; його обличчя аж залякло від подиву. Але тут Стару передали через плече телефон.

— Ваша приймальня, містере Стар.

— Так-так, алло, міс Дулан... Я дещо з'ясував про Завраса. Це одна з тих вошивих чуток... Ставлю свою сорочку навзаклад... То ви вже з ним зв'язалися... Добре-добре... Значить, тепер зробимо ось що...

відправте його сьогодні до мого окуліста, доктора Джона Кеннеді, і хай принесе довідку і з неї зробить фотостатну копію.

Він повісив слухавку і, ще не заспокоївшись після розмови, повернувся до тих, хто розташувався навколо столу.

— Чи хтось із вас коли-небудь чув, що Піт Заврас втрачає зір?

Кілька чоловік кивнули. Та більшість присутніх затамували подих, а чи не хитрий це виверт, аби «з'їхати» з неприємної дискусії про цифри, які він назвав хвилину тому.

— Це — чиста брехня. Він каже, що ніколи навіть не був у окуліста... Ніколи не розумів, чому студії відвернулися від нього, — сказав Стар. — Він комусь не сподобався, чи хтось язикатий розпустив плітку, але ж людина без роботи вже цілий рік.

Пролунало казенне бурмотіння-співчуття. Стар підписав рахунок і зробив порух, щоби встати.

— Вибач, Монро, — вперто зупинив його Флайшекер, в той час як Брейді та Популус мовчки спостерігали, — я тут людина зовсім нова і, можливо, не бачу якихось каменів, надводних чи підводних.

Його мова неслася, як бурхливий потік, але вени на його лобі надулися пихою, наче складаючись у помітні літери N.Y.U. <sup>[127]</sup>

— То чи вірно я зрозумів, що ви заздалегідь очікуєте на чверть мільйона збитку?

— Це те, що зветься якісною картиною, — мовив Стар з удаваною невинністю. Деяких раптом осінило, куди гне Стар, але багато хто все ще сподівався, що це якийсь жарт і що насправді він розраховує на прибуток.

Ніхто при здоровому глузді...

— Вже два роки ми грали без ризику, — сказав Стар. — Саме час зробити збиткову стрічку. Спишіть її на добру репутацію. Це приверне до нас нових глядачів.

Декому все ще здавалося, що він вважає постановку такою собі «темною конячкою», на яку втім варто поставити. Однак Стар тут же розвіяв останні ілюзії.

— Гроші ми втратимо, — сказав він, вже підводячись; він злегка випнув підборіддя, та в його очах затанцювали бісенята. — Та це буде більшим дивом, ніж навіть з «Янголами пекла» <sup>[128]</sup>, якщо нам вдасться просто повернути своє. Але ж ми маємо певний борг перед глядачами, як не раз заявляв Пет Брейді на обідах Академії кіномистецтва <sup>[129]</sup>.

Для плану постановок іноді корисно ставити картину, що не принесе прибутку.

Він кивнув принцу Агге. Той швидко відкланявся, не забувши наостанок відзначити загальне враження, яке справили на всіх останні слова Стара, та нічого видатного не відбулося. Очі не те що були опущені, а скоріше прикуті до чогось у неозорій далечині поверх столу і лише блимали частіше, але ж ніхто не зронив ані слова.

Вийшовши з приватної зали, вони пройшли краєм власне кафетерію. Принц Агге жадібно впивався видовищем. Перед його очима сновигали циганки, городяни та солдати з бакенбардами і в розшитих шнурами мундирах часів Першої імперії<sup>[130]</sup>. Зблизька здавалося, що це люди, які жили і дихали сто років тому, і Агге навіть задався питанням, а як він і люди нинішнього часу виглядатимуть, коли в нас нарядиться масовка у якомусь майбутньому історичному фільмі.

Та тут він побачив Авраама Лінкольна, і увесь його грайливий настрій раптом зник. Річ у тому, що він зростав на зорі скандинавського соціалізму<sup>[131]</sup>, коли біографію Лінкольна, написану Ніколаї<sup>[132]</sup>, просто не можна було не прочитати. Йому казали, що Лінкольн — велика людина, яка має його надихати, та Агге замість наснаги відчував до Лінкольна відразу, бо терпіти не міг, коли йому щось нав'язують.

Але тепер, побачивши Лінкольна, що ось запросто сидить за столиком, закинувши ногу на ногу, і благодушно схиляє обличчя до обіду ціною в сорок центів, включаючи десерт, накинувши на плечі плед, аби не протягло від вентиляції, — принц Агге, що нарешті добрався до Америки, витріщився на того, як той турист на мумію Леніна в Мавзолеї. Так ось який він, цей Лінкольн. Стар, що відійшов уже далеко, озирнувся на Агге, а той все стояв, дивлячись в усі очі.

«Так ось воно те, — подумалось йому, — чого прагнув американський народ».

Наразі Лінкольн взяв чималий трикутний кусень торта і запхав собі до рота. Тут принц Агге мало сам не поперхнувся і похопився слідом за Старом.

— Сподіваюся, що ви знаходите тут те, що вам потрібно, — сказав Стар, відчуваючи, що не приділяє достатньо уваги принцу. — За

півгодини у нас перегляд поточного матеріалу, а потім ви зможете оглянути стільки майданчиків, скільки побажаєте.

— Я б радше побув біля вас, — сказав принц Агге.

— Подивлюся, що в мене заплановано, — сказав Стар. — І тоді я у повному вашому розпорядженні.

У приймальні сидів японський консул у зв'язку з виходом шпигунської стрічки, яка могла б образити національні почуття японців. Також на нього чекали телефонні дзвінки та телеграми. Була ще й нова інформація від Робі.

— Тепер він пригадав, що ім'я тієї жінки Сміт, — повідомила міс Дулан. — Він тоді ще спитав її, чи вона хоче зайти до костюмерної і підібрати сухі туфлі. Та вона відмовилася. Тож до суду вона не піде.

— Для повних спогадів цього замало. Сміт... це нам дуже допоможе в розшуках, — він на хвилину замислився. — Попросіть у телефонній компанії список Смітів, які отримали тут нові номери за останній місяць. Обдзвоніть їх усіх.

— Гарзд.

## До епізоду 11

— Як ти, Монро? — привітався Ред Райдінгвуд. — Радий, що заскочив.

Стар пройшов повз нього, прямуючи через великий знімальний павільйон до декорації завтрашніх зйомок. Райдінгвуд, він був тут режисером, пішов слідом, раптом спіймавши себе на думці, що Стар іде на пару кроків попереду. Це було проявом невдоволення... він зрозумів це відразу, бо й сам зажив слави майстра «постановки» мізансцен. Він поки не здогадувався, у чому справа, та як провідний режисер великої тривоги не відчував. Якось сам Голдвін<sup>[133]</sup> без попередження завітав до нього, втрутившись у зйомку, та він, Райдінгвуд, втягнув його у панорамування<sup>[134]</sup> перед півсотнею акторів, з результатом, який він і передбачав: його власний авторитет було відновлено.

Стар підійшов до декорації і уп'явся в неї поглядом.

— Саме так, вона нікуди не годиться, — кинув Райдінгвуд. — Не розумію, як тут дати світло...

— Але чому ти зателефонував мені? — Стар сказав це, стоячи до нього майже впритул. — Чому ти не підняв це питання перед декораторами?

— Я тебе сюди не запрошував, Монро.

— Ти ж сам хотів бути собі і режисером, і продюсером.

— Вибач, Монро, — мовив Райдінгвуд стримано, — але ж я тебе сюди не запрошував.

Стар мовчки розвернувся і пішов від декорації до зйомочної позиції камери.

Широко розкриті очі та роти групи гостей миттю змістилися з героїні картини на Стара, втупилися в нього і знову тупо перекочували на героїню. Гості були з братства «Лицарі Колумба»<sup>[135]</sup>, і як католики вони бачили процесії зі Святими Дарами, тобто освяченою гостією<sup>[136]</sup>, переосутненням<sup>[137]</sup> хліба в Тіло Христове, а тут мрія набирала плоті.

Стар зупинився біля крісла акторки. На тій була вечірня сукня з великим декольте, що виставляло напоказ яскравий висип екземи на спині та грудях. Перед кожним дублем всю таркату поверхню густо замазували пом'якшувальним кремом, який негайно після дубля знімали. Її волосся — кольором і липкістю — нагадувало кров, яка ще не зовсім запеклася, зате на кадрі її очі й справді сяяли зоряним світлом.

Не встиг Стар ще й відкрити рота, як почув позаду себе запопадливу підказку:

— У камері вона просто ся-я-я-є. Неперевершено сяє.

Це був помічник режисера, а підтекстом був вишуканий комплімент. Актрисі кинули комплімент так, щоб їй не натруджувати багатостраждальну шкіру, коли повертатися, аби розчути. Стару було кинуте комплімент за те, що уклав з нею угоду. Побічно комплімент адресувався й Райдінгвуду.

— Все гаразд? — запитав привітно Стар у неї.

— Все чудово, — кивнула вона у відповідь, — за винятком ...их рекламистів.

Стар злегка підморгнув їй.

— А ми триматимемо їх від вас подалі.

На цей час її ім'я вже стало тотожним слову «сучка». Ймовірно, вона зображала з себе якусь там королеву із серії коміксів про



Тарзана<sup>[138]</sup>, де ці королеви незрозуміло з якого дива повелівають своїм чорношкірим народом. Втім, вона й справді вважала решту світу за «чорних». Вона була неминучим злом, яке позичили на іншій студії рівно на одну картину.

Райдінгвуд супроводжував Стара до виходу з павільйону.

— Все нормально, — сказав режисер. — Вона грає на повну силу своїх можливостей.

Тепер, коли їх ніхто вже не чув, Стар раптом зупинився і зиркнув на режисера спідлоба.

— Ох і поназнімав же ти лайна, — сказав Стар. — Знаєш, про що вона мені нагадує в твоєму поточному матеріалі — про «міс Продовольство»<sup>[139]</sup>.

— Я намагаюся добитися найкращої гри...

— Поїхали зі мною, — перебив його Стар.

— З тобою? А групі оголосити перерву?

— Облиш, — мовив Стар, штовхнувши оббиті повстю зовнішні двері.

Знадвору на Стара чекали лімузин і шофер. На студії зазвичай дорога кожна хвилина.

— Сідай, — кивнув Стар.

Ред зрозумів, що все серйозно. Він навіть зрозумів відразу, в чому халепа. З першого дня зйомок кінодіва підім'яла його під себе своїм довгим, як помело, та гострим, як лезо, язиком. А він, людина миролюбна, аби зайвий раз не зв'язуватися, дозволив їй фігурувати в кадрі таким собі холодним напівфабрикатом.

Стар ніби заглянув у його думки.

— Ти не знаходиш на неї управи, — узагальнив він. — Я казав тобі, чого мені треба. Від неї на екрані вимагалася підступність, а що я бачу — саму нудьгу. Все йде до того, що доведеться відставити, Реде...

— Як, усю картину?

— Ні, тільки тебе. А на картину я ставлю Гарлі.

— Що ж, нехай так, Монро.

— Вибач, Реде. А з тобою спробуємо щось інше, іншим разом.

Авто зупинилося біля будинку правління.

— А дубль зняти? — запитав Ред.

— Його вже знімають, — похмуро мовив Стар. — Гарлі вже там.

— Якого дідька...

— Ти вийшов — він зайшов, от і все. Я посадив його читати сценарій ще вчора ввечері.

— Але послухай, Монро...

— Сьогодні в мене дуже напружений день, Реде, — сухо відрізав Стар. — А в тебе, Реде, запал вийшов ще три дні тому.

Це була не просто прикрість, а прикрість з наслідками, по-думалося Райдінгвуду. А означало це, що наступну картину, яку запропонують, йому доведеться робити безвідносно до того, по-добатиметься вона йому чи ні. А ще це означало, що його положенню на студії буде завдано хай і мізерної, але певної шкоди... і, ймовірно, це означало, що третій шлюб доведеться, попри всі плани, поки що відкласти. Сатисфакції не можна було б отримати, навіть здійнявши бучу... бо якщо в тебе виникло тертя зі Старом, то про це краще не теревенити. Стар був найбільшим замовником у світі кіно, а замовник завжди — майже завжди — правий.

— А мій піджак? — тільки й спохопився Райдінгвуд. — Я ж залишив його на стільці серед декорацій.

— Знаю, — сказав Стар. — Ось він.

Стар до того намагався бути великодушним до Райдінгвуда з його «проколом», що зовсім забув, що піджак він тримає в руці.

## Епізод 11

«Переглядовий зал містера Стара» був невеличким кінотеатром з чотирма рядами м'яких крісел. Перед переднім рядом простягалися довгі столи з лампами під абажурами, зумерами та телефонами. Під стіною стояло фортепіано, що залишилося тут ще з часів зародження звукового кіно. Попри те, що зал було відремонтовано і заново обставлено всього рік тому, через цілодобову роботу він уже знову був обшарпаний.

Тут о пів на третю і знову о пів на сьому Стар переглядав знятий за день матеріал. Тут часто панувала напружена атмосфера. Стар мав справу з *faits accomplis*<sup>[140]</sup> — з кінцевим результатом багатьох місяців праці: придбання авторських прав, розробка сценарного плану, написання сценарію і його переробка, кастинг акторів, розробка та монтаж декорацій, освітлення, репетиції з акторами та зйомки — плоди як творчих осяянь, так і відчайдушних суперечок, приступів апатії, таємних змов і поту. А зараз тут, як на полі бою, коли вершиться складний маневр і коли все ще перебуває в підвішеному стані... і знятий матеріал — як депеші з передової.

Крім Стара, були присутні представники всіх технічних відділів, виконавчі продюсери та директори картин, що здавалися. А от режисери на цих переглядах не з'являлися: де-юре тому, що їх робота вважалася закінченою, а де-факто тому, що коли гроші перетікають на срібні бобіни, вони могли за промахи тут отримати своє. Тож серед режисерів склалася тактовна традиція сюди не приходити.

Усі вже зібралися. Стар зайшов і швидко зайняв своє місце — й гомін у залі притих. Коли він відкинувся в кріслі і поклав ногу на худе коліно й підтягнув його до себе, світло в залі погасло. В останньому ряду чиркнув сірник, і запала тиша.

На екрані ватага франко-канадців штовхала свої піроги проти бистрини з порогами. Сцену знімали в студійному басейні, і в кінці кожного дубля, після того як чувся голос режисера: «Знято!», актори на екрані видихали «хух», стирали краплі з лоба і часом весело сміялися... Вода в басейні переставала струменіти — на тому ілюзія й закінчувалася. Крім того, що Стар назвав номери найкращих дублів і

зауважив, що «знято непогано», ніяких коментарів він більше не зробив.

Наступна сцена, все ще на порогах, повинна була містити діалог між канадською дівчиною (Клодет Кольбер<sup>[141]</sup>) та *coureur du bois*<sup>[142]</sup> (Рональд Колман), при тому, що вона мала дивитися на нього з піроги. Після кількох кадрів Стар раптом перервав тишу.

— Басейн вже розібрали?

— Так, сер.

— Монро, він потрібен для...

Стар категорично обірвав.

— Негайно змонтуйте басейн знову. Перезніміть дубль два.

Миттєво увімкнули світло. Один з директорів картини встав і підійшов до Стара.

— Прекрасно зіграна сцена загублена, — тихо скаженів Стар, — кадр не відцентрований. Увесь час, коли вона говорить, у кадрі — лише прекрасна маківка Клодет. Так ви цього добивалися?.. Щоб глядач бачив саму маківку красивої дівчини? Передай Тіму, що у такому випадку він міг би зекономити гроші — вистачило б і дублерки.

Світло знову погасло. Директор картини сів навпочіпки біля крісла Стара, щоб не затуляти тому екран. Дубль прокрутили знову.

— Тепер бачиш? — запитав Стар. — І ще в кадр потрапила волосина... Он справа, бачиш? З'ясуй, чи це через проектор, чи на плівці.

У самому кінці дубля Клодет Кольбер підняла голову, і в кадрі з'явилися її великі очі з поволокою.

— Це те, що ми мали знімати увесь час, — мовив Стар. — Вона дуже гарно виглядає у цьому кадрі. Подивіться, як би це перезняти завтра чи в кінці сьогоднішнього дня. Такого ляпсусу Піт Заврас не припустився би. Взагалі в Голлівуді не більше шести операторів, на яких можна повністю покластися.

Світло увімкнули. Продюсер і директор картини вийшли.

— Монро, цей матеріал було знято вчора... Надійшов пізно ввечері.

Світло в залі згасло. На екрані з'явилася голова Шиви, величезна і непорушна, і це попри те, що за кілька годин цю голову змис і понесе вода. Навколо голови товпилися прочани.

— Будеш знімати інші дублі, — несподівано зауважив Стар, — посади на тім'я Шиві двох-трьох карапузів. Спершу тільки з'ясуй, чи

не сприймуть це за блюзнірство. Втім, думаю, що ні. Чого лише малеча не робить...

— Авжеж, Монро.

Срібний поясок із прорізаними зірками... Сміт, Джоунз або Браун... У колонку «Приватні оголошення»: жінку зі срібним поясом, яка... просять звернутися...

Потім пустили кадри з гангстерського фільму, в якому дія перенеслася на вулиці Нью-Йорка, і тут вже Стар не витримав.

— Повне лайно! — несподівано вигукнув він у темряві — Погано виписано, погана масовка. І незрозуміло: навіщо все це? Хіба це — гангстери? Це якась купа льодяників на паличці! У чому справа, Мorte, чорт забирай?

— Сцену написали сьогодні вранці, просто на знімальному майданчику, — сказав Морт Флайшекер. — Бертон хотів все відразу зняти в шостому павільйоні.

— Так от, це — лайно. І далі чортзна-що. Нащо цей мотлох взагалі проявляти? Героїня сама не вірить у те, що верзе. Як їй

може повірити Кері! А за таке: «Я люблю вас» крупним планом... вас засвищать просто в залі. Та й дівчина занадто вже розфу-фирена.

У темряві прозвучав зумер; вимкнули кінопроектор, включили світло. Зал очікував у повній тиші. На обличчі Стара нічого не читалося.

— Хто писав цю сцену? — запитав він нарешті після хвилини мовчання.

— Вайлі Вайт.

— Тверезий?

— Само собою, тверезий.

Стар трохи подумав.

— Засади за цю сцену сьогодні ввечері чотирьох сценаристів, — сказав він. — Подивися, хто там у нас є. Сідні Говард вже приїхав?

— Так, сьогодні вранці.

— Поговори з ним. Поясни йому, що я тут хочу бачити. Дівчина смертельно перелякана — вона вигадує час. Це ж ясно, як божий день. У людей не буває одночасно по три емоції. І ще, Кепере...

— Так? — витягнув голову з другого ряду художник.

— Щось не те з цією декорацією.

Всі присутні презирнулися.

— А що саме, Монро?

— Це я від тебе хотів почути, — мовив Стар. — Але сцена виглядає захарашеною. Зайві предмети відволікають від дії. Убого яосьь.

— А було нічого.

— Було, згоден. Але десь переборщили. Ще раз пройди по майданчику ввечері, сам упевнись. Можливо, меблів забагато, або меблі не ті. Можливо, вікно додай. Невже не можна добитися перспективи в холі?

— Я подивлюся, що можна зробити, — Кепер боком протиснувся вздовж ряду, поглядаючи на годинник.

— Краще мені сходити просто зараз, — пояснив він. — Ввечері зроблю ескізи, а вранці все поставимо по-новому.

— Добре. Морте, ти зможеш ці сцени перезняти?

— Думаю, зможемо, Монро.

— Відповідальність за перезйомку беру на себе. А плівки з бійкою є?

— Зараз будуть.

Стар кивнув. Кепер вислизнув із зали, і світло знову погасили. На екрані четверо чоловіків розігрували неабияку колотнечу в підвалі. Стар засміявся.

— Тільки погляньте на Трейсі! — кинув Стар. — Як він на того хлопця накинувся! Одразу видно: набив хлопець руку у різних тарапатах.

Бійці сходилися на кулаках знов і знов. Та бійка була та ж сама. І кожного разу наприкінці забіяки посміхалися і плескали дружньо один одного по плечу. Зрозуміло, що єдиний, кому загрожувала небезпека, був сам постановник трюків, професіонал, який за просто міг витрясти душу з кожного з них і навіть усіх гуртом. Небезпека полягала в тому, що на зйомках вони могли забути те, чого він їх учив, і «згарячу» заїхати не туди і не так, як треба. Та все одно наймолодший із акторів побоювався за своє обличчя, і режисеру доводилося маскувати його незграбні пірнання та ухили хитрими ракурсами або «затуляти» іншим актором.

А потім двоє чоловіків безкінечно стикалися в дверях, раптом впізнавали один одного і розходилися. І знову вони стикалися, здригалися і розходилися. Щось у них не виходило. І вони знову зустрічалися, здригалися та розходилися.

Потім мале дівча, сидючи під деревом, читало книжку, а на гілці сидів хлопчина і теж читав. Дівчинка нудьгувала і хотіла поговорити з хлопчиком. А він все не звертав на неї уваги. Більше того, огризок яблука, яке він їв, впав дівчинці просто на голову.

З темряви почувся голос.

— Дуже затягнуто, Монро, чи не так?

— Аніскільки, — сказав Стар. — Дуже мило. Тут є почуття.

— А мені здалося, що затягнуто.

— Іноді й десять футів плівки буває задовго, а іноді сцена завдовжки в двісті футів — аж занадто коротка. Я хотів би поговорити з монтажером, перш ніж він монтуватиме цю сцену... В ній є щось таке, що в картині запам'ятовується.

Оракул прорік своє слово. Усім сумнівам і суперечкам було покладено край. Стар має бути завжди правим, саме так: не в більшості випадків, а завжди, а якби було інакше, то весь стрункий, наче дім, задум розплився б, наче кавалок вершкового масла на сковороді.

Проїшла ще година. Мрії клубами висіли в дальньому кінці зали, піддавалися аналізу, затверджувалися, — щоб стати мріями мас — або ж, навпаки, бракувалися. Про те, що перегляд наближається до кінця, оповістили дві проби: чоловіка на характерну роль і дівчини. Після «потоків»<sup>[143]</sup>, які мають свій власний драматичний ритм, проби були чимось спокійним і закінченим... тож глядачі порозсідалися тепер вільніше в кріслах, а нога Стара сковзнула на підлогу. Кожен мав право висловитися. Один з техніків брякнув, що залюбки закрутив би з цією дівчиною любов; решта ж залишилися байдужі.

— Років два тому хтось вже прислав її проби. Мабуть, вона повсюди вперто пробується... але краще не стає. А чоловік — те, що треба. Чи не запросити його на роль старого російського князя в «Степах»?

— А він і є старим російським князем, — повідомив завідувач акторського відділу. — Однак цього соромиться. Він — червоний. І це саме та роль, від якої він відмовляється.

— Але це єдина роль, де він може грати самого себе, — підсумував Стар.

Увімкнули світло. Стар запхнув жувальну гумку в її обгортку й поклав у попільничку. Потім повернувся запитливо до секретарки.

— Комбіновані зйомки в другому павільйоні, — підказала вона.

Стар трохи поспостерігав за зйомками: як за допомогою оригінального пристрою одне рухоме зображення знімають на тлі другого. Потому було засідання у кабінеті Маркуса, де обговорювали, чи не варто в «Манон Леско»<sup>[144]</sup> зробити хепі-енд<sup>[145]</sup>, і Стар, як і раніше, наполягав на тому, що ось уже півтора століття ця історія приносить гроші і без щасливої розв'язки. Він категорично стояв на своєму; в цю пору дня його промова лилася винятково вільно та обґрунтовано, і голоси опозиції поступово стихли, переключившись на іншу тему: щодо того, аби виділити дюжину кінозірок на добродійні акції на користь тих, кого землетрус в Лонг-Бічі залишив без даху над головою. У несподіваному пориві щедрості п'ятеро з них тут же зібрали в складчину двадцять п'ять тисяч доларів. Давали вони не скупю, але не так, як дають бідняки. У подаянні не було співчуття.

У приймальні на Стара чекало повідомлення від окуліста, до якого він посилав Піта Завраса, що зір у оператора 20—19, іншими словами, майже ідеальний. Лікар повідомляв, що він написав довідку, а Заврас знімає з неї фотокопію. На очах захопленої міс Дулан Стар набундюченим півнем пройшовся кабінетом. Тут зазирнув принц Агге, аби висловити подяку Стару за день на зйомках, і під час їхньої бесіди надійшла загадкова звістка від помічника продюсера, що одні сценаристи на ім'я Марквенди «довідалися» і хочуть звільнитися.

— Вони гарні сценаристи, ці Марквенди<sup>[146]</sup>, — пояснив Стар принцу Агге. — А таких у нас небагато.

— Але ж ви можете найняти будь-якого письменника! — вигукнув здивовано гість.

— Ми й наймаємо, та сценаристи з них, як правило, виходять так собі, от і доводиться працювати з тим, що є.

— З ким же це?

— З будь-ким, хто приймає систему і не дуже заливає за комірці. Народ у нас різний: поети, у яких щось не склалося в поезії, драматурги, відомі однією п'есою, випускниці коледжів... таких ми зазвичай саджаємо парами на готову ідею, а якщо справа загальмовує, кидаємо на сценарій ще двійко сценаристів, що працюють незалежно від перших. Траплялося, що й три пари працювали над одним сюжетом водночас.

— Невже це їм до вподоби?



— Звісно, ні, якщо дізнаються. Геніїв серед них немає, а за іншого методу вони не досягли б і того. Але ці Марквенди, подружня пара зі Сходу, — напрочуд гарні драматурги. І вони щойно дізналися, що не одні працюють над сюжетом, і це їх, мабуть, приголомшило, вразило їхнє «почуття єдності»... це саме те слово, яке вони вживають.

— Але що ж тоді складає єдність?

Стар завагався... його обличчя було суворим, хіба що в очах блиснула іскорка.

— Я, — сказав він. — Приходьте і побачите.

Потім він зустрівся з Марквендами. Сказав їм, що їхня робота йому до смаку, при цьому дивлячись на місіс Марквенд, неначе саме її почерк розпізнавав крізь машинопис. Він дав їм зрозуміти, що знімає їх з картини, але переводить на іншу, де менше запарки і більше часу. Як він до певної міри й очікував, вони почали благодіяти його залишити їх на першій картині... попри те, що заслуги доведеться ділити з іншими. У відповідь він визнав, що існуюча система — то ганьба, та ще й велика, і нічого, крім комерції, у тій системі немає, і що він, мовляв, і сам жалкує. Про те, що він сам вигадав цю систему, він, однак, і словом не обмовився.

Ледве за ними зачинилися двері, як увійшла тріумфуюча міс Дулан.

— Містер Стар, пані з пояском — на лінії.

Стар усамітнівся в кабінеті, сів за стіл і взяв слухавку, відчуваючи, як у нього стисло під серцем. Він і сам ще не знав, чого хоче. На відміну від справи Піта Завраса, свою справу він не обмізкував. Спершу він хотів лише дізнатися, чи вони часом не з акторок, чи та жінка — не актриса, яку свідомо загримували під Мінну, — так само як і він колись попрохав загримувати молоду актрису під Клодет Кольбер і зняти під тим же ракурсом.

— Алло, — сказав він.

— Алло.

Намагаючись вловити у короткому і здивованому «алло» відголосок вчорашньої ночі, Стар відчув, як до горла підкрадається клубок остраху, і з зусиллям проковтнув його, ледь не задихнувшись.

— Ох і нелегко ж було вас знайти, — сказав він. — Тільки й того, що з прізвиськом Сміт, та з тим, що ви тільки-но переїхали. І з тим сріблястим пояском.

— То так... — пролунав у слухавці голос, все ще сторожкий, як пташеня на гілочці. — На мені вчора був сріблястий поясок.

Ну а що далі?

— З ким я розмовляю? — долетів її голос з відтінком зачепленої буржуазної гідності.

— Мене звати Монро Стар, — сказав він.

Ніякова пауза. Це ім'я ніколи не з'являлося в титрах і, здається, вона силкувалася пригадати, де і коли могла його чути.

— А, так-так. Ви були чоловіком Мінни Девіс.

— Так.

Невже це якась інспірація? У пам'яті знову постала картина вчорашньої ночі до останніх дріб'язків: ця шкіра з оливковим сянням, що ніби флуоресціювала в напівтемряві — невже все це підстроєне, аби зробити йому боляче... Не Мінна і водночас — Мінна... Вітер раптово колихнув фіранки, зашурхотів паперами на столі, і серце його стислося до запаморочення під натиском реальності дня за вікном. От якби він міг знову вийти в навколишній світ, то що б трапилося, якби він знову зустрів її: цей образ у зоряній імлі, ці міцно стиснуті губи, ладні будь-якої миті пирснути сердечним дерзким людським сміхом.

— Я хотів би побачитися з вами. Чи не могли б ви зайти на студію?

Знову вагання, а потім — рішуча відмова.

— Не думаю, що це доречно. Як не шкода.

Останнє було чистою формальністю. Відшила. Як сокирою відсікла.

На допомогу Стару прийшло почуття враженого самолюбства, яке додало його настирності сили переконання.

— Я дуже хотів би вас побачити. І на те є вагома підстава.

— Ну, боюся, що...

— А можна я до вас під'їду?

Знову пауза, але на цей раз не від сумнівів, як він відчув, а від того, що вона підбирала слова.

— Є дещо, чого ви не знаєте, — нарешті промовила вона.

— Я розумію так, що ви заміжня? — нетерпляче прийшов він на допомогу. — Запевняю вас, це не має жодного відношення до справи. Я запросив вас сюди відкрито. Якщо у вас чоловік, приходьте вдвох.

— Це... це — неможливо.

— Чому?

— Навіть зараз, коли я говорю з вами, я почуваю себе ніяково. Але ваша секретарка дуже наполягала... я вже подумала, чи не загубила я що-небудь під час вчорашньої повені, а ви знайшли.

— Я дуже хочу побачити вас. Я не заберу більше п'яти хвилин.

— Запросити зніматися?

— Ні, і в думках не було.

Настала така довга пауза, що він було вирішив, що образив її.

— Де ж ми зустрінемося? — неждано запитала вона.

— Тут? У вас вдома?

— Ні... десь в іншому місці.

І раптом Стар спіймав себе на думці, що не знає, власне, де? Вдома? В ресторані? От де зараз зустрічаються люди? У будинку побачень? У коктейль-барі?

— Зустрінемося де-небудь о дев'ятій годині, — запропонувала вона.

— Боюся, що о дев'ятій не зможу.

— Тоді забудьте.

— Добре, о дев'ятій — так о дев'ятій. Але десь неподалік від студії. На бульварі Вілшир є драг-стор...

Було без чверті шість. У приймальні чекали двоє, що в цей час приходили щодня, і кожен раз їм переносили зустріч на завтра. Це була година знемоги... а справа цих двох була не настільки суттєвою, щоб невідкладно, незважаючи на кваліть, її обговорювати, і разом з тим не настільки дрібною, щоб зовсім нею знехтувати. Тому він знову-таки переніс прийом і якийсь час недвижимо сидів за столом, думаючи про Росію. Вірніше, не стільки про Росію, як про фільм про Росію, безплідне обговорення якого найближчим часом займе аж півгодини. Він знав, що про Росію існує сила-силенна різних історій, але була ж ще Історія з великої літери, — і він найняв цілу команду сценаристів і дослідників, яка понад рік працювала над цим сюжетом, та все, що не пропонувалося, здавалося якимось другорядним. Стар відчував, що про це можна сказати мовою американських тринадцяти штатів<sup>[147]</sup>, а виходило щось не те, з якихось нових позицій, що відкривало неприємні перспективи та складнощі. Він вважав, що ставиться до Росії дуже щиро, і картину він хотів поставити не якусь там неприязну, а, навпаки, співчутливу і доброзичливу, але це все поки що постійно оберталося лише на головний біль.

— Містер Стар, у приймальні чекають містер Драмон, містер Кірстоф і місіс Корнгіл з приводу фільму про Росію.

— Що ж, запросіть.

Потім, з шостої тридцяти до сьомої тридцяти він переглядав відзняте по обіді. Зазвичай він так і просидів би весь вечір у переглядовій залі або в апаратній перезапису, але безсонна ніч після землетрусу сьогодні давалася взнаки — і до того ж, треба було йти на побачення з тією дівчиною. Тому він вирішив спершу повечеряти і по дорозі до кафетерію заглянув до приймальні, де на нього чекав Піт Заврас з рукою на перев'язі.

— Ти Есхіл<sup>[148]</sup> та Діоген<sup>[149]</sup> кінематографа, — сказав Заврас просто. — А також Асклепій<sup>[150]</sup> та Менандр<sup>[151]</sup>.

Він вклонився.

— Хто це такі? — запитав Стар сміючись.

— Мої співвітчизники.

— А я й не знав, що ви в Греції робите кіно.

— Ти все жартуєш зі мною, Монро, — сказав Заврас. — А я хочу сказати, що ти така ж шляхетна людина, як і вони. І що ти врятував мене на всі сто.

— Зараз відчуваєшся нормально?

— Рука — то дрібниця. Відчуття, немовби хтось цілує мене туди. А те, що я зробив, варто було зробити, якщо такий результат.

— А що ж принесло тебе стрибати саме звідси? — запитав Стар не без інтересу.

— Я прийшов до оракула<sup>[152]</sup>, — сказав Заврас. — До відгадника Елевсінських таїнств<sup>[153]</sup>. Попадись мені тільки в руки той сучий син, що пустив цю брехню.

— Ти змушуєш мене шкодувати, що я не отримав освіти, — сказав Стар.

— Ні чорта вона не варта, ця освіта! — вигукнув Піт. — Я закінчив бакалавром у Салоніках, і дивись, чим все закінчилося.

— Ну, нічого ще не закінчилося, — заперечив Стар.

— Знай, Монро, я за тебе кому і коли завгодно горлянку перегризу! — промовив Заврас. — Дай лише знати.

Стар заплющив очі і знову розплющив. Силует Завраса на тлі сонця злегка розплився. Він оперся рукою на стіл позаду себе і сказав своїм

буденним голосом:

— Хай щастить тобі, Піте.

Кімната раптом потемніла і попливла перед очима, і шлях назад в кабінет його ноги знайшли лише за звичкою. І тільки коли клацнули двері, він нарешті намацав пігулки. Карафка з водою дзенькнула об стіл; задзвеніла склянка. Він впав у велике крісло, чекаючи, коли подіє «бензедрин»<sup>[154]</sup>, щоб потім йти на вечерю.

## Епізод 12

Коли Стар повертався з кафетерію до себе, йому з «родстера»<sup>[155]</sup> з відкинутим брезентом помахали рукою. По головах над сидіннями він упізнав молодого актора та його дівчину й позирав їм услід, поки вони не щезли за воротами й не розтали в літніх сутінках. Потроху він втрачав жагу до таких речей, аж поки йому не почало ввижатися, ніби то Мінна з собою забрала всю гостроту його почуттів; його сторожкість до розкошів життя поступово згасала, й невдовзі навіть розкіш безмежної скорботи щезла слідом за Мінною. Та все ще подитячому зв'язуючи Мінну з небесним раєм на землі, діставшись кабінету, він наказав подати свій «родстер», вперше в цьому році. Великий лімузин надто вже був обтяжений споминами про ділові зустрічі та снами від виснаження.

Вийжджаючи зі студії, Стар усе ще відчував напругу, але відкрита машина підпускала літній вечір впритул, і він почав вдивлятися в наступаючу ніч. Ген-ген, де кінчався бульвар, висів місяць, створюючи повну ілюзію того, що він кожного разу неповторний — щоночі, щороку. З того часу, як Мінна померла, змінилися й вогні в Голлівуді: на вуличних прилавках фруктових магазинчиків крізь легкий серпанок матово полискували лимони, грейпфрути, зелені яблука, скоса відбиваючи світло на асфальт. На авто попереду лілово заблимали ліхтарики стоп-сигналу; на наступному перехресті вони заблимали знов. Усюди небосхил мережили прожектори. На пустельному розі вулиці двоє загадкових чоловіків крутили барабан прожектора, креслячи в небі незрозумілі дуги.

У драг-сторі біля кондитерського прилавка стояла жінка. Висока, майже така, як Стар, дещо зніяковіла. Безперечно, їй було не по собі, і якби Стар не виглядав так, як він виглядав, — чемним і запобігливим, вона б свою боязкість, мабуть, і не подолала б.

Вони привіталися та мовчки, не дивлячись одне на одного, вийшли на вулицю, — але не встигли вони ще дійти й до бордюру, як Стар уже зрозумів, що це просто гарненька американочка і не більше — аж ніяк не красуня, що нагадувала Мінну.

— Куди ми їдемо? — запитала вона. — Я думала, що за кермом — шофер. Та нічого страшного, — я непоганий боксер.

— Боксер?

— Може, це звучить не дуже ввічливо, — вона вичавила з себе посмішку. — Та про вас, голлівудських, ходять лячні чутки.

Сприйняття себе як зловісної особи, якій передують лячні чутки, спершу потішило Стара, але потім раптом тішити перестало.

— А чого це ви забажали зустрітися? — запитала вона, сідаючи в «родстер».

На мить він застиг непорушно; єдиним його бажанням було наказати їй негайно забиратися геть. Але вона вже влаштувалася якнайзручніше — і йому подумалося, що він сам винуватець цього вельми незручного становища. Зціпивши зуби, він обійшов авто й сів за кермо. Світло вуличного ліхтаря лягло їй на обличчя, і просто не вірилося, що це та сама вчорашня дівчина. Він ясно побачив, що жодної схожості з Мінною немає взагалі.

— Я відвезу вас додому, — промовив він. — Де ви живете?

— Відвезете додому? — вразилася вона. — Я не поспішаю. Вибачте, якщо я вас образила.

— Ні-ні. З вашого боку дуже люб'язно було прийти. З мого боку це була повна дурість. Вчора ввечері мені здалося, що ви — точна подоба декого, кого я добре знав. Було темно, і мені в очі било світло.

Вона образилася: він закидає їй, що вона на когось там несхожа.

— Ось воно що! — вихопилося в неї. — Дивно.

Якусь хвилину вони їхали мовчки.

— Заждіть-но, здається, саме ви були чоловіком Мінни Девіс, хіба ні? — спитала вона, ніби її раптом осяяв здогад. — Даруйте, що я нагадую.

Він гнав машину якнайшвидше, намагаючись лише, щоб це не виглядало занадто помітно.

— Я зовсім іншого типу, ніж Мінна Девіс, — розмірковувала вона вголос, — якщо ви маєте на увазі саме це. Ви, мабуть, подумали на мою подругу. Як на мене, вона більше скидається на Мінну Девіс, ніж я..

Та це вже не мало значення. Він уже твердо вирішив висадити її біля дому і одразу ж забути про це.

— Може, це таки вона? — запитала пасажирка. — Вона живе по сусідству.

— Навряд чи, — відмахнувся він. — Я добре пам'ятаю той сріблястий поясок, що був на вас.

— Так, поясок і справді мій.

Зараз вони проїжджали задвірками десь на північний захід від Бульвару Сансет<sup>[156]</sup>, деручись звивистим каньйоном між пагорбами. Вздовж дороги мелькали бунгало<sup>[157]</sup>, що світлом своїх вогнів електризували нічне повітря, яке в свою чергу оживляло їх, немов звуки радіо.

— Бачите вогник на вершині пагорба? Кетлін живе там. А я трохи далі, зразу по той бік.

Хвилиною пізніше вона попрохала:

— Зупиніть тут!

— Ви ж самі сказали — вам по той бік.

— Зупиніться біля Кетлін.

— Вибачаюся, та у мене немає...

— Я хочу тут вийти, — перебила вона вже нетерпляче.

Стар вислизнув з авто слідом за нею. Вона попрямувала до нового будиночка, наче дахом, повністю вкритого одинокою плакучою вербою, і Стар машинально пішов слідом за нею до сходинок. Вона подзвонила в двері і на мить обернулася — попрощатися.

— Мені шкода, що не виправдала ваших сподівань, — промовила вона.

Йому теж було шкода: і її, і себе — їх обох.

— Це моя провина. На добраніч...

Крізь відчинені двері пробився клин світла, і дівочий голос запитав: «Хто там?»

Стар підвів очі.

Це була вона... в освітленому отворі з'явилися знайомі обличчя, й постать, і усмішка. Так, це було обличчя Мінни: шкіра з оливковим сянням, що ніби флуоресціювала в напівтемряві; теплий контур губ, за який можна було віддати геть усе на світі, та понад усе — заворожлива радість життя, що зачарувала ціле покоління кіноглядачів.

Його серце ледь не вискочило з грудей їй назустріч — так, як і минулої ночі, з тією лише різницею, що воно, охоплене безмірною добротою, вже не бажало повертатися назад.

— Ой, Едно, тобі краще не заходити, — сказала дівчина. — Я тут поралася по господарству і якраз мила вікна, от весь будинок і просяк



нашатирем.

Една розсміялася — відверто, на весь голос.

— Гадаю, він хотів бачити саме тебе, Кетлін, — мовила вона крізь сміх.

Погляди Стара та Кетлін зустрілися та сплелися в один. Це було кохання поглядів, на яке не наважувалася ще жодна жива душа і, мабуть, не наважиться. Їх погляди сплелися тісніше за будь-які обійми й відвертіше за поклик самої природи.

— Він зателефонував мені, — сказала Една, — здається, він гадав...

Закінчити вона не встигла, її перебив сам Стар.

— Я гадав, ми поводили себе дещо грубо вчора ввечері на студії, — мовив він, роблячи крок уперед на світло.

Втім, слова не мали значення, бо насправді він казав зовсім інше. Вона почула це і слухала те, що поміж слів, уважно й без-

соромно. В обох, наче світло, спалахнуло життя, а Една — наче відступила вбік, у темряву.

— Ви поводитися зовсім не грубо, — мовила Кетлін. Свіжий вітер розмітав каштанові завитки по її чолу. — Це ми були не-прошеними гостями.

— У такому разі, сподіваюся, ви приймете моє запрошення до екскурсії вже запрошеними гостями, — мовив Стар.

— Хто ви? Якась поважна персона?

— Це колишній чоловік Мінни Девіс, і він — продюсер, — втрутилася Една, ніби згоряючи від нетерплячки розповісти дуже дотепний жарт. — Та сам він про це ані словом не обмовився. Здається, він просто вклепався в тебе.

— Помовч-но, Едно, — осікла її Кетлін.

Една, ніби тільки-но второпавши свою безтактність, раптом поквапилася додому.

— Подзвони мені, добре? — тільки й пробелькотіла вона і наступної миті вже крокувала до дороги. Але з собою вона забирала частку їхньої таємниці — не хто інший, як вона, побачила, що між ними щойно в темряві проскочила іскра.

— А я вас пам'ятаю, — сказала Кетлін. — Це ви витягали нас із потоку.

...І що ж тепер? Тільки-но зайва жінка пішла, як її вже стало не вистачати. Вони залишилися наодинці і тепер стояли на хиткому ґрунті

того, що вже трапалося між ними. Вони існували між минулим і майбутнім, тобто ніде. Його світ, здавалося, був далеко звідси, її ж світ був йому і зовсім невідомим — окрім того, що вона спустилася з голови Шиви... злегка прочинені двері.

— Ви ірландка, — сказав він, намагаючись збудувати для себе її світ.

Вона кивнула.

— Я довго жила в Лондоні... от і не думала, що ви здогадаєтеся.

Зелені, наче у хижого звіра, очі автобуса промайнули в сутінках на дорозі. Вони помовчали, поки автобус не проїхав.

— Щось вашій подрузі Едні я не до вподоби, — мовив Стар. — Може, її злякало саме слово «продюсер».

— Вона тут теж недавно, як і я. Вона, може, й дурненька, але нікому не зичить зла. Але ж чого вас боятися...

Вона вивчаючи поглянула йому в обличчя. Зауважила, як, втім, і всі інші, його зморений вигляд. І відразу ж відкинула, бо на свіжому повітрі він справляв враження жаровні в прохолодний вечір.

— Мабуть, вам просвітку немає від дівчат, що марять потрапити в кіно.

— Та ні, на мені вже поставили хрест, — віджартувався він.

У його словах, звісно, було лукавство. Кому, як не йому, було відомо, що вони так і товчуться біля його порога, але товклися там вони вже так давно, що їх настирливий галас справляв на нього не більше враження, ніж шум дорожнього руху. Втім, це їх не зупиняло: бо в їхніх очах Стар був чи не вагоміший від короля, бо той міг обрати лише одну в королеви, а цей — скільки завгодно.

— Гадаю, так і циніком легко стати, — мовила вона. — Сподіваюся, ви ж не збиралися мене знімати?

— Ні.

— От і добре. Яка з мене актриса. Якось в Лондоні до мене підійшов чоловік — це було в «Карлтоні»<sup>[158]</sup> — і запропонував знятися в пробах, та я подумала — і не пішла.

Вони все стояли майже нерухомо, ніби наступної миті він мав їхати, а вона зайти в дім.

Зненацька Стар розсміявся.

— Знаєте, я почуваюся, як той банківський колектор, що встромив ногу в двері і не дає закрити.

Вона теж пирснула сміхом.

— Вибачте, запросити вас не можу. Може, піти взяти жакет, посидимо знадвору?

— Не треба... — Він і сам не знав, чому раптом вирішив, що йому пора. Чи побачить він її знову: можливо, так, а може, й ні. Статися могло що завгодно.

— Може, прийдете на студію? — запитав він. — Не можу обіцяти, що сам поведу вас, але, як прийдете, неодмінно щонайперше подзвоніть у приймальню.

Наче тінь між її бровами пролягла ледь помітна борозенка — тонка, не ширше волосини.

— Не певна. Але я вам щиро вдячна.

І він зрозумів, що з якоїсь причини вона не прийде, і ще за мить вона вже вислизнула від нього. Обидвоє відчули, що момент «відіграно». Він має їхати, хоча їхати було особливо нікуди та й ні з чим. Вульгарно висловлюючись, він не дізнався ані номера її телефону, ані навіть її повного імені, та запитувати її тепер здавалося неможливим.

Вона провела його до авто; її сяюча краса та незвідана новизна бентежили його; але коли вони вийшли з тіні, між ними ясно позначилася місячна смуга шириною в крок.

— І це все? — вихопилося у нього.

Він бачив на її обличчі жаль, але також і різкий рух вуст, що вигнулися в якусь ухильну посмішку, немов на мить завіса піднялася і впала над тим, куди вхід було заборонено.

— Сподіваюся, ми ще зустрінемося, — сказала вона майже офіційно.

— Буде шкода, якщо ні.

На якусь хвилину вони віддалилися одне від одного. Та коли він у під'їзній алеї по сусідству розвертав «родстер» і проїжджав повз неї, а вона все ще не йшла в будинок, то він помахав їй рукою, схвильований і водночас щасливий. Було радісно, що є ще на світі краса, яку не вдасться зважити на терезах відділу з кастингу.

Та вдома, доки дворецький кип'ятив самовар, він відчув якусь незвичну самотність. До нього повернувся біль колишньої втрати, важкий і водночас солодкий. І коли він узяв у руки перший з двох сценаріїв, що становили його вечірній ритуал, які він за мить рядок за

рядком почне подумки переносити на екран, він зачекав хвилину, викликаючи у пам'яті образ Мінни. Він пояснив їй, що *це* рівно нічого не означає, що ніхто її не в змозі замінити, що він просить вибачення.

Взагалі, для Стара цей день не відрізнявся від інших. Мені не відомі подробиці про його хворобу: ані коли вона почалася, ані будь-що інше, адже він був людиною скритною, та батько якось обмовився, що лише в липні Стар кілька разів втрачав свідомість. Принц Агте був тим джерелом, що заслуговує на довіру, від кого я дізналася про той обід у кафетерії, коли Стар оголосив партнерам, що збирається ставити фільм, який принесе збитки, а це щось та означало, якщо взяти до уваги його компаньйонів та той факт, що Стар і сам володів солідним пакетом акцій і до того ж за контрактом брав участь у прибутках.

Багато я дізналася й від Вайлі Вайта, до якого ставлюся з довірою, бо він відчував Стара, як ніхто інший — із сумішшю заздрості та захоплення. Сама ж я тоді була закохана в нього по самі вуха, тому мою сповідь слід сприймати такою, як вона є, — як сповідь закоханої.

### Епізод 13

За тиждень по тому я, свіжа, як ранок, чи то так мені зараз здається, з'їздила на студію побачити його. Коли за мною заїхав Вайлі, я вже вбралася в костюм для верхової їзди, щоб справити враження, буцімто спозранку їздила росами верхи.

— Сьогодні візьму та й кинуся під колеса Старового авто, просто зранку, — повідомила я.

— Та кидайся вже під цю, — запропонував він. — До речі, це ж одне з найкращих авто, які Морт Флайшекер коли-небудь перепродавав зі свого гаража.

— Ні під авто, ні під фату не кинуся і не піду, — наче рядком із пісні відмовила я. — У тебе ж на Сході дружина.

— Вона — в минулому, — зітхнув він. — Ох, Силіє, у тебе є один козир — твоя висока думка про себе. Чи ти гадаєш, що не будь ти дочкою Пета Брейді, на тебе хтось би накинув оком?

Ми тепер не сприймаємо образи так, як їх сприйняли б наші матері. Це ж дріб'язок. Зараз жодне уїдливе зауваження не вартує багато. Тобі кажуть: треба бути «спритним», кажуть, одружуючись на тобі заради

твоїх грошей, і нічого ганебного в цьому не бачать. Такий же фортель можеш викинути й ти. Усе тепер простіше.

Ой чи так? Як ми тоді бувало казали.

Та коли я увімкнула радіо і під звуки «Серце моє шалено калатає»<sup>[159]</sup> машина мчала нас вгору Лавровим каньйоном, я не вважала, що Вайлі має рацію. У мене ж гарні риси, хіба що лице кругліше, ніж треба, і шкіра, якої аж кортить торкнутися, і ноги доладні, і ліфчика не треба. Лише вдача у мене — не мед, але хто такий Вайлі, щоб мені цвікати в очі.

— Скажи, ну хіба я не спритниця, що їду зранку-раненько? — запитала я.

— Атож. Якщо врахувати, що він — найзанятіша людина в Каліфорнії, він це оцінить. А ще краще було б розштовхати його о четвертій ранку!

— Ото ж бо й воно! Проти ночі він знуджений. Стількох за цілісінький день бачив-перебачив, у тому числі й гарненьких. А я заїжджаю зранку — і одразу ж спрямовую його думки у потрібне русло.

— Ой, щось мені це не до вподоби. Скидається на зухвалість.

— А що ти пропонуєш? Лише без хамства.

— Я тебе люблю, — заявив він без особливої впевненості. — Я люблю тебе більше, ніж твої гроші, а це вже багато.

І батько твій, можливо, зробить мене першим помічником режисера.

— Я могла вийти заміж за хлопця, якого цього року прийняли останнім у «Череп та кістки»<sup>[160]</sup>, й мешкати в Саутгемптоні<sup>[161]</sup>.

Покрутивши ручку радіоприймача, я зловила чи то «Він пішов», чи то «Втрачена» — пісні того року крутили гарні. Й музика ставала все кращою. Бо коли я була дитиною, в роки Депресії вона не була такою красивою, і найкращі речі були ще з 20-х, такі як «Блакитні небеса» у виконанні Бені Гудмена<sup>[162]</sup> чи композиція «Коли скінчився день» Пола Вайтмена<sup>[163]</sup>. Тоді можна було слухати тільки джаз-бенди. Та зараз мені подобається мало не все, тільки не до вподоби, коли батько виводить: «Мала, ти притомилася за день»<sup>[164]</sup>, намагаючись створити сентиментальну родинну атмосферу між татком і донею. «Він пішов»

та «Втрачена» були відверто не під настрій, тому я покрутила ручкою й натрапила на «Гарну на вроду»<sup>[165]</sup>, а це — пісня по мені.

Коли ми піднялися на гребінь узвишшя, я озирнулася назад: повітря було настільки прозоре, що можна було розгледіти листя на горі Сансет-Маунтін<sup>[166]</sup>, аж за дві милі звідси. Іноді тебе потрясає простір, нічим не забудований і не заму́тнений нічим.

— Гарна на вроду, пр-р-р-риємно зна-а-ати, — заспівала я.

— Ти й Стару збираєшся співати? — втрутився Вайлі. — Якщо збираєшся, то встав рядок і про те, що з мене вийде гарний помічник.

— Е-е, ні, пісня буде тільки про нас, про мене й Стара, — відповіла я. — Він подивиться на мене і подумає: «Я ніколи її раніше насправді не бачив».

— Цей рядок вже вийшов з моди, — кинув він.

— І тоді він скаже: «Крихітко Селіє», як звертався у ніч землетрусу. Він скаже, що досі не помічав у мені жінку.

— Не здумай нічого такого робити!

— А я й не буду нічого робити... стоятиму собі та розквітатиму, як мак. І тоді він поцілує мене ніжно, як ти б поцілував дитину.

— Ти просто прочитала мій сценарій, — поремствував Вай-лі, — який завтра, до речі, я маю йому здати.

— А він сяде, обхопить голову руками і мовить, що ніколи не думав про мене, як оце зараз.

— Ага! Так під час поцілунку ти все-таки хутенько його під-завела.

— Я ж сказала, що я тільки квітну, квітну, як мак. Скільки разів тобі казати, що я квітну!

— Як на мене, звучить досить-таки хтиво, — оголосив Вай-лі. — Давай відкладемо на потім. Мені зараз працювати.

— А тоді він скаже, що, здається, воно так йому судилося.

— Ось вона — фабрика мріянь. Продюсерська кров, — він нарочито здригнувся. — Не доведи Боже, щоб мені таку перелили.

— А далі він говорить...

— Все, що він скаже, мені відомо. Я ж хочу знати твої слова.

— І тут хтось входить, — продовжила я.

— І ти прожогом сплигуєш з кушетки для кастингу, нашвидкуруч поправляючи спідницю.

— Ти що — хочеш, щоб я вийшла з машини і повернулася додому пішки?

Ми вже в'їхали в Беверлі-Гілз<sup>[167]</sup>. Завдяки високим гавайським араукаріям місто ліпшало просто на очах. Голлівуд чітко розділений на райони, так що точно відомо, люди яких статків де живуть: тут ось мешкають керівники студій та режисери, далі в бунгало — технічний персонал, ще далі — актори масовки й інші пересічні працівники. Цей район був районом очільників студій та здобних жіночок. Хай не настільки романтичний, як якийсь занехаяне селище десь у Вірджинії чи Нью-Гемпширі, та сьогодні вранці він був прекрасний.

«Мене спитали, звідки я знаю, — співало радіо, — що я справді кохаю».<sup>[168]</sup>

Моє серце було сам вогонь, а дим застилав очі, і все таке інше, та я все ж гадала, що мої шанси на успіх — п'ятдесят на п'ятдесят. Стрімко підйду просто-таки до нього, неначе маю намір пройти наскрізь чи поцілувати в уста — в якомусь півкроці зупинюся і скажу: «Привіт!» з обеззброюючою стриманістю.

Я так і вчинила, хоча, певна річ, сталося не так, як гадалося. Красиві темні очі Стара упиналися в мої, прозираючи, я цілковито певна, всі мої думки, при цьому анітрохи не знічуючись. А я стояла й стояла не рухаючись, гадаю, з годину, а він, хоч би що, знай лише сіпнув куточком вуст та засунув руки в кишені.

— Підете ввечері зі мною на бал? — тільки й спитала.

— Що за бал?

— Сценаристів. В «Амбасадорі»<sup>[169]</sup>.

— Ах, так, — він трохи поміркував. — З тобою не зможу. Можливо, потім зайду. У нас закритий попередній перегляд в Глендейлі.

Як усе це не схоже на те, що собі заплануєш-намудруєш. Коли він сів, сіла й я, поклавши голову серед телефонів, наче це ще один настільний апарат, й поглянула на нього, і його темні очі відповіли мені поглядом настільки люб'язним і настільки ж ніяким. Чоловіки частенько не відчувають, коли дівчина ладна сама упасти їм в руки. Та єдине, на що я спромоглася, це викликати в нього запитання:

— Силіє, чому ти не виходиш заміж?

Мабуть, знову заведе розмову про Робі, почне сватати.

— А що мені зробити, щоб привабити гарного чоловіка? — запитала я його.

— Скажи йому, що закохана в нього.

— І увиватися навколо нього?

— Аякже, — посміхнувся він.

— Ой, не знаю. Силою не бути милою.

— Я б сам тебе взяв, — сказав він раптом. — Я ж до дідька самотній. Та занадто старий і стомлений, аби братися за щось таке.

Я обійшла стіл і наблизилась до нього впритул.

— Не братися, а побратися. Зі мною.

Від подиву він підвів очі, вперше розуміючи, що я більш ніж серйозна.

— Е-е-е, ні, — видушив він. І на якусь мить він викликав у мене навіть жалість. — Я колись вже побрався з кіно. І часу на інше в мене майже не залишилось. — Він швидко виправився. — Точніше, зовсім нема. Це все одно, що взяти шлюб з лікарем.

— Невже ти не зміг би покохати мене?

— Це не так, — сказав він просто-таки слова з моїх марень; хоча слова були ті ж самі, та зміст був зовсім іншим. — Я ніколи не думав про тебе, Силіє, з цього боку. Я ж знаю тебе змалечку. Та хтось мені говорив, що ти збираєшся побратися з Вайлі Вайтом.

— А тобі... тобі не однаково?

— Аж ніяк. Я про це збирався поговорити з тобою. Зачекай, хай він за пару років протверезішає.

— Ні, про щось таке я й не думала.

Розмова відійшла кудись убік, і тут, просто-таки як у моїх вигадках, хтось увійшов — от тільки я була певна, що то Стар натиснув на потайну кнопку.

Цей момент, коли я відчула за своєю спиною міс Дулан з блокнотом, я завжди вважатиму за кінець дитинства, межу того часу, коли обожнюєш уявні образи і вирізаєш із журналів фотографії кумира. Я заглядалася не на Стара, а на його уявний образ, який знову й знову ліпила: ці очі, які блиснули на тебе поглядом з проникливим розумінням, і тієї ж миті, занадто скоро, метнули погляд під високе чоло, заглибившись у рій ідей та сюжетів; це лице, що старішало зсередини, так що на ньому не випадкові зморшки від життєвих турбот та прикростей, а блідість самозречення, неначе від тихої боротьби за поставлені цілі... чи наслідок тривалої хвороби. Як на мене, воно було красивіше за всі здорові та засмаглі обличчя на пляжах від Коронадо<sup>[170]</sup> до «Дель Монте»<sup>[171]</sup>. Він був моїм ідеальним образом, і



це так само достеменно, як і те, що його фотографія була наклеєна на внутрішньому боці моєї старої шафки в школі. Ось це я й розповіла Вайлі Вайту, а коли дівчина розповідає своєму найліпшому приятелю, закоханому в неї, про іншого — то, мабуть, це і є любов.

## Епізод 13 (продовження)

Цю дівчину я помітила ще задовго до того, як на балу з'явився Стар. Не те щоб вродливиця, бо вродливиць в Лос-Анджелесі аж кишить, адже одна гарненька може бути королею, але дюжина король — це вже перебір, не соло, а хор. І не з професійних красунь-левиць, що від них у всіх спирає подих, і, зрештою, навіть чоловіки змушені виходити на вулицю дихнути свіжим повітрям. Ні, просто дівчина зі шкірою одного з янголів у кутку на картині Рафаеля і стилем, який змушує двічі озирнутися назад, щоб помітити, що таке на ній виняткове надягнуто.

Відмітила її й забула. Сиділа вона в глибині зали, за колонами, за столом, оздобою якого була поблякла напівзірка, котра в сподіваннях, що на неї звернуть увагу й дадуть хоч якусь роль у кіно, безнастанно йшла танцювати з казна-якими опудалами чоловічої статі. І мені з соромом пригадався мій власний перший вихід на бал, коли мама примусили мене безперестанку танцювати з одним і тим самим парубком, аби я була в центрі уваги. Напівзірка озивалася до декотрих за нашим столом, та відгуку не знайшла, позаяк ми — *Café Society*<sup>[172]</sup>, тож вона пішла ні з чим.

Як на наш погляд, вони всі, здається, чогось від нас жадають.

— Від нас чекають, що ми сипатимемо грішми, — підмітив Вайлі, — як за недавніх часів. А коли бачать, що в тебе й гадки немає їх тринькати, то хнюплять носа. Ось звідки це понуре зухвальство... адже єдиний спосіб зберегти самоповагу — це удавати з себе гемінгвеївських героїв. Та підспудно вони тебе скорботно ненавидять, і ти це розумієш.

Він мав рацію... я знала, що з 1933 року веселитися багатії можуть лише потай у своєму колі.

Я бачила, як Стар з'явився в неяскравому світлі широких сходів до зали й, зупинившись на верхній сходинці і засунувши руки в кишені, обдивлявся довкола. Було вже запізно, і через те ввижалося, що світло в залі дещо примерхло, хоча горіло воно так само яскраво, як і раніше. Програма шоу вже закінчилася, лише серед публіки все ще кружляв у танці чоловік з афішею, яка сповіщала, що сьогодні опівночі в амфітеатрі «Голлівуд-боул»<sup>[173]</sup> Соня Гені<sup>[174]</sup> в геніальному льодяному

ревью розтопить ковзанами лід. І чим більше чоловік той з афішею танцював, тим менш забавним убачався гумор оголошення на його спині. Кілька років тому тут би вже було повно підпилих. І поблякла акторка, як увижається, не втрачаючи надії, з-поза плеча кавалера підшукувала котрогось із них. Поглядом я провела її, коли вона попростувала до свого столу... біля якого, на мій подив, стояв Стар, і не просто стояв, а розмовляв з тією дівчиною. Вони один одному посміхалися, наче світ народився.

Стоячи на вході кілька хвилин тому, Стар ні на що подібне не сподівався. Перегляд матеріалу його розчарував, і він прямо перед кінотеатром учинив Жаку Ла Борвіцу сцену, про що тепер досадував. Він саме прямував до нашої компанії, аж тут побачив Кетлін, котра сиділа самотна посеред довгого білого столу.

Мить — і все інакше. Він ішов до неї, і люди віддалялися, притискалися до стін, аж поки зовсім не перетворилися на фрески; а білий стіл простягнувся вдалечінь, аж поки не став престолом у віттарі, за яким була вона, жриця. Живодайні сили завирували в ньому, і, прикипівши до місця, він міг би стояти напроти неї цілу вічність і посміхатися.

Сусіди по столу повільно щезали з кадру... У кадрі залишилися лише Стар та Кетлін, які танцювали.

Коли вона наблизилася, її образи у його голові розпливли-ся; на мить вона зробилася неземною. Зазвичай, якщо зблизька роздивлятися риси дівочого обличчя, це робить дівчину цілком земною, та не цього разу... Стар і далі був осліплений, ведучи дівчину обширом, відведеним під танці... до самого його дальнього краю — дзеркал, де потім вони переступили в Задзеркалля, в інший танець з новими танцювальниками, чиї обличчя були знайомі, і тільки. І в цьому новому вимірі він раптом заговорив поривчасто й наполегливо.

— Як вас звати?

— Кетлін Мур.

— Кетлін Мур, — луною повторив він.

— Телефону в мене немає, якщо ви до цього ведете.

— Коли я побачу вас на студії?

— Це неможливо. Чесно.

— Чому це? Ви заміжня?

— Ні.

— Ви незаміжня?!

— Ні. Й ніколи не була. Та, мабуть, буду.

— Він... за столом.

— Ні, — засміялася вона. — Що за допитливість!

Та якими б не були її слова, вона тонула у почуттях разом з ним. Очі її зтягували його до любовного виру невідомої глибини. Ніби відчуваючи це, вона злякано схаменулася:

— Маю повертатися. Цей танець я вже обіцяла.

— Не хочу вас втратити. Може, коли ваша ласка, пообідаємо разом? Чи повечеряємо?

— Це неможливо. — Та безпомічний вираз її обличчя вносив у її слова поправку: «Це цілком можливо. Двері, хай на шпарину, але все ще трішечки прочинені. Спробуй прохопитися. Але поспішай... часу обмаль».

— Маю повертатися, — повторила вона вголос. Опустила руки, зупинилася посеред танцю і поглянула на нього з грайливою усмішкою. — Коли я поруч з вами, я дихаю не так, як зазвичай.

Вона повернулася, підхопила свою довгу сукню й зробила крок із Задзеркалля в залу. Стар супроводив її до столу.

— Дякую за танець, — сказала вона. — А тепер справді «на добраніч!».

І майже побігла геть.

Стар подався до столу, де на нього чекали, і долучився до товариства Cafe Society, компанії-збиранці — з Волл-стрит, Гранд-стрит<sup>[175]</sup>, з округу Лаудон в штаті Вірджинія та з Одеси. Всі гаряче обговорювали якогось коня, який прибіг щось занадто швидко, а найбільше за всіх розпалився містер Маркус. І Стару навернулося на думку: те, що євреї перейняли захоплення кіньми, є вельми символічним, бо століттями було як: козаки верхи на конях, а євреї — пішкодрала. А тепер євреї завели коней, і це переповнює їх відчуттям виняткової заможності та могутності. Стар сидів, удаючи, що слухає, і навіть кивав головою, коли щось торкалося його, але весь час не зводив очей зі столу за колонами. Якби все це не сталося так, як сталося, ба навіть те, що він пов'язав срібний поясок з іншою дівчиною, він міг би подумати, до чого ж спритно його обкрутили круг пальця. Але ця ухильна поведінка дівчини була поза всякою підозрою.

Бо ось і цієї хвилини вона знову щезає... судячи з мови жестів, прощається з сусідами по столу. Вона йде. Пішла.

— Ну от, — злостиво прогугнявив Вайлі Вайт, — Попелюшка й покидає бал. А туфельку просто слід пред'явити акціонерному товариству «Королівське взуття», Південний Бродвей, 812.

Стар перехопив її в довгому верхньому вестибюлі, де за огороженим канатом сиділи літні жінки, пильнуючи вхід до танцювальної зали.

— Це ви через мене? — запитав він.

— Мені все одно треба було йти, — вона додала ледве не з образою. — Послухати, так наче я танцювала з принцом Вельським<sup>[176]</sup>. Усі так і витріщилися на мене. Один чоловік тут же захотів написати мій портрет, а інший благав про побачення завтра.

— І я теж, — сказав м'яко Стар. — Але я хочу бачити вас набагато сильніше, ніж він.

— До чого ж ви настирливий, — мовила вона втомлено. — Одна з причин, що я поїхала з Англії, це тому, що чоловіки завжди хотіли, щоб було по-їхньому. Гадала, тут буде інакше. Невже недостатньо, що я не бажаю бачити вас знову?

— Звичайно, достатньо, — погодився Стар. — Та прошу, повірте мені, я сам не свій. Я почуваюся дурнем. Та маю побачити вас знову, маю знову почути ваш голос...

Вона завагалася.

— Жодних причин почуватися дурнем у вас немає, — сказала вона. — Та й почуватися дурнем вам не пасує. Але ж слід бачити речі, як вони є.

— А які вони є?

— Річ у тому, що ви в мене закохалися... до безтями. Ви просто марите мною.

— А от і ні. Я майже не згадував вас, — сказав він, — до тієї миті, як увійшов у ці двері.

— Може, ви й спробували викинути мене з голови, та з першої зустрічі я зрозуміла: ви з тієї породи чоловіків, кому я до серця.

Вона перервала себе. Поруч з ними прощалися чоловік і жінка, які щойно вийшли з зали. «Передавайте їй привіт! Скажіть, що я ніжно її люблю, — стрекотала жінка. — Вас обох. Ваших діточок. Вас усіх». Прощатися так, як прощаються ці двоє,

Стар не вмів. І що сказати далі, поки вони йшли до ліфта, він не знав.

— Можливо, ви й праві.

— Ага, так ви визнаєте?

— Ні, — відразу ж відступився він. — Річ не в мені, а в вас. В тому, що ви кажете, як рухаєтеся, як виглядаєте саме цієї миті...

Він побачив, що вона трохи відтанула, і його сподівання зросли.

— Завтра неділя, а в неділю я зазвичай працюю, та якщо вас щось цікавить в Голлівуді, чи є хтось, з ким ви хотіли б познайомитися або просто побачити, прошу: дозвольте мені це влаштувати.

Вони стояли біля ліфта. Двері ліфта відкрилися, та вона ліфт відпустила.

— Ви дуже скромні, — мовила вона. — Все пориваєтеся показати мені кіностудію, поводити довкола. Невже вам ніколи не кортить побути на самоті?

— На самоті я почуватимуся завтра.

— Ой, бідолашний. Я зараз сльозу пущу. Навколо нього гасають зірки, а він, бачте, обирає мене.

Він посміхнувся... Сам, бач, підставився.

Знову підійшов ліфт. Вона подала знак зачекати.

— Я — слабка жінка, — почала вона. — І якщо я поступлюся і завтра з вами зустрінуся, чи дасте ви мені спокій? Ні, не дасте. Станете ще настирливішим. А з цього добра не буде, лише шкода. Саме тому я й кажу: «Ні, дякую вам!»

Вона зайшла в ліфт. Стар ступив слідом за нею, і вони усміхаючись спустилися двома поверхами нижче до вестибюлю з крамничками та ятками. У дальньому кінці, біля самого входу, юрмилася стримувана поліцією групка кіноманів, які, повитягувавши шиї, заглядали всередину.

— Коли я сюди входила, всі вони на мене позирали так неприязно, — зіщулилася вона, — неначе їх дратує, що я не якась там знаменитість.

— Я знаю тут інший вихід, — сказав Стар.

Вони пройшли через драг-стор, далі проходами між крамничками вийшли до автомобільної стоянки в ясну і прохолодну каліфорнійську ніч. Тільки тут чари танцю покинули його. Її теж.

— Раніше тут жило чимало відомих людей з кіно, — він мотнув головою. — Он в тому бунгало — Джон Беррімор<sup>[177]</sup>, а в тому — Пола Негрі<sup>[178]</sup>. А там далі, у вузькому доходному домі — Коні Толмедж<sup>[179]</sup>.

— І що ж, зараз тут ніхто не живе?

— Студії переїхали за місто, — пояснив він. — Хоча зараз там вже також місто. Втім, я згадую ці місця з приємністю.

Він не згадав про те, що десять років тому в іншій квартирі того ж будинку жила Мінна разом з матір'ю.

— Скільки вам років? — несподівано запитала вона.

— Я вже втратив лік — тридцять п'ять скоро, чи щось таке.

— За столом подейкували, що ви такий собі «чудохлопчик<sup>[180]</sup> Голлівуду».

— Таким я буду хіба що в шістдесят, — промовив він похмуро. — Так завтра зустрінемося, гаразд?

— Гаразд, — погодилася вона. — А де?

Несподівано з'ясувалося, що зустрітися, власне, немає де. Йти в гості вона відмовлялася, як не погоджувалася й поїхати за місто чи на пляж, хоча в останньому випадку й вагалася. Була проти модного ресторану. Здавалося, що їй важко догодити, та він розумів, що на це має бути якась причина. З часом він з'ясує.

Може, вона донька чи сестра якоїсь відомої особи, і з неї взяли слово триматися в тіні. І він запропонував заїхати за нею, а там вони вже вирішать.

— Ні, не варто, — сказала вона. — А що як зустрітися тут, на цьому самому місці?

Стар кивнув, вказавши головою на арку, під якою вони саме стояли. Він допоміг дівчині сісти в її авто, за яке всякий добросердий продавець зужитих автомобілів відвалив би доларів вісімдесят, і супроводив поглядом, як машина поторохтіла собі геть.

Біля парадного входу залунали жвавi аплодисменти та вигуки — на люди з'явилася улюблениця публіки, і Стар спитав себе, чи не варто повернутися до зали й попрощатися.

Це — Сесилія, і я продовжуватиму розповідь від першої особи.

Стар повернувся — було десь пів на четверту — і запросив мене до танцю.

— Як справи? — запитав, наче ми не бачилися вранці. — А я тут захопився бесідою з одним чоловіком.

(Якщо він справжню причину приховав, значить, вона для нього важлива.)

— Покатав його трохи містом, — продовжував він, як завше. — Я й не помічав, як змінилася ця частина Голлівуду.

— А вона що — змінилася?

— Ще й як! — мовив він. — Цілком змінилася. Змінилася — не впізнати. Я не можу сказати, що саме, та все змінилося, все. Ніби зовсім нове місто. — І, помовчавши, додав з наголосом: — Я й гадки не мав, наскільки все змінилося.

— А що за чоловік? — насмілилася я запитати.

— Один старий приятель, — туманно пояснив він. — Давно не бачив.

Я ще раніше відрядила Вайлі нишком рознюхати, хто ж вона така. Той підійшов до їхнього столу, і колишня зірка, зрадивши, запросила його сісти поруч. Ні, хто ця дівчина, вона не знає: приятелька чиєїсь приятельки чи приятеля... навіть того чоловіка, який ту дівчину привіз, вона не знає.

Тож я зі Старом танцювала під прекрасну музику оркестру Глена Міллера, який виконував «На гойдалці»<sup>[181]</sup>. Тепер для танців було багато простору, тому й танцювалося добре. Та мені було сумно, сумніше, ніж до того, як та дівчина пішла. Бо ж для мене, а також і для Стара, та дівчина забрала з собою цей вечір, разом з пронизливим болем, що я його відчувала, без неї великий танцювальний зал якось разом обезлюднів і померк. На душі — порожнеча, а я танцюю з чоловіком, який бозна-де думками, й розповідає тобі, як змінився Лос-Анджелес.



## Підрозділ 14

Наступного дня, пополудні, вони зустрілися, зустрілися, неначе двоє незнайомців у чужому краї. Минула ніч, а з нею зникла й дівчина, з якою він танцював. Натомість по терасі до нього наближався димчасто-рожево-блакитний капелюшок з вуалеткою, та раптом зупинився, вивчаючи його обличчя. І Стар теж був іншим: брунатний костюм і чорна краватка відгороджували його куди відчутніше, ніж учорашній смокінг, або коли він був всього лише обличчям і голосом у темряві.

Він першим переконався, що то вона, та сама, що й раніше... верхня частина лиця — як у Мінни: сяйлива, з молочними скронями й опаловим чолом... і хвилясте волосся кольору кокоса. Обійняти б її і звично, по-сімейному, притягнути до себе... бо до чого ж свої цей вигин шиї, ця рідна лінія хребта, ці куточки очей, цей її подих — навіть саму тканину плаття на ній заздальгідь знають на дотик його пучки.

— Ви так з ночі й прочекали? — запитала вона голосом, схожим на шепіт.

— Не сходив з місця і не поворухнувся.

Та все ще залишалось відкритим одне питання, те ж саме — куди поїхати.

— Я б випила чаю, — підказала вона, — якщо знайдеться таке місце, де вас не знають.

— Виникає враження, що один з нас має жахливу репутацію.

— А хіба ні? — розсміялася вона.

— А поїдьмо на узбережжя, — запропонував Стар. — Є там одна місцинка, куди яось я заглянув, та мене прогнав учений морський лев.

— Він і чай навчений заварити?

— Аякже, на те він і вчений. Та не думаю, що комусь про нас розповість. Він хоч і вчений, та не настільки.. Але ж що ви, в дідька, намагаєтесь приховати?

Вона запнулася, а потім безтурботно відповіла:

— Либонь, майбутнє, — що могло означати дещо або ж взагалі нічого.

Коли вони від'їжджали, вона вказала на свій драндулет на стоянці.

— Як гадаєте, залишати тут безпечно?

— Сумніваюсь. Бачив я, тут навкруги швендіють кілька чорнобородих іноземців.

Кетлін стривожено зиркнула на нього.

— Справді? — Вона побачила, що він посміхається. — Я ж вірю кожному вашому слову, — додала. — Ви так по-доброму з усіма обходитесь, не розумію, чому ж вас так усі бояться. — Вона схвально огледіла його, трохи переймаючись його блідістю, яку підкреслювало яскраве денне світло. — Ви, мабуть, дуже багато працюєте? Невже ви завжди працюєте в неділю?

Він відповів, відчуваючи, що її зацікавленість хоч і нейтральна, та не удавана.

— Не завжди. Колись у нас... у нас був будинок з плавальним басейном і всім таким, і по неділях до нас приходили гості. Я грав у теніс і плавав. Більше не плаваю.

— Чому ж? Це було б корисно. Я гадала, що всі американці залюбки плавають.

— Ноги мої занадто схудли... тому вже кілька років, і це мене неабияк занепокоїло. Бували раніше й інші заняття, багато різних. У дитинстві я грав у гандбол, а тут — іноді в теніс, у мене був корт, та його в шторм змило.

— А у вас гарна статура, — гречно похвалила вона, маючи на увазі лише те, що сухорлявість надає йому вишуканості.

Він відмахнувся.

— Більше за все я люблю працювати, — сказав він. — Моя робота мені до душі.

— А ви завжди хотіли працювати в кіно?

— Ні, в юності я мріяв бути старшим конторником — тим, хто знає, де що лежить.

Вона посміхнулася.

— Дивно. Та досягли ви куди більшого.

— Ні, я й зараз щось на кшталт старшого конторника, — сказав Стар. — Якщо в мене взагалі є якийсь дар, то саме до цього. І коли я обійняв цю посаду, то з'ясував для себе, що ніхто не знає, де що лежить. І я з'ясував, що треба знати, чого воно там, де є, і чи має там бути. От на мене й почали все накидати, бо в цій конторі все дуже

заплутано. І зовсім скоро у мене опинилися геть усі ключі. І якби я їх повернув, то ніхто б не пам'ятав, від якого замка які.

На світлофорі вони зупинилися на червоне світло, і хлопчик-газетяр, підбігши до них, залементував: «Жорстоке вбивство Мікі Мауса! Рендольф Герст оголошує війну Китаю!»<sup>[182]</sup>

— Доведеться купити, — розвела вона руками.

Машина зрушила з місця. Кетлін поправила шляпку, причепурилася. Помітивши на собі його погляд, посміхнулася.

Вона була зграбна і стримана — якості, які тепер у великій пошані. Бо ж млявості та втоми довкола предосить — Каліфорнія вже аж кишить змореними відчайдухами. А ще є знервовані хлопці та дівчата зі Сходу, чий дух ще там, а тіло уже несе втрати у борні з тутешнім кліматом. Адже ні для кого не є секретом, що довготривала потуга тут дається з трудом — секретом, у якому Стар навряд чи зізнавався собі. Та він добре знав, що протягом короткого часу приїжджі несподівано відчувають приплив нової енергії, що дзюрчить чистим джерелом.

Тепер вони були майже друзі. Вона не зробила жодного руху, жодного жесту, які б не пасували до її вроди, які б вибивалися з абрису її краси. Все було до ладу. Він оцінював її, як оцінював би кадр кінокартини. В ній не було низькопробності, не було нічого зайвого, а була ясність — у його кіношному розумінні цього слова, що означало пропорційність, витонченість і гармонію, тобто вона була «як треба».

Машина в'їхала в Санта-Моніку<sup>[183]</sup>, де виднілися величні вілли дюжини кінозірок, посередині зростлого тутешнього Коні-Айленду<sup>[184]</sup>. З пагорба вони повернули вниз до широких синіх моря і неба, а потім мчалися вздовж берега, аж поки піщаний пляж з купальниками знову повільно не перетворився на голу жовту смугу, що то звужувалася, то розширювалася.

— Я тут будинок будую, — розповів Стар. — Туди далі. А навіщо будую, і сам не знаю.

— Для мене, мабуть, — відповіла вона.

— Мабуть.

— Як це мило з вашого боку: будувати для мене великий будинок, навіть не знаючи, як я виглядаю.

— Не такий вже він і великий. І даху не має. Я ж не знав, який дах вам до вподоби.

— А нам дах не потрібен. Мені казали, що тут дощів ніколи не буває. І...

Вона осіклася так несподівано, що він зрозумів — щось підштовхнуло її до спогадів.

— Дещо з минулого, — пояснила вона.

— Що саме? — не відступався він. — Ще один будинок без даху?

— Саме так. Ще один будинок без даху.

— Ви були щасливі там?

— Там я жила з одним чоловіком, — сказала вона. — Довго-довго. Занадто довго. Це була одна з тих жахливих помилок, які часом роблять люди. Я жила з ним довго ще після того, як хотіла піти, та він мене не відпускав. Пробивав, але не міг. Врешті-решт, я втекла.

Він слухав, зважував, але не судив. Для нього під рожево-блакитною шляпкою нічого не змінилося. Років їй було двадцять п'ять, чи близько того. І було б то марною тратою молодих літ, якби вона не кохала, і її не кохали.

— Ми були занадто близькі, — сказала вона. — Певно, нам слід було завести дітей — діти стали б між нами. Та хіба можна мати дітей, коли в домі немає даху.

Що ж, тепер він дещо про неї знає. Не те, що вчора, коли щось в голові безперестанку торочило, буцімто на нараді сценаристів: «Про нашу дівчину ми нічого не знаємо. Багато знати нам і не треба, та дещо ми все ж маємо знати». Тепер дещо, хай і непевно, з її життя йому відомо, щось куди реальніше, ніж голова Шиви у місячному сяйві.

Вони під'їхали до ресторану, що прикро вразив численними автомобілями недільних відпочивальників. Коли вийшли з машини, вчений морський лев, признавши Стара, приязно загарчав. Чоловік, якому він належав, сказав, що ця вухата тварюка нізащо не поїде на задньому сидінні його авто, а обов'язково через спинку перевалиться на передне. Було помітно, що цей чолов'яга втрапив до ластоногого у рабство, хоча сам ще цього не визнає.

— Хотіла б подивитися дім, що ви будете, — сказала Кет-лін. — А от чаю — не хочу. Чай — це минуле.

Замість чаю Кетлін випила кока-коли, і вони проїхали миль десять проти сонця, такого сліпучо-яскравого, що він з бардачка дістав дві пари сонцезахисних окулярів. А ще через п'ять миль вони повернули

до невеликого обривистого миска й під'їхали до каркасу Старового дому.

Зустрічний вітер з боку сонця жбурляв хвилі об скелі, обдаючи їх і машину бризками. Бетономішалки, нетесані жовті колоди, купа буту зяяли розверзнутою раною, псуючи вид на море та чекаючи на закінчення вихідного дня. Вони пройшли повз фасад, обернений до моря, там, де стирчали великі кам'яні брили, до майбутньої тераси.

Вона обвела поглядом бліді пагорби позаду будинку і злегка зморщила носа від убогого блиску, і Стар це помітив.

— Марна річ шукати те, чого тут немає, — сказав він бадьоро. — Уявіть, що ви стоїте на одній з куль, з картою на ній... Я в дитинстві завжди мріяв про такий глобус.

— Я розумію, — сказала вона, помовчавши якусь хвилину. — Стоїш собі і відчуваєш, як земля обертається, так?

Він кивнув.

— Точно. Бо інакше це всього лише *manana*<sup>[185]</sup> — очікування на чудове завтра чи з моря погоди.

Вони увійшли в будинок під риштуванням. Одна кімната, що мала стати головною залою, була вже завершена, включно з вбудованими книжковими шафами, карнизами для порт'єр, заглибленням для кінопроекційного апарата. Вела вона на веранду, де, на свій подив, Кетлін побачила розставлені м'які стільці та столик для пінг-понгу. А на свіжопостеленому дерні за верандою стояв ще один такий.

— Минулої неділі я тут влаштував обід на пробу, — зізнався він. — Завезли трохи бутафорії — траву, меблі. Хотів відчути, як воно тут.

Несподівано вона пирснула.

— А трава ця не бутафорська?

— Е-е, ні! Це — трава як трава.

За смугою завчасного газону глибочів котлован під плавальний басейн, на гребенях якого хазяйнувала згряя чайок, та, побачивши їх, чайки злякано відлетіли на безпечну відстань.

— І ви маєте намір жити тут сам-один? — запитала вона його. — Навіть дівчат не станете запрошувати потанцювати?

— Мабуть, ні. Колись, звісно, я будував плани, та то було колись. Гадав, тут буде гарне місце, щоб сценарії читати. А мій справжній дім — кіностудія.

— От-от, саме це я чула про американських підприємців: справжній дім у них — робота!

Він вловив у її голосі дрібку напруженого тону.

— Робиш те, для чого народився, — сказав він тихо. — Десь раз на місяць хто-небудь та й береться мене перевиховувати, страхаючи самотньою безродинною старістю, коли я одряхлію і не зможу більше ходити на роботу. Та все це не так уже й просто.

Схоплювався свіжий вітер. Пора було їхати; він дістав з кишені ключі від машини і машинально побрязкував ними в руці. Раптом десь на осонні пролунало ясне «Агов!» телефону. Телефон дзеленчав явно не в домі, і вони носилися туди-сюди двором, неначе діти, які грають в «Гаряче-холодно», аж поки під кінець кільце пошуку не звузилося до сарайчика з інструментами побіля тенісного корту. Телефон, озвірілий, що слухавку так довго не беруть, просто вже задихаючись, підозріливо гавкав на них зі стіни.

— Що за чортівня? — Стар м'явся, чи варто її брати. — Краще, може, хай собі й далі дзеленькає.

— Я б узяла. Бо мало хто це може бути.

— Це... або помилилися номером, або набирають навмання з похмілля.

І він зняв слухавку.

— Алло? Звідки міжміський? Так, Стар біля апарата.

Його манера помітно поінакшала. Вона стала свідком того, що мало хто бачив хоч раз за десяток років, — Стар був вражений. І хоча він із ввічливості нерідко вдавав подив чи захоплення, та щоб отак щиро вразитися... І від цього він миттєво став трохи молодшим.

— Це — президент, — сказав він придушеним голосом.

— Вашої компанії?

— Ні, Сполучених Штатів Америки.

Заради неї він намагався виглядати буденно, та голос виказував хвилювання.

— Гарзд, я почекаю, — сказав він у слухавку, а тоді додав, звертаючись до Кетлін: — Я вже мав нагоду говорити з ним раніше.

Вона спостерігала. Він їй посміхнувся та підморгнув на знак того, що, хоча цій телефонній розмові він має приділяти всю свою увагу, про неї він не забув.

— Алло, — сказав він за мить. Прислухався. Потім сказав «Алло!» ще раз. Насупив брови.

— Прошу, говоріть голосніше, — мовив увічливо, а потім: — Хто? Це що іще таке?

Вона побачила, що на його обличчі з'явився вираз огиди.

— Я не хочу з ним говорити, — процідив він. — Ні!

Повернувся до Кетлін.

— Хочете вірте, хочете ні, та біля апарата — орангутанг.

Він чекав, поки йому щось докладно пояснювали, а потому повторив:

— Я не хочу говорити з ним, Лу! Не маю сказати щось таке, що зацікавить орангутанга.

Кивком голови він покликав Кетлін і, коли вона підійшла до телефону, тримав слухавку таким чином, щоб і вона чула важке сопіння і хрипливе бурчання. Відтак почувся голос:

— Це — не імітація, Монро. Він може говорити, і він — точна копія президента Мак-Кінлі<sup>[186]</sup>. Тут поруч зі мною містер Горейс Вікершем з фотографією Мак-Кінлі в руці...

Стар терпляче слухав.

— У нас є шимпанзе, — сказав він через якусь хвилину. — Так він минулого року відкусив добрий шмат від Джона Гілберта... Гаразд. Дай йому слухавку знову.

Він говорив за всією формою, наче до дитини.

— Алло, орангутангу.

На обличчі Стара з'явився подив, і він звернувся до Кетлін.

— Орангутанг відповів: «Алло!»

— Спитайте у нього, як його звати, — запропонувала Кетлін.

— Алло! Оранг-утанг, ну, як воно? Знаєш, як тебе звати?.. Здається, він не знає... Послухай, Лу. Ми не збираємося знімати щось на кшталт «Кінг-Конга»<sup>[187]</sup>, а у «Волосатій мавпі»<sup>[188]</sup> немає жодної мавпи... Звісно, певен. Вибачай, Лу, до побачення.

Він сердився на Лу, адже було подумав, що це телефонує президент. Він навіть змінив свою манеру гри, вважаючи, що то президент і є. Він почувався трохи смішним, та Кетлін йому співчувала, і він подобався тепер їй більше через те, що то був орангутанг.

## Підрозділ 14 (друга частина)

Назад рушили вздовж берега, і сонце припікало вже в спину. Коли від'їжджали, дім, здавалося, на прощання потеплів, неначе їх відвідини його зігріли, а колючий блискіт навкруги тепер, коли вони виявилися не припнуті до цього місця, наче люди на блискучій поверхні Місяця, став стерпним. Озирнувшись назад на завороті узбережжя, вони спостерегли, як за розмитим силуетом будови шаріє небо, а шпичак мису здався привабним острівцем, що обіцяє гарний час у майбутньому.

За Малібубу<sup>[189]</sup> з його крикливо-яскравими хатинами та рибальськими баркасами вони знову в'їхали в зону міської цивілізації: купи авто на узбіччі і вервечки машин на шосе, пляжі, наче розтривожені людські муравлища, і тільки темні голови, що з бризками то тут, то там то потопають, то виринають на гладіні води.

Все частіше впадало у вічі різноманітне майно містян: покривала, підстилки, парасолі, жаровні, сумки з одягом — неначе невільники розклали на піску поруч себе свої кайдани. Це була б Старова стихія, забажай він її чи знай, як знайти морю застосування... і лише з мовчазної згоди цим іншим дозволялося мочити ноги та пальці у вільних прохолодних водоймах чоловічого світу.

Стар звернув з прибережної дороги в каньйон, став підніматися пригірком, і незабаром пляж з відпочивальниками залишився далеко позаду. Пригірок перейшов у передмістя, і вони зупинилися заправити авто.

— Повечеряймо разом, — стоячи біля машини, запропонував Стар не без хвилювання.

— Але ж на вас чекає робота.

— Ні-ні, я не планував сьогодні нічого такого. То ми могли б повечеряти разом?

Він бачив, що й вона сьогодні ввечері вільна — не збирається йти ані в гості, ані куди ще.

Тому Кетлін запропонувала компроміс.

— Не бажаєте перекусити чого-небудь у драг-сторі через дорогу?

Він нерішуче подивився на неї.

— Невже ви дійсно цього хочете?



— А мені до смаку їсти в американських драг-сторі. І кафе, і аптека разом, здається таким незвичним і незвичайним.

Вони сиділи на високих табуретах і їли томатний суп та гарячі сандвічі. Це спільне поїдання їжі ріднило їх більше, ніж все, що було дотепер, і вони обоє пронизливо відчували небезпечний смуток від самотності і розуміли, що це відчуває й інший. Вони обоє разом ковтали різноманітні повіви закладу — і гіркі, і солодкі, і квасні — й обоє разом спізнавали таємницю офіціантки, у якої тільки пасма волосся були фарбовані, а біля кореня — чорні, а коли все поїли, то разом споглядали натюрморт на спорожнілих тарілках: соломинка картоплі, скибка солоного огірочка та кісточка оливки.

Надворі вже сутеніло, тож, здавалося, їй не було особливого зиску посміхатися йому, коли вони сідали в машину.

— Вельми вам дякую, — гречно сказала вона, — за чудову прогулянку!

Жила вона звідси зовсім неподалік. Вони відчули початок узвозу і почули, як на другій швидкості гучніше загурчав мотор, а це провіщало наближення кінця. В бунгало, що видиралися на пагорки, вже запалили світло. Стар і собі включив передні фари авто. І відчув, як у нього важко тягне під серцем.

— З'їздимо ще раз куди-небудь?

— Ні, — відповіла вона покvapливо, немовби увесь час на це чекала. — Я напишу вам листа. І перепрошую за свою утаємниченість, та це через те, що ви мені напрочуд симпатичні. Вам не слід себе так перевтомлювати роботою. І вам треба знову одружитися.

— Ну, не варто про це зараз! — вигукнув він протестуючи. — Сьогодні — тільки ви і я. Може, це для вас — невелика річ, та для мене це — вельми важливо. Приділіть мені трохи часу поговорити. Я не хотів би горнути все на одну купу.

Та якщо він не хоче зжужмати розмову, то розмова ця має бути в її домі, оскільки вони вже тут. Він повернув машину до її будинку, але вона захитала головою.

— Мені зараз треба йти. У мене й правда — зустріч. Хай я вам і не казала.

— Хоч це й не так. Та так тому й бути.

Він провів її до дверей і стояв, поки вона шукала в сумочці ключ, на тому ж самому місці, що й того вечора.

— Знайшли?

— Знайшла, — відповіла вона.

Пора було заходити... та їй кортіло наостанок ще раз вдивитися в його обличчя, через те вона нахилила трохи голову вліво, а потім — вправо, силкуючись вловити його риси в останньому світлі сутінків. Вона занадто відхилилася і занадто вже зволікала, тому вийшло само собою, що його рука торкнулася її плеча і притягнула її до себе в темноту власного горла. Вона заплющила очі, відчуваючи фаску ключа, міцно стиснутого в кулаку, видихнула «Ах!», а потім, коли він притис її до себе і підборіддям м'яко повернув її щоку, вона знову видихнула «Ах!». Обоє вони слабо всміхалися, а вона ще й хмурилася, коли в темряві останній дюйм відстані між ними зник.

Коли вони відпустили одне одного, вона знову похитала головою, та радше від здивування, ніж на знак відмови. Отже, дійшло ось до чого, і в цьому твоя власна провина, і вона переступила межу ще десь раніше, але коли ж саме була та хвилинка? Ось до чого дійшло, і з цього часу з кожною миттю гніт розставання, відречення буде все важчим і все неможливішим. Він тріумфував, вона ж дратувалася, проте на нього не поклала вина, але й бути учасницею його торжества вона не буде, бо це — поразка. До певної міри — поразка. А потім у неї майнула думка, що коли вона відразу припинить терпіти цю свою поразку, перерве розмову, піде в дім, то це все одно не стане перемогою. Тоді це просто нічого.

— Я цього не хотіла, — сказала вона. — Зовсім не хотіла.

— Можна я ввійду?

— Е, ні, ні!

— Тоді сідаймо в машину — і гайда звідси куди-небудь.

З полегшенням вона ухопилася за точне формулювання думки — геть звідси і негайно! — що було до певної міри звитягою чи такою здавалося, наче втеча з місця злочину. І от вони в машині, і спускаються з пригівка, і прохолодний вітерець обдуває лице — і вона помалу опам'яталася, зібрала думки до купи. Все тепер було ясно, як біле й чорне, як ніч і день.

— Їдьмо до вашого дому на березі.

— Назад?

— Так, назад. І дорогою помовчимо. Я просто хочу прокататися.

## Підрозділ 14 (третя частина)

Коли вони знову виїхали на берег океану, небо було затягнуте хмарами, а в Санта-Моніці на них обрушилася раптова злива. Стар зупинився на узбіччі, надягнув дощовик і підняв брезентовий відкидний верх.

— У нас тепер є дах, — сказав він.

По-домашньому, неначе дідусеві дзигарі на стіні, на вітровому склі зацокали «двірники». Покидаючи мокрі пляжі, їм назустріч назад до міста тягнулися похмурі автомобілі. Далі вони в'їхали в густий туман... тепер дорога з обох боків утратила свої узбіччя, а вогники зустрічних автомашин здавалися заляканими на місці, аж поки, враз сліпуче спалахнувши, не пролітали мимо.

Якусь частку себе вони залишили позаду і в машині тепер почувалися легко та вільно. Крізь шпарину всередину прокрадався туман; і Кетлін спокійним і неквапливим рухом, рухом, за яким він, скосивши очі, пильно спостерігав, зняла рожево-блакитний капелюшок і поклала його під смужку брезенту на задньому сидінні. Струснувши головою, розсипала волосся по плечах, а побачивши, що Стар на неї дивиться, посміхнулася.

З боку океану промайнула сяюча пляма вогнів ресторанчика вченого морського лева. Стар покрутив ручку, опустивши бокове скло, і став виглядати в пошуках орієнтирів, та через кілька миль туман розвіявся, і прямо перед ними виринув поворот до його будинку. Тут за хмарами проступив і місяць. А над океаном все ще догоряла вечірня зоря.

Дім напливом<sup>[190]</sup> перейшов у свої деталі. Відшукавши дверний проріз, вони під балками коробки, з яких крапало, навпомацки, долаючи незрозумілі перепони заввишки до пояса, пробралися до єдиної готової кімнати, де пахло тирсою та вогким деревом. Він схопив її в обійми; в напівтемряві вони бачили лише очі одне одного. За мить на підлогу впав плащ.

— Зажди, — сказала вона.

Вона потребувала часу. Не бачила, що може вийти з цього щось путнє, та ця думка не стояла на заваді тому, аби відчутти себе щасливою і сповненою бажання; їй потрібна була хвилина, аби прокрутити в

пам'яті все, що відбулося за останню годину, й остаточно зрозуміти, чому вона тут. Вона завмерла в його обіймах і лише, як і раніше, трохи погойдувала головою з боку в бік, тільки повільніше і не відводячи погляду від його очей. Аж раптом відчула, що він тремтить.

Цей свій трепет тоді ж відчув він і сам і послабив обійми. Тут же вона з безстыдними та манливими словами прищулила його лице до свого. Потім, все ще стоячи та пригортаючи його однією рукою, вона іншою та коліньми щось з себе стягла і ногою це щось жбурнула долі до дощовика. Більше він уже не тремтів і знову міцно притуляв її до себе, коли вони разом опустилися на коліна і ковзнули на плащ.

Згодом вони лежали мовчки, і він сповнився такою ніжністю до неї та любов'ю, що міцно стискав її в обіймах, аж поки у неї по шву не затріщала сукня. Цей тріск повернув їх до яви.

— Допоможу тобі встати, — лагідно сказав він, взявши її за руки.

— Не зараз. Я думаю про щось своє.

Вона лежала в темряві і, поза межами раціонального, уявляла, яке у них буде тямуще та непосидюче дитинча. А втім незабаром вона дозволила йому допомогти їй звестися на ноги... Коли вона повернулася в кімнату, там горіла сиротливо електролампочка.

— Одноламповий світильник, — сказав він. — Виключити?

— Ні. Так — чудово. Я хочу тебе бачити.

Вони сіли на дерев'яну коробку під диванчик біля вікна, навпроти одне одного, торкаючись підощвами.

— Ти, схоже, десь далеко звідси, — сказала вона.

— І ти теж.

— І тебе не дивує?

— Що?

— Що ми знову дві різні людини. Хіба не думаєш... не сподіваєшся, що ось злився в одну особу, а потім виявляється, що все-таки особи дві?

— Все одно я відчуваю, що ти мені дуже близька.

— Я відчуваю те саме.

— Дякую.

— Це я тобі дякую.

Вони засміялися.

— Ти цього прагнув? — запитала вона. — Минулої ночі...

— Тільки несвідомо.

— От би знати, коли ж це у нас вирішилося? — міркувала вона вголос. — Бувають моменти, коли це тобі ні до чого, а потім настає інший, коли розумієш, що ніщо на світі вже не в силах тебе спинити.

Ці думки натякали на певний досвід, та, як не дивно, така вона йому ще більше була до серця. При його пристрасному бажанні повернути минуле, а не повторити його, було доречним, щоб усе було саме так.

— Я почасти хвойда, — сказала вона, вгадуючи перебіг його думок. — Гадаю, саме через це я й не заприязнилася з Едною.

— Якою Едною?

— Тією дівчиною, що ти переплутав зі мною. Та, якій ти телефонував... що жила через дорогу від мене, а тепер перебралася до Санта-Барбари.

— Так вона, по-твоєму, повія?

— Схоже, так. Вона ще працювала, як у вас в Америці кажуть, в «закладі з дівчатами за викликом».

— Курйозно.

— Будь вона англійка, я б нараз її розкусила. А так вона здавалася такою ж, як усі дівчата. Лише перед переїздом вона мені в цьому зізналася.

Побачивши, що вона дрижить, він піднявся і накинув плащ їй на плечі. Відкрив стінну шафу — звідти на підлогу вивалилася ціла купа подушок і пляжних матраців. Знайшлася там і коробка свічок. Він запалив їх і розставив по краях кімнати колом, а замість лампочки підключив електричний нагрівач.

— А чому Една мене побоювалася? — спитав він зненацька.

— Бо ти продюсер. А вона, навчена гірким досвідом, чи то сама з ними опекалася, чи її подруга. До того ж, здається, вона дурепа — далі нікуди.

— А як же ви з нею зійшлися?

— Вона заглянула, як сусідка. Може, думала, що я, як і вона, пропаща, сестра в недолі. Була вона привітною. Весь час казала, щоб я її запросто називала Едною, так що, кінець кінцем, ми перейшли на «ти» і стали наче подруги.

Вона встала з диванчика біля вікна, аби він міг розкласти на ньому та попід вікном подушки.

— Чим допомогти? — запитала вона. — Не хочу бути дармоїдкою.

— Ще чого! — Він обійняв її за плечі. — Угамуйся. Дай-но тебе зігрію.

Якийсь час вони сиділи безмовно.

— А я знаю, чому я тобі відразу впала в око, — перервала вона мовчанку. — Една мені сказала.

— І що ж вона тобі сказала?

— Сказала, що я схожа... на Мінну Девіс. — Це мені й інші казали.

Він відхилився назад і кивнув.

— Ось тут схожа, — сказала вона, поклавши долоні собі на вилиці і трохи відтягуючи на щоках шкіру. — А ще тут і тут.

— Справді, — визнав Стар. — І знаєш, що дивно? Ти більше схожа на неї в житті, ніж вона жива — на себе на екрані.

Вона підхопилася на ноги, цим самим змінюючи тему розмови, неначе остерігалася її.

— Я вже зігрілася, — тільки й мовила, підійшла до шафи, заглянула всередину і повернулася в фартушку з ажурним візерунком снігопаду.

Вимогливим оком озирнулася навкруг.

— Само собою, ми лише в'їхали, — сказала вона, — і тут ще лунко без речей.

Вона відчинила двері веранди і внесла два плетені з лози стільці, струшуючи з них краплі води. Він спостерігав за її рухами, хоч і ревно, та водночас до певної міри й лякаючись, що плоть її відкриє якісь вади й приваба щезне. Йому вже доводилося, спостерігаючи вродливих жінок під час пробних зйомок, не раз відмічати, як у кадрі прекрасна статуя, щойно почавши рухатися, виглядає, як лялька на шарнірних суглобах, і вся краса її з кожною секундою тане. Та Кетлін рухалася пружно та вправно на підйомі стопи, а її тендітність, як і має бути, була оманливою.

— А дощ вже перестав, — сказала вона. — Знаєш, того дня, коли я приїхала, лляв дощ. Така злива — і шуміла так, наче коні мочаться у річку.

Він засміявся.

— Зливи ти ще полюбиш. Особливо якщо маєш тут жити. Ти ж нікуди звідси не від'їжджаєш? Тепер-то ти можеш сказати? Що це за таємниці такі?

— Не зараз, — захитала вона головою, — та й не варто.

— Тоді іди сюди.

Вона підійшла і стала біля нього, а він притиснувся щокою до прохолодної тканини фартушка.

— Ти втомився, — мовила вона, зануривши руку в його волосся.

— Але не в цьому випадку.

— Я не про цей випадок, — сказала вона поспішно. — Лише мала на увазі, що, весь час надриваючись на роботі, ти вгровиш себе.

— Ой, не вдавай із себе матір.

— Гаразд. А кого вдавати?

«Хвойду. І не вдавай її, а нею будь», — відповів він подумки. Зламати звичний триб життя — ось чого він прагнув. Якщо йому залишилося всього нічого, а це йому дали зрозуміти обидва лікарі, то він, хоч не надовго, хотів би перестати бути Старом і шукати кохання, як це роблять звичайні чоловіки, не ті чоловіки, які дарують дарунки, а як це роблять ті безіменні хлопці, що в сутінки виглядають кохання на міських вулицях.

— Ти зняв мій фартушок, — промовила вона смиренно.

— Авжеж.

— А якщо хтось ітиме берегом? Може, загасимо свічки?

— Ні, не треба.

Згодом вона лежала, наполовину відкинувшись на білу подушку, та всміхалася йому.

— Відчуваю себе, мов Венера на стулці мушлі<sup>[191]</sup>, — проказала вона.

— Чому саме?

— А ти придивись. Ну чим не Боттічеллі?

— Не знаю, — сказав він, — але якщо ти кажеш....

Вона позіхнула.

— Мені було так добре. Мені гарно з тобою.

— А ти багато знаєш, адже так?

— Звідки ти взяв?

— Та з того, що ти казала. Чи, мабуть, з того, як саме ти казала.

— Не так уже й багато я знаю, — після короткого роздуму промовила вона. — В університеті я ніколи не навчалася, якщо ти про це. Та чоловік, про якого я розповідала, знав усе й до того ж палав бажанням освічувати мене. Він укладав списки того, що я маю

прочитати, примушував мене слухати курси при Сорбонні, відвідувати музеї та виставки. От я трохи й нахапалася.

— А ким він був?

— Чимось на кшталт художника... і лихим на язик. І ще багато чим. Він хотів, щоб я проштудіювала Шпенглера<sup>[192]</sup>... все було задля цього. Вся історія, філософія, гармонія були лише для того, щоб я могла второпати Шпенглера. Та перш ніж ми дійшли до Шпенглера, я від нього дременула. Під кінець, здається, саме Шпенглер і став основною причиною, чого він мене не відпускав.

— А хто такий той Шпенглер?

— Кажу ж тобі, ми не дійшли до нього, — розсміялася вона. — І зараз я все це невтомно забуваю, бо навряд чи коли-небудь зустріну когось схожого на нього.

— Ну, забувати не варто, — зауважив Стар дещо здивовано. Він мав глибоку повагу до знань, мабуть, як відголосок пам'яті єврейського народу про давні шули<sup>[193]</sup>.

— Просто моя наука була замість дітей.

— Зможеш передати знання своїм дітям, — сказав він.

— Ой, чи зможу?

— Авжеж, зможеш. Навчиш дітей, поки малі. Бо коли мені треба щось дізнатися, я змушений кланятися пиякам-сценаристам. Не розтринькуй знань.

— Гаразд, — сказала вона схоплюючись, — передам їх своїм дітям. Та це настільки безкінечно... чим більше знаєш, тим більше знаєш, що не знаєш — і так до безкінечності. Той чоловік міг стати ким завгодно, не будь він боягузом і дурнем.

— Але ж ти його кохала.

— Авжеж, кохала... Від усього серця. — Вона, заслоняючи очі від світла долонею, виглянула у вікно.

— Там якесь світло. Йдемо на берег.

Він скочив, вигукуючи:

— Так сьогодні ж терло<sup>[194]</sup> груніона<sup>[195]</sup>!

— Що?

— Це сьогодні! Про це — у всіх газетах.

Він вискочив надвір, і вона чула, як він клацнув дверцятами авто й за мить повернувся з газетою.

— О десятій шістнадцять. Тобто за п'ять хвилин.



— Що — затемнення чи що?

— Ні, це дуже пунктуальна рибка, — пояснив він і скомандував: — Залиш панчохи й туфлі й біжімо зі мною!

Ніч була ясна, синя. Приплив майже досяг свого піку, і маленька срібляста рибка плескоталася біля самого берега, чекаючи на 10:16 — час нересту. Аж ось час цей настав, і за секунду-другу риба хлинула разом з припливною хвилею.

Стар і Кетлін босоніж брѳохали в її гущі, а та ряхтілася, й тріпотіла, й хльостала «шльоп-шльоп» хвостами. Назустріч їм вздовж берега йшов негр і в два відра збирав рибини, наче ті патички. А риба струменіла двійками-трійками, взводами-ротами, невідступна, збуджена, зневажена, повз великі босі ноги незваних гостей, так само, як струменіла вона й задовго до того, коли на цьому березі сер Френсіс Дрейк прикріпив на камінний стовп свою табличку.<sup>[196]</sup>

— От ще б одне відро, — поремствував відсапуючись негр.

— Бачу, ви здалеку, — звернувся до нього Стар.

— Раніше ходив до Малібу, але цим кіношникам це не до вподоби.

Набігла хвиля, змусивши людей відскочити, а потім так само швидко відкотилася назад, і пісок знову ожив, заворушився.

— А чи є вигода так здалеку добиратися? — запитав Стар.

— Я не думаю так, є вигода чи нема. Насправді я вибрався на природу почитати трохи Емерсона<sup>[197]</sup>. Вам його доводилося читати?

— Я читала, — сказала Кетлін. — Трохи.

— Він у мене за пазухою. У мене із собою є й трохи літератури розенкрейцерів<sup>[198]</sup>, та вони мені приїлися.

Вітер дещо подужчав... хвилі піднялися і тепер далі заповзали на берег, а вони бродили пінистою крайкою прибою.

— Чим заробляєте? — запитав Стара негр.

— Кіно роблю.

— А-а, — і після короткої паузи додав: — Я до кіна не ходжу.

— Чому не ходите? — запитав Стар доволі різко.

— Бо яка з нього користь? Я й дітям не дозволяю.

Стар пильно дивився на нього, а Кетлін — на Стара, в готовності стати на його захист.

— Все ж є і хороші стрічки, — сказала вона, коли їх обвіяло водяною парою прибою, та негр її не слухав. Вона відчувала, що могла

б негру заперечити, і повторила ці свої слова, та негр подивився на неї і цього разу байдуже.

— А що, братство розенкрейцерів — проти кіно? — запитав Стар.

— Схоже, вони до пуття не знають, проти чого вони і за що. Цього тижня вони — за одне, а наступного тижня — за інше.

І лише рибки були певні того, за що вони. Спливло півгодини, а вони все сунули й сунули. Уже обидва відра негра були битком набиті рибою, і він, врешті-решт, побрів собі з відрами кудись до дороги, навіть не підозрюючи, що щойно потряс підмуток кіно-промисловості.

Стар і Кетлін пішли назад у будинок, і Кетлін дорогою міркувала над тим, як швидше спровадити геть його тимчасову зажуру.

— Бідолаха старий Самбо<sup>[199]</sup>, — під кінець сказала вона.

— Що?

— Хіба ви не називаєте їх «самбо»?

— Ніяк ми їх особливо не називаємо. — І, помовчавши, додав. — У них своє кіно.

В домі вона підтягнула панчохи та туфлі ближче до обігрівача.

— Отепер мені в Каліфорнії подобається більше, — сказала вона роздумливо. — Напевно, я дуже зголодніла за сексом.

— Але ж у нас було дещо більше?

— Ти ж сам знаєш, що так.

— Мені так гарно разом з тобою.

Встаючи, вона стиха зітхнула, настільки стиха, що він навіть не почув.

— Але тепер я не хочу тебе втрачати, — сказав він. — Не знаю, що ти про мене думаєш, і чи думаєш про мене взагалі. Як ти, либонь, здогадалася, серце моє в могилі. — Він затнувся, засумнівавшись: «А чи так це насправді?» — Та ти найчарівніша жінка, що я зустрічав, не пам'ятаю вже, з яких пір. Я не можу намілюватися тобою. Не знаю навіть точно кольору твоїх очей, та вони спонукають мене на співчуття до геть усіх в усьому світі...

— Годі вже, доволі! — загукала вона, пирскаючи сміхом. — Після твоїх слів мене не відірвати буде від люстерка. І очі мої не мають кольору, вони — просто орган зору, та й нічого незвичайного в мені нема, я звичайна-звичайнісінька. Хоча, як на англійку, маю гарні зуби.

— У тебе прекрасні зуби!

— Та мені все одно далеко до тутешніх дівчат.

— Ану припини, — перервав він. — Я знаю, що кажу, а я словами не кидаюся.

На якусь мить вона застигла, поринувши в думки. Подивилася на нього, потім на себе, потім знову на нього — і зреклася думки.

— Час їхати, — тільки й сказала.

Тепер, повертаючись до міста, вони були іншими. Сьогодні цією узбережною дорогою вони проїздили чотири рази, і кожного разу були іншою парою. Цікавість, смуток та бажання лишилися позаду; на цей раз було справжнє вороття до самих себе, до всього свого минулого та майбутнього — та до неминучого й вже близького завтра. В авто він попросив її сісти ближче, й вона сіла, та близькими вони тепер вже не здавалися, бо для цього треба, щоб стосунки все глибшали та міцніли. Адже ніщо не стоїть на місці. У нього на кінчику язика крутилося запросити її ночувати до себе додому, в будинок, що він його винаймав, та відчував, що прозвучало б це прохання якось по-сирітськи. Коли машина вже піднімалася узвозом, наближаючись до її дому, Кетлін заходилася щось шукати за подушкою сидіння.

— Щось загубила?

— Випало, мабуть, — кинула вона, обнишпорюючи в темноті сумочку.

— Що випало?

— Конверт.

— Важливе щось?

— Ні.

Коли під'їхали до її дому, Стар включив лампочку приладового щитка. Кетлін допомогла йому вийняти подушки сидінь і знову взялася шукати, та, видно, нічого не знайшла.

— Ну, не біда, — сказала вона, коли він проводжав її до вхідних дверей. — А яка у тебе адреса? Та, де ти живеш справді?

— Адреса проста — Бел-Ейр<sup>[200]</sup>. Номера немає.

— А де це?

— Така собі забудова окрай Санта-Моніки. Та краще телефонуй мені на студію.

— Гарзд. На добраніч, містере Стар.

— Містере Стар? — повторив він вражено.

— Що ж, тоді на добраніч, Старе, — покірно виправилася вона. — Так краще?

Відчуття було, що його наче трохи відштовхують.

— Воля твоя, — сказав він, відмовляючись підтримувати байдужий тон. Він дивився на неї і хитав головою зі сторони в сторону, так само як і вона тоді, кажучи без усіляких слів: «Ти ж розумієш, що зі мною трапилось». Вона зітхнула. І тоді впала в його обійми і на якусь мить знову повністю належала йому. Перш ніж щось могло змінитися, Стар прошепотів їй: «На добраніч!», повернувся і пішов до машини.

Петляючи вниз звивистим спуском, він вслухався в себе, в своє нутро — там наче ось-ось мала зазвучати якась важлива річ, твір невстановленого композитора, потужна, дивовижна, всемогутня, зазвучати вперше. Зараз полине тема, та оскільки автор у музики завжди новий, він її початок розпізнає не відразу. Вона прийде, можливо, у формі автомобільних клаксонів з яскравих бульварів внизу чи навпаки — буде ледве чутною, приглушеним барабанним дробом на там-тамі вечірнього місяця. Він піднату-жив слух, знаючи лише, що ця музика починається, інша музика, яка йому до душі і яку він не розуміє. Навряд чи зворушить те, що можна повністю уловити, ця ж музика була нова і збуджувала; і якщо закрити партитуру насередині, то жодна стара партитура для цього твору не підійде.

А ще, нав'язливо і неодмінно з чимось іншим, з голови не йшов той негр на пляжі. Зі своїми відрами сріблястої риби він уже чатує на Стара у нього вдома, а вранці неодмінно дождатиме на кіностудії. Негр казав, що забороняє своїм дітям слухати Старо-ві історії. Звісно, той негр упереджений, він помиляється, отож його треба якось переконати, віднайти для цього спосіб. Треба зробити кінокартину, і не одну, а десяток кінокартин, які б довели тому негру, що він помиляється. Після розмови з негром Стар уже подумки викреслив зі своїх планів чотири стрічки, одна з яких, зокрема, цього тижня мала запускатися у виробництво. З позицій злободенності картини ці були вельми сумнівними, та коли Стар подивився на них очима негра, то відкинув їх відразу як непотріб. Але в цей свій список він повернув складну картину, якою, свого часу, пожертвував, кинувши її як кістку вовкам: Брейді, Маркусу та решті, задля того, щоб добитися свого у чомусь іншому. Він рятував цю картину тепер заради негра.

Коли Стар під'їхав до дому, на веранді загорілося світло, і слуга-філіппінець спустився сходами, щоб відвезти в гараж машину. У

бібліотеці Стар побачив список телефонних дзвінків: Ла Борвіц Маркус Гарлоу Рієнмунд Фербенкс Брейді Колман Скурас Флайшекер.

Тут з листом у руці до кабінету увійшов філіппінець.

— З машини випав, — повідомив він, простягаючи листа.

— Дякую, — мовив Стар. — Я його шукав.

— Зараз будете кіно дивитися, містере Стар?

— Ні, дякую, можеш лягати спати.

Лист, на його подив, був адресований Монро Стару, есквайру. Він почав було надривати конверт, та тут йому спало на думку, що вона хотіла знайти листа й, можливо, забрати його назад. Будь у неї телефон, він би подзвонив їй і спитав дозволу відкрити. Якусь мить він покрутив листа в руках. Лист було написано до їхньої зустрічі, тому дивно було думати: що б у ньому не було написано, та воно зараз втратило свою чинність, а цікаве лише як пам'ятка, що відображає минулий етап розвитку стосунків.

Утім, читати лист без дозволу було б непорядно. Отож він поклав конверт поруч зі стосом сценаріїв, взяв зі стосу верхній і сів, примостивши машинопис на колінах. Він пишався з того, що встояв перед першим поривом відкрити листа. Схоже, це доводило, що він «не втрачає голову». Він ніколи не втрачав голову в стосунках з Мінною, навіть на самому початку. А більш підхожої та царственої подружньої пари годі було й шукати<sup>[201]</sup>. Мінна завжди кохала Стара, а перед самою її смертю й він несподівано переповнився ніжністю, і ця ніжність хлинула через вінця на неї, і його й самого охопило кохання до неї. Кохання до Мінни і прагнення смерті разом — до світу, в який вона дивилася, така самотня, що він волів піти туди разом з нею.

Та «ласим до спідниць» він ніколи не був, на відміну від брата, який через спідницю й пропав, точніше, через цілу вервечку спідниць. Хоча в юні літа й Стар мав її, та це було раз і більше ніколи, наче спробував алкоголю. Але його розум вабили пригоди зовсім іншого штибу, дещо краще, ніж ланцюжок хвилюючих гулянок. Подібно до багатьох визначних чоловіків він виріс геть байдужим до сексу. Починаючи з повного неприйняття, властивого знаним мудріям, десь років у дванадцять він сказав собі: «Дивись, все це тобі не потрібно, це — бруд, все це — обман і фальш», і все це відкинув геть, як це зазвичай роблять люди його гатунку, та потім, замість того, щоб перетворитися на сучого сина, як більшість з них, він озирнув оком

пустелю, що залишилася довкола, і сказав сам собі: «Ні, так не годиться». І навчився терпимості, ласкавості, поблажливості й навіть прихильності.

Слуга-філіппінець вніс карафу води та вази з фруктами й горішками і побажав доброї ночі. Стар відкрив перший сценарій і почав читати.

Читав він години три, час від часу зупиняючись та правлячи про себе, без олівця. Іноді він відривав погляд від сторінки, зігрітий якоюсь радісною та туманною думкою, пов'язаною не зі сценарієм, і кожного разу якусь хвилину він згадував, з чим саме.

І тоді осявала думка: з Кетлін, і він дивився на лист — гарно було мати листа.

Була третя година ночі, коли на тильній стороні долоні запульсувала вена, сповіщаючи, що час кидати роботу. Кетлін тепер дійсно була далеко Ніч пішла на ущерб, а з нею й образ Кетлін: різні її риси спливали в пам'яті, як картинка в телескопі, — незнайомкою, що збуджує уяву, з якою його зв'язують усього лише кілька коротких годин. І тепер вже, здавалося, саме час розкрити конверт.

*Дорогий містере Стар!*

*За півгодини я буду з Вами на побаченні. А при прощанні я вручу Вам цього листа. З нього Ви дізнаєтеся, що я незабаром виходжу заміж і більше бачитися з Вами не зможу.*

*Мала б сказати Вам це ще вчора, та Вам, схоже, до цього не було діла. А чудовий день сьогодні було б нерозумно псувати цим повідомленням, а потім спостерігати, як згасає Ваш інтерес до мене. Хай він краще зникне зараз, відразу й назавжди. Я, вочевидь, вже дала Вам зрозуміти, що я не якась там «дешевка», що дістається комусь задарма. (Щойно почула цей вислів від своєї вчорашньої сусідки по столу, яка сьогодні заскочила на годинку. Вона, здається, вважає, що всі тут продажні «дешевки», крім Вас. Гадаю, що я повинна передати її думки Вам, так що дайте їй роботу, якщо можете.)*

*Мені дуже лестить, що будь-який чоловік, який оточений такими гарненькими жінками (не можу закінчити це речення, та Ви розумієте, про що я). А тепер маю бігти на зустріч з Вами, бо інакше запізнюся.*

*З найкращими побажаннями,  
Кетлін Мур.*

Першим відчуттям Стара було щось схоже на жах, а першою думкою, що лист втратив чинність — вона ж навіть намагалася цей лист забрати. Та потім він згадав, як при прощанні вона назвала його «містер Стар» та попрохала його адресу... Вона вже, мабуть, написала йому другого листа, який також буде прощальним. Попри будь-яку логіку, його пересмикнуло від байдужості листа до всього того, що з ними трапилося пізніше. Він перечитав листа і зрозумів, що в листі нічого такого передбачено не було. Утім, перед дверима її дому вона вирішила залишити все, як є, тим самим применшуючи все, що між ними сталося, відвертаючи свій розум від того факту, що жодного чоловіка, крім нього, у неї на думці того полудня не було. Та зараз він просто був не в змозі в це повірити, і вся пригода почала тьмянішати, як засвічена плівка, навіть попри те, що він ретельно спробував прокрутити її кадр за кадром. Авто, узвіз, капелюшок, музика, сам лист — все здмухнуло, наче клапті толі з цоколю його дому. І Кетлін, що пішла, забравши із собою свої пам'ятні жести, повільне хитання головою, своє пружке жадібне тіло, свої босі ноги на мокрому хвилястому піску. Небеса поблідли та вицвіли; дощ із вітром тоскно заперіщили по піску, змиваючи сріблясту рибку назад в океан. Наставав новий день, і нічого не залишалося від попереднього, окрім стосу машинопису на письмовому столі.

Він пішов нагору. Йому здалося, що Мінна знову померла на першій сходовій площадці — відчуття, якого він силкувався позбутися, крок за кроком, та кожна сходинка потроху уповільнювала забуття. Перед ним простягнувся порожній поверх, двері спалень, за якими ніхто не спить. У своїй спальні він зняв краватку, розв'язав шнурки туфель і сів на край ліжка.

Все було безповоротно скінчено, крім одного, а чого саме — він ніяк не міг пригадати; аж раптом йому пригадалося: її авто все ще стояло на парковці готелю. Він виставив будильник, залишаючи собі шість годин сну.

## **Підрозділ 15 (частина перша)**

Це Сесилія, яка підхопить розповідь. Гадаю, що в цьому місці найцікавішим було б простежити за моїми власними кроками, оскільки

це той випадок з мого життя, якого я соромлюся. А якщо люди чогось соромляться, то з цього може вийти чудова історія.

Коли я послала Вайлі Вайта до столу Марти Дод допитатися, хто ця дівчина, то його розвідини не досягли успіху, однак неждано-негадано ця зацікавленість переросла мало не в головну мету мого життя. Також я припускала — і цілком слушно — що й Марта Дод виявить до неї непересічний інтерес: аякже, сидіти пліч-о-пліч з дівчиною, від якої в захваті вінченосні особи і яка, того й дивись, стане домагатися місця в королівському колі нашої невеличкої феодальної системи — і навіть не знати її імені...

З Мартою ми були мало знайомі — лише віталися — і звернутися до неї напрямки, вочевидь, викликало б пересуди, тому я поїхала на студію і завернула до Роуз Мелоні.

З Роуз Мелоні я була на дружній нозі. Звикла на неї дивитися так, як дитина дивиться на утриманця сім'ї. Завжди знала, що вона сценаристка, та все ж я виросла із думкою, що сценаристи — це щось на кшталт секретарів, хіба що від сценаристів зазвичай відгонить коктейлями та вони частіше приходять на обід. І говорили поза очі про них так само, як і про секретарок, за винятком тих особин, котрі йменувалися драматургами й залітали зі Сходу. От із ними обходилися справді з повагою, якщо, само собою, вони не застрягали надовго, а якщо ж таки вони зловживали гостинністю, то тим самим тоді вони опускалися до решти: до розряду білих комірців.

Робоча кімната Роуз розміщала в «старому корпусі письменників». Така галерея комірчин, що залишилися від доби німого кіно і все ще відлунюють мученицькими стогонами ізольованих писак-поденників та нероб, є чи не на кожній студії. Тоді саме переповідали кумедну пригоду з новим продюсером, котрого якимось згараздило побувати у цій галереї келій, і після їхніх відвідин той занепокоєно телефонував у правління.

— Хто всі ці люди?

— Мають бути письменники.

— Я теж так думав. Але ж письменники мусять писати, а я хвилини десять простежив за ними, так от двоє і рядка не нашкрябали.

Роуз сиділа за друкарською машинкою, і вже збиралася зробити перерву на ленч. Критися від неї я не стала: сказала, що в мене є суперниця.



— Темна конячка, — поскаржилась я. — Навіть імені її не знаю.

— Гм-м, — сказала Роуз. — Ну, може, про це я щось і знаю. Щось таке мені хтось розповідав.

Цим «хтось», безсумнівно, був її племінник Нед Солінджер, кур'єр у Стара. Її гордість і надія. Свого часу вона відправила його до Нью-Йоркського університету<sup>[202]</sup>, де він, навчаючись на бакалавра, грав за футбольну команду. А потім на першому ж році навчання на медичному факультеті<sup>[203]</sup>, після того, як йому відмовила дівчина, він відтяв від жіночого трупа ту його частину, яку не прийнято освітлювати в пристойній пресі, і послав її тій дівчині. І не питайте мене, навіщо. Зневажений і долею, й людьми<sup>[204]</sup>, він знову опинився на самому дні і все ще перебував там.

— Що ж вам відомо? — запитала я.

— А було це в ніч землетрусу. Вона впала в озеро, що тоді розлилося на знімальному майданчику, а він пірнув за нею в воду і врятував їй життя. А ще хтось розповідав, що вона буцімто стрибнула саме з його балкона і зламала собі руку...

— А хто вона така?

— Ну, це теж цікаво...

Цікаво, що саме тут у Роуз задзеленчав телефон, і я як на голках змушена була дождатися, поки вона не закінчить тягучу розмову з Джо Рієнмундом. Той, судячи з усього, намагався по телефону з'ясувати, чого вона вартує як сценарист і чи писала вона коли-небудь сценарії взагалі. І це у неї, яка znana тим, що була на студії того самого дня, коли Гриффіт<sup>[205]</sup> вигадав крупний план!

Під час розмови вона тихо крєктала, корчилася, наче в муках, строїла в слухавку міни, тримаючи її на колінах, так що голос з того боку лінії було заледве чути — й мимохідь встигала скоромовкою коментувати мені все, що рокотів Рієнмунд.

— Що він там робить — чи він так марнує час між діловими зустрічами?.. Та він вже по десять разів ставив мені кожне питання... Це все є в службовій записці, що я послала йому...

А в слухавку:

— Якщо це потрапить до Монро, то він від мене нічого не залишить. А я хочу довести справу до пуття!

Вона знову страдницьки примружила очі.

— А зараз він розподіляє ролі... Роздає дрібні ролі... Призначає Баді Ебсона... Господи, йому однозначно нема чим зайнятися... А тепер він віддає роль Гарі Девенпорту... переплутав його з Дональдом Криспом... Розкрив на колінах великий довідник акторів... я просто чую, як він шарудить сторінками... Сьогодні зранку він відчуває себе великим босом, другим Старом, а мені — Христа заради! — до ленча треба написати ще дві сцени.

Врешті-решт, Рієнмунд відчепився, а може, хтось відволік його з того кінця лінії. Офіціант зі студійного буфету приніс для

Роуз легкий ленч, а мені кока-колу — того літа я вирішила вдень не їсти. Перш ніж прийнятися за ленч, Роуз відстукала на машинці одне речення. Мене дуже бавив її творчий метод. Яюсь у мене на очах вона на пару з якимось молодим чоловіком вихопила історію з «Сетурді івнінг пост», змінила персонажів і все таке. Потім вони сіли до роботи: кожна репліка тепер звучала як відповідь на попередню, а разом виникало враження, ніби за кожною реплікою стоять люди просто з життя, які силкуються бути чи то кумедними, чи ніжними, чи хоробрими. Я завжди хотіла побачити ту стрічку на екрані, та яюсь вона пройшла повз мене.

Я ставилася до неї, як до старої та дешевої, але все ж таки улюбленої іграшки. Вона заробляла три тисячі на тиждень, і всі її чоловіки пиячили досхочу, а потім били її смертним боєм. Та сьогодні я прийшла не лясати точити, а сокиру на суперницю.

— Так от, як її ім'я? — не відчіплялася я.

— Авжеж, — замислилась Роуз. — Ім'я. Потім він ще не раз телефонував їй і яюсь обмовився Кейті Дулан, що кожного разу потрапляв не туди. Тож ім'я хоч і є, та не те.

— Гадаю, він таки її знайшов, — сказала я. — Добре, ви знаєте Марту Дод.

— От лиха вдача у бідолахи! — вигукнула вона з готовим театральним співчуттям.

— Чи не могли б ви запросити її завтра на ленч?

— Зараз вона не голодує. Є там один мексиканець...

Я пояснила, що доброчинність у мої наміри не входить. Роуз згодилася співпрацювати. І зателефонувала Марті Дод.

## Підрозділ 15 (друга частина)

Наступного дня ми вже обідали в «Бев Браун Дербі»<sup>[206]</sup>, сонному ресторані, до якого благоволять перебірливі до їжі клієнти, які зазвичай виглядають так, буцімто їм нічого іншого не треба, як тільки прилягти. Хоча за ленчем, коли жіночки перші п'ять хвилин після того, як поїли, влаштовують спектакль, навіть тут спостерігається певне пожвавлення, та ми були доволі млява трійця. Якби не мій шкурний інтерес, тільки мене б тут і бачили. Марта Дод була справжня селючка, котра так ніколи навіть не второпала, що ж із нею таки сталося, та й виставляти їй було нічого, хіба що бліді тіні біля очей. Вона все ще вірила, що те життя, яке їй пощастило скуштувати, і було справжнім життям, а те, що відбувається з нею зараз — лише очікування, що затяглося довше, ніж хотілося.

— У мене в двадцять восьмому був прекрасний маєток, — розповідала вона нам. — Тридцять акрів землі, невеличке поле для гольфа, басейн. А який чудовий краєвид! А весною, уявіть, я так і потопала в ромашках по саму дупу.

А скінчила я тим, що запропонувала їй зайти до татка. Так я сама себе покарала за те, що мала «змішаний мотив»<sup>[207]</sup> і совістилася говорити в лоб. У Голлівуді не прийнято говорити манівцями, бо це збиває з пантелику. Всі все розуміють, та й клімат вимотує. А приховувати підкладку — то марно гаяти час.

Біля воріт на студію Роуз відкланялася, гидливо скривившись від моєї боязливості. Марта вже накрутила себе до певного градусу з приводу своєї кар'єри, що, втім, не дивно після семи років забуття, і, нехай і через силу, та була готова іти слідом за мною, я ж збиралася поговорити з батьком рішуче. Адже вони для таких, як Марта, на яких свого часу заробили купу грошей, потім ніколи і пальцем об палець не вдарили. Їм поступово дозволяли дійти до злиднів, даючи зрідка роботу в масовці. Як на мене, то було б більшим милосердям взагалі сплавити їх куди подалі з Голлівуду. А татко цього літа так мною пишався. Мені доводилося навіть осмикувати його від того, аби він не хвалився кожному стрічному, як з мене вдалося відшліфувати такий досконалий діамант. Не де-небудь, а в Бенінгтоні — ах, у якому аристократичному закладі! Марно я запевняла його, що там у нас контингент, як і деінде: дочки лакеїв та кухарок, котрі не без смаку приховують своє походження під модним шматтям, що його викидають

в «Секс, П'ята авеню»<sup>[208]</sup>; та батько відчував себе невгамовним патріотом закладу — куди там тим випускникам!

— У тебе було все, — казав він бувало, сяючи від щастя. Це «все» включало майже два роки у Флоренції, де я спромоглася (здається, єдина у пансіоні) зберегти цноту, попри всі шанси на протилежне, і перший бал з виїздом у світ у Бостоні, штат Массачусетс. Я була справжньою квіточкою старої доброї «торговельно-гуртової» аристократії.

Тож я знала, що він неодмінно зробить щось для Марти Дод і, коли ми входили в правління, я була переповнена райдужними сподіваннями зробити щось і для ковбоя Джонні Свонсона, і для Евелін Brent<sup>[209]</sup>, і для іншого, викинутого на сміття, засохлого цвіту Голлівуду. Татко був чарівною та співчутливою людиною, за винятком того випадку, коли я ненароком зустріла його в Нью-Йорку і відчула навіть щось зворушливе в тому, що він — мій батько. І як такий він ладен був зробити для мене все на світі.

У приймальні була лише Розмарі Шміл, яка «висіла» на телефоні Берді Пітерс. Рукою вона махнула мені, щоб я присіла і зачекала, та я була сповнена власних планів і, підбадьоривши Марту, щоб та не дуже лякалася, клацнула потайним тумблером під столом Розмарі і попрямувала до відчинених дверей.

— У вашого тата — нарада! — встигла вигукнути Розмарі. — Не зовсім нарада, та я повинна...

Та я вже була в дверях, звідки потрапила в передпокій, розчинила інші двері і наскочила на батька у розхристаній сорочці. З нього градом котився піт, і він намагався розчахнути вікно. День і справді був спекотний, та, безумовно, не настільки, тому я вирішила, чи він часом не захворів.

— Та ні. Зі мною все гаразд, — відповів він. — Чого тобі?

Тут я йому все й виклала. Ходячи кабінетом туди-сюди, я виклала всю теорію про таких людей, як Марта Дод. Як вони можуть йому знадобитися, і як він може забезпечити їм постійну зайнятість. Він, здавалося, слухав мене з неабияким завзяттям, щохвилини кивав головою і навіть піддакував, я відчувала спорідненість душ, якої вже давно не відчувала. Не витримавши, я підійшла до нього і цмокнула в щоку. Тут-то я помітила, що його трясє як у лихоманці, а його сорочка промочка до рубця.

— Ти захворів, — мовила я. — Або в тебе великі негаразди.

— Та ні. У мене все гаразд.

— Тоді що?

— А, це через Монро, — відмахнувся він. — Теж мені Ісус з Вайн-стрит<sup>[210]</sup>, чорт би його забрав. Він у мене в печінках сидить. Скоро до сивого волосся доведе.

— А що трапилось? — спитала я вже не так ніжно.

— Та-а, сидить собі, як той ієрей чи рабин, і тільки провіщає, наче з амвона, мовляв, це він буде робити, а це — не буде. Та я не в тому стані, щоб розпатякувати про це тут і зараз. Скаженієш тут з вами. От чому б тобі не піти...

— Я не залишу тебе в такому стані.

— Та йди вже, кажу тобі.

Про всяк випадок, я повела носом, та ні — спиртного він не приймав.

— Іди причешись. Бач, яке волосся розкуйовджене, — сказала я. — Я ж бо хотіла, щоб ти прийняв Марту Дод.

— Що, тут?! Від неї ж не спекаєшся.

— Тоді вийди до неї в приймальню. Тільки спершу умийся та поміняй сорочку.

З красномовним жестом, мовляв, він вмиває руки, татко пішов до туалетної кімнатки, суміжної з кабінетом. У кабінеті дійсно було спекотно, неначе вікна не відкривали вже кілька годин поспіль, і, мабуть, тому батькові було не по собі, вирішила я і розчахнула навстіж ще два вікна.

— А ти йди, йди, — пролунав батьків голос з-за зачинених дверей туалету. — Я зараз вийду.

— І будь з нею страшенно люб'язний, — мовила я. — І ніякої добродійності.

І тут неначе сама Марта втрутилася в нашу розмову довгим глухим стогоном, ніби вже десь у кабінеті. Я здригнулася, а потім так і завмерла на місці, бо той стогін проривався аж ніяк не з приймальні, і зовсім не з-за закритих дверей туалету, а з шафи, вбудованої в стіну, саме напроти мене. Не знаю, де я набралася тієї хоробрості, та ривком метнулася до шафи й рвонула дверцята. Із шафи, наче труп у поганому кіно, випала батькова секретарка Берді Пітерс, чомусь зовсім гола. Слідом за нею вирвався потік задушливо-спертого повітря. Вона

незграбно плюхнулася боком, однією рукою все ще стискаючи якусь шмаття, і тепер лежала на підлозі, гола й пітна. І саме тут з туалету вийшов батько.

Нутром я відчувала, що він стоїть у мене за спиною, і навіть не обертаючись знала, який у нього вираз обличчя, либонь, такий, як і тоді, коли я увірвалася до його кабінету.

— Прикрий її, — сказала я з прикрістю, прикриваючи її сама стягненим з кушетки покривалом. — Прикрий її!

На тому я й полишила кабінет. Розмарі Шміл побачила вираз мого обличчя, і на її власному обличчі прочитався переляк. Більше в приймальні я її не бачила. Так само як і Берді Пітерс. Коли ми з Мартою вийшли, та спитала: «Що сталося, любя?», і коли я у відповідь промовчала, вона додала: «Ти зробила все, що могла. Мабуть, ти потрапила не в підходящий момент. Знаєш, що ми зробимо? А давай-но я познайомлю тебе із славною англійкою. Пам'ятаєш ту дівчину, з якою танцював Стар на тій вечірці днями?»

Ось таким чином ціною швидкоплинного занурення в сімейну вигрібну яму я отримала те, чого хотіла.

Наші відвідини я пам'ятаю погано. По-перше, тому, що англійки не було вдома. Сітчасті двері її будинку були незамкнені, і Марта просто увійшла, гукаючи: «Кетлін!», з відвертою фамільярністю.

Кімната, що відкрилася перед нашими очима, була гола й казенна, як номер у другорядному готелі. В кімнаті стояли квіти, та було не схоже, що вони даровані. А ще на столі Марта помітила записку: «Залиш плаття. Шукаю роботу. Заскочу завтра».

Марта прочитала її двічі. На те, що вона призначалася Стару, було не схоже. Ми зачекали хвилин п'ять. Коли господарів немає вдома, в домі панує незвичайна тиша. Не те що від господарів очікуєш, щоб вони ходили по дому колесом, та все ж я залишаю спостереження на ваш розсуд. У домі стоїть сиротлива тиша. Тиша така, що навіть муха не дзижчить, а тримається свого на-сидженого місця і не звертає на вас жодної уваги, і лише край фіранки коливається під протягом.

— Цікаво, яку таку роботу, — замислилася Марта вголос. — Минулої неділі вона їздила на побачення зі Старом.

Та моя цікавість раптом кудись зникла. Мені воднораз стало млюсно: що я роблю тут, у чужому домі — «продюсерська кров», подумала я, жахаючись самої себе. У паніці я чимскоріше витягла

Марту на сонне осоння. Марна справа — мені було так само гидко та жахливо. Я завжди пишалася своїм тілом: я вважала його «геометрично правильним», тому все, що це тіло робило, теж здавалося правильним, і, мабуть, не було жодного місця, включаючи церкви, визначні пам'ятки та громадські заклади, де б люди не обіймалися, та ніхто й ніколи не здогадався б запхнути мене у голому вигляді у дірку в стіні посеред робочого дня.

## Епізод 16 (перша частина)

— Припустімо, заскакуєте ви до драг-стору, — сказав Стар, — з рецептом на ім'я...

— Тож ви мали на увазі аптеку? — запитав Бокслі.

— Отже, ви зайшли до аптеки, — поступився Стар, — з рецептом для когось із вашої родини, якому дуже погано...

— У тому сенсі, що він хворий? — уточнив Бокслі.

— Так, дуже хворий. І тут щось за вікном впало вам в око, відволікло вас і заволоділо вашою уявою — от це щось і буде, напевне, матеріалом для кіно.

— Вбивство за вікном, ви хотіли сказати?

— Ну навіщо так зразу? — усміхнувся Стар. — Це міг би бути павучок на шибці, що плете павутиння.

— Авжеж, тепер розумію.

— Боюся, що ні, містере Бокслі. Ви розумієте це мовою вашого мистецтва, але не нашого. Тож павучка ви залишаєте собі, а на нас намагаєтеся навісити вбивство.

— Мені, мабуть, краще поїхати, — мовив Бокслі. — Я не той, хто вам потрібен. Микаюся тут уже три тижні, і чого я досяг? Я щось пропоную, а воно нікому не потрібне.

— Мені хотілося б, щоб ви залишились. Є в вас щось, що поки не дає розкритися в кіно, що не дає розповісти історію його мовою...

— Та хай йому грець, цьому вашому кіно! — спалахнув Бок-слі. — Тут же не можеш дати собі волю...

Він осікся. Розумів, що Стар, який тут керманіч, знаходить для нього час під невпинним штормовим вітром... що вони ведуть бесіди під безкінечний скрип такелажу судна, що йде відкритим

морем, увесь час міняючи галс. Або ще, як часом здавалося, вони перебували у здоровенній каменоломні, де навіть щойно витесані мармурові брили мають філігранні візерунки старих фронтонів, напівстерті написи минулого.

— Увесь час хочеться переробити, — сказав Бокслі. — Та це ваше масове виробництво...

— Така умова, — сказав Стар. — Завжди є якась вошива умова. От зараз ми знімаємо життя Рубенса. Припустімо, я попросив би вас намалювати портрети багатих придурків, таких як Пет Брейді та я, Гарі Купер та Маркус, у той час як вам хотілося б писати Ісуса Христа! Хіба при цьому ви не скуті умовою? А наші умови такі: ми змушені брати у нашої публіки те, що складає її улюблений фольклор, причепурювати його і в такому вигляді повертати назад. А все поза цим і робить кіно цукерочкою. Тож чи не додасте ви нам, містере Бокслі, дрібку цукру?

І Бокслі розумів, що він міг би, сидячи сьогодні ввечері з Вайлі Вайтом в «Трокадеро»<sup>[211]</sup>, шпетити Стара на всю губу, та він читав лорда Чарнвуда<sup>[212]</sup> і визнавав, що той, подібно до Лінкольна, вождь, що веде тривалу війну на багатьох фронтах; майже одноосібно за десять років Стар просунув кіно далеко вперед, причому настільки, що зміст фільмів категорії «А»<sup>[213]</sup> став ширшим і багатшим від того, що побачиш на театральних підмостках. Митцем Стар був, як і Лінкольн генералом, не за професією, а з необхідності.

— А ходімо зі мною до Ла Борвіца, — запропонував він. — Їм там зараз безумовно потрібен цукор.

У кабінеті Ла Борвіца в напруженій накурений атмосфері — і, здається, у патовому становищі — сиділи два сценаристи, секретар-стенографістка і виконавчий продюсер, причому так і сиділи, як їх залишив Стар три години тому. Стар пробіг поглядом по обличчях і не побачив нічого втішного. Буцімто поштиво схилиючи голову перед майбутньою невдачею, Ла Борвіц подав голос:

— У нас тут дуже вже багато персонажів, Монро.

Стар делікатно чмихнув.

— Але ж у цьому головний задум фільму.

Він вийняв з кишені дріб'язок, позирнув на люстру на ланцюжках і підкинув вгору монету в півдолара, яка, дзвякнувши, впала в чашу люстри. Потім зі жмені монет Стар вибрав квартал.



Ла Борвіц невесело спостерігав; він знав цю звичку Стара кидати монети і розумів, що пісок у пісочному годиннику невпинно стікає. Скориставшись з того, що цієї миті ніхто на нього не дивиться, Ла Борвіц раптом скинув руки, які до того він тримав під столом, — високо здійняв долоні в повітря, так різко й високо, що, здавалося, вони зараз відірвуться від зап'ясть, і знову сховав. Здається, від цього йому полегшало. Він опанував себе.

Один зі сценаристів теж вийняв з кишені кілька монет; миттю узгодили правила гри: «Монета повинна впасти в люстру, не зачепивши ланцюжків. А те, що впало в люстру, йде у банк».

Гра захопила всіх на півгодини, всіх, окрім Бокслі, котрий сидів оддалік, занурившись у сценарій, та секретарки, яка вела рахунок. Вона вирахувала вартість часу цих чотирьох чоловіків, отримавши шістнадцять сотень доларів. У кінцевому підсумку Ла Борвіц виявився переможцем, вигравши п'ять з половиною доларів, а прибиральник приніс розсувну драбину і вибрав гроші з люстри.

Несподівано втрутився Бокслі.

— Від цього сценарію тхне провалом.

— Що?

— Це — не кіно.

Всі приголомшено подивилися на нього, а Стар приховав посмішку.

— Тож серед нас є справжній кіномитець! — вигукнув Ла Борвіц.

— Монологи гарні і їх багато, — не знітився Бокслі, — але не ситуацій. Врешті-решт, це ж не роман, тому текст занадто довгий. Не могу точно пояснити свої відчуття, та з ним щось не те. Він мене залишає байдужим.

Він повертав їм те, що в нього вкладали протягом трьох тижнів. Стар відвернувся, спостерігаючи за рештою краєм ока.

— Нам потрібно не менше персонажів, — сказав Бокслі, — а більше. Як я це розумію, у цьому задум.

— Саме в цьому, — підтвердили сценаристи.

— Авжеж, саме в цьому, — погодився Ла Борвіц.

Та увага, яку Бокслі привернув до себе, його явно надихала.

— Нехай кожен персонаж побачить себе на місці іншого, — запропонував він. — Скажімо, полісмен ось-ось має заарештувати злодія, аж раптом бачить, що у злодія насправді його обличчя. Це ж

можна зробити в кіно. Та й лейтмотивом стрічки може бути: «Постав себе на моє місце».

І раптом усі знову взялися до роботи, підхоплюючи цю нову тему по черзі, неначе музиканти у джаз-бенді, що виходять до народу зі своїм свінгом. Завтра, цілком можливо, цю тему вони відкинуть, та на певний час життя у кабінеті завирувало. Що спрацювало більше — невідомо: чи то шпурляння монет, чи то слова Бокслі. Але ж Стар відтворив потрібну атмосферу: не погоджуючись бути ані на поводі в інших, ані брати вудила управління на себе, він почувався і діяв, а часом навіть і виглядав, як маленький хлопчик, що влаштував театр.

Він пішов із кабінету та, виходячи, навмисно торкнувся плеча Бокслі на знак схвалення, щоб усі побачили — не хотів, щоб вони накинулися на нього гуртом і за якусь годину загасили його запал.

## Епізод 16 (друга частина)

У кабінеті на Стара чекав доктор Бер. З лікарем був мулат з портативним кардіографом, що нагадував величезну валізу. «Детектор брехні» — охрестив цей прилад Стар. Він роздягнувся до пояса, і почалося щотижневе обстеження.

— Як почуваєш себе останніми днями?

— Та-а, як завжди, — повів плечем Стар.

— Рвеш жили? Взагалі-то спиш?

— Годин по п'ять. Якщо лягаю рано, то просто лежу.

— Приймай снодійні пігулки.

— Від жовтих голова як з похмілля.

— Приймай тоді по дві червоні.

— Від червоних — нічні кошмари.

— Тоді приймай по одній кожну — жовту першу.

— Гарзд, спробую. Ну а ти як?

— Скажемо так: я про себе дбаю, Монро. Бережу себе.

— Чорта з два, бережеш. Всю ніч, буває, на ногах.

— Зате потім сплю цілий день.

За десять хвилин Бер сказав:

— Здається, непогано. Тиск підвищився на п'ять поділок.

— Добре, — сказав Стар. — Це ж добре, чи не так?

— Добре. Кардіограми розшифрую ввечері. Так коли ж ми з тобою дременемо хоч куди-небудь, та подалі від усіх?

— Треба як-небудь, — сказав Стар безтурботно. — Ось лише трохи розвантажусь — десь за півтора місяця.

Бер глянув на нього з непідробною симпатією, якою пройнявся за три останні роки.

— От у тридцять третьому, коли ти все послав до дідька, тобі й справді стало краще, — нагадав він. — І це всього за три тижні.

— Гарзд, я знову так і зроблю.

«Ой, не зробить», — подумав Бер. Коли ще жива була Мінна, Беру вдавалося-таки з її допомогою добиватися, щоб Стар брав хоча б коротенькі перепочинки, — і останнім часом Бер потай вивідував, кого Стар вважає найближчими друзями. То мали бути такі друзяки, що могли витягти його з роботи і протримати подалі від неї якомога

довше. Та це вважалося справою майже безнадійною, якщо не сказати більше. А жити Стару залишалося вже зовсім недовго. У кращому випадку — десь з півроку — тут і кардіограми не потрібні. Не знайшлася ще така людина, що б могла умовити Стара кинути все, розлягтися на моріжку і витріщатися в небокрай цілі півроку. Такий краще вже помре. І що б він там не казав, все зводилося до одного: робота до повної знемоги, як то бувало й раніше. Втома — то не тільки отрута, але й своєрідний наркотик; і Стар, судячи з усього, отримував від неї рідкісну, майже фізичну насолоду; саме перенапруга давала йому ясну голову. То була своєрідна перверзія життєвої сили, і в своїй практиці Бер вже стикався з подібним — і розумів, що втручатися тут — справа марна. Йому таки вдалося поставити на ноги одного-двох, та то було пусте: тріумф у врятуванні шкаралупи з умертвінням нутра.

— Тримайся, як тримався раніше, — мовив він.

Вони обмінялися швидкими поглядами. Чи знав Стар? Імовірно. Та він не міг знати, коли і скільки йому залишилося.

— Якщо я триматимуся, як тримався раніше, то нічого більшого мені й не треба, — посміхнувся Стар.

Мулат закінчив укладати свій кардіограф.

— За тиждень, в цей же час?

— О'кей, Білле, — сказав Стар. — Бувай.

Коли двері за ними зачинилися, Стар включив диктограф. Тієї ж миті почувся голос секретарки:

— Вам знайома така міс Кетлін Мур?

— А що? — стрепенувся він.

— Якась міс Кетлін Мур — на лінії. Каже, що ви просили її зателефонувати.

— Боже ж ти мій! — вирвалось у Стара, який у нападі обурення аж підскаочив. Через п'ять днів — ну як так можна! — Вона все ще на лінії?

— Так.

— Гаразд, з'єднайте.

За мить він почув її голос зовсім поруч.

— Ви... заміжня? — спитав він здавленим голосом.

— Ще ні.

Пам'ять намалювала її розмитий образ; коли він знов опустився за стіл, йому здалося, ніби вона схилилася над столом, аби заглянути

йому в очі.

— Чим зобов'язаний цьому дзвінку? — в його голосі почулася образа. Говорити в такому тоні було важко.

— Ви... знайшли листа? — запитала вона.

— Так. Того ж вечора.

— Ось про це я й хочу з вами поговорити.

— Про що тут говорити? — спитав він сухо. Нарешті він знайшов потрібний ключ — то була просто наруга над ним.

— Я збиралася написати вам іншого листа, та він якось не писався.

— Мені це теж відомо.

Обоє помовчали.

— Ой, збадьоріться! — несподівано сказала вона. — Я просто не впізнаю вас. Я ж розмовляю зі Старом? Тим самим містером Старом, що був зі мною таким люб'язним?

— Та зараз я відчуваю себе дещо ображеним, — сказав він майже бундючно. — Не бачу в цьому сенсу. Принаймні у мене ще залишався про вас приємний спогад.

— Просто не віриться, що це ви, — сказала вона. — Не вистачає лише, щоб ви побажали мені щастя. — Вона раптом розсміялася. — Адже ви саме це хотіли мені сказати? Я ж знаю, як жахливо буває, коли заздальгідь готуєш, що сказати...

— Я вже не мав надії отримати від вас хоч би якусь звістку, — відповів він з гідністю; та цього можна було й не говорити — вона лише знову розсміялася; жіночий сміх — то як сміх дитини — один склад, а в ньому «чи то крук уночі, чи сміється, чи плаче»<sup>[214]</sup>.

— Знаєте, що ви мені нагадуєте? — сказала вона. — У Лондоні було якось нашестя гусені, і мені з гілки впало просто в рот щось тепле й волохате...

— Мені щиро шкода.

— Ах, та прокиньтеся ж! — благала Кетлін. — Я хочу вас побачити. Це не телефонна розмова. Мені теж було непереливки, якщо ви розумієте, про що я.

— Я дуже зайнятий. Увечері у нас попередній перегляд в Глендейлі.

— Це запрошення?

— Джордж Бокслі — це англійський письменник, їде туди зі мною. — І здивував сам себе: — Ви хочете піти?

— А як ми там поговоримо? — Вона подумала. — Заїжджайте краще ви звідти до мене, — запропонувала вона. — Покатаємося містом.

Міс Дулан на здоровенному диктографі хотіла втрутитися в розмову, бо дзвонив режисер зі зйомок, а це був той єдиний випадок, коли дозволялося розмову переривати. Стар «щиглем» вдарив по кнопці і нетерпляче озвався в апарат: «Заждіть!».

— Десь об одинадцятій? — не стільки запитально, скільки стверджувально сказала Кетлін.

Ідея «покататися містом», як на нього, звучала до того нерозважливо, що він, якби знайшлися потрібні слова, тут же б відмовився, проте й бути «гусінню» йому не хотілося. І враз усі його зв'язки з іншими на сьогодні було вичерпано, залишивши тільки відчуття, що той день принаймні був повністю завершений. Тепер той день мав і вечір — були початок, середина і кінець.

Він тихо постукав у сітчасті двері, почув, як вона відгукнулася зсередини, і відступивши на кілька кроків, став чекати на схилі. Знизу долинав стрекіт газонокосарки: хтось серед ночі вирішив на своїй ділянці підстригати траву. Місяць сяяв до того ясно, що Стар чітко бачив його постать за добрих півсотні кроків нижче схилом: ось той перепочиває, спираючись на держак косарки, а ось знову штовхає її вглиб ділянки. Повсюди витала літня невгамовність: початок серпня — пора необачних кохань та імпульсивних злочинів. Більша частина літа позаду, тож люди занепокоєно рвуться пожити сьогоднішнім, а коли цього сьогоднішнього немає, то вигадують його собі самі.

Аж от вона вийшла. Зовсім інша й піднесена. Одягнена в жакет і спідницю, яку все підсмикувала, поки вони спускалися до авто, з безшабашним і зухвалим виглядом, який неначе закликав: «Пристєбни-но пасок, моя бейбі. Рушаймо — з тобою хоч на полюс!».

Стар приїхав на лімузині з шофером; інтим чотирьох стін авто, що швидко ніс їх новим звивом дороги у темряві, відразу розвіяв усяку відчуженість. Як на те, ця невелика прогулянка була однією з найкращих митей у житті Стара. Це, безперечно, була одна з тих митей, коли він напевне знав: якщо йому судилося незабаром померти, то тільки не сьогодні.

Сидячи поруч нього, свіжа й осяяна у темряві, вона гарячково розповідала йому свою історію, що переносила його в дальні краї,

знайомила з людьми, яких вона зустрічала на своєму шляху. Спершу історія була плутана та туманна. «Цей чоловік» був тим самим чоловіком, котрого вона кохала і з яким жила. А «цей американець» був тим самим, котрий врятував її, коли її «засмоктувала драговина».

— І хто ж він... той американець?

Імена — хіба вони щось значать? На відміну від Стара — зовсім невідомий. І небагатий. Раніше жив у Лондоні, а тепер вони житимуть тут. Вона буде доброю дружиною, вестиме справжнє життя. Він же зараз розлучається — і не тільки через неї — і це єдине, через що вона не вийшла заміж одразу.

— Ну, а «той перший»? — запитав Стар. — Звідки він взявся на твою голову?

Ну, спершу це виглядало просто дарунком долі. З шістнадцяти і до двадцяти одного єдиною мрією у неї було хоч раз наїстися. І того дня, коли мачуха представила її до королівського двору, у них на руках був усього один шилінг, і вони взяли на нього їжі, щоб ненароком не запаморочилося в голові. Розділили порівну, по шість пенсів на душу, проте коли їла, вона ловила на собі мачушин погляд. За кілька місяців по тому мачуха померла, і дівчині залишалось лише йти на вулицю — продаватися за той же шилінг, та вона була занадто вже слабка, аби просто вийти на вулицю. Лондон буває нещадним, вельми нещадним.

— І що ж — нікого поруч не було?

Та були друзі в Ірландії, якось прислали вершкового масла. Ще була дармова юшка в благодійній їдальні. А ще вона якось пішла до дядька, який спочатку її нагодував, а потім став до неї лізти, та вона не далася і більше того — вивудила у нього п'ятдесят фунтів за те, що не скаже його дружині.

— А як щодо піти працювати?.. — поцікавився Стар.

— А я працювала. Продавала автомобілі. Точніше, один продала.

— А влаштуватися на постійну роботу?

— А от із цим було важко — це зовсім інша річ. Не покидало відчуття, що такі, як я, так і норовлять відбити в інших будь-яку роботу. Якось я намагалася найнятися покоївкою в готель, так одна жінка накинулася на мене з кулаками.

— Але ж тебе представили до двору?

— То моя мачуха покрутилася, як підвернулася нагода. Хто я була — ніхто. Батька мого вбили чорно-руді<sup>[215]</sup> в двадцять другому, коли я

була ще зовсім мала. Він написав книжку «Останнє благословення». Випадково не читав?

— Я книжок не читаю.

— А чому б вам не купити, може б, кіно зробили. Непогана книжка. Мені й досі платять за неї авторський гонорар — десять шилінгів на рік.

Саме тоді вона й зустріла «того чоловіка», і стали вони подорожувати світом. І бувала вона не тільки в усіх тих місцях, про які Стар робив своє кіно, але й у таких містах, про які він навіть і не чув. Потім «той чоловік» пустився берега, став пити, спати з покоївками, а її намагався збути своїм друзкам. А ті все умовляли її не кидати його. Говорили, що вона врятувала його й мусить бути з ним і далі бозна-скільки, до кінця. Що це її обов'язок. Вони на неї напосідали, і це було нестерпно. Але тут вона зустріла «того американця» і врешті-решт втекла світ за очі.

— А от тікати треба було раніше.

— Та не так усе просто було. — Вона помовчала і, нарешті, зважилась: — Я ж, бач, втекла не від кого-небудь, а від короля.

Стар відчув, що його моральна самооцінка дещо підупала: в якомусь сенсі вона взяла над ним гору. Думки в голові почали плутатися, та одна з них набула словесної оболонки: то було непорушне переконання, що всі короновані особи геть хворі люди.

— Це був не король Англії, — посміхнулася вона. — Мій король був безробітний, як він сам бувало казав. У Лондоні взагалі чимало безробітних королів, — тут вона розсміялася та додала заледве не з викликом: — Та він був дуже привабливий, поки не запиячиВіне перетворився на чудовисько.

— А чий він був король?

Вона сказала, і в пам'яті Стара виринуло обличчя з давньої кінохроніки.

— Він був дуже начитана людина, — додала вона. — Міг би викладати різні науки. Але від короля у нього було замало. У тобі куди більше від короля. Більше, ніж у всієї їхньої братії.

Тепер вже розсміявся Стар.

— Та всі вони не індпошив, а ширвжиток, — кивнув він.

— Розумієш, про що я. Вони всі відчували себе так, наче вийшли з моди. І майже всі тужилися не відставати від сьогодення. Їм весь час



усі радили не відставати. Один, приміром, був синдикалістом<sup>[216]</sup>. А інший завжди мав при собі пару газетних вирізок про тенісний турнір, в якому він дійшов до півфіналу. Ці вирізки я бачила на власні очі разів десять і ніяк не менше.

Проїхали через Грифіт-парк<sup>[217]</sup> і — далі, повз темні студії Бербанка<sup>[218]</sup>, повз аеропорти; потім повернули в напрямку на Пасадену<sup>[219]</sup>, проминаючи неонові вогні придорожніх кабаре. У глибинах розуму він бажав її, та час був пізній, і навіть просто 'їхати поруч неї було втіхою, що переповнювала його. Вони трималися за руки, і на якусь мить вона навіть упала в його обійми: «Ти такий славний. Справді, мені так добре з тобою». Але якщо в нього думки плуталися, то в неї вони зупинилися на роздоріжжі: тому цей вечір не належав йому настільки безроздільно, як минулий недільний день. Вона була поглинута собою, збуджена розповіддю про свої минулі пригоди; і йому мимоволі спало на думку, що, напевно, він слухав історію, яку вона притримувала для «того американця».

— І давно ти його знаєш, цього американця? — запитав він.

— О, я з ним знайома вже кілька місяців. Ми зустрічались. Ми розуміємо одне одного. Він все говорив: «У нас все злагодиться».

— Навіщо ж зателефонувала мені?

Вона відповіла не зразу:

— Хотіла ще раз побачитися. І до того ж він повинен був приїхати сьогодні, але вчора ввечері відбив телеграму, що ще на тиждень затримається. Мені треба було поговорити з другом — врешті-решт, ти ж мені друг?

Зараз він жадав її сильно, та якась частина його розуму залишалася холодною і все йому нашіптувала: «Вона перевіряє, чи я справді закоханий у неї настільки, що ладний одружитися. А вже тоді подумає, чи не кинути того американця. Але для того їй потрібна впевненість у серйозності моїх намірів».

— А ти кохаєш американця? — запитав він.

— Авжеж, кохаю. У нас все вже вирішено. Він врятував мені життя. І розум — від божевілля. І зараз він їде до мене майже з того краю світу. Це я так вирішила.

— Але... чи ти кохаєш його?

— Так, я його кохаю.

Це «так» пролунало, ніби «ні»; а «ні» підказало йому сказати й за себе, щоб вона відчула. Він обійняв її, поцілував з проволоком в губи, надовго притис до себе. Ніжно-ніжно.

— Не сьогодні, — прошепотіла вона.

— Хай так.

Проїхали мостом самовбивців з новою, дуже високою дротяною загорожею.

— Я знаю, як воно буває, — сказала вона. — Але як усе ж це безглуздо. Англіїці не вбивають себе, коли не в змозі досягнути бажаного.

На під'їзді до готелю вони розвернулися й поїхали назад. Ніч була темна, безмісячна. Хвиля бажання спливла, й обоє певний час мовчали. Її розповідь про королів дивним чином воскресила в його пам'яті кадри дитинства: наче в перлинах намиста, в білих вогнях Мейн-стрит у місті Ері, в штаті Пенсільванія. Йому п'ятнадцять. У вітрині ресторану омари та зелені водорості, яскраво підсвічений грот з мушлями. А далі, за бордовою порт'єрою, дивовижна містерія безмовних людей серед музики скрипок. Це було якраз перед тим, як він подався до Нью-Йорка. Ця дівчина нагадала йому свіжу рибу й омарів у льоду у вітрині. Вона була Красивою Лялькою. Мінна Красивою Лялькою ніколи не була.

Вони заглянули в очі одне одному, і очі її запитали: «Ну, що: виходити мені за американця?» Він не відповів. І лише через деякий час запропонував:

— Давай з'їздимо кудись на вікенд.

Вона подумала.

— Ти про завтра?

— Здається, так.

— Ну ось завтра я й скажу.

— Скажи сьогодні. А то, чого доброго...

— Знайдеш листа в машині? — закінчила вона сміючись. — Ні, в машині листа не буде. Тепер ти знаєш майже все.

— Майже все...

— Так, майже. Лишилися дрібниці.

Він має дізнатися, що за дрібниці. Завтра вона розповість. Він сумнівався, що вона була такою вже крутихвісткою, принаймні так йому хотілося думати; адже звичка міцно та надовго прикувала її до

«того чоловіка», до короля. Три роки вкрай ненормального становища: однією ногою при дворі, а іншою — на задвірках. «Треба було багато сміятися, — розповідала вона. — І я навчилася багато сміятися».

— Він міг би й одружитися з тобою — одружився ж Едуард Восьмий на місіс Сімпсон<sup>[220]</sup>, — зауважив Стар, закидаючи королю.

— Але ж він був одружений. І не був романтиком. — Вона замовкла.

— А я?

— Авжеж, — сказала вона з неохотою, неначе розкриваючи козири. — В тобі є й романтик. У тобі взагалі три або чотири різні людини, але кожна з них — наче з серцем на долоні. Як у всіх американців.

— Не варто сліпо довірятися американцям, — посміхнувся він. — Може, вони й відверті, та люблять швидко змінювати думку.

Вона виглядала збентеженою.

— Хіба?

— Дуже швидко і безповоротно, — підтвердив він. — І ніщо не змусить їх передумати.

— Ти мене лякаєш. З американцями я завжди почувалася в безпеці.

І раптом вона здалася такою самотньою, що він узяв її за руку.

— Куди ми завтра поїдемо? — запитав він. — Може, в гори... хоч у мене завтра й купа справ, та я їх всі відкладу. Зможемо виїхати о четвертій і під вечір будемо там.

— Не певна. Яюсь я розгубилася. Я вже зовсім не нагадую собі ту дівчину, що приїхала до Каліфорнії починати нове життя.

Він міг би сказати їй тут і зараз: «Це і є нове життя», — позаяк він знав, що воно так і є, знав, що не можна відпускати її тепер; але щось інше в ньому застерегло, мовляв, ранок мудріший від вечора, і це «щось» лунало доросліше й розсудливіше від романтика. Все можна сказати й завтра. А вона все дивилася на нього, очі її ковзнули по його обличчю — з чола на підборіддя, і знову вгору, і знову вниз, — і вона повільно і яюсь дивно поводила головою слідом за поглядом....

...Це твій шанс, Старе. Не прогав його. Це — твоя дівчина. Вона може врятувати тебе, почуття до неї повернуть тебе до життя. Вона потребує турбот, і ти знайдеш в собі сили. Але не зволікай, не мовчи, забери її з собою. Жоден з вас не знає, що далеко звідси цієї ночі «той американець» знов поміняв свої плани. І в цю хвилину його потяг вже

минає Альбукерке<sup>[221]</sup>; точно за розкладом. Потяг прибуває вчасно. І вже вранці той американець буде тут.

...Шофер повернув нагору до будиночка Кетлін. Віяло теплом навіть і в темряві... втім, поруч із нею все для Стара ставало ніби зачарованим: цей лімузин, недобудований будинок на узбережжі, самі дороги, якими вони їздили разом розкиданим містом. Пагорб, яким вони піднімалися зараз, відлунював рівний і радісний шурхіт коліс, наповнюючи його душу наснагою життя.

Прощаючись, він знову відчув, що розлучатися не можна, хай навіть і на кілька годин. Між ними було всього десять років, та він відчував шаленство, таке схоже на кохання вже літнього чоловіка до молододі дівчини. Воно було глибоким і відчайдушним, коли годинник відбиває час навперейми з твоїм серцем, і воно штовхало його, всупереч всій логіці його життя, пройти всередину й сказати: «Це — назавжди».

А Кетлін чекала, сама сповнена нерішучістю... рожево-срібна паморозь ладна розтанути з першим повівом весни. Кетлін була європейка і звикла коритися волі сильних світу цього, але було в ній і затяте почуття власної гідності, яке окреслювало межу, яку не можна переступати. І в неї не було ілюзій щодо міркувань, якими керуються принци.

— Тож завтра їдемо в гори, — повторив Стар. Від його зваженого рішення залежали тисячі людей... і не можна було разом перекреслити те, чим займався двадцять років.

Весь наступний ранок, ранок суботи, він був дуже зайнятий. О другій, коли він після легкого ленчу повернувся до кабінету, на нього чекала пака телеграм: в Арктиці загубилося знімальне судно компанії; кінозірка зазнала лихої слави; якийсь сценарист позивається на мільйон доларів; в Європі нищать євреїв. Останньою просто йому в очі дивилася телеграма:

«СЬОГОДНІ ОПІВДНІ ВИЙШЛА ЗАМІЖ. ПРОЩАВАЙТЕ»;  
і збоку наліпка: «Відправляйте відповідь “Вестерн Юніон телеграм”».

## Епізод 17

Я ні про що не знала, бо їздила на озеро Лейк-Луїз<sup>[222]</sup>, а коли повернулася, то студію оминала. Думала в середині серпня вже податися на Схід, якби одного дня мені додому не подзвонив Стар.

— Хочу, Сесиліє, дещо тебе попросити... Влаштуй-но мені зустріч з членом Комуністичної партії.

— З яким? — запитала я, дещо спантеличена.

— З будь-яким.

— Невже у вас на студії їх бракує<sup>[223]</sup>?

— Маю на увазі когось із ватажків... з Нью-Йорка.

Минулого літа я вся була в політиці... тоді я, мабуть, могла влаштувати зустріч із самим Гарі Бриджесом<sup>[224]</sup>. Та не встигла я повернутися восени до коледжу, як мій хлопець загинув в автомобільній аварії, і тепер я не мала потрібних зв'язків. Правда, чула, що десь у цих краях перебуває один чолов'яга з «Нью масиз»<sup>[225]</sup>.

— Обіцяєш йому недоторканність? — запитала я жартома.

— Само собою, — відповів Стар серйозно. — І волосина з голови не впаде. Добудь такого, хто вміє говорити... Попроси, нехай прихопить якусь свою книжку.

Говорив він так, неначе хотів зустрітися з прибічником культу «Я ЄСМЬ»<sup>[226]</sup>.

— Тобі блондинку чи брюнетку?

— Ні-ні, добудь мені чоловіка, — сказав він похапцем.

Почувши по телефону голос Стара, я пробудилася до життя... бо з того моменту, як увірвалася до батькового кабінету, все на білому світі стало здаватися мені борсанням у плювальниці. Та цей дзвінок Стара міняв геть усе... міняв мій кут зору, міняв саму атмосферу довкола. Стар був неначе жаровня знадвору прохолодної ночі.

— Твоєму батьку, либонь, не слід про це знати, — додав Стар. — Заодно чи не могли б ми удати з нього болгарського музиканта чи ще когось?

— Зараз вони ні в кого не рядяться, одягаються, як усі.

Та влаштувати зустріч виявилось важче, ніж спершу гадалося... Переговори Стара з Гільдією сценаристів<sup>[227]</sup>, що тривали більше року,

практично зайшли в глухий кут. Певно, вони боялися підкупу й мене питали, у чому, власне, полягає «пропозиція» Стара. Потім Стар мені розповів, що до зустрічі він готувався: переглянув російські революційні стрічки, що були в його домашній фільмотеці. Також прокрутив «Доктора Калігарі»<sup>[228]</sup> та фільм Сальватора Далі «*Un Chien Andalou*»<sup>[229]</sup>, ймовірно, підозрюючи, що вони мають якийсь стосунок до справи. Ще в 20-і він був вражений російськими фільмами і за порадою Вайлі Вайта замовив відділу сценаріїв зробити для нього на двох сторінках вижимки з «Комуністичного маніфесту».

Та розум його залишився до марксизму глухим. Він був раціоналістом, який доходив до всього своїм розумом, без допомоги книжок — і він тільки виборсався з тисячолітніх мудрощів талмудизму в кінець вісімнадцятого сторіччя. Краху своїх переконань він би не переніс... він плекав властиву парвеню пристрасну відданість вигаданому минулому.

Ця зустріч відбулася у місці, яке я називала «лайкова кімната» — то була одна з шести кімнат, які колись робив для нас декоратор не звідки-небудь, а з нью-йоркської компанії «Слоанз»<sup>[230]</sup> ще багато років тому, і цей термін чомусь запав мені в пам'ять.

Це була кімната, де дизайнер дав собі волю: килим ангорської шерсті досвітнього кольору, попелястий, ніжніше якого годі й уявити, ступити на який якийсь і нога не підійметься; а сріблясту панельну обшивку та столи з шкіряними стільницями, і картини в рамах вершкового тону та інші витончені дрібнички, здавалося, настільки легко забруднити, що тут і дихнути було страшно, хоча й вид на кімнату крізь відчинені двері, коли вікна навстіж, і вітерець тріпоче буркотливо завісами, дійсно милував зір. Ця кімната була прямим нащадком традиційної американської вітальні, яка зазвичай шість днів на тиждень була замкнута на ключ і відкривалася лише в неділю. Попри все, саме цю кімнату я й обрала для запланованої події, бо сподівалася, що б там не сталося, а воно надасть їй репутації й зробить її надалі частиною історії нашого дому.

Стар прибув першим. Блідий, знервований, чимось стурбований, от тільки голос залишався, як завжди, спокійним і розважливим. У тому, як він зустрічав вас, була прикметна особиста звичка: він підходив до вас просто впритул, точно прибравши з дороги все, що могло стати на заваді, і вивчав вас з безпосередністю дитини — звичка, якої він ніяк

не міг позбутися. Несподівано для себе я поцілувала його і повела в «лайкову кімнату».

— Коли повертаєшся до коледжу? — запитав він.

Раніше ми вже спілкувалися на цю захопливу тему.

— А хочеш, щоб виглядати тобі до пари, я вдягатиму туфлі на низьких підборах і зроблю собі зачіску з прилизаним волоссям? — запитала я.

— Давай повечеряємо разом, — запропонував він. — Хай усі думають, що я твій батько, та мені байдуже.

— Люблю літніх чоловіків, — запевнила я, — якщо, звісно, він не ходить на милицях, все інше стосується лише двох — хлопця та дівчини.

— І багато у тебе було тих хлопців?

— Вистачає.

— Люди закохуються і люди розкохуються, і так увесь час, хіба ні?

— Кожні три роки, чи щось таке, принаймні так стверджує Фанні Брайс<sup>[231]</sup>. Я щойно в газеті читала.

— Дивовижно, як їм це вдається, — гмикнув він. — Та, здається, це правда, я й сам тому свідок. Закохані, вони кожного разу виглядають переконливо. Аж раптом виглядають вже не так переконливо. А потім переконуються знову.

— Це тому, що занадто вже багато ти дивишся своє кіно.

— А от цікаво, — не вгавав він, — чи вони так само переконані вдруге, втретє і вчетверте, як і першого разу?

— З кожним разом все більше, — запевнила я, — а найбільше — востаннє.

Він поміркував над моїми словами і начебто з ними погодився.

— Певно, що так. Востаннє — найбільше.

Те, як він це сказав, мені зовсім не сподобалося, і я раптом збагнула, що під личиною успішного ділка криється нещасна людина.

— От морока! — вирвалось у нього. — Як минеться — буде краще.

— Зачекай-но! — Здається, старші карти потрапили не в ті руки.

Тут доповіли, що прийшов Брімер, той самий член партії, і, поспішаючи до дверей його зустрічати, я посковзнулася на одному з тих килимочків-павутинок, і мало не впала йому в обійми.

Він виявився притягальним чоловіком, цей Брімер, скидався десь на Спенсера Трейсі<sup>[232]</sup> і відрізнявся хіба що різкішими рисами

обличчя і ширшим колом емоцій, що малювалися на ньому.

І поки вони зі Старом тиснули одне одному руки й обмінювалися посмішками, змірюючи один одного поглядами, наче бійці перед сутичкою, мені мимоволі подумалося, що більш насторожених одне до одного людей я ще не зустрічала. З першої ж хвилини вони пильнували одне одного, при цьому обидва були підкреслено люб'язні зі мною і навіть пом'якшували закінчення речень, коли дивилися в мій бік.

— Що це ви, люди добрі, надумали? — почав Стар. — Всю ж мою молодь збиваєте з пуття.

— Вірніше, ми її розбудили, — відказав Брімер.

— Спершу ми пускаємо на студію з півдюжини росіян — вивчати виробництво, — продовжував Стар. — Взірцеве виробництво, зауважте. А слідом за тим ви беретеся ламати ту єдність, яка й робить студію цим самим взірцевим виробництвом.

— Єдність? — перепитав Брімер. — Ви маєте на увазі те, що зветься «корпоративним духом»?

— Та ні, — нетерпляче мотнув головою Стар. — Здається, то ви копаєте під мене. Якраз тиждень тому просто до мого кабінету вламується якийсь, так би мовити, письменник, а насправді неприкаяний п'яничка, і ну мені розповідати, як вести мою власну справу.

Брімер посміхнувся.

— Як на мене, ви не схожі на людину, яка буде слухати, як її повчають, містере Стар.

Від чаю вони не відмовилися. Коли я повернулася, Стар розповідав якусь потішну історію про братів Ворнерів, і Брімер сміявся разом з ним.

— Розповім ще одну, — сказав Стар. — Якось Баланчин, той самий російський танцівник, поплутав їх з братами Ріц<sup>[233]</sup>. І ніяк не міг второпати, на кого з них він працює, а кому ставить танці. Тож він ходив кругами і скаржився, мовляв, ті брати Ворнер ніяк у нього не затанцюють.

Ранній вечір складався досить тихо, Брімер запитав, чому продюсери не підтримують Антинацистську лігу<sup>[234]</sup>.

— Це через вас, добрі люди, — відповів Стар. — Це тому, що саме ви баламутите наших сценаристів. За великим рахунком, ви лише гаєте



час. Письменники, вони як діти — навіть коли ніхто їм не заважає, вони не в змозі зосередитися на роботі.

— Вони у вашій справі як фермери, — гречно заперечив Брімер. — Фермер вирощує збіжжя, а свято врожаю — для інших. У них на продюсера таке ж почуття образи, що й у фермера на містянина.

А в мене з голови не виходила та дівчина Стара: чи не закінчено часом між ними. Пізніше я почула всю історію від самої Кетлін. Ми стояли під дощем на розбитій дорозі, що зветься Голдвін-терейс. І тоді я зрозуміла, що сьогоднішня зустріч, мабуть, відбувалася всього через тиждень після того, як вона послала ту телеграму. Але й не послати її вона не могла. Той американець, щойно зійшовши з поїзда, одразу ж потягнув її до реєстрації, анітрохи не сумніваючись, що саме це було її най-заповітнішим бажанням. Була восьма ранку, і в голові у Кетлін все паморочилося, і єдина ясна думка була про те, щоб дати телеграму Стару. В теорії можна, звичайно, зупинитися й оповістити: «Послухай, я тут забула тобі сказати, що я зустріла одного чоловіка...».

Та повернути, як на залізничній колії, було вже неможливо: її було прокладено американцем настільки старанно, з такою певністю, з таким напором, з таким відчуттям полегшення від виконаної обіцянки, що коли той потяг підхопив її, вона відчула себе, наче той вагон, коли раптом перевели стрілку на іншу колію. Вона запам'ятала, як він спостерігає за нею через стіл, як вона пише телеграму, і їй лишалося лише сподіватися, що читати догори дригом він не вміє...

Коли я думками повернулася до кімнати і прислухалася до розмови, вони вже цих бідолашних сценаристів розтерли на порошок... Брімер же зайшов настільки далеко, що погодився, що ці письменники — народ «безхребетний».

— Нема в них стрижня стояти за стерном, — гнув свою лінію Стар. — Рішучості волі заміни немає. Подеколи доводиться виказувати твердість, навіть коли й сам її зовсім не відчуваєш.

— І я маю такий же досвід.

— Доводиться казати: «Має бути так і тільки так», хай навіть сам ти в цьому геть не певен. У мене таке буває з десятків разів на тиждень. Виникають ситуації, коли, по суті, немає переконливих доводів ні «за», ні «проти». А ти вдаєш, ніби є.

— Це відчуття відоме всім лідерам, — підтакнув Брімер. — І профспілковим, а понад усе — військовим.

— Тож довелося зайняти тверду лінію й щодо Гільдії сценаристів. Як на мене, то тут спроби видерти у мене владу, а єдине, що я готовий дати письменникам, — це грошей.

— Але ж деяким з них ви й даєте що кіт наплакав. Тридцять доларів на тиждень — хіба то гроші?

— Кому ж це? — вражено запитав Стар.

— Ну там всякій посередності, кого легко замінити.

— У мене на студії такого немає, — відрубав Стар.

— Як же немає? — оспорив Брімер. — А в відділі короткометражних фільмів? Там двоє сидять на тридцяти зелених.

— Хто ж це?

— Один — на прізвище Ренсом, а другий — О'Брайєн.

Ми зі Старом усміхнулися одне одному.

— Ніякі вони не сценаристи, — роз'яснив Стар. — Це — кузени татка Сесилії.

— Але на інших студіях такі є, — не вгавав Брімер.

Стар у чайну ложку налив собі з пляшечки якихось ліків.

— А що таке «фінк»? — знічев'я запитав він.

— Фінк? Це — штрейкбрехер або шпик компанії.

— Так я і думав, — закивав головою Стар. — У мене є один письменник, на півтори тисячі. Так він щоразу, як проходить кафетерієм, кидає кому-небудь із колег іззаду в спину: «Фінк!». Це було б кумедно, не сахайся вони так.

Брімер зареготав.

— Хотів би таке побачити.

— А хочете провести зі мною день на студії? — запропонував Стар.

Брімер щиро розсміявся.

— Ні, містере Стар. Хоча не сумніваюся, що був би вражений. Чув, ви один з найдосвідченіших і наполегливіших працелюбів на всьому Заході. Для мене було б привілеєм поспостерігати за вами, та боюсь, що маю відповісти відмовою.

Стар глянув на мене:

— Подобається мені твій приятель, — мовив. — Хоч і ненормальний, але подобається.

Він пильно подивився на Брімера:

— Ви із цих країв родом?

— Так. Кілька поколінь.  
— І багато з них такі, як ви?  
— Батько мій був баптистським священиком.  
— Хочу запитати, чи багато з них червоні. Я не проти зустрітися з тим здорованем-євреєм, що хотів рознести завод Форда. Як його там?..

— Франкенстін?<sup>[235]</sup>

— Він самий. Гадаю, дехто у вас в це вірить.

— Чимало, — сказав Брімер сухо.

— Але не ви?

Тінь досади пробігла обличчям Брімера.

— Аж ніяк — вірю, — спростував він.

— Ну, ні, — не погодився Стар. — Хіба що раніше.

Брімер знизав плечима.

— Тепер ситуація вже не та, — зазначив він. — На споді душі, містере Стар, ви ж знаєте, що я маю рацію.

— Ні, — заперечив Стар. — Як на мене, все це купа нісенітниць.

— Про себе ви, либонь, думаєте: «Його правда» та сподіваєтеся, що нинішній лад переживе ваші часи.

— Невже ви серйозно думаєте, що скинете владу?

— Ні, містере Стар. Ми думаємо, що це зробите ви.

Вони під'юджували один одного, обмінювалися хльосткими шпичаками, як це часом буває між чоловіками. Буває таке й між жінками, — але між ними — це вже безкомпромісний поєдинок, в якому на пощаду годі й чекати. Хоча й за чоловічою пікіровкою спостерігати прикро, позаяк ніколи не знаєш, у що та перепалка виллється.

Звісно, сварка не пасувала тональним асоціаціям цієї кімнати, тому я, відчинивши скляні двері, випровадила їх у наш золотисто-жовтий каліфорнійський сад.

Стояла середина літа, але завдяки свіжій воді з сиплих дощу-вачів газон блищав, як навесні. Я помітила, як Брімер окинув його поглядом, в якому читалося зітхання. Надворі Брімер начебто виріс, виріс на кілька дюймів, і виявився куди вищий зростом, ніж я гадала, і ширший в плечах. Він трохи нагадав мені Супермена<sup>[236]</sup>, коли той знімає окуляри. І я подумала, що він привабливий, наскільки може бути привабливим чоловік, якого жінки не цікавлять як такі. Ми зіграли по круговій системі в пінг-понг; з ракеткою він був у ладах.

Було чутно, як у дім увійшов батько, наспівуючи своє остогидле: «Малий, ти притомився за день», і раптом перестав, неначе згадав, що ми з ним більше не розмовляємо. Було пів на сьому; машина моя стояла на під'їзній алеї біля дому, і я запропонувала поїхати повечеряти до «Трокадеро».

Вигляд у Бримера був такий самий, як у патера О'Нея того разу в Нью-Йорку, коли той, повернувши назад свій пасторський комірець, поїхав зі мною й татком на російський балет. Не той у нього був вигляд, як на таке місце. Коли ж Берні, фотограф, котрий чатував там на фотографічну здобич, підійшов до нашого столика, Брімер вже виглядав, ніби потрапив у пастку. Стару довелося втрутитися і послати Берні куди подалі; а шкода, цю картку я б зберегла.

На мій подив, Стар водномить випив три коктейлі, один за одним.

— Тепер я знаю напевне, що тобі не повезло в коханні, — не втрималася я.

— І що ж тобі це підказало, Сесиліє?

— Коктейлі.

— Взагалі-то я не п'ю, Сесиліє. У мене диспепсія. Швидко валить з ніг.

А я порахувала:

— ...два-три!

— А я й не помітив. І смаку не відчув. Щось, думаю, не те.

В очах у нього на мить з'явився дурнувато-скляний вираз і так же раптом зник.

— Це в мене перша склянка за тиждень, — похвалився Бри-мер. — А от на флоті пив на всю котушку.

Дурнувато-скляний погляд знов промайнув в очах у Стара, без усякої на те причини він мені підморгнув і мовив:

— Виходить, цей сучий син розводив агітацію ще на флоті.

Брімер не знав, як таку репліку сприймати. Судячи з усього, врешті-решт, він вирішив сприйняти ці слова як ресторанну витівку і кисло посміхнувся, і я побачила, що Стар посміхається теж. Побачивши це, я відчула полегшення: все залишилося в рамках великої американської традиції, і я навіть вирішила стати до стерна розмови, та Стар раптом ніби протверезів.

— Дещо з мого власного досвіду, — сказав він чітко і тверезо, звертаючись до Бримера. — Найкращий режисер Голлівуду — в його

роботу мені нема чого й втручатися, — так от, є у нього такий коник: у будь-яку свою картину всунути гарненького гоміка або що-небудь ще у тому ж дусі. Будь-що всупереч суспільній моралі. Причому, вкарбовує так глибоко в картину, що й не витравиш, як водяні знаки. І кожного разу, як він це робить, Легіон благопристойності тут як тут, вимагаючи жертв, от мені і доводиться жертвувати... кусками з якогось цілком пристойного фільму.

— Типові організаційні негаразди, — з розумінням кивнув Брімер.

— Авжеж, «типові», — посміхнувся Стар. — Це бій, що не має кінця. І ось цей режисер мені й каже, що так і має бути, бо в них є Гільдія режисерів<sup>[237]</sup>, і вона не дасть гнобити бідолах. Ось так ви й додаєте мені мороки.

— До нас це має вельми віддалений стосунок, — посміхнувся у відповідь Брімер. — З режисерами навряд чи нам вдасться знайти спільну мову.

— Раніше режисери були для мене своїми хлопцями, — з гордістю сказав Стар.

Це пролунало ніби похвальба Едуарда Сьомого, що йому випало правити найкращим суспільством в Європі.

— Але деякі з них так і не пробачили мені, — продовжував він, — що я запросив театральних режисерів, коли почалася доба звукового кіно. Старій гвардії довелося тягнутися за ними, змусило переучуватися, чого вони мені, в дійсності, так ніколи й не пробачили. Тоді ми завезли їх цілу бочку, і я мав їх за славних хлопців, аж раптом всі вони «почервоніли».

Саме тут увійшов не хто інший, як Гері Купер<sup>[238]</sup>, і скромно сів у кутку, де його оточила велика компанія чоловіків, які намагалися дихати з ним в унісон, а виглядали так, ніби він зобов'язаний сплачувати їхні рахунки, і відступатися від свого вони не збираються й на дюйм. Якась жінка, що сиділа в дальньому кінці залу, обернулася в наш бік, і виявилось, що це — Керол Ломбард<sup>[239]</sup>. Я ж була рада, що Брімер принаймні вдосталь насолоджується спогляданням живих зірок.

Стар замовив віскі з содовою і майже відразу ж повторив. Він нічим не закушував, якщо не рахувати дві-три ложки супу, і весь час тільки про те й торочив, які ж усі ледащі, та все таке інше, та йому на це, мовляв, все одно начхати, бо грошей у нього до смутку — саме

таких розмов, що кінець кінцем зводилися до грошей, я наслухалася, коли батько збирався з приятелями. Стар, здається, й сам зрозумів, наскільки недоречні, якщо не огидні, такі розмови поза перевіреним вузьким колом, а може, на відміну від мене, ніколи таких речей не слухав збоку. Так чи інакше, він раптом осікся і залпом осушив філіжанку чорної кави. Я кохала його у будь-якому стані, і ніякі його слова не могли змінити це почуття, тому мені аж ніяк не хотілося, аби у Брімера склалося таке хибне враження. Я бажала, щоб він побачив у Старі такого собі технократичного віртуоза, попри те, що той зображав із себе якогось злостивого наглядча, та ще й до такої міри, що якби побачив себе на екрані, то іншого слова, як «лайно», сам би й не підібрав.

— Я — виробничник, — мовив він, немов намагаючись виправити попереднє враження. — І взагалі-то письменників поважаю — гадаю, що я їх розумію. Тому нікого викидати на вулицю я не хочу, якщо, звісно, той виконує свою роботу.

— Ми теж не хочемо, щоб ви хотіли, — люб'язно зауважив Брімер. — Ми б вас залишили, якщо, звісно, ви б виконували вашу роботу.

Стар похмуро кивнув.

— Хотів би я побачити вас на засіданні з моїми компаньйонами. Усі вони без винятку наведуть десяток причин того, що Фітцу<sup>[240]</sup> треба гнати вас з нашого штату утришия.

— Ми цінуємо ваше заступництво, — сказав Брімер не без іронії. — Правду кажучи, ох і нелегко з вами, містере Стар, саме тому, що ви підприємець «патерналістського» напрямку, і ваш вплив не можна недооцінювати.

Та Стар, якщо й слухав, то слухав упіввуха.

— Я ніколи не вважав себе, — продовжував він свою думку, — розумнішим за якого-небудь письменника. Та я завжди вважав себе вправі розпоряджатися їхнім розумом — тому що я краще знаю, як його ліпше використати. Це як у давніх римлян: я чув, вони ніколи нічого не вигадали, та вони знали, як застосувати те, що вигадали інші. Розумієте? Я не кажу, що це справедливо. Але саме так я завжди відчував ще підлітком.

Ось тут вже Брімер зацікавився — вперше за цілу годину.

— Ви дуже добре себе знаєте, містере Стар, — зазначив він.

Мені здалося, що він уже збирався йти. Свою допитливість, мовляв, що за птах той Стар, він вже втамував. Та все ще сподіваючись змінити його думку на кращу, я необачно запропонувала йому поїхати з нами додому, та коли Стар затримався біля барної стійки і хильнув іще, я зрозуміла, яку помилку зробила.

Надворі стояв лагідний, затишний, безвітряний вечір, загачений суботніми автівками. Рука Стара лежала на спинці сидіння, торкаючись мого волосся. Несподівано мені так зажадалося, щоб цей вечір стався не зараз, а років десять тому. Мені б тоді було дев'ять. Брімеру — десь вісімнадцять, і він наполегливо навчався би де-небудь в коледжі на Середньому Заході, а Стару було б двадцять п'ять, і він щойно успадкував увесь світ і був би повен віри у власні сили і радості життя. Ми з Брімером тоді дивилися б на нього знизу вгору. Певна річ. А зараз ми перебували у стані дорослого конфлікту, який не мав мирної розв'язки, до того ж був поглиблений крайньою втомою і алкоголем.

Ми завернули на під'їзну алею, а потім я скерувала машину знову в сад.

— Тепер мушу відкланятися, — мовив Брімер. — У мене зустріч з людьми.

— Ні, лишайтесь, — сказав Стар. — Я ще ж так і не сказав, чого хотів. Як щодо партії в пінг-понг, а потім ще по чарці, а тоді вже можна й вчепитися одне в одного.

Брімер завагався. Та Стар вже увімкнув садове освітлення й вибрав собі ракетку. Я ж попрямувала в дім за віскі, бо якимось не наважилася йому відмовити. Коли я повернулася, то те, що я побачила, пінг-понгом не назвеш: Стар шмаляв кульку за кулькою просто в Брімера, а той відбивав їх убік. З моєю появою Стар кинув ракетку і відібрав у мене пляшку, опустившись у крісло поза колом світла, і вже звідти вп'явся в нас поглядом у темній погрозовій величності. Навіть у темряві було видно, який він блідий, майже прозорий, прозорий настільки, що заледве не було видно, як алкоголь змішується всередині з отрутою втоми.

— Суботній вечір — найкраща пора зняти напругу, — повідав він.

— Але ж ти тільки додаєш, — сказала я.

Та він продовжував вести нерівний бій із своєю схильністю до шизофренії.

— Я таки його поб'ю, цього Бримера, — оголосив він за якусь мить. — І цією справою я займаюся особисто.

— А чи не дешевше вийде комусь заплатити? — посміхнувся Бример.

Я знаком попросила його помовчати.

— Брудну роботу я на інших не перекладаю, — пригрозив Стар. — Я самотужки виб'ю з тебе дух і цими ж руками посаджу тебе на потяг.

З цими словами він підвівся і зробив кілька кроків назустріч Бримеру, та я встигла перехопити його і повисла на ньому.

— Перестань, прошу тебе! Ти поводишся нечемно.

— Цей хлопець має на тебе дурний вплив, — похмуро вичавив Стар. — Всі ви, молоді, у нього на повідку. Ви й самі не знаєте, що робите.

— Будь ласка, їдьте додому, — взялася я благати Бримера.

Костюм на Старові був шитий з якоїсь ковзкої тканини, і раптом він вислизнув з моїх рук і пішов на Бримера. Бример відступив за стіл. На його обличчі промайнув такий вираз, ніби він питав: «Як, оце й усе? Й оцей миршавий хворобливий п'яничка тримає у своїх руках все виробництво?»

А Стар наближався, стискаючи кулаки і переходячи у бойову стійку. Якусь довгу мить Бример, як мені здалося, тримав Стара на дистанції однією лівою, а потім я відвернулася, бо дивитися далі була не в змозі. А коли я знову озирнулася, Стара в полі зору вже не було — він був десь нижче рівня столу, а Бример дивився на нього згори вниз.

— Будь ласка, їдьте додому, — знову обізвалася я до нього.

— Добре. — Він все ще не зводив зі Стара очей, поки я обходила стіл. — Завжди мріяв про те, щоб десять мільйонів доларів потрапили мені під руку, та не гадав, що саме так.

Стар лежав нерухомо.

— Та йдіть вже, прошу, — мовила я.

— Вибачте... Може, допомогти...

— Ні. Йдіть уже. Я розумію.

Він знову кинув погляд на лежачого, трохи дивуючись на те, на який довгий відпочинок він прирік Стара за якусь частку секунди. З тим він і пішов геть навпростець по траві, а я опустила на коліна і почала торсати Стара. Ще за мить він прийшов до тями, судомно сіпнувся і підхопився на ноги.



— Де він? — вигукнув Стар не в собі.

— Хто? — невинно запитала я.

— Той американець. Якого дідька тобі потрібно було йти за нього заміж, дурепо нещасна?

— Монро, він вже пішов.... А я ні за кого не виходила.

Я вштовхнула Стара назад в крісло.

— Він пішов уже з півгодини тому, — злукавила я.

У траві зоряним сузір'ям виблискували розкидані тенісні кульки. Я відкрила кран дощувача, намочила хусточку та повернулася до Стара — прикласти, щоб не було синця, але на обличчі жодної відмітини не було — мабуть, удар прийшовся збоку, там, де волосся. Відвівши мою руку, він подався за дерева, і там його знудило; а потім я почула, як він закидає землю туди ногою. Потому, як здалося, йому поліпшало, та все одно йти в дім він не хотів, аж поки я не принесу йому зубного еліксиру, тому я забрала пляшку віскі і принесла натомість пляшку з еліксиром. Отак і скінчилася його жалюгідна спроба напитися з горя. Про це я можу судити лише збоку, бо досвід моїх однокурсниць мене якось обминув, та за повним невмінням пити й за відсутністю всякого вакхічного духу саме він, цей дух, Стара й перемиг. Все погане, що могло з ним статися, те й сталося — от і все.

Ми увійшли в дім. Кухар повідомив нам, що батько з Маркусом та Флайшекером на веранді, тому ми повернули в «лайкову кімнату». Ми обоє намагалися сісти то туди, то сюди, але здавалося, скрізь сковзали, тож нарешті я влаштувалася на хутрянному килимку, а Стар — обік, на лавочці для ніг.

— А я йому врізав? — запитав він.

— Атож, — відповіла я. — Ще й як.

— Не вірю. — Він трохи помовчав, а потім додав: — Я не хотів його бити. Просто хотів спровадити звідси. А він, гадаю, злякався, і от — врізав мені.

Якщо таким було його тлумачення того, що сталося, я не стала його переконувати в протилежному.

— Ти на нього не образився?

— Зовсім ні, — мовив він. — Я був добряче напідпитку. — Нарешті він подивився навкруги. — Ніколи тут не бував... Хто вам робив цю кімнату? Хтось зі студії?

— Хтось із Нью-Йорка...

— Що ж, маю тебе забрати звідси, — сказав він у своїй звичній люб'язній манері. — Як щодо того, аби поїхати проти ночі на ранчо до Дуга Фербенкса<sup>[241]</sup>? Він мене запрошував, і я знаю, він тобі зрадіє.

Так почалися ті два тижні, коли ми всюди бували разом. Та Луелі стало й тижня, щоб нас поженити.

# Примітки

# 1

«Jim Jam» — редакційний журнал політичної сатири, який виходив щомісяця в Бісмарку (Північна Дакота, США). Редактором був Сем Кларк під псевдонімом Jim Jam Junior.

## 2

Генті Джордж Альфред (1832—1902) — англійський письменник і військовий кореспондент, автор популярних наприкінці ХІХ століття історичних пригодницьких оповідань.

### 3

«Череп і Кості» (англ. Skull & Bones) — найстаріше таємне товариство студентів Єльського університету. Вважалося, що членами товариства могли бути тільки представники вищої еліти, вихідці з найбагатших і найвпливовіших сімей США. Вони займали і займають найважливіші пости в політиці, ЗМІ, фінансовій, науковій та освітній сферах.

## 4

Клінч — розповсюджена техніка утримання супротивника в спортивних єдиноборствах.

## 5

Таркінгтон Ньютон Бут (1869—1946) — американський романіст і драматург, відомий за своїми романами «Чудові Емберсони» й «Еліс Адамс».



## 6

Джонсон Семюел (1709—1784) — англійський критик, лексикограф і поет епохи Просвітництва. Джеймс Босвелл (1740—1795) — шотландський письменник і мемуарист.

Глі (від англ. glee — веселощі, радість, пісня) — жанр популярної вокальної музики, поширений в Англії в другій половині XVIII і першій половині XIX століть.

## 8

«Бронкс» — алкогольний коктейль на основі вермуту, джину й соку. Вважають, що авторство коктейлю належить відомому бармену Джонні Солано. У 1934 році «Бронкс» включили до десятки найбільш затребуваних коктейлів у всьому світі.

## 9

Вільсон Томас Вудро (1856—1924) — 28-й Президент США (1913 — 1921). Відомий також як історик і політолог. Лауреат Нобелівської премії миру (1919).

## 10

«The Masses», або просто «Masses» — графічний інноваційний журнал з лівим ухилом, який друкувався у Сполучених Штатах з 1911-го по 1917 рік.

## 11

«Філадельфійське братство» — протестантське релігійне угруповання в Англії XVII століття. Організоване англіканським священиком Джоном Пордеджем (1607—1681), який був прихильником ідей Якоба Беме, німецького філософа-пантеїста й містика.

## 12

Савонарола Джироламо (1452—1498) — флорентійський поет, монах-домініканець, антимодерніст. У 1494 році проголосив Христа королем Флоренції і за підтримки Франції заснував Флорентійську теократичну республіку.

## 13

Ochone (ахон) — з шотландської гаельської мови «осЬоіп», з ірландської гаельської мови «осЬоп». Слово, яке використовується для вираження глибокої скорботи.



## 14

Кухулін (ірл. Сьїаіпп, «Кулянів пес») — герой ірландської міфології, воїн, який з'являється в оповіданнях Ольстерського циклу, а також у шотландському та менському фольклорі.

## 15

*Awirra sthrue* — можливий переклад з гаельської мови: «Нехай перебуде з тобою Пречиста Діва».

**16**

*Aveelia Vrone* — з гaelьської мови: «Тисяча печалей».

**17**

Mavrone go Gudyo — з гаельської мови: «Мій смуток буде завжди з тобою».

**18**

A Vich Deelish — з гаельської мови: «Мій любий сину».

## 19

Јia du Vaha Alanav — з гаельської мови: «В той день, коли ти народився».

Гринвіч-Віллідж, або просто «Віллідж» — квартал на заході Нижнього Мангеттена (2-й округ). З початку ХХ століття Гринвіч-Віллідж став притулком для людей бжеми та радикальних політичних діячів.

**21**

Елла Вілер Вілкокс (1850—1919) — американська поетеса.



Старий Король Койль (також Коель, або Койл) — ім'я одного або декількох історичних постатей в історії кельтської Британії, відомий фольклорний персонаж.

«Глумлива вечеря», або «Вечеря блазнів», є історичною п'єсою італійського письменника Сема Бенеллі, вперше поставлена на сцені у 1909 р. У ній зображено жорстоке й запекле протистояння у Флоренції часів Лоренцо Прекрасного.

**24**

Дуже (франц.).

Кам'яна Стіна Джексон — Томас Джонатан Джексон, з 1861 року відомий також під прізвиськом «Кам'яна Стіна» або «Стоунволл» (1824— 1863). Генерал Конфедеративних Штатів Америки в роки Громадянської війни.

Жорж Гайнемер (1894—1917) — французький льотчик-винищувач часів Першої світової війни. Другий у країнах Антанти за кількістю перемог після Рене Фонка. У повітряних боях збив 53 літаки противника, сам був збитий сім разів.

Сержант Йорк — Елвін Каллам Йорк (1887—1964) — американський військовий діяч, солдат Першої світової війни, що отримав за проявлену хоробрість Медаль Пошани.

Джон Джозеф «Чорний Джек» Першинг (1860—1948) — американський воєначальник, генерал армій США (1919), Верховний головнокомандувач об'єднаними силами США під час Першої світової війни в Європі.

Томас Карлайл (1795—1881) — шотландський письменник, есеїст та історик. Ідеї Карлайла про роль героїчної особистості в історії справили враження на гурт академічної української молоді в Київському університеті наприкінці ХІХ століття. Зокрема, впливу філософії Карлайла зазнав український історик, громадський і політичний діяч Михайло Грушевський (про що є згадка у його щоденнику).



«Бостонські барди і херстівські оглядачі» — натяк на сатиру Байрона «Англійські барди і шотландські оглядачі» 1809 року.

Джеймс Джером Гілл (1838—1916) — канадсько-американський залізничний інженер і підприємець. Був головним виконавчим директором низки залізничних ліній Великої Північної залізниці, яка охоплювала значну площу Середнього Заходу, північні області Великих рівнин і північно-західну частину Тихоокеанського узбережжя. Завдяки розмірам регіону, який охоплювала компанія, та економічному пануванню ліній Гілла він іще за життя став відомий як «будівничий імперії».

Ячать хлипки, / Хрипки скрипки / Листопада... / Їх тужний хлип / У  
серця глиб / Просто пада.

Від їх плачу / Я весь тремчу / І ридаю, / Як дні ясні, / Немов у сні, /  
Пригадаю. *(Вірш Поля Верлена «Осіння пісня» у перекладі Миколи  
Лукаша)*

Брук Руперт Чоунер (1887—1915) — англійський поет, відомий своїми ідеалістичними військовими сонетами, написаними в період Першої світової війни.

Фербенкс Дуглас (1883—1939) — відомий американський актор, зірка німого кіно. Виконавець ролей у гостросюжетних та пригодницьких фільмах.

Акт Манна — законодавчий акт, названий на честь автора, конгресмена Джеймса Роберта Манна, прийнятий у 1910 році Конгресом США. Закон Манна про «Біле рабство» забороняв перевезення між штатами «будь-якої жінки чи дівчини» з аморальною метою. Згодом закон, покликаний боротися з проституцією, почав застосовуватися більш широко, ніж припускав Конгрес.

Рудольф Валентіно (1895—1926) — відомий американський кіноактор італійського походження, зірка німого кіно, творець типажу «екзотичного героя-коханця».



Свідомим віком (age of reason) прийнято вважати сім років, коли дитина починає усвідомлювати відповідальність за свої вчинки.

Луела Парсонз (англ. Louella Parsons, 1881 —1972) — американська журналістка, кінооглядачка і колумністка, колонка якої з оглядом новин Голлівуду, включаючи плітки, у газеті «Los Angeles Herald-Examiner» передруковувалася більш ніж у шестистах газетах по всьому світу, сягаючи читацької аудиторії понад двадцять мільйонів, зробивши Парсонз найвпливовішою оглядачкою (і пліткаркою) кіноіндустрії США. В оригіналі гра слів: англійською «lolly» означає «льодяник», «цукерочка».

Бенінгтонський коледж (англ. Bennington College) — елітний приватний коледж вільних мистецтв, розташований у передмісті міста Бенінгтон (штат Вермонт, США), заснований у 1932 році як жіночий коледж.

Велика депресія у США тривала з жовтня 1929 р. до 1933 р. Дія роману, як писав Скотт Фіцджеральд у синописі до видавця, відбувається через два роки після депресії, тобто у 1935—1936 рр., протягом 4-5 місяців. Хронологічні подробиці роману відносять його дію до 1933—1938 рр.

У 1936 році літак авіакомпанії «Американ Ерлайнз Мерк'юрі» з Атлантичного узбережжя до Лос-Анджелеса вилітав о 6:10 вечора з Ньюарка, штат Нью-Джерсі, з посадками в Мемфісі, штат Теннессі, Далласі, штат Техас, та Ту-соні, штат Аризона. Політ тривав 17 годин 41 хвилину. Але у серпні 1937 року маршрут було змінено, і замість Мемфіса літак робив посадку в Нешвіллі, штат Теннессі.

## 43

У 1934 році компанія «Американ Ерлайнз Мерк'юрі» приступила до авіаперевезень на біпланах Curtiss Condor, обладнаних спальними місцями.

«Нембутал» (Nembutal) — найбільш відоме торговельне найменування пентобарбіталу — барбітурату, який використовується в медицині як снодійний засіб швидкої дії у вигляді калієвої і натрієвої солей.

**45**

Мається на увазі Слоустонський національний парк, який відомий багатою живою природою, мальовничими ландшафтами та численними гейзерами.



«Армія солдатської надбавки» — марш безробітних ветеранів Першої світової війни в кількості 15 тисяч чоловік на Вашингтон влітку 1932 року. Головною вимогою мітингарів була негайна виплата солдатської надбавки, обіцяної до 1945. Наметове містечко ветеранів було розгромлене.

Алюзія на дитячий роман-казку «Алісині пригоди у Дивокраї» Льюїса Керролла, в якій розповідається про дівчинку на ім'я Аліса, яка потрапляє крізь кролячу нору в уявний світ, населений дивними антропоморфними істотами.

**48**

Найпоширеніше з імен в англomовних країнах.

«Top Hat, White Tie and Tails» («Циліндр, біла краватка та фрак») — популярна пісня, написана Ірвінгом Берліном для музичної кінокомедії режисера Марка Сендвіча Top Hat («Циліндр») (1935), де її виконував Фред Астер. Йдеться про форму одягу на урочисті події.

«Cheek to Cheek» («Щока до щоки») — пісня, один із символів міжвоєнного американського кінематографа, написана Ірвінгом Берліном у 1935 році для того ж фільму. У фільмі Астер співає пісню Роджерз під час танцю. Відомий запис цієї пісні на студії «Декка» оркестру Гая Ломбардо від 1935 року.

## 51

Гаetano (Гай) Ломбардо (1902—1977) — канадський і американський музикант, скрипаль і керівник оркестру Royal Canadians. Володар трьох зірок на голлівудській «Алеї слави». У повісті він названий Гаєм Ломбардом.

Ермітаж — садиба-музей Ендрю Джексона (1767—1845), сьомого президента Сполучених Штатів (1829—1837), у 10 милях на схід від центру міста Нешвілл.

Шаперон — проважаний, як правило, літня дама, яка супроводжує молоду дівчину на бали і т. п., дуенья.



**54**

Монета в 25 центів.

Карп Лемпе (старший) (Carl Laemmle, 1867—1939) — засновник найстарішої (з існуючих) кіностудії «Юніверсал» (1912). Лемпе вважається основоположником «конвеєра зірок» (star system), на якому будувався класичний Голлівуд. Ім'я Лемпе співзвучне англійському lamb — «ягня».

Ернан Кортес (1485—1547) — іспанський конкістадор, який у 1519 — 1521 роках завоював Імперію ацтеків, встановивши в Мексиці іспанське панування.

Васко Нуньес де Бальбоа (1475—1519) — іспанський конкістадор, який першим з європейців (на чолі загону з 190 іспанців і 600 індіанців-носіїв) вийшов на берег Тихого океану.

«Есквайр» (англ. Esquire) — щомісячний чоловічий журнал, заснований у 1932 році в США. Актуальні теми в журналі: бізнес, їжа, автомобілі, культура, стиль, мистецтво, політика, технології та інші. В ньому друкувався Ф. Скотт Фіцджеральд.

Lotus land — країна лотофагів (в «Одіссеї»), вигадана країна достатку, дозвілля та забуття. Лотофаги гостинно прийняли Одиссея та його супутників, коли вони поверталися з-під Трої. Лотос у цього племені мав чарівну силу: хто його їв, той не хотів повертатись додому.

Старий гікорі — прізвисько американського генерала Е. Джексона (1767—1845), сьомого президента США. Гікорі, або карія — американська ліщина.

Система поділу політичної здобичі (від англ. Spoils system) — практика просування та найму урядових службовців, коли той президент або партія, які перемогли на виборах, формують склад державних органів зі свого оточення і своїх прихильників.



В англо-американській традиції побачити в'яз уві сні вказує на смерть, нещастя чи невдачу.

В англomовній традиції жест із піднятим догори середнім пальцем є непристойним еквівалентом вербального «відчепися» або «залиш мене в спокої».

**64**

В англо-американській традиції ворон віщує нещастя або смерть.

## 65

Залізна діва (англ. Iron Maiden) — знаряддя катувань у вигляді залізної шафи з гострими цвяхами всередину.

«Lost» та «Gone» — популярні пісні 1936 року. Перша — меланхолійний фокстрот на музику та слова Охмана, Мерсера та Тітера — була дуже популярна у виконанні оркестру Гая Ломбардо (вокал Кармен Ломбардо). Друга — «After you've gone» («Як ти пішов») — пісня Тернера Лейтона на слова Генрі Крімера у 1936 році була записана популярною кіноакторкою Джуді Гарланд.

Алюзія на Євангелію від Івана 10: 11 —16 (Я — пастир добрий: добрий пастир життя своє покладе за овечок... Є у Мене й інші вівці, котрі не з цієї отари, і тих належить Мені привести: і вони почують голос Мій, і буде одна отара і один Пастир).

Бронкс у часи юності Стара, перед Першою світовою війною, заселяли нижчі верстви середнього класу, серед яких було чимало євреїв, що перебралися з іммігрантського робітничого Нижнього Іст-Сайду Мангеттена.

«Комплекс Наполеона» — набір психологічних особливостей, нібито властивих людям невисокого зросту, названий на честь імператора Франції Наполеона I. У масовій культурі прийнято вважати, що Наполеон компенсував свій невеликий зріст прагненням до влади, війн і завоювань. Зріст Наполеона насправді становив 1,68 м, що перевищує середній зріст француза того часу. Наполеона часто бачили з його імператорською гвардією, в якій всі були вище середнього зросту, тому могло здатися, що Наполеон низький.



Адамс, Чарльз Френсіс (1835—1915) — президент залізничної компанії «Юніон Пасифік», що належала Дж. Гулду (1836—1892). В «Автобіографії», виданій у 1916 р., Адамс залишив живі характеристики Гулда та інших мультимільйонерів свого часу, зокрема, Вандербілта, Карнегі та Астера.

Йдеться про Сьєрру-Невада — гірський хребет у західному поясі гір Північної Америки, що проходить майже через всю східну частину штату Каліфорнія. Назва хребта має іспанське походження: *sierra* означає «пилка» (*saw*) або «зубчастий хребет», а *nevada* означає «покритий кригою» (*frozen*) або «засніжений».

«42-га вулиця» (англ. 42nd Street) — американський комедійний мюзикл 1933 року режисера Ллойда Бекона. Дія відбувається в 1932 році, під час Великої депресії. Герої фільму працюють над постановкою мюзиклу під назвою «Pretty Lady». Фільм мав великий касовий успіх.

Прототип Стара Ірвінг Тальберг ніколи не ставив своє ім'я в титрах фільмів, які продюсував (90 фільмів).

Алюзія на Євангелію: «І він вивів Його на гору високу, і за хвилину часу показав Йому всі царства на світі (Від Луки 4:5)».

**75**

Лонг-Біч (англ. Long Beach) — місто в Каліфорнії, розташоване в південній частині округу Лос-Анджелес, на узбережжі Тихого океану, за 30 км від ділового центру Лос-Анджелеса.

Санта-Моніка (англ. Santa Monica) — курортне місто в США, що розташоване на заході округу Лос-Анджелес, відоме своїми пляжами.

Глендейл (англ. Glendale) — північне передмістя Лос-Анджелеса.



Драг-стор — винятково американська реалія: магазин аптекарських, господарських і продовольчих товарів з баром.

Бікс (бікс, біксовка, біксовий більярд, китайський більярд) — вид гри на похилому столі або дошці, по якому куля після удару збігає назад. Верхня дошка (скат) уतिकана паралельно-косими рядами шпильок. Невеликі кульки котяться киями по одному з двох жолобків, розташованих по обидва боки столу; після удару куля, збігаючи назад, потрапляє в розташовані по схилу лунки, пронумеровані залежно від числа очок.

Прототипом Свонсона був відомий актор-ковбой Гаррі Керрі (1878 — 1947), зірка німого кіно, який успішно перейшов в століття звукового кіно і в 1940 році номінувався на «Оскар» в категорії «Кращий актор другого плану».

**81**

Томас Едвін Мікс (1880—1940) — американський актор вестернів епохи німого кіно.

Вільям Саррей Гарт (1864—1946) — американський сценарист, режисер, актор німого кіно, зірка вестернів.

«Come! Come! I love you only» — перший рядок солдатської пісні «Мій герой», занотований у збірці «Songs Of The Soldiers And Sailors U. S. Official U. S. Forces Songbook» (1917).

Ім'я Розмарі пов'язане з рослиною розмарину, яка грала важливу роль в міфологіях різних народів, зокрема в Середньовіччі розмарин використовувався в обряді вигнання диявола.

Вільям Пенн Адайр Роджерс (1879—1935) — американський ковбой, авіатор, дотепник, соціальний коментатор і актор кіно, був занесений до Книги рекордів Гіннеса як людина, здатна одночасно кидати три лассо: одне — навколо шиї коня, друге — навколо вершника і третє — навколо ніг коня. За своє життя здійснив три навколосвітні подорожі, знявся в 71 фільмі, написав понад 4000 газетних статей. До середини 1930-х років Роджерс мав величезну популярність в американському суспільстві і був найбільш високооплачуванним актором Голлівуду. Загинув у 1935 році в авіакатастрофі на Алясці.



Борвіц — значуще ім'я: від англ. bore — зануда та wits — розум, дотепність; тупоумство. Прототипом був продюсер Джозеф Лео Манкевич (1909—1993), з яким Фіцджеральд працював над фільмом «Три товариші».

**87**

Вид офісного телефонного апарата голосного зв'язку без слухавки.

Міннесота — штат на півночі Середнього Заходу США з континентальним кліматом, для якого характерні великі перепади температур з холодною зимою та теплим літом. У Міннесоті можна спостерігати такі погодні явища, як дощ, сніг, хуртовини, грози, град, торнадо та сильні пориви вітру.

Шива — один із трійці головних богів в індуїзмі, поряд з Брахмою та Вішну.

Алюзія на картину Ораса Верне «Прощання Наполеона зі своєю гвардією у Фонтенбло 20 квітня 1814». Стара гвардія — французький елітний підрозділ Імператорської гвардії періоду наполеонівських воєн. Серед умов до прийому, як мінімум, 10 років служби, нагороди за хоробрість та зріст не менше 176 см.

**91**

11 березня 1933 року об 01.54 у штаті Каліфорнія в районі Лонг-Біч стався землетрус силою 6,3 бала за шкалою Ріхтера.

Волл-стрит (Wall Street) — назва невеликої вузької вулиці в нижній частині Мангеттена в місті Нью-Йорк, яка вважається історичним центром фінансового району Нью-Йорка, позаяк на ній розташована Нью-Йоркська фондова біржа.

Баллігеган — сільська община в графстві Карлоу на півдні Ірландії.



Парез — ослаблення довільних рухів, неповний параліч якогонебудь м'яза чи групи м'язів.

**95**

Пропуск у автора.

Йдеться про «Кіновиробничий кодекс» (також відомий як «Кодекс Гейза», за ім'ям головного цензора Голлівуду того часу Віла Гейза) — серію моральних цензурних директив, які регулювали кіновиробництво більшості американських кінокартин, що випускалися великими студіями з 1930-го по 1968 рік. Кодекс був прийнятий п'ятьма основними голлівудськими студіями як міра самообмеження, адже за відсутності кодексу фільми в кінці 1920-х і на початку 1930-х містили сексуальний підтекст, змішані шлюби, ненормативну лексику, незаконне вживання наркотиків, безладні стосунки, проституцію, насильство тощо. Хоча кодекс ухвалено в 1930-му, проте до 1 липня 1934 року він був необов'язковим.

Лонг-Біч найбільше постраждав під час землетрусу 1933 року. За офіційними даними кількість загиблих під час землетрусу склала 120 осіб.

Проходить все. Одне мистецтво Творити здатне назавжди (фр.).  
(Рядки з вірша французького поета Теофіля Готье (1811 —1872)  
«Мистецтво»).

**99**

Shevvi (просторіччя) — шевроле.

## **100**

Дайм (англ. dime) — монетка коштом у 10 центів або одну десяту долара США.

**101**

Нікель — монетка в п'ять центів. Виготовляється зі сплаву міді та нікелю, звідси й назва.



**102**

На зорі кінематографа вхід в кінотеатр мережі «Нікелоден» коштував 1 нікель — 5 центів.

**103**

Постановник комедійних трюків.

Кістоунські часи — часи кіностудії «Keystone Pictures Studio» — однієї з перших кіностудій, яку було засновано в 1912 році Маком Сенетом. Студію, мабуть, найкраще пам'ятають за часів його керівництва (1912—1917), коли він знімав фарсові комедії і, зокрема, створив «Кістоунських копів» і «Красунь Сенета у купальниках». Саме в цій студії розпочинав свою кар'єру Чарлі Чаплін.

Необхідність пояснення викликана тим, що в американській версії англійської мови номер у цирку позначається словом *routine*, у той час як у британській версії — словом *act*.

Джордж Джесел (1898—1981) — американський актор, співак, автор пісень та шоумен; постійно запрошувався ведучим на офіційні церемонії, за що отримав прізвисько «Генерального тостмейстера США».

Гетісбурзька промова (англ. Gettysburg Address) — виступ 19 листопада 1863 року президента США Авраама Лінкольна на церемонії відкриття Національного кладовища в Гетісбурзі, де 1 —3 липня 1863 року відбулася найкровово-пролитніша битва Громадянської війни в США. Це — одна з найвідоміших промов в американській історії.

**108**

Пропуск у автора.

«Вераети» (англ. Variety) — американський розважальний тижневик, основна тематика якого — події світу шоу-бізнесу.



У виставі німецько-австрійського театрального режисера Макса Рейнгардта (1873—1943) «Чудо» («Міраклъ») (1911) за п'єсою Метерлінка «Сестра Беатриса» в обробці К. Г. Вольмюллера посеред гігантської театральної зали було зведено готичний собор. Поряд з 250 музикантами в спектаклі брали участь 2000 акторів і статистів, звучали справжні церковні дзвони, дійство освітлювало 60 прожекторів. Цю постановку Рейнгардт з декораціями та костюмами Нормана Бел Геддеса відновив на Бродвеї у 1924 році.

Маргарет Салаван (1909—1960) — американська актриса, яка запам'яталася публіці своїм виразним гучним голосом. Номінантка на премію «Оскар» 1939 року.

Рональд Колман (1891 —1958) — англійський актор театру та кіно, популярний в 1930—1940-х роках, оскароносець, тричі номінувався на «Оскара», вперше у 1929 році. Разом з Медлін Керол виконав головні ролі у класичному фільмі «Бранець Зенди».

Екстраверти — люди, у яких усі основні події лежать у зовнішньому світі, в основному, в царині міжлюдських відносин.

Юджин О'Ніл (1888—1953) — американський драматург, лауреат Нобелівської премії з літератури за 1936 рік, запровадив новий вид сценічної мови, так званих монологів думки, які змінили традиційні репліки в сторону, що дозволило автору розкрити глибокі душевні переживання героїв таких п'єс, як «Дивна інтерлюдія» (1928) і «Траур — доля Електри» (1931), себто оголити весь процес їх психічного життя.

Медлін Керол (1906—1987) — англо-американська актриса, популярна в 1930—1940-ті роки. Після зйомок у фільмах Альфреда Хічкока Керол набула популярності і, підписавши великий контракт з «Paramount Pictures» на зйомки в Голлівуді, переїхала до США.

Фред МакМарі (1908—1991) — американський актор, який знявся в понад сотні кінофільмів; у 1930-ті роки зірка студії «Paramount Pictures».

Вільям Гейз очолював «Асоціацію виробників і прокатників фільмів». Всупереч поширеній практиці, коли цензурні постулати виходять від держави, Гейз був найнятий Голлівудом для рецензування власних фільмів у відповідь на негативну реакцію з боку консервативних громад і загрози з боку церковних організацій (зокрема, Католицької Церкви) не пускати ті чи інші фільми в прокат. «Кодекс Гейза» був створений у 1930 році. Продукція, яка не відповідає його нормам, не допускалася до прокату в американських кінотеатрах. Кодекс включав у себе список заборон і застережень. Зокрема, під забороною була насмішка над релігією і клерикалами, наркотики, оголеність, будь-який натяк на сексуальне збочення або інтимні стосунки між чорними та білими. У зону застережень потрапляли міжнародні відносини, кримінал і будь-які прояви насильства. Жодна з картин не повинна була «викликати у глядачів симпатію до злочину, зла чи гріха».



Багряну літеру А раніше серед американських пуритан носили особи, засуджені за подружню зраду. «Багряна літера» — головний твір американського письменника Натаніеля Готорна (1850), який вважається одним з наріжних каменів американської літератури; це перший американський роман, що викликав широкий резонанс в Європі. Екранізувався понад десяток разів, зокрема у 1934 році режисером Робертом Віньолюю з Колін Мур у головній ролі.

Джозеф Брін (1888—1965) — американський цензор, який запроваджував кодекс Гейза у кіновиробництво через Американську асоціацію кінокомпаній. Впливовий у римсько-католицькій громаді журналіст, він у 1933 році заснував католицьку організацію «Національний легіон благопристойності», яка чинила тиск на кіновиробників і дистриб'юторів Америки з точки зору католицької моралі.

«Сухий закон» у США — національна заборона на продаж, виробництво та транспортування алкоголю, діяв в США з 1920-го по 1933 рік.

«Peal and Co» — відомий лондонський виробник індивідуального чоловічого взуття — синонім розкоші; компанія заснована в 1791 році.

Регентство — найменування періоду в історії Англії з 1811-го по 1820 рік. Протягом цього часу принц-регент, в майбутньому король Георг IV, правив державою через недієздатність свого батька Георга III. У ширшому розумінні Регентство охоплює першу третину XIX століття, тобто епоху наполеонівських воєн.

Принц Агте — йдеться про Оге, принца Данії (Ла^е, а не Л^е) (1887 — 1940) — кузена короля Данії Кристіана X, офіцера французького іноземного легіону, який у 1914 році після одруження проти волі королівської сім'ї відмовився від прав на трон і титулу «принц Данії» і став іменуватися принц Оге, граф Розенборг. У 1930-х роках неодноразово бував у США.

Французький іноземний легіон (фр. *Légion étrangère*) — унікальна військова складова французької армії, до якого приймають придатних до військової служби чоловіків усіх національностей віком 17—40 років, готових служити в будь-якій точці земної кулі. Принц Оге служив у легіоні з 1922 року до своєї смерті від плевриту в Марокко у 1940 році, підполковник, за військові заслуги нагороджений найвищими нагородами у Франції «Орденем Почесного легіону» та Військовим хрестом. Про свою службу в Іноземному легіоні написав англійською мовою книжки «*A Royal Adventurer in the Foreign Legion*» («Шукач пригод королівської крові в Іноземному легіоні») (1927) та «*Fire by Day and Flame by Night: with the Fighting Hermits of the African Desert*» («Вогонь вдень і полум'я вночі») (1937).

Бернадоти — правляча династія королівства Швеції, що походить від наполеонівського маршала Бернадота. Принц Оге не був Бернадотом, але у 1934—1938-х роках принц Сігвард Бернадот (1907—2002), другий син шведського короля Густава VI Адольфа з династії Бернадотів, який пізніше став відомим промисловим дизайнером, працював помічником режисера в Голлівуді, зокрема технічним радником на зйомках фільму «Невільник Зенди» (1937). Ймовірно, Фіцджеральд поєднав ці дві особи.



«Бен-Гур: історія Христа» — німий чорно-білий кінофільм американського режисера Фреда Нібло, знятий у 1925 році за однойменним романом американського письменника Льюїса Воллеса кінокомпанією Metro Goldwyn Mayer. Фільм є найдорожчим в історії німого кіно — на зйомки пішло 3,9 мільйона доларів США. Продюсером був Ірвінг Тальберг (1899— 1936) — голлівудський продюсер, прозваний «вундеркіндом Голлівуду» за його здатність розпізнавати вдалі сценарії і зоряний потенціал акторів, прообраз Стара.

**127**

Абревіатура, що позначає Нью-Йоркський університет.

«Янголи пекла» — фільм режисера Говарда Г'юза. Як проходили зйомки і прем'єра фільму, докладно показано в фільмі «Авіатор». Бюджет фільму становив 4 млн доларів, що на той час було незбагненною цифрою. Однак фільм мав приголомшливий успіх у глядачів, і касові збори склали більше 8 млн доларів.

Американська Академія кінематографічних мистецтв і наук (англ. Academy of Motion Picture Arts and Sciences, AMPAS) заснована в штаті Каліфорнія 11 травня 1927 року як організація професіоналів на громадських засадах для просування кінематографу. Членами Академії є 6000 професіоналів кіноіндустрії. Академія відома в усьому світі своєю щорічною премією «Оскар». Ідея створення Академії належить Луїсу Барту Маєру, голові «Metro-Goldwyn-Mayer» (MGM) і прообразу Пета Брейді.

Перша імперія — йдеться про Першу Французьку імперію (1804—1815) — епоху імперії Наполеона Бонапарта у Франції, яка бере початок 18 травня 1804 року, з оголошення Наполеона Бонапарта імператором французів під іменем «Наполеон Перший» і закінчується у квітні 1814 року із зреченням Наполеона від престолу і його засланням на острів Ельба.

Скандинавський соціалізм — ринкова економіка змішаного типу з пануванням приватної власності, парламентаризмом в політиці, зрілістю соціальної інфраструктури. У 1930-ті рр. до влади в країнах Скандинавії приходять соціал-демократи, які починають проводити економічну політику, яка поєднуватиме ринкову орієнтацію національного господарства і високий ступінь соціального захисту населення.

Йдеться про книжку «Авраам Лінкольн: Історія», десяти томну розповідь про життя і часи Авраама Лінкольна, написану Джоном Ніколаї (1832— 1901) і Джоном Хейєм (1838 —1905), котрі були його особистими секретарями під час американської Громадянської війни.

Семюел Голдвін (1879—1974) — голлівудський кінопродюсер. Брав участь у створенні трьох кіностудій, які існують донині. Злиття компанії Голдвіна «Goldwyn Pictures» з «Metro Pictures Corporation» дало початок студії «Metro Goldwyn Mayer», яка продовжила використовувати як логотип лева студії Голдвін. Незважаючи на присутність його імені у назві студії «MGM», сам Голдвін у цій компанії ніколи не працював, позаяк продав компанію «Goldwyn Pictures» перед злиттям Маркусу Лоу.



Панорамування — творчий прийом, що здійснюється поворотом кінокамери навколо вертикальної або горизонтальної осі при безперервній зйомці великого простору або рухомого об'єкта.

«Лицарі Колумба» — найбільша в світі католицька братська організація, яка прагнула забезпечити благодійні послуги, сприяти католицькій освіті й активно захищати католицизм в різних країнах.

**136**

Гостія — євхаристичний хліб у католиків латинського обряду.

Переосутнення — згідно з ученням католицької церкви, яке було прийнято на 4-му Латеранському Соборі в 1215 році, процес повного сутнісно-го перетворення хліба і вина (Святих Дарів) в Тіло і Кров Христову. Хо́да зі Святими Дарами відбувається на свято Тіла і Крові Христових, на 60-й день після Великодня. У країнах з переважно протестантським населенням участь в процесії в день Тіла і Крові розглядалася як акт публічного сповідання католицької віри, оскільки протестанти не визнають переосутнення.

«Тарзан» — серія з двадцяти чотирьох пригодницьких романів (1912— 1965), написаних Едгаром Райсом Берроузом. Крім величезної кількості книг, написаних самим Берроузом та іншими авторами, персонаж з'являвся в багатьох фільмах, радіопостановках та в коміксах. З 1929 року почали регулярно виходити комікси про Тарзана в газетах і журналах, а потім окремими книжками. У 1930-х рр. було створено з півдюжини фільмів про Тарзана, переважно з Джонні Вайсмюллером у головній ролі.

**139**

Miss Foodstuffs — «міс Про-довольство» — натяк Стара на мляву  
гру актриси.

**140**

Доконаний факт (лат.).

Клодет Кольбер (1903—1996) — американська акторка кіно та театру французького походження, визнана критиками за свою універсальність, хоча найбільшого успіху досягла у жанрі ексцентричної комедії. За роль у кінокомедії «Це сталося якось вночі» у 1935 році вона отримала «Оскар».



**142**

Мисливець-трапер і торговець хутром у французьких володіннях у Північній Америці (фр.).

«Потоки» — кінематографічний жаргонізм, що позначає терміново оброблений поточний знімальний матеріал.

«Історія кавалера де Гріє і Манон Леско» (фр. «Histoire du chevalier des Grieux et de Manon Lescaut»), часто скорочено «Манон Леско» — роман французького письменника абата Прево, один з перших в історії літератури психологічних романів, у якому трактується тема фатального, всепоглинаючого кохання. Кінцівка роману трагічна: героїня гине від виснаження посеред прерії на руках коханого.

Хепі-енд (правильніше — англ. happy ending) — щасливе закінчення п'єси, роману, фільму тощо, яке полягає в тому, що всі сюжетні лінії добре завершуються для позитивних персонажів, а для негативних — погано. Сучасний хепі-енд вважається специфічною особливістю американських сюжетів, наприклад, голлівудських фільмів.

Марквенд (Марканд, Маркан) (1893—1960) — американський письменник-сатирик і плодовитий сценарист, лауреат Пулітцерівської премії в 1937 році за роман «Покійний Джордж Еплі. Роман у формі спогадів», писав також детективні повісті, головним героєм яких є японський секретний агент містер Мото, які широко екранізувалися в 1930-ті роки за сценаріями Марквенда.

Тринадцять штатів — 13 британських колоній у Північній Америці, які в 1776 році підписали Декларацію незалежності — і офіційно оголосили невизнання влади Британської імперії. Наслідком цього стало створення Сполучених Штатів Америки і Війна за незалежність США.

Есхіл — давньогрецький драматург, автор класичної трагедії, перший із трьох великих афінських драматургів V ст. до н. е. поряд із Софоклом та Еврипідом. Вважається, що саме Есхіл зробив надзвичайно важливий крок у розвитку драми, ввівши в дію другого актора.

Діоген Синопський (бл. 412—323 до н. е.) — давньогрецький філософ-кінік, який більшу частину життя провів на міському звалищі поблизу Коринфа. Слави зажила його критика дурних традицій.



**150**

Асклепій — давньогрецький бог лікування.

Менандр (342—293/291 до н. е.) — давньогрецький комедіограф, афін-ський поет-драматург, найвидатніший представник нової античної комедії. Менандр вирізнявся незалежним характером і високо цінував як особисту свободу, так і свободу творчості.

Оракул — у стародавніх греків — жрець, що пророкував майбутнє від імені божества. Також оракулом називалося священне місце, де відбувалося пророкування. Зазвичай оракулу повідомлялося питання, з яким він звертався до божества.

Елевсінські таїнства або містерії — таємничі обряди ініціації під час хліборобських свят-елевсіній на честь Деметри, Персефони та Діоніса, що дуже пишно відзначались у місті Елевсін, у Давній Греції, до участі у святкуванні яких допускалися тільки обрані. Іронічна гіпербола Завраса порівнює адміністрацію студії з богами.

«Бензедрин» — торгова марка першого фармацевтичного амфітаміна, сильно збуджує центральну нервову систему, знімає втому та підвищує працездатність.

**155**

«Родстер» — модель двомісного спортивного автомобіля зі зйомним дахом.

Бульвар Сансет (букв. бульвар «заходу сонця») — вулиця в західній частині Лос-Анджелеса, що перетинає Голлівуд, центр нічного життя міста, синонім розкоші та шику.

**157**

Бунгало — одноповерховий будинок з верандою.



«Карлтон» (англ. Carlton Hotel) — розкішний готель (архітектор К. Дж. Фіпс), що працював з 1899-го по 1940 р., коли в нього потрапила німецька бомба. «Карлтоном» управляв знаменитий швейцарський «король готельєрів і готельєр королів» Цезар Ріц, а Ескоф'є був у ньому шеф-кухарем.

«The Thundering Beat of My Heart» — вочевидь, йдеться про пісню «The Beat of My Heart» (1934), музика Гарольда Спайна, слова Джонні Берка, найбільш відома у виконанні оркестру Бена Поллака.

«Череп і кістки» — таємне товариство студентів (останнього року навчання) Єльського університету. Вважається, що членами товариства стають тільки представники вищої еліти, вихідці з найбагатших і найвпливовіших сімей США (Рокфеллери, Тафти, Буші). Особлива честь — бути прийнятим п'ятнадцятим, тобто останнім.

**161**

Саутгемптон — престижне передмістя Нью-Йорка.

Бені Гудмен (1909—1986) — американський джазмен, кларнетист, прозваний королем свінгу. Композиція, згадана у творі, насправді називається «My Blue Skies» («Мої блакитні небеса»).

Пол Вайтмен (1890—1967) — диригент джазового оркестру, композитор і скрипаль, лідер одного з найпопулярніших танцювальних джаз-бендів у США протягом 1920-х і першої половини 1930-х років, якого в пресі часто називали «королем джазу». Композиція «*When Day Is Done*» («Коли скінчився день») записана у 1927 році.

«Мала, ти притомилася за день» («Little Girl, You've Had a Busy Day»). Перефразований рядок з фокстроту Little Man, You've Had a Busy Day» («Малий, ти притомився за день»), складеного Мейбл Вейн, Елом Гоффманом та Морі-сом Зиглером 1934 року, який і за темою, і за настроєм є колісковою. Вперше пісню записала англійка Елсі Карлайл. Того ж року пісеньку записали чільні американські виконавці: джаз-бенд Еміла Коулмена, оркестр Ішама Джоунза з солістом Едді Стоуном, оперний співак Пол Робсон, сестри Пікенз, британський оркестр Рея Ноубла з Елом Боулі, найпопулярнішим тоді англійським співаком, внаслідок чого вона стала хітом року.

## 165

«Lovely To Look At» («Гарна на вроду») — пісня з кіномюзиклу 1935 року «Роберта». Музика Джерома Керна, текст Дороті Філдз. Виконувалася зірками Голлівуду Айрін Дан та дуєтом Фреда Астера і Джинджер Роджерс. Номінована на премію «Оскар» в категорії «Краща пісня».



Сансет-Маунтін (англ. Sunset Mountain — буквально: гора Заходу сонця) — невисока гора Голлівудських пагорбів, що є частиною хребта Санта Моніка.

Бeverлі-Гіллз — місто в Каліфорнії, яке разом із сусіднім містом Вест-Голлівуд повністю оточене територією Лос-Анджелеса. Тут знаходилися маєтки таких голлівудських знаменитостей, таких як Дуглас Фербенкс і Мері Пікфорд, Глорія Свонсон, Чарлі Чаплін, Рудольф Валентіно та інших.

Рядки з пісні «Smoke Gets in Your Eyes» («Дим застилає очі»), написаної американським композитором Джеромом Керном і лібретистом Отто Гарба-ком для бродвейського мюзиклу «Roberta» (1933), у якому пісню виконувала українка Тамара (Драсіна). Першою записала її на платівку Гертруда Нісон з оркестром під керівництвом Рея Сінатри. 1934 року пісня стала знаменитою після запису на платівку у виконанні оркестру Пола Вайтмана з вокалом Боба Лоуренса. Звучала у виконанні Айрін Дан в 1935 році у фільмі «Роберта» в квартеті з Фредом Астером, Джинджер Роджерс і Рендольфом Скоттом.

Готель «Амбасадор» (Ambassador Hotel) — готель в Лос-Анджелесі (1921—2005), при якому знаходився нічний клуб «Cocoanut Grove» («Кокосовий гай»), синоніми гламуру. У 1930-ті роки в «Кокоанат Гров» часто бували знаменитості кіно, такі як Луїс Мейєр, Норма Ширер і Ірвінг Тальберг, Кларк Гейбл і Керол Ломбард, Кетрін Хепберн, Спенсер Трейсі, Кері Грант, Марлен Дітріх, Джинджер Роджерс, Гері Купер і багато інших. У 1930-ті роки нерідко служив місцем вручення кінопремій «Оскар».

Готель «Дель Коронадо», що знаходиться в місті Коронадо (самий південь штату Каліфорнії) на березі Тихого океану, став популярним місцем відпочинку у знаменитостей у 1920-ті роки.

Готель «Дель Монте» (Del Monte) — великий курортний готель у місті Монтерей, розташованому на Тихоокеанському узбережжі в центральній Каліфорнії, що з його відкриття в 1880-му до 1942 р. був одним з кращих готелів класу люкс у світі.

Café Society — «Клубне товариство» — світські люди, завсідники модних нічних клубів, курортів і т. д., вище суспільство. Термін був поширений у Голлівуді у 1935—1940-х рр.

«Голлівуд-боул» (англ. Hollywood Bowl) — концертний зал у вигляді амфітеатру під відкритим небом в районі Голлівуд у Лос-Анджелесі.



Соня Гені (1912—1969) — норвезька фігуристка, перша і єдина триразова олімпійська чемпіонка в жіночому одиночному катанні на ковзанах (1928, 1932 та 1936 років), 10-кратна чемпіонка світу. Залишивши в 1936 році у віці 24 років аматорський спорт, стала зіркою голлівудського балету на льоду. Тоді ж почала активно зніматися в кіно, перетворившись на справжню зірку Голлівуду, яка зокрема грала головні ролі в фільмах «Одна на мільйон» (1936), «Тонкий лід» (1937) та «Серенада сонячної долини» (1941). На додаток до кар'єри кінозірки, Соня Гені протягом тривалого часу здійснювала тури балету на льоду під назвою «Голлівудське льодове ревю».

Гранд-стрит — вулиця в Нижньому Іст-Сайді Мангеттена, на той час бідний єврейський район; Лаудон — сільський округ на півночі штату Вірджинія; ці такі різні місця свідчать про різноманітне походження людей кіно.

Коли Едуард VIII (1894—1972) був нежонатим принцом Вельським (1911 —1936), то танець з ним був тією надзвичайною подією, якої прагнули всі дівчата, що надихало на створення в 1928 році популярної пісеньки «Я танцювала з чоловіком, який танцював з дівчиною, яка танцювала з принцом Вельським» — музика Герберта Фарджеона, слова Гарольда Скотта.

Джон Беррімор (John Barrymore; 1882—1942) — американський актор театру, німого та звукового кіно, що вважається одним із найкращих акторів свого покоління. З однаковим успіхом грав ролі героїв-коханців і лиходіїв.

Пола Негрі (1897—1987) — уроджена Барбара Аполлонія Халупец — акторка польського походження, зірка і секс-символ епохи німого кіно. У США акторка працювала з 1923-го по 1934 рік.

Констанс Толмедж (1898—1973) — американська акторка, зірка німого кіно, яка дотримувалася амплуа комедійної актриси, знявшись у 80 картинах.

Чудо-хлопчик Голлівуду — так прозивали Ірвінга Тальберга (1899 — 1936). У 1921-му Ірвінг, у віці 22 років, став уже гендиректором голлівудської студії «Universal Pictures».

Глен Міллер (Glenn Miller; 1904—1944) — американський тромбоніст, аранжувальник, лідер біг-бендів (кінець 30-х — початок 40-х років). «I'm on a See-saw» — «На гойдалці» — пісня з мюзиклу Вівіана Еліса «Джил Дарлінг».



Вільям Рендольф Герст (1863—1951) — американський медіамагнат, засновник холдингу «Hearst Corporation», провідний газетний видавець. Створив індустрію новин та придумав робити гроші на плітках і скандалах. Протягом цього періоду активно популяризував у США ідею про «жовту загрозу».

Санта-Моніка — місто в США, яке, за винятком Тихого океану на заході, повністю оточене Лос-Анджелесом, відоме курортне місто в першій половині XX століття.

Коні-Айленд — півострів, колишній острів, розташований в нью-йоркському районі Бруклін. Коні-Айленд добре відомий як місце парків розваг і морський курорт, особливо в першій половині ХХ століття.

Manana — по-іспанськи «завтра», але в англійській це слово часто вживається для позначення невизначеного часу в майбутньому.

**186**

Вільям Мак-Кінлі (1843—1901) — 25-й президент США (1897—1901).

«Кінг-Конг» — художній фільм 1933 року режисера Меріон Купер (продюсер Д. Селзнік), в якому діє гігантська горила Кінг-Конг, пізніше один з найпопулярніших персонажів масової культури ХХ століття. В оригінальному фільмі образ Кінг-Конга був створений за допомогою лялькової мультиплікації.

«Волохата мавпа» («Кудлата мавпа») — експресіоністська драма Юджина О'Ніла 1922 року. Фільм за п'єсою було поставлено лише в 1944 році.

Малібу — нині місто в США на заході округу Лос-Анджелес, у 1930-х являло собою відрізок тихоокеанського узбережжя (з нечисленними забудовами) довжиною 43 кілометри, відомий своїми піщаними пляжами.



**190**

Поєднання двох кінозображень, одне з яких поступово замінює інше.

Жартівливе посилання на термінологію ресторанного меню та назву ресторану в Лос-Анджелесі «On The Half Shell» («На стулці мушлі»), яке в свою чергу є посиланням на картину італійського художника Сандро Боттічеллі (1445—1510) «Народження Венери», де зображена оголена богиня, що на стулці мушлі морського гребінця пливе, гнана вітром, до берега.

Освальд Шпенглер (1880—1936) — німецький філософ, культуролог, історик і публіцист, автор багатьох праць, зокрема найвідомішої і найбільш дискутованої у 1920-х роках філософської праці «Присмерк Європи» (у двох томах, 1918—1922; англійський переклад — 1926—1928), яка мала певний вплив на Фіцджеральда, де автор розглядав культуру не як єдину загальнолюдську, а як розколоту на окремі культури, кожна з яких проявляється на основі власного унікального «способу переживання» життя. Концепція Шпенглера має фаталістичний характер, адже людина у нього діє відповідно до тих вимог, які ставить їй той чи інший тип культури.

**193**

Синагогальна школа.

**194**

Час, коли риба нереститься.

Риба атерин-груніон відкладає ікру не у воді, а на березі. Її можна побачити навесні і влітку на південному узбережжі Каліфорнії, де на другу, третю і четверту ніч після найвищого (сизігійного) припливу вона плещеться в місячному сяйві на широких піщаних пляжах. Як тільки хвиля прибою вдаряється об берег, збиваючи воду в білу піну, і потім розтікається по піску, груніони спрямовуються на сушу. На якийсь час ці рибки 15—20 см завдовжки опиняються поза водою. Самки ніби «стають» на хвіст, занурюючи його в пісок і залишаючи 2/3 тіла ззовні. Навколо них в'ються самці. У цей момент в пісок на глибину близько 5 см відкладається запліднена ікра. Під піщаним покривом ікрі груніона не страшні спекотні промені сонця і морські хижаки. Через два тижні, коли знову настає приплив, з ікринок вже готові вилупитися мальки. Вода заливає пляж, звільняє їх з піску, і молодняк іде в океан.

**196**

17 червня 1579 року англійський мореплавець і пірат Дрейк висадився буцімто в районі Сан-Франциско й оголосив цей берег англійським володінням («Новий Альбїон»).

Ральф Вупдо Емерсон (1803—1882) — американський есеїст, поет та філософ, який у своєму есеї «Природа» (1836) першим висловив і сформулював філософію трансценденталізму і одним із перших у західній культурі став цінувати дику природу за її неекономічні ідеальні цінності.



Розенкрейцери — члени таємного товариства релігійно-містичного спрямування у Європі в XV—XVII ст., які нібито володіють прихованими від звичайної людини знаннями, що забезпечують розуміння природи, фізичного всесвіту і духовного царства, ставлячи перед собою завдання всебічного поліпшення Церкви і досягнення міцного благоденства держави і окремих людей. У вченні і діяльності розенкрейцерів велике місце займали ідеї морального самовдосконалення й окультні науки.

«Маленький Самбо-негренья» — дитяча книжка (1899), написана і проілюстрована Х. Баннерман. Син Чорної Мумбо і Чорного Юмбо, одягнений у червоний піджак, сині штани, фіолетові черевики, з жовтою парасолькою в руці, Самбо відправляється в джунглі, де зустрічається з нехорошими тиграми, яких йому вдається перехитрити і притягти додому повний горщик масла. Простий текст і яскраві картинки робили цю історію однією з найпопулярніших серед т. зв. перших книжок. У 1932 році Ленгстон Г'юз в оповіданні угледів расистське підґрунтя, і з часом цю дитячу книжку заборонили. Виною всьому стали карикатури і слово «самбо». Це слово має іспанські корені (самбо — нащадок змішаного шлюбу індіанціВінегрів в Латинській Америці) і в перекладі означає щось на зразок «мавпи». Цим словом зневажливо називали негрів у США. У 1935 році за цією книжкою було створено звуковий анімаційний фільм.

**200**

Бел-Ейр — найелітніший район Лос-Анджелеса в західній частині міста у передгір'ях хребта Санта-Моніка.

Прототип Стара — Тальберг — фактично запровадив стандарт стилю життя голлівудського продюсера: в 1927 році він одружився з кінозіркою Нормою Ширер, шлюб з якою виявився вельми щасливим і плідним (у ньому народилося двоє дітей).

**202**

Нью-Йоркський університет — найбільший приватний некомерційний заклад вищої освіти в США.

**203**

Йдеться про навчання в магістратурі, після трьох перших років бака-лаврату.

Прихована цитата — перший рядок сонета Шекспіра № 29 (у перекладі Дмитра Паламарчука).

Девід Гриффіт (1875—1948) — американський кінорежисер, актор, сценарист, продюсер, з творчості якого часто ведуть початок історії кіно як особливого виду мистецтва. Крупний план — поняття в кінематографі, що позначає розташування камери, при якому більшу частину кадру займає особа чи предмет. У 1912 році Гриффіт відкриває великий план в картині «Телеграфістка з Лоундейла»: тут крупно показаний розвідний ключ, яким злочинця лякають замість пістолета.



«Браун Дербі» (англ. Bev Brown Derby «Бурий котелок») — назва мережі ресторанів у Лос-Анджелесі у формі чоловічого котелка бурого кольору — образу, який став синонімом Золотого століття Голлівуду. «Бев Браун Дербі» — ресторан, побудований у 1931 році на бульварі Вілшир 9537 в Беверлі-Гілз. Через свою близькість до кіностудій ресторани мережі стали місцем для укладання угод. Мережа славилася гарною кухнею. Зокрема, в ресторані була створена одна з найпопулярніших страв кухні США — кобб салат, до складу якого входять курка, бекон, томати, селера, яйця, авокадо, сир, а також багато зелені і заправка на основі оливкової олії та гірчиці.

В етичній теорії — визнання того, що вчинок може відбуватися, виходячи з первинного мотиву, хоча в ньому також можуть бути присутніми і вторинні мотиви.

Гра слів, що заснована на співзвучності назви універсального магазину модного одягу Saks Fifth Avenue — «Сакс, П'ята авеню», що знаходився на розі П'ятої авеню і 50-ї вулиці в Нью-Йорку. Заснований у 1924 р.

**209**

Евелін Брент (1899—1975) — американська актриса німого кіно.

**210**

Вайн-стрит — вулиця в Лос-Анджелесі, що веде до Голлівудського бульвару, вважається одним із символів Голлівуду.

Кафе «Трокадеро», відкрите у 1934 році, було елітним нічним клубом у французькому стилі на Сансет-Стрит, популярним серед зірок Голлівуду.

Йдеться про біографію «Авраам Лінкольн» (1916) Годфрі Бенсона, 1-го барона Чарнвуда (1864—1945), британського письменника, вченого, ліберального політика і філантропа.

Сучасна система «один сеанс — один фільм» існувала не завжди, адже на зорі американського кінематографа перед фільмом, на який прийшов глядач, йому пропонували дивитися дешеву короткометражку, що відноситься до менш шановної категорії Б. Схема «два фільми за ціною одного» цілком себе виправдовувала фінансово, оскільки знімати подібні «бешки» було навіть дешевше, ніж «короткі метри». У такому режимі в 20—40-ті роки працювала безмаль третина всіх американських кінотеатрів.



Алюзія на вірш відомого англійського дитячого письменника Вільяма Брайті Рендса (1823—1882) *I saw the new world* (Я бачив новий світ): Я почув немовля, та голос був наче / Чи то крук уночі, чи сміється, чи плаче (пер. Ігоря Ільта).

Чорно-руді — англійські каральні загони в Ірландії в 1920—1923 рр., які брали участь у придушенні ірландського повстання, названі за кольором одягу найманців: чорні ремені і форма жовтувато-брунатного кольору (за аналогією з ірландським фоксгаундом).

Синдикалізм — одна з течій анархізму, яка вважає, що засоби виробництва мають перейти до найвищої форми організації робітників — профспілок. Синдикалісти закликають до розвитку навиків самоуправління і солідарності через самоорганізацію в повсякденній боротьбі за покращення життєвих умов і розширення прав найманих робітників, проти зазіхань капіталу та держави, проводячи страйки, бойкоти, саботажі, демонстрації та інші подібні акції протесту, щоб підготувати тим самим соціальну революцію, яка повинна привести до торжества вільного комунізму.

Грифіт-парк — великий міський парк у східній частині гір Санта-Моніка, в районі Лос-Анджелеса Лос-Феліс, який займає площу 1700 гектарів, на території якого є маса розваг — від оглядового майданчика, звідки відкривається чудовий вид на всім відомий напис «Hollywood», до Грецького амфітеатру, обсерваторії, планетарію, зоопарку, гольф-клубу і дитячих атракціонів. До 1939 року тут був ще й аеродром.

**218**

Бербанк — місто в окрузі Лос-Анджелес, де знаходяться штаб-квартири і студії таких компаній, як «Волт Дісней Компані» та «Ворнер Бразерс».

**219**

Пасадена — каліфорнійське місто в окрузі Лос-Анджелес, розташоване за 15 км на північний схід від центру Лос-Анджелеса.

Бессі Воппіс Сімпсон — з 1937 року дружина герцога Віндзорського, колишнього короля Великої Британії Едуарда VIII (правив з 20 січня 1936 — 10 грудня 1936). Саме бажання короля одружитися з двічі розлученою Волліс Сімпсон стало причиною його зречення від престолу в грудні 1936 року. Наступного дня після зречення він зробив радіозвернення до нації, де сказав, що відрікся від престолу, бо вважає неможливим виконувати обов'язки короля без допомоги і підтримки жінки, яку він любить.

**221**

Найбільше місто штату Нью-Мексико, яке знаходиться на відстані 1260 км від Лос-Анджелеса.



Озеро Лейк-Луїз знаходиться в мальовничих горах округу Пласер у Каліфорнії, неподалік від гори Елліс, курорту Гоумвуд і лижного курорту Скво-Веллі.

У 1936 році перший президент Гільдії сценаристів Джон Говард Лоусон і партійний ідеолог Віктор Джеремі Джером організують Голлівудське відділення Комуністичної партії.

Гарі Бриджес (1901—1990) — американський профспілковий діяч, лідер Незалежної профспілки портових вантажників і складських робітників Тихоокеанського узбережжя США, у 1934 очолив страйк докерів. Гарі Бриджес, який невпинно протягом усього свого життя боровся за права робітників, у 1930-ті роки був членом Компартії.

«New Masses» («Нові маси») — американський щомісячний лівий журнал. Перебував під впливом компартії. Виходив у 1926—1948 рр.

«Я ЄСМЬ» — теософський рух, заснований американцями Гаєм і Едною Баллард у 1930 році, чисельність прибічників якого доходила до мільйона у 1938 році. Назву взято з Біблії (Вихід 3:14) «Я ЄСМЬ Суций (Єгова)».

З 1927 року трудові спори вирішувала «станова» Кіноакадемія. На протипагу їй десять «золотих пер» Голлівуду створили в березні 1933 року Гільдію сценаристів, яка включала Дональда Огдена Стюарта, Чарльза Бракетта, Джона Брайта, Філіпа Данна і Дороті Паркер. Інші активні її члени в 1930-ті роки — Ліліан Геллман, Дешіел Геммет, Огден Неш, Моріс Рапф, Френсіс Гу-дріч та Альфред Геккет (подружня пара — прототип подружжя Марквендів). Гільдія прагнула встановити критерії заслуг авторів у створенні сценаріїв. Кіностудії відповіли відмовою наймати членів Гільдії та створенням організації-суперника під назвою «Драматурги екрану».

«Кабінет доктора Калігарі» — класичний гостросюжетний німий фільм 1920 року, що поклав початок німецькому кіноекспресіонізму (реж. Роберт Віне) і вперше в історії передав на екрані змінені стани людської свідомості. Сценарій фільму був задуманий Карлом Маєром і Хансом Яновіцем як метафора божевілля влади, яка втягує «сплячий» народ в страшні лиха.

«Un Chien Andalou» (фр.) — «Андалузський собака» — 16-хвилинний сюрреалістичний німий фільм, перший фільм іспанського режисера Луїса Бу-нюєля та іспанського художника Сальватора Далі, який було знято 1928 року в Парижі. У фільмі відсутній сюжет у звичному розумінні цього слова.



**230**

W. & J. Sloane — нью-йоркський магазин меблів та килимів, що орієнтувався на багатіїв.

Фанні Брайс (1891 —1951) — американська комедіантка, співачка, театральна і кіноактриса. Неодноразово виходила заміж. Після її смерті на Брод-веї був поставлений мюзикл про її життя під назвою «Смішне дівчисько», а в однойменному фільмі 1968 року її роль виконала Барбра Стрейзанд.

Спенсер Трейсі (1900—1967) — один з найблисучіших акторів театру та кіно, що знявся в 74 фільмах у період 1930—1967 рр., дев'ять разів був номінантом на премію «Оскар» у категорії «Найкращий актор», вигравав премію «Оскар» як кращий актор два роки поспіль — у 1937 і 1938 рр. Трейсі анітрохи не схожий на солодких екранних красенів: у нього були великі вуха і ніс горбинкою, мужня посмішка, широкі груди.

Брати Ріц — американська комедійна труппа, що складалася з трьох братів-акторів і четвертого брата, який був їхнім менеджером. З 1925 року виступали наживо та знімалися в кіно.

Йдеться, очевидно, про п'ятитисячну Антинацистську лігу, яку очолювали сценаристи Дональд Огден Стюарт і Герберт Біberman і яка була організована в Голлівуді у 1936 році, а не про Несектантську антинацистську лігу захисників прав людини (спочатку Американська ліга захисту прав євреїв), засновану в 1933 році, яка наполягала на економічному бойкоті нацистської Німеччини.

**235**

Річард «Дік» Франкенстін (1907—1977) був першим президентом Асоціації промислових робітників автомобільної промисловості.

**236**

Супермен — комікси про Супермена вперше з'явилися весною 1938 року.

Гільдія режисерів — гільдія, що представляє інтереси режисерів кіно, була заснована в 1936 році.



Гері Купер (1901 —1961) — американський актор, володар двох «Оска-рів» за найкращу чоловічу роль і почесного «Оскара» за загальний внесок у розвиток американського кіно. Протягом 1930 рр. Купер знімався у вестернах, позаяк чудово тримався в сідлі, й у пригодницьких стрічках, змагаючись з Кларком Гейблом за звання першого ловеласа Голлівуду.

Керол Ломбард (1908—1942) — американська актриса, найбільш відома своїми комедійними ролями в декількох класичних голлівудських фільмах 1930-х років, особливо роллю Айрін Баллак у фільмі «Мій слуга Годфрі» в 1936 році, який і приніс їй номінацію на премію Американської кіноакадемії. З 1939 року була одружена з актором Кларком Гейблом.

Фітц Берон — окружний прокурор округу Лос-Анджелес у 1930-ті роки, який буцімто був на утриманні кіностудій.

Дуглас Фербенкс (1883—1939) — відомий американський актор, зірка німого кіно, виконавець ролей у гостросюжетних та пригодницьких фільмах, перший президент Американської академії кіномистецтва. У 1936 році розлучився з Мері Пікфорд і, одружившись зі Сильвією Ешлі, усамітнено з нею поселяється в Санта-Моніці.